

**Centre
d'Estudis
d'Opinió**

REO núm. 437

Data 11 juliol 2008

INFORME FINAL DEL SIPADI*

***Sistemes d'Informació per a la prevenció, detecció i abordatge
dels Maltractaments a la Infància**

INFORME FINAL DEL SIPADI

Anàlisi Estadístic

Sandra Escapa
Lara Navarro
Pau Marí-Klose

Redacció

Pau Marí-Klose
Lluís Flaquer
Carme Gómez-Granell
Marga Marí-Klose
Carlos Abellán

Edició

Anna Nos
Carlos Abellán
Alfred Roig
Patricia Seta

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ.....	5
ANÀLISI DE RESULTATS DE LA PRIMERA ONADA DEL PANEL DE FAMÍLIES I INFÀNCIA	
PREFACI.....	10
1. MARC TEÒRIC	15
<i>BLOC 1</i>	
2. CONTEXTOS DE SOCIALITZACIÓ.....	36
FAMÍLIA	37
ESCOLA.....	48
GRUPS D'IGUALS	58
3. FACTORS D'EXCLUSIÓ	69
POBRESA RELATIVA I PRIVACIÓ MATERIAL	70
IMMIGRACIÓ.....	82
SALUT	95
<i>BLOC 2</i>	
4. GESTIÓ DEL TEMPS EN LES FAMÍLIES	105
5. CONVIVÈNCIA INTERGENERACIONAL: L'EXERCICI DE L'AUTORITAT PARENTAL I ELS ESTILS EDUCATIUS	133
6. COMPORTAMENTS DE RISC I TENDÈNCIES ASOCIALS.....	157
7. FAMÍLIES I EDUCACIÓ FORMAL.....	172
8. ELS MENORS DAVANT LA DIVERSIFICACIÓ DE LES FAMÍLIES.....	191
CONCLUSIONS.....	209

INFORME AVALUATIU 214

ANNEXOS

ANNEX 1: INFORME SOBRE LA MOSTRA DEL PÀNEL DE FAMÍLIES I INFÀNCIA

ANNEX 2: LLISTAT D'ENTITATS, ASSOCIACIONS I EXPERTS/ES CONSULTATS EN EL DISSENY DEL PROJECTE

ANNEX 3:

FREQÜÈNCIES DE LES PREGUNTES DELS QÜESTIONARIS DEL PÀNEL DE FAMÍLIES I INFÀNCIA

PREGUNTES DEL QÜESTIONARI D'ADOLESCENTS

PREGUNTES DEL QÜESTIONARI DE PARES

Introducció

Les polítiques d'infància i famílies estan adquirint una importància creixent al nostre país, sobre tot degut als importants canvis econòmics i socials, de caràcter estructural que s'estan produint en la nostra societat. L'impacte dels esmentats canvis sobre la infància i les seves famílies es manifesta a dos nivells: els canvis en les institucions i contextos en que viuen els infants i l'aparició de nous riscos d'exclusió social.

Mentre l'antiga societat industrial presentava conflictes bàsicament centrats en les dinàmiques de classe i les situacions de carència es concentraven en determinats sectors socials, el que caracteritza a la nova societat és l'aparició de noves realitats i, amb elles, noves necessitats i nous factors generadors d'exclusió social. Factors com la creixent diversificació ètnica, l'alteració de les piràmides d'edat, la pluralitat de formes de convivència familiar, els canvis en les relacions intergeneracionals, les dificultats d'accés a les noves tecnologies, les carències formatives, la major precarietat laboral i la disminució de la protecció social, entre d'altres, poden actuar de diverses maneres afectant amb major força determinats col·lectius, entre els que es troba la infància i la joventut. La falta d'ocupació i de vivenda per a la gent jove, la insuficiència de serveis per a la petita infància, la violència juvenil com a conseqüència de la falta d'integració social, l'impacte dels mitjans de comunicació en els nous estils de vida de la infància i la joventut, el fracàs escolar i la insuficiència formativa, la pèrdua d'influència educativa de l'escola, la ruptura de les relacions familiars i els nous models de relació familiar, la falta d'integració social de la infància immigrada, la presència dels anomenats "menors no acompanyats", "nens de carrer", etc, són tant sols algunes mostres d'aquesta creixent problemàtica.

És doncs, del tot necessària, des de el nostre punt de vista, una completa redefinició de les polítiques socials, i de manera més específica de les polítiques d'infància i famílies, dins el nou context social que es presenta. Els canvis teòrics i socials en relació a la infància als que fem referència exigeixen també canvis importants en la definició de les noves polítiques d'infància que, lluny de l'excessiva fragmentació i sectorialització que han caracteritzat en el passat els programes i serveis d'atenció a les persones, han de ser cada cop més polítiques integrals, de major col·laboració entre el sector públic i el sector privat i amb un major caràcter preventiu i

proactiu. Tot això, fa necessari comptar amb sistemes d'informació i coneixement que facilitin de manera constant i periòdica el seguiment de la realitat social i la detecció de fenòmens emergents, i molt especialment d'aquells relacionats amb les situacions de risc social i possibles maltractes que poden afectar a la infància més vulnerable.

La població menor en situació de risc, es a dir, susceptible de patir situacions de pobresa i exclusió social, està augmentant a tota Espanya i també a Catalunya.

Però potser el més important no sigui l'increment quantitatiu sinó el canvi en la tipologia de causes que es troben darrera de les situacions de risc i possibles maltractes. Als problemes clàssics de situacions de pobresa, s'afegeixen ara els provocats per les noves condicions socials i familiars: negligència i abandonament, incapacitat educativa dels progenitors, drogoaddicció i alcoholisme, malaltia mental, desestructuració familiar, ruptura familiar, conductes inadequades, agressives o violentes, conflictes entre els adults, famílies monoparentals o transeünts que viuen de la mendicitat, falta de vivenda, processos migratoris, etc.

La persistència i l'increment de la pobresa infantil, que afecta actualment a Catalunya un total de 105.000 infants menors de 16 anys, el que representa l'11% de la població d'aquestes edat; l'increment de les famílies monoparentals, sobre tot encapçalades per mares; l'augment de separacions i divorcis; i la precarietat de l'ocupació femenina, entre d'altres, si bé son indicadors que per si mateixos no impliquen risc de maltractes, poden contribuir, sobre tot quan es combinen algun d'ells, a augmentar el risc.

Tot això fa necessari disposar de Sistemes d'Informació, fonamentats en indicadors reals, que permetin millorar els sistemes de prevenció, detecció i abordatge de les situacions de risc d'exclusió social i maltractes per a donar una resposta més adequada a les noves situacions derivades dels canvis socials i econòmics més recents.

Així doncs, l'objectiu fonamental d'aquest ampli Projecte es contribuir a crear un Sistema d'informació i coneixement de la realitat social que faciliti la detecció de fenòmens emergents relacionats amb les situacions d'exclusió social i possibles maltractaments que puguin afectar a la infància més vulnerable.

Per aconseguir els anteriors objectius s'ha dissenyat una metodologia que s'ha desenvolupat en tres FASES.

L'objectiu fonamental de la Primera de les fases, que va desenvolupar-se durant l'any 2004, fou l'elaboració d'un Sistema d'Indicadors de Risc, basat en l'explotació de les fonts secundàries existents (vid. Informe de la Primera Fase) que permetés conèixer

millor la realitat social i econòmica dels menors i les seves famílies i identificar situacions de risc d'exclusió social i maltractament. L'elaboració d'aquest Sistema d'Indicadors fou de gran utilitat també per a constatar que, malgrat l'esforç dut a terme per recopilar i sistematitzar la informació existent, existeixen encara llacunes importants en les fonts d'informació disponibles que fan del tot necessària la generació de noves fonts d'informació relatives a la infància i les seves famílies. En el mosaic de dades disponibles falten encara moltes peces. Certes realitats són desconegudes per que no han estat objecte d'atenció en les enquestes dutes a terme fins ara. D'altres, si han estat estudiades, però sense eines que garanteixin la seva exhaustivitat territorial. Les mostres amb les que els investigadors/res han hagut de treballar, extretes per garantir la representativitat en un univers més ampli (com és l'Estat espanyol) o més petit (com la Regió Metropolitana de Barcelona, un districte, una escola) fan difícil capturar la realitat sociològica catalana en la seva globalitat i oferir sistemes d'informació que ajudin a dissenyar i avaluar les polítiques públiques que es fan des de les administracions públiques catalanes.

En darrer lloc, les dades disponibles fins al moment han estat recollides amb una periodicitat inadequada, el que impossibilita posar en pràctica moltes estratègies d'anàlisi del canvi social.

L'objectiu de la Segona de les Fases es centrà en el disseny i aplicació d'una Enquesta Panel, que ajudés a pal·liar les llacunes d'informació existents i es configurés com a instrument generador d'informació continuada, sistemàtica i rigorosa sobre la situació de la infància i les famílies, que permeti aprofundir el nostre coneixement sobre els canvis transcendents que estan tenint lloc en aquests àmbits, així como esmenar les deficiències dels sistemes d'informació existents.

La possibilitat, que permet una enquesta tipus panel, d'obtenir dades estadístiques agregades en anys successius, permet descriure l'evolució de fenòmens sociològics emergents. L'estabilitat dels indicadors permet construir sèries temporals sobre fenòmens dels que fins ara no es podia fer un seguiment de la seva evolució per falta de dades comparables.

El Panel de Famílies i Infància s'estructura en forma de quatre onades d'enquestes que es duran a terme cada any. Els qüestionaris s'apliquen a una mostra de 3000 infants entre 12 i 16 anys i a un dels seus progenitors, el que significa que s'han de realitzar 3000 qüestionaris adreçats a les famílies. En aquesta Segona Fase es procedí a l'aplicació dels 6000 qüestionaris corresponents a la primera onada.

En aquest Informe es presenten i analitzen els resultats corresponents a aquesta primera onada.

En la Tercera Fase, l'objectiu previst ha consistit en aplicar de nou els qüestionaris als mateixos 6000 individus (3000 nois i noies i els seus 3000 progenitors) que varen constituir la mostra de la primera onada, a les que s'han d'afegir 750 noves entrevistes pertanyents al cohort que s'incorpora a l'Ensenyament Secundari Obligatori durant l'any 2006 (nascuts al 1994).

En aquest Informe, tal i com estipulen les condicions del Conveni signat entre l'Institut d'Infància i Món Urbà i l'antic Departament de Benestar i Família – l'actual Departament d'Acció Social i Ciutadania – de la Generalitat de Catalunya, s'estructura en dues parts clarament diferenciades:

- a. Resultats i Anàlisis de la Primera Onada de qüestionaris del Panel de Famílies i Infància.
- b. Un informe d'avaluació global de les tres FASES realitzades en el Projecte, que inclou un breu informe sobre la segona aplicació dels qüestionaris a la mostra seleccionada.

**ANÀLISIS DE RESULTATS DE LA PRIMERA
ONADA DEL PANEL DE FAMÍLIES I INFÀNCIA**

Prefaci

El present informe suposa una primera radiografia de la realitat de les famílies i la infància a Catalunya sobre la base de les dades obtingudes en el Panel de Famílies i Infància, una enquesta longitudinal que durant quatre anys consecutius recopila informació sobre qüestions relatives a aquests àmbits, amb especial atenció a les situacions de risc que afecten al benestar i oportunitats vitals dels menors. El Panel de Famílies i Infància s'estructura en forma de quatre onades d'enquestes, que es porten a terme anualment. Les primeres entrevistes a nens/es i pares van començar al febrer de 2006. La segona aplicació de l'estudi Panel es va completar al maig de 2007 .

Mostra

En la primera onada es va administrar un qüestionari a una mostra de 3.000 nens de quatre cohorts (nascuts entre 1990 i 1993, ambdós inclosos; és a dir, de 12 o 13 a 15 o 16 anys en el moment de l'entrevista), que van completar els propis nens/es. Per a això es va utilitzar un mostreig polietàpic (veure Annex 1). Es van seleccionar 70 centres que imparteixen Educació Secundària Obligatòria (ESO) de tot el territori català. Dintre de cadascun d'aquests centres es va reclutar als menors als quals s'administra l'enquesta.

El disseny i construcció de la mostra van ser realitzats pels professors Pedro López i Carlos Lozares, de la Universitat Autònoma de Barcelona. Ambdós compten amb una llarga experiència en el disseny i construcció de mostres, entre les quals s'ha de destacar les de la Enquesta Metropolitana de Barcelona de Condicions de Vida i Hàbits de la Població 1991 i 1996 i la Enquesta de Condicions de Vida i Hàbits de la Població de Catalunya 2006 (realitzades conjuntament per l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona i l'Institut d'Estadística de Catalunya). El procediment seguit per a seleccionar els centres d'ESO utilitza informació censal per a construir estrats que agrupen a la població catalana en funció de setanta indicadors sociodemogràfics. La unitat elemental sobre la qual es realitza l'estratificació és la secció censal que resideixen les persones. Per a construir els estrats, s'analitza la informació obtinguda a partir dels indicadors del cens mitjançant tècniques d'anàlisi multivariant: anàlisi factorial de components principals i de classificació automàtica. L'objectiu de l'estratificació és classificar les seccions censals en estrats que les agrupin en conjunts de seccions tan homogenis com sigui possible des del punt de vista de la

seva caracterització social, així com el més heterogenis possible entre si. Amb aquesta classificació s'obté un mapa de seccions de Catalunya que descriu la distribució sociodemogràfica de la seva població en "zones socials". La selecció final de la mostra de centres escolars en els quals es realitza l'enquesta reflecteix una assignació de quotes a cada estrat en funció de la localització geogràfica del centre en aquestes "zones socials".

Les següents taules mostren el resultat de la selecció realitzada tenint en consideració tres característiques de la població de centres educatius d'ESO existents a Catalunya. Com pot apreciar-se, la mostra obtinguda (de 70 centres) reflecteix de forma bastant fidedigna els perfils que s'observen en l'univers mostral (963 centres) tant pel que fa a distribució per titularitat (pública/privada-concertada), distribució de centres educatius per grandària (en quatre categories) i distribució territorial (per vegueries):

Titularitat del centre

		Freqüència	Percentatge	Freqüència*	Percentatge*
Vàlids	1 Privat	480	49,9	34	48,6
	2 Públic	483	50,1	36	51,4
	Total	963	100,0	70	100,0

* Dades muestrals

Distribució de centres educatius per grandària (Número de estudiants)

		Freqüència	Percentatge	Freqüència*	Percentatge*
Vàlids	1 <= 162	243	25,2	14	20,0
	2 163 - 241	235	24,4	17	24,3
	3 242 - 356	248	25,8	24	34,3
	4 357+	237	24,6	15	21,4
	Total	963	100,0	70	100,0

* Dades muestrals

VEG Àmbit territorial

		Freqüència	Percentatge	Freqüència*	Percentatge*
Vàlids	1 Àmbit Metropolità	658	68,3	47	67,1
	2 Comarques Gironines	72	7,5	5	7,1
	3 Camp de Tarragona	65	6,7	4	5,7
	4 Terres de l'Ebre	27	2,8	4	5,7
	5 Àmbit de Ponent	60	6,3	3	4,3
	6 Comarques Centrals	68	7,0	6	8,6
	7 Alt Pirineu i Aràn	14	1,5	1	1,4
	Total	963	100,0	70	100,0

* Dades muestrals

Qüestionaris

Es van elaborar quatre qüestionaris, destinats als segments de la població als quals es pretén entrevistar: nens/es i adolescents, pares i mares, directors/es dels centres educatius, i tutors/es acadèmics dels/es menors. Aquests qüestionaris s'organitzen en blocs temàtics. Moltes de les preguntes es repeteixen al llarg de les quatre onades a fi d'obtenir una visió longitudinal que permeti capturar els canvis de les condicions de vida, comportaments i valors, així com esdeveniments socials i vitals que influeixen sobre la trajectòria biogràfica dels nens/es (la finalització dels estudis reglats, un canvi de domicili, el divorci dels pares, etc). Al costat de les preguntes que es mantindran intactes al llarg del període d'estudi, figuren preguntes de caràcter retrospectiu (per a obtenir informació sobre el passat dels entrevistats/des) i un conjunt de preguntes que anirà variant any a any. D'aquesta manera es pretén trobar acomodament per a qüestions i temes d'interès que puguin anar sorgint en el curs dels anys o que puguin reclamar una anàlisi aprofundida.

a) Qüestionari per a nens/es

S'estructura en cinc seccions: "Tu i la teva família", "La teva educació", "Amics/gues i temps lliure", "El lloc on vius", "El teu i els teus pares".

b) Qüestionari per a pares i mares (veure Apèndix B)

S'estructura en sis seccions: “Vostè i la seva llar”, “Situació econòmica i laboral”, “Història familiar”, “La Salut del seu fill/a” “, Relació amb el seu fill/a” .

Per a elaborar els qüestionaris del PFI s'han analitzat a fons, en primer lloc, els qüestionaris emprats en altres enquestes longitudinals realitzades als Estats Units i alguns països europeus, així com un conjunt de qüestionaris d'altres enquestes que entrevisten a nens/es i joves. Entre tots ells, mereix la pena destacar:

- **1970 British Cohort Study**
<http://www.data-archive.ac.uk/findingData/bcsTitles.asp>
- **Add Health. The National Longitudinal Study of Adolescent Health**
<http://www.cpc.unc.edu/projects/addhealth>
- **Consortium on Chicago School Research**
<http://www.consortium-chicago.org/surveys/s0001.html>
- **Kinderpanel. Deutsches Jugendinstitut**
<http://cgi.dji.de/cgi-bin/projekte/output.php?projekt=71>
- **National Longitudinal Survey of Youth**
<http://www.bls.gov/nls/nlsy97.htm>
- **Panel Survey of Income Dynamics. Child Development Supplement**
<http://psidonline.isr.umich.edu/CDS/cdsguide.html>

A part d'estudiar enquestes similars realitzades en altres països, l'equip que dissenya els qüestionaris del Panel ha volgut assegurar la implicació en el procés d'un nombre ampli d'experts/es i professionals. En el disseny i construcció del PFI ha participat un nodrit grup d'experts i col·laboradors/es de l'Institut d'Infància i Món Urbà i altres institucions (universitats catalanes, Departament d'Acció Social i Ciutadania, entitats i associacions). Cal destacar la labor que realitzen els membres del Consell Assessor del PFI a qui ha correspost definir els eixos fonamentals del projecte i els principals perfils temàtics dels qüestionaris. El Consell Assessor està format per professors/es i investigadors/es d'universitats catalanes i europees i representants del

Departament d'Acció Social i Ciutadania. Tots els professors/es i investigadors/es contenen amb una llarga experiència en l'estudi dels àmbits de família i infància o en qüestions metodològiques relacionades amb l'anàlisi longitudinal. S'han realitzat així mateix consultes externes a destacats especialistes en els àmbits d'infància i família. El qüestionari ha estat enviat a una trentena de professors i investigadors/es que no pertanyen al Consell Assessor, entre els/as que s'inclou un grup selecte d'experts/es en els àmbits de família i infància a Catalunya i la resta de l'Estat.

En definitiva, el Panel de Famílies i Infància constitueix un esforç col·lectiu considerable per a atorgar visibilitat i veu a la infància, per norma general obviada en els estudis basats en dades procedents d'enquestes. Els següents capítols presenten el resultat de l'anàlisi estadística de la informació obtinguda en les enquestes de la primera onada, centrant-se en aquells aspectes que incideixen de forma més clara en els riscos d'exclusió social.

Barcelona, juny 2007

MARC TEÒRIC

Individualització, nous riscos socials i ciutadania

Lluís Flaquer¹

Carme Gómez-Granell²

Pau Marí-Klose³

El Panel de Famílies i Infància neix com un instrument d'observació privilegiat que ens permetrà disposar d'informacions sistemàtiques i repetides al llarg del temps sobre l'estat de la infància a casa nostra amb la intenció d'orientar i avaluar millor les polítiques socials adreçades a aquest col·lectiu. Però, ¿quines són les principals problemàtiques que afecten els infants a principis del segle XXI, i quins els debats teòrics més rellevants que s'han suscitat per tal de comprendre adequadament la seva gènesi i per tal de fer-hi front?

Els continguts dels qüestionaris del Panel de Famílies i Infància s'inspiren en diversos plantejaments teòrics en gran part tributaris dels treballs del WELLCHI NETWORK, un projecte de recerca europeu sobre el seguit de factors que afecten el benestar de la infància, coordinat pel director del Panel i gestionat des del CIIMU⁴. D'altra banda, els continguts del qüestionari han estat notablement definits, perfilats i enriquits gràcies a les importants aportacions teòriques, metodològiques i empíriques dels dos Informes 2002 i 2005 sobre la situació de la infància a Catalunya, produïts per l'Observatori de la Infància i la Família del CIIMU (Gómez-Granell, et al. 2002, 2004 i 2005).

Entre les orientacions teòriques més rellevants que més han contribuït a la formulació de les problemàtiques en les que el Panel de família i Infància aprofundeix, cal destacar-ne les següents. En primer lloc, l'aplicació de la teoria de la individualització a la infància constitueix un marc general prou ampli i flexible en què enquadrar les nostres indagacions; d'altra banda, una segona línia de recerca explora les

¹ Catedràtic de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona, Director de l'Àrea de Polítiques Familiars de l'Institut d'Infància i Món Urbà (CIIMU). Director científic del Panel de Famílies i Infància.

² Doctora en Psicologia. Directora de l'Institut d'Infància i Món Urbà (CIIMU).

³ Professor associat de Sociologia al Departament de Sociologia i Anàlisi de les Organitzacions de la Universitat de Barcelona. Director metodològic del Panel de Famílies i Infància.

⁴ "The well-being of children: The impact of changing family forms, working conditions of parents, social policy and legislative measures", Contract No.: 505978 SIXTH FRAMEWORK PROGRAMME, PRIORITY [7] Citizens and Governance in a Knowledge-based Society. Per un resum de les seves principals conclusions, vegeu Flaquer 2007b.

oportunitats vitals dels infants en funció del creixement dels nous riscos socials que afecten el seu benestar així com el dels seus progenitors com a conseqüència de diversos dèficits en l'accés o conservació de diferents tipus de capital (material, cultural, social, personal o emocional). En tercer lloc, l'estratègia d'inversió social centrada en la infància representa una de les aportacions més recents relatives al tractament de la infància per part de les polítiques públiques. I finalment, la consideració del menor com agent de participació en la societat i la defensa dels seus drets socials de ciutadania representen noves tendències de la sociologia de la infància que estan donant interessants i rellevants fruits en recents investigacions.

La individualització pot ser descrita com a un procés pel qual els individus esdevenen unitats reproductives viables en la vida social, venint a acomplir l'antic paper que des de temps immemorials tenien les famílies en aquesta important funció. L'individu es veu així separat dels seus lligams i xarxes de suport tradicionals, però els substitueix per les limitacions i controls del mercat de treball i altres agències i institucions secundàries (Beck, 1992).

La individualització constitueix un concepte que descriu la transformació estructural i sociològica de les institucions socials i de la relació dels individus amb la societat. Suposa l'alliberament dels individus dels seus rols i constreyniments tradicionals en diversos sentits. En primer lloc, en la mesura en què els individus han estat destradicionalitzats, es veuen separats de les classes basades en status. En segon lloc, les dones es veuen apartades del seu 'destí d'estatus' del treball domèstic obligatori i de supeditació al seu marit. En tercer lloc, les velles formes de treball rutinari i disciplinari en troben en declivi amb l'aparició d'horaris de treball flexibles, ocupacions precàries i llocs de treball descentralitzats (Beck and Beck-Gernsheim, 2002).

Més recentment el terme individualització es fa servir també en el sentit d'individualisme institucionalitzat, en la mesura en què son els individus i no les famílies els que gaudeixen dels drets i els beneficis de l'Estat del benestar, que deriven en gran part de la seva integració al mercat de treball (vinculació fonamentada per descomptat en l'existència d'un contracte de treball individual) (Beck and Beck-Gernsheim, 2002).

Malgrat que la individualització implica un augment de l'autonomia personal, l'existència privada individualitzada cau cada vegada més sota la dependència de situacions i condicions que es troben completament fora del seu abast (Beck, 1992). Degut a la penetració en l'àmbit familiar de les relacions estatals i mercantils, la

individualització afecta tant l'esfera privada com a la vida pública, abans simbòlicament separades. Un possible diagnòstic dels canvis en el model de família és que es dona una indiferenciació creixent entre l'interior i l'exterior de l'àmbit domèstic, restablint-se així l'homologia entre l'esfera pública i la privada que existia abans de la Revolució Industrial. En aquest sentit, la individualització pot ser concebuda com a un signe de modernització familiar (Flaquer, 1999, 2001).

De fet, la modernització no sols implica el canvi estructural, sinó la transformació de la relació entre les estructures i els agents socials. Quan el procés de modernització assoleix un cert nivell, els agents tendeixen a esdevenir més individualitzats, és a dir, menys constrenyits per les estructures. En efecte, el canvi estructural força els actors a alliberar-se de les estructures. Per tal que la modernització avanci amb èxit, els agents s'han de desfer de les constriccions estructurals i contribuir activament a conformar el procés de modernització (Lash and Wynne, 1992).

Així, doncs, la teoria de la individualització resulta un dels enfocaments més fecunds a l'hora d'explicar els canvis esdevinguts en la família en els darrers temps. Mentre que en la societat preindustrial la família era sobretot una comunitat de necessitat mantinguda unida per una obligació de solidaritat, en el món contemporani ha passat creixentment a primer pla la lògica d'unes vides projectades individualment. Així la família està esdevenint una relació electiva i una associació de persones individuals (Beck and Beck-Gernsheim, 2002). Tant el mateix procés d'individualització com el caràcter optatiu de la família afebleixen la institució del matrimoni i donen carta de legitimitat a un seguit de tipus de llars amb fills a càrrec que, tot i existir abans, gaudien d'una escassa visibilitat pública i eren considerats com a poc convencionals, és per això que en l'actualitat es tendeix a parlar de nous models familiars i es prefereix substituir l'apel·latiu 'institució familiar' pel de 'famílies', en plural.

La teoria de la individualització suposa avenços significatius pel que fa a l'anàlisi i comprensió de la situació de la infància en el món contemporani. Ens ajuda a entendre les dificultats per a la constitució de la infància com a camp (en el sentit de Bourdieu) i il·lustra indirectament l'endarreriment en el desenvolupament de la sociologia de la infància com a especialitat. Segons l'Article 1 de la Convenció sobre els Drets del Nen en vigor des del 2 de setembre del 1990, s'entén per nen tot ésser humà menor de 18 anys, llevat que, en virtut de la llei que li sigui aplicable, hagi assolit

abans la majoria d'edat. Aquest és també el criteri adoptat per la constitució espanyola de 1978, que en el seu article 12 afirma: "Els espanyols són majors d'edat als 18 anys"⁵.

En efecte, la infància és el col·lectiu menys individualitzat de tots. Per la via del contrast, la teoria de la individualització delimita negativament un camp institucional específic, amb unes característiques pròpies. Actualment, i a causa de l'emancipació de les dones, de la consolidació del sistema de pensions i dels sistemes d'atenció a les persones dependents, van desapareixent categories socials que abans estaven marcades per la dependència econòmica. La infància apareix doncs com a única categoria social sotmesa estructuralment a una dependència privada, tant des d'un punt de vista econòmic, físic i emocional.

Tanmateix, tot i el dèficit que observem en la individualització dels menors respecte a altres categories socials a causa de la manca d'ingressos propis, aquest procés avança a través del considerable augment que han experimentat en els últims anys tant la seva capacitat de consum com la de selecció i adquisició de determinats articles i productes. De la mateixa manera, la tendència cap a la individualització de la infància es consolida a través de determinats estils de vida i pautes d'oci, de certes pràctiques de risc i problemes de comportament.

L'ambivalència de la individualització a través del consum i de l'autonomia personal que comporta reflecteix l'existència de tendències contradictòries que s'observen en aquest camp. D'una banda, històricament s'ha produït un descens de la majoria d'edat, factor que ha suposat un avenç de l'edat en què s'assumeix la independència jurídica i en què s'accedeix al dret de vot. D'altra banda, diversos processos relacionats amb la necessitat de creixement del capital humà (allargament dels estudis i dificultats d'inserció al mercat laboral) tendeixen a perpetuar la dependència econòmica dels joves, encara que aquesta tendència es manifesta amb molta més força en els països mediterranis que en d'altres societats avançades. L'acció d'aquests processos oposats deixa una franja d'edat (dels 16 als 18 anys) en què es produeix la transició entre la infància i l'edat adulta. En situar-se a la majoria de països avançats la fi de l'ensenyament obligatori i, per tant, l'inici de l'activitat laboral legal vers els 16 anys⁶ (sovint aquesta edat coincideix també amb l'edat del consentiment

⁵ La constitucionalització de la majoria d'edat als 18 anys suposa l'equiparació del dret de sufragi amb la capacitat d'obrar civil.

⁶ A països europeus com ara Bèlgica, Alemanya i Holanda, ja s'ha allargat l'educació obligatòria i universal fins als 18 anys (Raventós Santamaría, 2005: 17).

sexual), és possible que alguns adolescents siguin independents des del punt de vista econòmic sense haver encara assolit la majoria d'edat legal⁷.

Una altra de les característiques que marquen estructuralment la infància en la societat actual és el fet que representa l'únic sector de la població quins membres no tenen la possibilitat d'exercir el seu sufragi. És obvi que aquesta mancança està relacionada amb la insuficient maduració intel·lectual i emocional dels infants, però crea un desequilibri estructural de greus conseqüències polítiques. És ben sabut que la participació política en els règims democràtics representatius es basa en la mobilització i defensa d'interessos a través del vot i això vol dir que en totes les societats modernes avançades es produeix un dèficit sistemàtic en la definició i representació pública dels interessos dels infants. Tanmateix, cal estar amatents davant l'aparició i desenvolupament de formes alternatives de participació dels infants en la vida pública.

El nen constitueix una persona, un ciutadà i un individu per propi dret, d'igual valor a qualsevol altre individu. La diferència radica en que els nens sovint no són capaços d'expressar-se o de representar els seus interessos en una etapa en que resulten ser especialment vulnerables davant les accions o inaccions dels altres o davant els efectes d'entorns socials o físics adversos (Rigby and Köhler, 2002). En la concepció que aquí es defensa els nens no són tractats com objectes sinó com subjectes de drets, amb les seves pròpies necessitats i interessos que poden i han de ser coneguts a través de la investigació social (Waldfogel, 2006).

És ben sabut que un dels motors més dinàmics del procés d'individualització és el desenvolupament dels drets socials de ciutadania. Si bé és cert que en els darrers anys s'han fet avenços molt notables pel que fa als drets dels infants, aquests s'han centrat sobretot en el camp del reconeixement dels seus drets fonamentals per part d'organitzacions supranacionals⁸. En canvi, a nivell europeu hom detecta un progrés

⁷ El 1978 la legislació espanyola establí la majoria d'edat als 18 anys complerts, que des de 1943 havia quedat establerta els 21 anys. Des de l'aprovació del Codi Civil el 1889 la majoria d'edat havia estat els 23 anys. Tant el Dret Romà com les Partidas estableixen la majoria d'edat als 25 anys. La majoria d'edat és un estat civil pel que la persona adquireix plena independència en extingir-se la pàtria potestat i per tant plena capacitat d'obrar. El dret civil preveu la possibilitat que els majors de 16 i menors de 18 siguin emancipats pels seus pares de manera que puguin disposar de la seva persona i dels seus béns com si fossin majors d'edat. L'emancipació dels menors també dóna dret a contreure matrimoni. Es considera que el fill està emancipat quan, essent major de 16 anys i amb el consentiment dels seus progenitors, viu de forma independent. Tanmateix, els majors de 14 anys poden fer testament i així mateix contreure matrimoni amb la deguda dispensa judicial. La plena responsabilitat criminal s'adquireix als 18 anys, però als majors de 14 i menors de 18 també se'ls pot exigir una responsabilitat penal atenuada. D'altra banda, el Codi Penal espanyol fixa l'edat del consentiment sexual ple als 16 anys.

⁸ Vegeu, per exemple, la Declaració dels drets del nen, aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 20 de novembre de 1959; la Convenció de les Nacions Unides sobre els Drets del Nen en vigor

molt desigual pel que fa al reconeixement de drets socials dels menors. Si bé en la majoria de països occidentals queda garantit l'accés universal i gratuït a la sanitat i a l'educació, la universalització de les prestacions per fills a càrrec com a dret de la ciutadania queda lluny de ser real. Espanya és un dels països de la Unió Europea que més endarrerit es troba en aquest aspecte, encara que últimament podem observar una evolució força positiva, encara que insuficient, en comunitats autònomes com Catalunya⁹.

L'adveniment de la individualització es produeix en la nova societat del risc, caracteritzada per la modernitat reflexiva, en contraposició amb la societat industrial clàssica. Mentre que el principi bàsic d'aquesta era la distribució dels béns, en canvi en la societat del risc passa a primer terme la distribució dels 'mals' o dels perills. En efecte, una de les dimensions essencials de la societat del risc és la lògica de distribució dels riscos associats amb la modernització, però aquests riscos se superposen amb inseguretats socials, biogràfiques i culturals.

Segons Ulrich Beck, els nous perills (*hazards*) són il·limitats tant en el temps com en l'espai, essent avui dia l'anihilament global una possibilitat final i aterridora. Des d'un punt de vista social el seu radi d'acció també resulta il·limitat: potencialment tots ens trobem en una situació de risc. Com aquests nous perills poden ser minimitzats però no eliminats, el risc ha de ser mesurat en termes de probabilitat. Tanmateix, un esdeveniment improbable també pot ocórrer. Els seus efectes són irreversibles i tenen orígens diversos, de manera que els mètodes tradicionals basats en l'assumpció de responsabilitats deixen de funcionar. Beck qualifica aquesta situació d'irresponsabilitat "organitzada" (*organized non-liability*). A més, són de tal magnitud i envergadura que els seus efectes resulten literalment incalculables i devastadors, fins al punt d'arribar a sobrepassar la capacitat de l'Estat i de les organitzacions privades per a assegurar-se contra ells o per a pagar compensacions en cas de sinistre. Finalment, al ser únicament identificables i quantificables amb l'ajut de mitjans científics, les disputes sobre les

des del 2 de setembre del 1990; la Carta Europea dels Drets del Nen, aprovada per resolució del Parlament Europeu de 8 de juliol de 1992 i la Carta dels drets fonamentals de la Unió Europea proclamada a Niça el 7 de desembre del 2000, recollida en el frustrat projecte de Constitució Europea.

⁹ Així, la Llei 18/2003, de 4 de juliol, de Suport a les Famílies, que entrà en vigor a principis del 2004 estableix en el seu article 10 una prestació econòmica de caràcter universal per infant a càrrec. Es tracta d'una prestació econòmica anual, de pagament únic, atorgada amb independència dels ingressos familiars, per als infants a càrrec menors de tres anys o, en el cas de les famílies nombroses (definides segons la legislació vigent, o sia la nova Ley 40/2003, de 18 de novembre, de Protección a las Familias Numerosas), per als infants menors de sis. En el cas de les famílies monoparentals, aquesta prestació es pot incrementar i prorrogar en funció dels ingressos (Flaquer, 2004).

diferents pretensions de coneixement, o el creixent escepticisme públic amb la ciència constitueixen aspectes importants de la “reflexivitat” de la societat del risc (Benton, 2000: 100-101).

La dinàmica política i social d'aquesta nova societat ve donada per la suma de riscos i inseguretats així com pel seu possible reforçament o neutralització (Beck, 1992). La modernització reflexiva dissol els paràmetres tradicionals de la societat industrial: la cultura i consciència de classe i els rols familiars i de gènere. Beck entén la modernització reflexiva com la presa de consciència amb els efectes de la societat del risc, efectes que no poden ser mesurats ni assimilats pels paràmetres institucionalitzats de la societat industrial. Les societats modernes es confronten amb els fonaments i límits del seu propi model al temps que no modifiquen les seves estructures, no reflexionen sobre els seus efectes i privilegien una política continuista des del punt de vista industrial.

El mercat de treball és un dels principals motors de la individualització. Amb l'increment de l'activitat econòmica femenina el procés d'individualització es veu intensificat. Amb l'entrada al mercat laboral les dones treballadores queden alliberades de la dependència de les xarxes tradicionals, però passen a veure's sotmeses als constreyniments del mateix mercat laboral. Sota les condicions de l'Estat de benestar, les biografies de classe, amb un fort caràcter adscriptiu, es transformen en biografies reflexives que tendeixen a dependre de les decisions dels actors (Beck, 1992).

Tanmateix, el marge per a la presa d'aquests decisions varia molt en funció del grau de desenvolupament de l'Estat de benestar. A mesura que s'expandeix l'àmbit dels drets socials garantits, és a dir, a mesura que s'incrementa la capacitat de desmercantilització i de desfamiliarització d'un Estat de benestar, s'amplia aquest marge de decisió. D'altra banda, gran part dels riscos que condicionen les biografies personals (que acaben afectant el benestar dels infants i l'acció dels quals determina les seves oportunitats davant la vida) vénen generats per desajustos en l'articulació dels diversos elements dels sistemes de benestar i en els seus ritmes de transformació.

Sense pretendre ser exhaustiu, uns quants exemples seran suficients per il·lustrar aquesta tesi. Així, si, arran del procés de privatització i d'individualització, la pèrdua del capital social tradicional, incorporat en les xarxes de solidaritat comunitària, no es veu compensada per un augment corresponent del nivell de prestacions i serveis socials, un cert nombre de ciutadans es veuran afectats per situacions de risc. Igualment, les dificultats d'inserció laboral, la dualització i segmentació del mercat de treball, la

precarietat i la temporalitat de l'ocupació o els impediments d'accés a l'habitatge són factors que en conjunt es tradueixen retards en l'emancipació dels joves.

Una de les característiques més prominents de les societats modernes avançades és l'acumulació de vells i nous riscos socials. En comparació dels vells riscos els nous tendeixen a afectar a les persones en etapes més primerenques de les seves vides. Afecten tant al mercat de treball com a la vida familiar, i així amplien la demanda d'intervenció de les administracions a àmbits de la vida que havien estat considerats anteriorment com privats. Els nous riscos socials per a aquells que mantenen relacions de parella deriven de la interacció de canvis en el mercat de treball i en el procés de formació familiar (Lewis and Sarre, 2006). Es troben associats amb l'accés a l'ocupació i a les oportunitats de treball i amb la gestió de les pressions contradictòries de la vida familiar, de les tasques de cura, del treball remunerat i de la carrera professional. Les noves necessitats i demandes socials relacionades amb els nous riscos es refereixen a qüestions com la conciliació entre el treball i la vida familiar, la monoparentalitat, l'atur de llarga durada, els pobres amb ocupació i una cobertura insuficient de la Seguretat Social. Aquests nous riscos tendeixen a concentrar-se entre les dones, els joves i els treballadors menys qualificats. La gestió satisfactòria dels nous riscos és cada vegada més important, especialment per als grups més vulnerables (Taylor-Gooby, 2004, Bonoli, 2005). Els nens constitueixen un dels grups socials que es veuen més afectats per aquests riscos en la mesura que disposen d'una menor capacitat de mobilització i majors dificultats per a veure representats els seus interessos.

Als vells riscos de classe propis de les societats industrials hem d'afegir els relacionats amb la diversificació de les formes de la llar i dels orígens ètnics dels ciutadans i/o residents. En un instrument d'investigació que aspira primordialment a obtenir un coneixement profund de la situació de la nostra infància, s'ha de prestar especial atenció als riscos relacionats amb el creixement de la diversitat familiar. Aquests es tradueixen en un descens de la igualtat d'oportunitats dels menors davant la vida, a causa del dèficit més o menys intens en l'accés a les diverses formes de capital (material, humà o social). Els indicadors que revelen aquest dèficit són, respectivament, unes elevades taxes de pobresa monetària infantil, uns alts nivells de fracàs escolar i una baixa densitat de les xarxes de solidaritat. Amb freqüència aquestes diverses deficiències es presenten aparellades i acumulades, de manera que cert nombre de llars amb fills a càrrec poden veure's afectades per més d'una d'aquestes.

La proporció de nens que viuen en situació de pobresa ha augmentat en la majoria de les economies desenvolupades (Unicef, 2005). Tanmateix, tant les taxes de risc de pobresa conjunturals com persistents mostren àmplies variacions en els Estats membres de la Unió Europea i alguns dels efectes concomitants com l'abandó escolar prematur difereixen també en gran mesura entre els països (Flaquer, 2007a).

A l'hora de comprendre les causes d'aquestes variacions resulta útil l'enfocament dels règims de benestar.

El creixement de la pobresa infantil no tan sols està causant repulsa moral per la situació dels infants afectats, sinó també una creixent preocupació entre els analistes polítics i socials per les conseqüències socials que pot comportar a llarg termini. Existeix un acord bastant considerable sobre els efectes perniciosos de la pobresa infantil, de manera que sovint les mesures preventives es justifiquen sobretot en ares de consideracions morals. Tanmateix, en els darrers anys s'ha desenvolupat un argument contundent que clama a favor de la necessitat imperiosa d'eliminar o reduir la pobresa infantil. Es tracta de l'anomenada estratègia d'inversió social centrada en la infància, el plantejament de la qual seria resultat dels imperatius de l'economia del coneixement. Segons aquest enfocament, la pobresa en les etapes primerenques de la infància es troba associada amb dèficits cognitius i amb un baix rendiment escolar. Aquests efectes resulten especialment greus en la societat del coneixement, on poden generar elevades taxes de desocupació (Esping-Andersen, 2002).

D'acord amb aquesta concepció, l'eradicació de la pobresa infantil es pot defensar en termes d'eficiència econòmica, de competitivitat internacional i de millora de la productivitat, atès que en la societat del coneixement el seu impacte és molt negatiu. Els resultats de diverses recerques ens indiquen que és molt probable que els infants que creixen en famílies desfavorides es vegin afectats per la desocupació, cobrin salaris baixos, experimentin problemes de salut en la seva vida adulta i que, a més, lleguin als seus propis fills aquesta manca d'oportunitats (Vleminckx and Smeeding, 2001). Gràcies a recerques recents sabem que la pobresa infantil es troba fortament correlacionada amb menys anys d'escolarització (dos anys menys), més criminalitat, un seguit de patologies psicològiques i menors ingressos quan els infants es converteixen en adults. La probabilitat que els pares pobres tinguin fills que anys més tard esdevinguin progenitors pobres anys és molt alta, reproduint així la síndrome de la pobresa d'una generació a la següent (Esping-Andersen, 2005). Oferir les millors oportunitats vitals (*Lebenschancen*) als infants resulta decisiu de cara a l'edificació del

seu futur com a persones. Molts dels efectes de la pobresa infantil són irreversibles i acompanyaran als afectats al llarg de la seva vida.

Les oportunitats vitals en la societat d'avui romanen arrelades tan poderosament en l'herència social com succeïa en el passat. Contràriament a allò que preveïen els plans de reforma política i econòmica, l'expansió del sistema educatiu no aconseguí afeblir l'impacte de l'herència social. La disminució de l'efecte directe dels pares en el desenvolupament cognitiu dels fills constitueix un requeriment essencial de la nova economia, en la qual s'incrementen tant el nivell de les aptituds cognitives com de les qualificacions professionals necessaris per gaudir d'una vida digna des del punt de vista dels ingressos econòmics. Això implica que les oportunitats vitals depenen de manera creixent del capital cultural, social i cognitiu que els ciutadans puguin arribar a acumular. La fase vital fonamental es troba en la infància i la qüestió crucial rau a establir la interacció entre les inversions dels pares i de la societat en el desenvolupament dels nens (Esping-Andersen, 2002).

Les causes d'aquesta situació són complexes i obeeixen a una multitud de factors. Encara que és obvi que tenen a veure amb els intensos canvis experimentats per la família en els darrers temps, un dels factors crucials a l'hora d'explicar-la és la manca d'encaix institucional entre la transformació de la família i les estructures vigents de la majoria d'Estats de benestar, actualment obsoletes en termes de la provisió de transferències monetàries i de serveis socials. La tendència vers la universalització del sustentador adult comporta una diversificació i una acumulació de riscos socials per als infants, a menys que es posin en pràctica serioses reformes de l'arquitectura institucional dels Estats de benestar. A més dels riscos de classe del passat que continuen afectant els nens, també cal prendre en consideració nous riscos associats amb la composició de les llars i amb els orígens ètnics. Si la diversitat familiar com a valor desitjable no és mera retòrica, la política social ha de fer front als problemes de desigualtat d'oportunitats que afecten els nens en relació amb els tipus de llars en què viuen.

Un dels factors que més expliquen el creixement de la pobresa infantil és el procés de transició del règim familiar d'un sustentador al de dos sustentadors en conjunció amb l'augment de la inestabilitat conjugal. En els darrers anys, sobretot entre les generacions més joves de la nostra societat, tendeix a imposar-se com a norma la família amb dobles ingressos. Aquesta transició, resultat de l'increment dels nivells educatius de les dones i dels seus desigs d'autorealització, així com del creixement de les expectatives de

consum i de benestar material, ve reforçada pel fet que la família de dobles ingressos és legitimada pel suport que rep per part de les institucions polítiques i socials. Tanmateix, un dels efectes imprevistos d'aquestes transformacions és que les llars amb un sol sustentador, especialment si estan encapçalats per dones amb un baix nivell d'ingressos, experimentin un risc més gran de caure en la precarietat econòmica (Flaquer, Almeda y Navarro, 2006).

D'aquesta manera, les famílies nombroses, que tradicionalment presentaven elevats nivells de pobresa, cedeixen el pas a les monoparentals, que en tenir per definició un sol sustentador es troben en una situació de pobresa relativa superior a la d'altres llars. El creixement de la monoparentalitat, al qual assistim en la majoria de països europeus, es deu a l'augment incessant de les ruptures de les unions, tant si són matrimonials com informals. Tenint en compte que la pràctica majoria de llars monoparentals estan encapçalades per dones i que, tant a Espanya com en molts altres països, aquestes tenen taxes d'atur, de temporalitat i de precarietat laboral més elevades que els homes, així com salaris més baixos, les seves probabilitats de caure en la pobresa, elles i els seus fills, són molt més altes.

Finalment, l'arribada a tots els països europeus de forts contingents d'immigrants en els darrers decennis ha suposat una forta reducció de la seva homogeneïtat cultural i lingüística i està contribuint a la gestació d'una societat en què una part de la població no gaudeix de tots els drets de ciutadania. El desconeixement de la cultura autòctona per part dels immigrants, la discriminació que sovint experimenten per part de la població local, la manca de xarxes socials adequades, el baix nivell d'ingressos, la precarització laboral, la vida en entorns urbans segregats, la dissonància cognitiva entre els valors tradicionals propis i els de la societat d'acollida són alguns dels factors que sovint generen dèficits en l'accés a diverses formes de capital i que moltes vegades es tradueixen en elevades taxes de fracàs escolar per part dels menors en procés de formació. Aquesta situació planteja uns reptes immensos per a la integració dels nou vinguts alhora que crea nombrosos obstacles de cara a la necessitat de garantir una plena igualtat d'oportunitats per a tots els infants.

Les polítiques socials són essencials de cara a la modernització del sistema familiar dels immigrants. Els valors familiars es forgen com a resposta a les relacions d'interacció entre les necessitats individuals o de grup, d'una banda, i els condicionants i limitacions imposats per l'estructura social, de l'altra. A més, les polítiques socials són importants per a la integració social dels immigrants almenys en altres diversos sentits.

Sempre i quan siguin les adequades, la seva acció resulta imprescindible per afavorir la cohesió social i evitar avançar cap a un escenari en què es produeixi una fractura social insalvable entre els autòctons i els foranis. En aquest sentit, sembla obvi el paper de l'educació per a la integració de les noves generacions d'immigrants en la societat d'acollida, a condició que les expectatives suscitées d'inserció laboral i de benestar material no es vegin frustrades per mecanismes que impedeixin un aprofitament de tots els talents, independentment del seu origen, i una mobilitat ascendent adequada (Solé y Flaquer, (ed.) 2006).

Bibliografía

Abramovici, G. (2004). 'Social Protection in Europe'. *Eurostat. Statistics in Focus (Population and Social Conditions)*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Adam, B. U. Beck and J. van Loon (eds). (2000). *The Risk Society and Beyond: Critical Issues for Social Theory*. London: Sage.

Addio, A. C. d' (2007). 'Intergenerational Transmission of Disadvantage: Mobility or Immobility across Generations? A Review of the Evidence for OECD Countries'. *Social, Employment and Migration Working Paper No. 52*. Paris: OECD.

Adiego Estella, M. y C. Moneo Ocaña (2004). 'Pobreza y pobreza persistente en España. 1994-2001'. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.

Alesina, A. and E. Glaeser (2004). *Fighting Poverty in the US and Europe: A World of Difference*. Oxford: Oxford University Press.

Atkinson, A. B. (1998). *Poverty in Europe*. Oxford: Blackwell.

Atkinson, A. et al. (2002). *Social Indicators: The EU and Social Inclusion*. Oxford: Oxford University Press.

Bardone, L. and A.-C. Guio (2005). 'In-Work Poverty: New Commonly Agreed Indicators at the EU level'. *Eurostat. Statistics in Focus (Population and Social Conditions)*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage [1986].

Beck, U. and E. Beck-Gernsheim (2002). *Individualization: Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences*. London: Sage.

Benton, T. (2000). 'Reflexive Modernization'. In G. Browning, A. Halcli and F. Webster (2000) (eds.) *Understanding Contemporary Society*. London: Sage. pp. 97-111.

Blossfeld, H. P. and A. Timm (2003). 'Educational Systems as Marriage Markets in Modern Societies: A Conceptual Framework'. En H.P. Blossfeld and A. Timm (eds.) *Who Marries Whom?: Educational Systems as Marriage Markets in Modern Societies*. Dordrecht: Kluwer Academic. pp. 1-18.

Bonoli, G. (2005). 'The politics of the new social policies: Providing coverage against new social risks in mature welfare states'. *Policy & Politics* 33 (3): 431-449.

Boyne, R. (2003). *Risk (Concepts in the Social Sciences)*. Maidenhead, UK: Open University Press

Bradbury, B. and M. Jäntti (1999). 'Child Poverty across Industrialized Nations'. *Innocenti Occasional Papers. Economic and Social Policy Series N° 71*. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.

Bradshaw, J. (2000). "Child poverty in comparative perspective". In D. Gordon and P. Townsend (eds.). *Breadline Europe: The Measurement of Poverty*. Bristol. The Policy Press. pp. 223-250.

Bradshaw, J. (2001). *Poverty: The Outcomes for Children*. London: Economic and Social Research Council, Family Policy Studies Centre and Social Policy Research Unit.

Bradshaw, J. (2006). 'Child Benefit Packages in 15 Countries in 2004'. In J. Lewis (ed.) *Children, Changing Families and Welfare States*. Cheltenham: Edward Elgar. pp. 69-89.

Bradshaw, J. (ed.) (2001). *Poverty: The Outcomes for Children*. Occasional Paper 26. London: Economic and Social Research Council/Family Policy Studies Centre/Social Policy Research Unit.

Bradshaw, J., P. Hoelscher and D. Richardson (2006). 'An Index of Child Well-being in the European Union'. *Social Indicators Research*.

Caspi, A. et al. (1998). 'Early Failure in the Labor Market: Childhood and Adolescent Predictors of Unemployment in the Transition to Adulthood'. *American Sociological Review* 63 (3): 424-451.

Corak, M. (2004). 'Generational Income Mobility in North America and Europe: An Introduction'. In M. Corak (ed.) *Generational Income Mobility in North America and Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. pp. 1-37.

Corak, M. (2005). 'Principles and Practicalities in Measuring Child Poverty for the Rich Countries'. *Innocenti Working Paper 2005-01*. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.

Corak, M., C. Lietz and H. Sutherland (2005). 'The Impact of Tax and Transfer Systems on Children in the European Union'. *Innocenti Working Paper No. 2005-04*. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.

Cornia, G. A. and S. Danziger (1997). 'Common Themes, Methodological Approach, and Main Findings'. In G.A. Cornia and S. Danziger (eds.). *Child Poverty*

and Deprivation in the Industrialized Countries, 1945-1995. Oxford and New York: Clarendon Press and Oxford University Press. pp. 1-22.

Corsi, M. and K. Orsini (2002). 'Measuring Poverty in Europe'. *Development Local/Global Encounters* 45 (3): 93-101.

Council of the European Union (2002). *Joint Report by the Commission and the Council on Social Inclusion*.

Council of the European Union (2003). *Joint Report by the Commission and the Council on Social Inclusion*.

Council of the European Union (2004). *Joint Report by the Commission and the Council on Social Inclusion*.

Council of the European Unión (2005). *Draft of the Joint Report by the Commission and the Council on Social Inclusion and Social Protection*.

Chen, W.-H. M. Corak (2005). 'Child Poverty and Changes in Child Poverty in Rich Countries since 1990'. *Innocenti Working Paper No. 2005-02*. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.

Dang, T.-T., H. Immervoll, D. Mantovani, K. Orsini and H. Sutherland (2006). 'An Age Perspective on Economic Well-Being and Social Protection in Nine OECD Countries'. *Social, Employment and Migration Papers N° 34*. Paris: OECD.

Danziger, S. and J. Waldfogel (2000). 'Investing in Children: What Do We Know? What Should We Do?'. In S. Danziger and J. Waldfogel (eds.) *Securing the Future: Investing in Children from Birth to College*. New York: Russell Sage Foundation. pp. 1-15.

Dennis, I and A.-C. Guio (2003a). 'Poverty and Social Exclusion in the EU after Laeken. Part 1'. *Eurostat. Statistics in Focus (Population and Social Conditions)*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Dennis, I and A.-C. Guio (2003b). 'Poverty and Social Exclusion in the EU after Laeken'. Part 2. *Eurostat. Statistics in Focus (Population and Social Conditions)*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Dennis, I and A.-C. Guio (2004a). 'Monetary Poverty in New Member States and Candidate Countries'. *Eurostat. Statistics in Focus (Population and Social Conditions)*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Dennis, I and A.-C. Guio (2004b). 'Poverty and Social Exclusion in the EU'. *Eurostat. Statistics in Focus (Population and Social Conditions)*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Esping-Andersen, G. (2002). 'A Child-Centred Social Investment Strategy'. In G. Esping-Andersen et al. *Why We Need a New Welfare State*. Oxford: Oxford University Press. pp. 26-67.

Esping-Andersen, G. (2005). 'Children in the Welfare State. A Social Investment Approach'. *DemoSoc Working Paper* N° 2005-10. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.

Fahey, T. and E. Smyth (2004). "Do Subjective Indicators Measure Welfare?: Evidence from 33 Societies". *European Societies* 6 (1): 5-27.

Flaquer, L. (1999). *La estrella menguante del padre*. Barcelona: Ariel.

Flaquer, L. (2001). 'La individualització de la vida privada en el món actual'. *Anàlisi* Núm. 26: 89-102. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.

Flaquer, L. (2003). 'Pobreza y familia'. *Arbor. Ciencia, pensamiento y cultura*. Núm. 694. Madrid: CSIC. pp. 327-342.

Flaquer, L. (2004). 'Ley catalana de apoyo a las familias: ¿Una oportunidad perdida?'. *Indret Working Paper de Dret Català* Núm 12. Abril de 2004. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. http://www.indret.com/pdf/dc12_es.pdf

Flaquer, L., E. Almeda y L. Navarro (2006). *Monoparentalidad e infancia*.

Barcelona: Fundació 'la Caixa'.

http://www.fundacio.lacaixa.es/StaticFiles/StaticFiles/0dba384a739af010VgnVCM200000128cf10aRCRD/es/es20_esp.pdf

Flaquer, L. (2007a). 'Family change and child poverty in comparative perspective'. *Wellchi Working Paper Series* 1/2007. Barcelona: Children's Well-being International Documentation Centre.

http://www.ciimu.org/webs/wellchi/working_papers/wp1_flaquer.pdf

Flaquer, L. (2007b). 'How can we orientate the reform of childhood policies? Challenges, dilemmas and proposals'. *Wellchi Working Paper Series* No. 8/2007. Barcelona: Children's Well-being International Documentation Centre. <http://www.ciimu.org/webs/wellchi/publications.htm>

Gómez-Granell, C. **et al.** (2002). *La infància i les famílies als inicis del segle XXI. Informe 2002*. 5 vols. Barcelona: Institut d'Infància i Món Urbà.

Gómez-Granell, C. **et al.** (2004). *Infancia y familias: Realidades y tendencias*. Barcelona: Ariel.

Gómez-Granell, C. **et al.** (2005). *Infància, famílies i canvi social a Catalunya. Informe 2004*. 2 vols. Barcelona: Institut d'Infància i Món Urbà.

Gruski, D. B. and R. Kanbur (2006). 'Introduction: The Conceptual Foundations of Poverty and Inequality Measurement'. In D. B. Gruski and R. Kanbur (eds.) *Poverty and Inequality*. Stanford, California: Stanford University Press. pp. 1-29.

Guio, A.-C. (2005). 'Material Deprivation in the EU'. *Eurostat. Statistics in Focus (Population and Social Conditions)*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Haurin, R. J. (1992). 'Patterns of Childhood Residence and the Relationship to Young Adult Outcomes'. *Journal of Marriage and the Family* 54 (4): 846-860.

Haveman, R. and B. Wolfe (1995). 'The Determinants of Children's Attainments: A Review of Methods and Findings'. *Journal of Economic Literature*. 33(4): 1829-1878.

Hirsch, D. (2006). *What Will it Take to End Child Poverty? Firing on All Cylinders*. York: Joseph Rowntree Foundation.

Iceland, J. (2006). *Poverty in America*. Berkeley: University of California Press.

Jäntti, M. and S. Danziger (2000). 'Income Poverty in Advanced Countries'. In A. Atkinson and F. Bourguignon (eds.) *Handbook of Income Distribution*. Amsterdam: Elsevier.

Lash, S. and B. Wynne (1992). 'Introduction'. In U. Beck *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage. pp. 1-8.

Lewis, J. (ed.) (2006). *Children, Changing Families and Welfare States*. Cheltenham: Edward Elgar.

Lewis, J. and S. Sarre (2006). 'Risk and Intimate Relationships'. In P. Taylor-Gooby and J. O. Zinn (eds.). *Risk in Social Science*. Oxford University Press. pp. 140-159.

Lin, N. (2001). *Social Capital: A Theory of Social structure and Action*. Cambridge and New York: Cambridge University Press.

Madruga Torremocha, I y R. Mota López (2000). *Las condiciones de vida de los hogares pobres encabezados por una mujer: Pobreza y género*. Madrid: Fundación FOESSA.

Martínez Torres, M. (2001). 'Feminización de la pobreza: Un análisis dinámico'. *Papeles de trabajo del Instituto de Estudios Fiscales Nº 11/05*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales.

Pearce, D. M. (1978). 'The Feminisation of Poverty: Women, Work and Welfare'. *Urban and Social Change Review* 11 (1-2): 28-36.

Pringle, K. (1998). *Children and Social Welfare in Europe*. Buckingham and Philadelphia: Open University Press.

Rainwater, L. and T. M. Smeeding (2003a). *Poor Kids in A Rich Country: America's Children in a Comparative Perspective*. New York: Russell Sage Foundation.

Rainwater, L. and T. M. Smeeding (2003b). 'Doing Poorly: U.S. Child Poverty in Cross-National Context'. *Children, Youth and Environments* 13 (2).

Rainwater, L. and T. M. Smeeding (2004). 'Single-Parent Poverty, Inequality and the Welfare State'. In D.P. Moynihan, T. M. Smeeding and L. Rainwater (eds). *The Future of the Family*. New York: Russell Sage Foundation. pp. 96-115.

Raventós Santamaría, F. (2005). 'La crisi dels sistemes educatius europeus. A J. Prats i F. Raventós (eds.) (2005). *Els sistemes educatius europeus: ¿Crisi o transformació?* Barcelona: Fundació 'la Caixa'. pp. 12-28.

Rigby, M. and L. Köhler (2002). *Child Health Indicators of Life and Development (CHILD). Report to the European Commission. Executive Summary*. European Commission-Directorate-General for Health and Consumer Protection: Centre for Health Planning and Management.

Sampson, R. J. and J. H. Laub (1993). *Crime in the Making: Pathways and Turning Points Through Life*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Solé, C. and L. Flaquer (eds.) (2006). *El uso de las políticas sociales por las mujeres inmigrantes*. Madrid: Instituto de la Mujer.

Taylor-Gooby, P. (2004). 'New Risks and Social Change'. In P. Taylor-Gooby (ed.) *New Risks, New Welfare: The Transformation of the European Welfare State*. Oxford: Oxford University Press. pp. 1-28.

Taylor-Gooby, P. and J. O. Zinn (eds.) (2006). *Risk in Social Science*. Oxford University Press.

Therborn, G. (1993). 'Los derechos de los niños desde la constitución del concepto moderno de menor: Un estudio comparado de los países occidentales'. A Luis Moreno (ed.) *Intercambio social y desarrollo del bienestar*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas-Instituto de Estudios Sociales Avanzados. pp. 77-143.

Tortosa, J. M. (ed.) (2001). *Pobreza y perspectiva de género*. Barcelona: Icaria.

Tortosa, J. M. (ed.). (2002). *Mujeres pobres: Indicadores de empobrecimiento en la España de hoy*. Madrid. Cáritas Española-Fundación Foessa.

UNICEF (2005). 'Child Poverty in Rich Countries, 2005'. *Innocenti Report Card No.6. Florence*: UNICEF Innocenti Research Centre.

Uunk, W. (2004). 'The Economic Consequences of Divorce for Women in the EU: The Impact of Welfare State Arrangements'. *European Journal of Population* 20: 251-285.

Vleminckx, K. and T. M. Smeeding (eds.) (2001). *Child Well-Being, Child Poverty and Child Policy in Modern Nations: What Do We Know?* Bristol: The Policy Press.

Waldfogel, J. (2006). *What Children Need*. Cambridge Mass. and London: Harvard University Press.

Walker. R. (ed.) (1999). *Ending Child Poverty: Popular Welfare for the 21st Century?* Bristol: The Policy Press.

Whiteford, P. and W. Adema (2007). 'What Works Best in Reducing Child Poverty: a Benefit or Work Strategy?'. *Social, Employment and Migration Working Paper No. 51*. Paris: OECD.

Wolfinger, N. H. (2005). *Understanding the Divorce Cycle: The Children of Divorce in their Own Marriages*. Cambridge: Cambridge University Press.

BLOC 1

CONTEXTS DE SOCIALITZACIÓ

Família

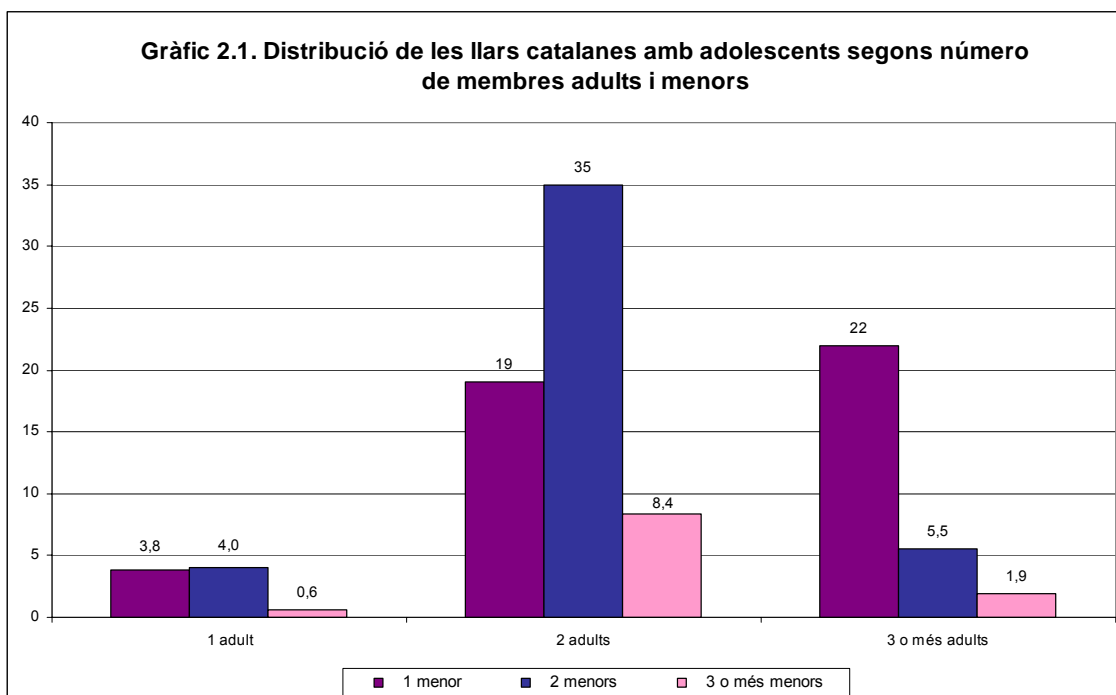
En les darreres dècades la institució familiar ha experimentat a Catalunya i a la resta d'Espanya una mutació extraordinària. Aquest canvi afecta a múltiples dimensions, tant estructurals com relacionades amb les dinàmiques quotidianes de la vida familiar. Com no podia ser d'una altra manera, aquestes tendències de canvi acaben repercutint, d'una manera o altra, sobre els projectes vitals dels seus membres, i en particular, sobre aquells la biografia dels quals inicia el seu camí en el si de les famílies: els nens/es. És, per tant, de cabdal importància conèixer com són, com s'organitzen i com eduquen als seus fills/es les famílies a principis del segle XXI. Al primer d'aquests aspectes dediquem aquesta secció; als altres dos, bona part de la resta del treball.

a) Trets estructurals de les famílies amb fills/es adolescents

A nivell estructural, les famílies són cada vegada més reduïdes i plurals. Les famílies es fan més petites, com a conseqüència, d'una banda, de la disminució de la proporció de famílies nombroses – amb tres o més fills – i, per un altre, de la tendència de les persones ancianes a mantenir la seva autonomia residencial. Les famílies biparentals segueixen sent la forma familiar més habitual, però coexisteixen amb un nombre creixent de models de convivència. En particular, en els últims anys s'ha viscut un espectacular increment del nombre de les famílies monoparentals encapçalades per un sol progenitor, normalment la mare. Aquest augment de les famílies monoparentals és producte de l'increment extraordinari de les ruptures conjugals. En aquesta situació, un nombre creixent de nens i joves passen etapes més o menys llargues de les seves vides a càrrec d'un progenitor divorciat o separat i pot ser que, en algun moment de la seva vida, convisquin al costat d'una nova parella del seu progenitor – això és, en el si d'una família reconstituïda.

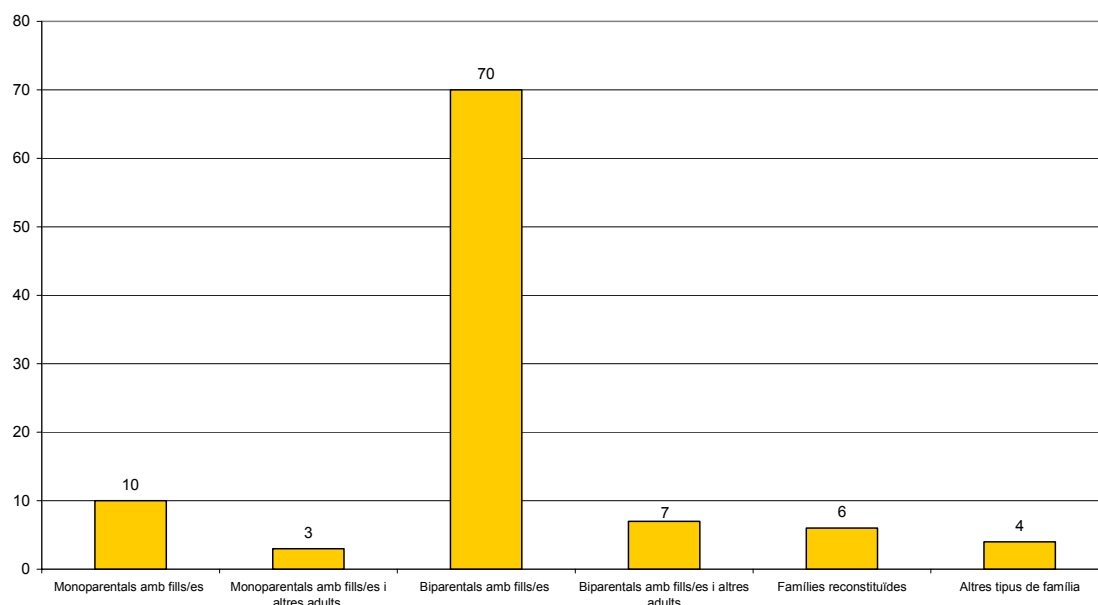
El Gràfic 2.1 presenta dades extretes del Panel de Famílies i Infància sobre la grandària de les llars. Entre les famílies que conformen la mostra hi viu almenys un fill/a adolescent de 12 a 16 anys. De l'anàlisi de les dades es desprèn que la forma familiar dominant es compon de dues persones adultes – normalment els pares – i dos menors, seguida des de lluny de les famílies amb tres o més adults – en la majoria dels casos germans majors no emancipats, però de vegades també avis/as o altres parents, etc. – i un menor i les llars amb dues persones adultes i un només menor. D'acord amb les dades, en el 77% de les famílies viuen quatre o menys persones, i en el 27% de les

llars tres o menys. Es tracta de famílies “reduïdes”, que contrasten amb la imatge tradicional de la família nombrosa a la qual estàvem acostumats.

El Gràfic 2.2 identifica els diversos models de convivència presents en les llars catalanes. El context familiar més freqüent que es troben els adolescents és el d'una família biparental clàssica – composta per una mare, un pare i els seus fills/es dependents. El 70 % dels adolescents catalans conviuen amb els seus dos progenitors i germans/es, habitualment en una situació que no hi ha presents altres parents, encara que subsisteix un nombre apreciable de llars — el 7 %— que acullen a altres adults, generalment avis/es. Els resultats posen de manifest que el 13% dels adolescents viuen en llars monoparentals, i un 6% adicional en famílies reconstituïdes, és a dir, conviuen amb la parella del seu progenitor/a.

Gràfic 2.2. Importància relativa dels diferents tipus de llars familiars dels adolescents

Aquesta proliferació de famílies monoparentals i reconstituïdes ens parla de noves realitats cada vegada més presents en la biografia dels menors: 1) la del divorci o separació dels pares, 2) l'existència de segones llars, on els adolescents passen períodes de la seva vida al costat del progenitor amb el qual no conviuen habitualment, i 3) la convivència amb noves parelles dels seus progenitors i amb germanastres – producte de les noves relacions establertes pels seus pares. Les dades indiquen que el 16 % dels adolescents han viscut el divorci o separació dels seus pares en la seva pròpia pell. Com a conseqüència d'això, un 8% d'adolescents reconeixen passar temps en una segona llar, junt al progenitor amb el qual no conviuen habitualment – i en ocasions la seva nova família. Els resultats de l'anàlisi evidencien també un increment extraordinari de la complexitat familiar. Un 4% dels adolescents declaren conviure al costat de germanastres, sigui en la llar que viuen habitualment o en la llar a la que van més puntualment per a visitar o passar temporades amb el seu segon progenitor/a.

b) Situació econòmica de les famílies

Un dels canvis més notables enregistrats en les darreres dècades és l'augment de la riquesa de les llars espanyoles. La renda de les llars a Espanya s'està apropant a passos engegants a la mitjana dels països més desenvolupats i la renda de les llars catalanes ja

la supera. D'aquesta millora de la renda s'han beneficiat la majoria de les llars, però no tots de la mateixa manera.

La Taula 2.1 compara el nivell de renda de diferents llars. D'acord a convencions internacionals, per a calcular el nivell de renda de diferents llars es tenen en compte, a més dels ingressos totals de la llar, el nombre de persones i la seva edat. La convivència en un habitatge de més d'una persona permet als seus habitants beneficiar-se de les economies d'escala de la convivència i, gràcies a això, procurar un determinat nivell de vida a persones que no tenen ingressos propis, com són els fills/as dependents. L'escala utilitzada per a modificar els nivells de renda obtinguts a partir del qüestionari administrat a les famílies és "l'Escala modificada de l'OCDE". Segons aquesta escala, la renda relativa de cada membre de la llar, al que es dona el nom d'unitat "de consum", es calcula ponderant al sustentador principal amb un, a tots els membres de la llar de catorze o més anys amb 0,5, i als menors de 14 anys amb 0,3. La renda relativa de cada "unitat de consum" s'obté dividint els ingressos totals de la llar entre la suma de pesos. Per exemple, per a una família composta per ambdós pares amb dos fills/es menors de 14 anys, la renda de la llar es dividiria entre 2,1, en lloc d'entre 4.

Taula 2.1. Renda mitja disponible neta d'impostos i transferències per "unitat de consum" segons tipus de família, situació laboral dels progenitors i país d'origen dels adolescents

	Renda mitja per unitats de consum ^a abans de transferències
Tipus de família	
Famílies monoparentals	11.994,20
Famílies biparentals	15.098,06
Famílies reconstituïdes	12.486,74
Altres tipus de família	12.137,30
Número de fills/es	
1 fill/a	15.940,76
2 fills/es	14.965,77
3 o més fills/es	12.285,04
Número d'ocupats/des a la llar	
No hi ha ocupats/des a la llar	7.713,37
1 ocupat/da a la llar	11.923,91
2 ocupats/des a la llar	15.868,04
3 o més ocupats/des a la llar	12.778,88
País d'origen de l'adolescent	
Espanya	14.728,60
Països amb nivell mig i baix del PIB ^b	9.823,26
Total	14.395,01

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. La renda mitja es refereix als ingressos equivalents, que es defineixen com el quocient entre els ingressos nets de la llar i el número d'unitats de consum de la mateixa, segons l'escala de l'OCDE. El pes és 1 pel primer adult de la llar, 0'5 per a la resta de persones de 14 o més anys i 0'3 per cada noi/a de menys de 14 anys.

b. Es considera *països amb nivell baix i mig de PIB* aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

Els resultats obtinguts mostren que els nivells de renda més baixos corresponen a les famílies monoparentals i a les famílies immigrants¹⁰, seguides a certa distància per les famílies nombroses. Són, com es veurà una mica més endavant, les que tenen major risc de pobresa i les concentren els majors problemes de precarietat.

¹⁰ Es consideren únicament les famílies immigrants procedents de països de nivell mig o baix de Producte Interior Brut. Això significa que s'ha exclòs als immigrants procedents de països desenvolupats, majoritàriament de la Unió Europea.

c) Situació laboral de les famílies

Un dels canvis més crucials, a causa de el seu efecte dramàtic sobre altres aspectes i dimensions de la vida familiar, és la incorporació de la dona mare de família al treball remunerat. Això ha provocat que en una mica més de la meitat de llars familiars ambdós pares estiguin treballant. La proporció exacta de les mares de família en el mercat laboral està fortament condicionada per la fase del cicle familiar per la qual passa. Disminueix en “les cues”. D’una banda en les fases inicials del cicle familiar els problemes de conciliació de vida familiar i laboral segueixen provocant la retirada del mercat de treball de moltes mares amb nens/as petits – encara que, avui dia, habitualment de forma temporal. D’una altra, les dones mares de família d’edats més avançades segueixen presentant unes taxes d’activitat més baixes com a conseqüència de la gradualitat del canvi social. Algunes d’elles mai van arribar a incorporar-se al mercat laboral o, si ho van fer, el van abandonar en el seu moment per a cuidar als seus fills/es.¹¹

El nostre estudi va precisament adreçat a les famílies situades en la franja intermèdia del cicle familiar, en que el nivell de participació en el mercat laboral tant de pares com mares és màxim, degut tant a la necessitat familiar d’obtenir segones fonts d’ingrés per a sufragar les despeses creixents, com a les oportunitats que s’obren a les dones de reduir el seu nivell d’implicació en tasques de cura a menors en el moment que aquests arriben a l’adolescència. Aquestes altes taxes de participació es reflecteixen en la Taula 2.2. La Taula 2.2 també mostra que, malgrat la tendència a certa equiparació dels nivells de participació en el mercat laboral, es mantenen diferències molt importants de gènere en les formes contractuals, situació professional, condicions salarials, tipus de jornada laboral i nombre d’hores treballades a la setmana. Les mares de família estan sobre-representades en certes ocupacions amb condicions contractuals precàries – treballs temporals, sense contracte, mal pagats, etc.– i menys presents en uns altres – hi ha menys dones mares de família que pares exercint d’empresàries o professionals amb assalariats, o com professionals o treballadores autònomes, amb els sous més alts. Cal destacar la important presència de la dona en l’administració pública. El 22% de les mares treballadores ho fan en el sector públic, encara que només el 13% siguin funcionàries. Com hipòtesis es pot apuntar que, en línies generals, les administracions públiques ofereixen unes condicions laborals millors que el sector

¹¹ O de vegades, també, a un familiar malalt o ancià. Es tracta d’una generació de dones socialitzada en els valors del familisme.

privat per a conciliar la vida familiar i laboral, el que incrementa l'atractiu de l'ocupació pública per a les dones.

Taula 2.2. Diferències entre l'ocupació de les mares i els pares dels adolescents

	Mare	Pare
Situació laboral		
Treballa	80	96
Aturat/da	4,2	1,4
Inactiu/va	16	2,8
	100%	100%
Contracte laboral		
Funcionari/a	13	9,0
Indefinit	52	54
Temporal	10	5,4
Per compte propi	18	30
Sense contracte	4,7	0,7
Altres	3,0	1,0
	100%	100%
Situació professional		
Professional o treballador/a autònom/a	11	18
Empresari/a o professional amb assalariats	6,9	12
Membre d'una cooperativa	0,2	0,2
Assalariat/da del sector públic	22	13
Assalariat/da del sector privat	54	55
Ajuda familiar	1,5	0,2
Treballador/a en formació	0,1	0
Altra situació	4,0	0,7
	100%	100%
Ingressos mensuals		
Menys de 1200€	54	20
De 1201€ a 1800€	23	33
De 1801€ a 3000€	15	27
De 3001€ a 4200€	1,5	6,1
Més de 4200€	0,4	3,1
Ingressos irregulars	5,9	11
	100%	100%
Tipus de jornada laboral		
Partida	42	59
Contínua pel matí	25	13
Contínua per la tarda	3,5	2,0
Contínua per la nit	1,2	1,8
Mitja de matí	6,5	0,7
Mitja de tarda	2,0	1,3
Torns	4,9	4,4
Irregular o variable segons el dia	13	17
Altres tipus	2,0	1,6
	100%	100%
Hores treballades a la setmana		
Menys de 19,5 h.	4,7	0,7
De 20 a 34 h.	23	2,7
De 35 a 45 h.	60	56
Més de 45,5 h.	12	40
Hores irregulars	0,1	0,6
	100%	100%

Font: Panel de Famílies i Infància.

La segona gran diferència entre les ocupacions de mares i pares són el tipus de jornades que fan i el nombre d'hores que treballen. Les mares de família que treballen estan clarament sobre-representades en les ocupacions que comporten jornada contínua o de mitja jornada de matí. També estan sobre-representades en ocupacions amb jornades inferiors a les 45 hores. Els problemes de conciliació apareixen de nou com el principal factor que, tot fa pensar, es troba darrere d'aquestes pautes de participació de les mares de família en el treball remunerat.

c) Habitatge i equipaments de la llar

L'habitatge és el principal actiu de les famílies espanyoles. A diferència del que succeeix en altres països de la Unió Europea, la immensa majoria de les famílies espanyoles i catalanes viuen en habitatges dels quals en són propietaris. Com no podia ser d'altra forma l'anàlisi de les famílies amb fills/as adolescents corrobora el predomini de la cultura de la propietat privada. El 84 % de les famílies estudiades disposa d'un habitatge en propietat, encara que el 44 % no el té totalment pagat. El pagament de la hipoteca li suposa a aquestes famílies de mitjana 513 euros. Un 25% paga més de 650 euros i un 5% més de 1100 euros. Un 17% disposa a més de segona residència.

És lícit afirmar que la immensa majoria dels habitatges en que viuen els adolescents catalans reuneixen condicions adequades. El 50% dels ells/es viu en habitatges de més de 100 m² i el 82% disposa d'habitació pròpia. La gran majoria de famílies gaudeixen, a més d'espai adequat a les seves necessitats, d'un nivell alt d'equipaments i comoditats, que ha millorat al ritme marcat per la societat de consum. La tinença d'alguns d'aquests equipaments i comoditats s'ha generalitzat, com la televisió en la sala d'estar, el telèfon, la rentadora, el forn microones, el DVD o fins i tot l'ordinador. Malgrat tot, subsisteixen desigualtats en l'accés a certs béns per part de grups amb diferents nivells de renda. Així, no és molt habitual que les famílies amb nivells d'ingressos més baixos disposin de béns com el rentavaixelles – probablement per falta d'espai en les seves cuines – o canals de televisió de pagament, presents en la majoria de llars de rendes més altes. També poden apreciar-se desigualtats en la tinença de llibres, connexió a Internet, i fins i tot d'un cotxe.

Taula 2.3. Equipaments i comoditats de les llars, segons el nivell d'ingressos de la llar

	Nivell d'ingressos de la llar				
	Fins a 14.500€	De 14.501€ a 21.500€	De 21.501€ a 36.000€	De 36.001€ a 50.500€	Més de 50.501€
Un cotxe	66%	84	94	99	99
Un telèfon	80	93	97	99	100
Un televisor a la sala d'estar	100	99	99	100	100
Un ordinador	80	91	98	99	100
Un microones	87	94	94	94	96
Una rentadora	99	100	99	100	100
Un rentavaixelles	31	51	65	82	94
Connexió a internet	50	71	85	96	98
Un DVD	80	94	95	96	96
Canals de televisió de pagament	15	21	45	33	46
Més de 50 llibres	72	86	93	97	99
Premsa diària	23	28	35	48	56

Font: Panel de Famílies i Infància.

Un panorama una mica diferent emergeix quan s'examinen les desigualtats en els equipaments i objectes dels que disposen els adolescents. En la immensa majoria d'habitacions dels adolescents poden trobar-se els mateixos equipaments, amb independència dels nivells de renda de les seves famílies. Gairebé la totalitat d'adolescents tenen escriptori per a treballar en el seu dormitori, enciclopèdia, llibres i CD's de consulta, llibres de literatura i novel·les, o un mòbil. Prop de la meitat tenen un ordinador personal al dormitori, sense que s'apreciïn diferències significatives en funció de la renda familiar. Existeixen desigualtats, encara que no massa importants, en la tinença de bicicletes – que probablement reflecteixi oportunitats d'utilitzar-les en els entorns que viuen els uns i els altres, així com diferències en l'espai disponible en els habitatges – o de cadenes musicals en el dormitori. Però, en conjunt, pot afirmar-se que les diferències detectades entre les habitacions i els béns que tenen els adolescents són menors que les observades entre els equipaments i comoditats presents en les llars de diferents nivells de renda.

Taula 2.4. Equipaments i objectes disponibles per l'adolescent segons nivell d'ingressos de la llar

	Nivell d'ingressos de la llar				
	Fins a 14.500€	De 14.501€ a 21.500€	De 21.501€ a 36.000€	De 36.001€ a 50.500€	Més de 50.501€
Una bicicleta	55%	77	84	90	93
Un escriptori per treballar al seu dormitori	83	90	93	94	96
Una enciclopèdia	74	83	89	89	92
Llibres o CD's de consulta	87	93	95	97	99
Llibres de literatura, novel·les	90	89	95	98	98
Un ordinador personal al seu dormitori	43	53	52	49	53
Una cadena de música	55	66	66	70	74
Un mòbil	84	85	89	86	92
Una videoconsola	51	57	55	54	57
Un televisor al seu dormitori	36	42	34	27	24
DVD/ Vídeo al seu dormitori	11	21	14	12	13

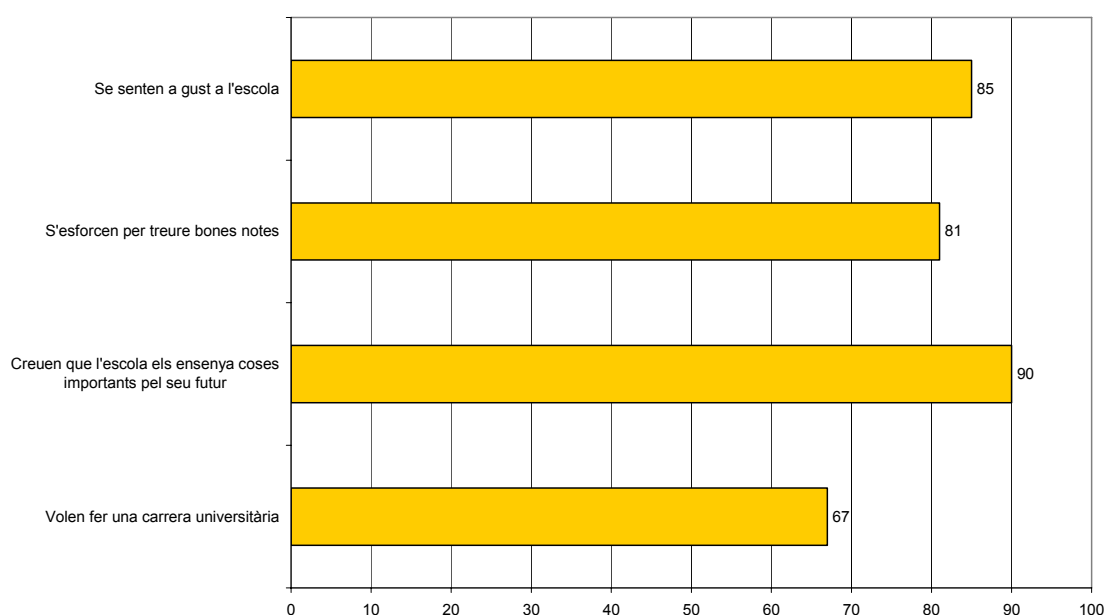
Font: Panel de Famílies i Infància.

En línies generals, l'evidència sobre l'habitatge i els equipaments disponibles en les llars parlen ben clarament de la millora de les condicions de vida en les llars espanyoles. D'acord amb l'augment de renda, les famílies catalanes posseeixen, en general, habitatges espaiosos i bé condicionats. Malgrat això, a principis de segle XXI persisteixen encara situacions d'infravivenda, encara que es donin en situacions molt puntuals. Entre el 15 i el 20% dels habitatges presenten algun dèficit important. El 8,1% de les famílies reconeixen que l'espai que tenen en el seu habitatge els resulta insuficient. En un percentatge una mica major d'habitatges – 19%– els adolescents comparteixen dormitori amb germans i fins i tot, en algun cas amb altre familiar – 0,8%. El 14 % dels habitatges tenen almenys un problema estructural –d'humitat, manca de llum solar, de ventilació, fred per mal aïllament, insectes o rates, etc. Com era d'esperar, aquests problemes es concentren en els grups de renda més baixos, on prop del 30% de les famílies reconeixen tenir almenys un problema estructural en el seu habitatge, i són molt infreqüents en les llars de les famílies acomodades.

L'escola

Des dels inicis de la modernitat, l'escola ha estat, junt a la família, una de les dues institucions socialitzadores per excel·lència. L'educació escolar no és simplement una via de transmissió d'informació i valors, sinó un instrument de capacitació de les persones per a seguir aprenent al llarg de tota la vida. El seu paper en la societat, és per tant crucial. Del bon funcionament de l'escola depèn no només la integració social dels individus i l'assimilació de valors compartits, sinó les oportunitats vitals que tindran al llarg de tota la seva travessia biogràfica. Així, ho entenen la majoria dels pares. Com tindrem ocasió de comprovar al Capítol 7, la majoria dels pares consideren que l'educació formal del seus fills/es i l'obtenció dels corresponents títols és un mecanisme desitjable per a assolir l'èxit i la promoció social. També ho entenen així els adolescents, que en la seva immensa majoria se senten a gust a l'escola, creuen que aquesta els ensenya coses útils per al seu futur i aposten per seguir estudiant.

Gràfic 2.3. Els adolescents davant l'educació

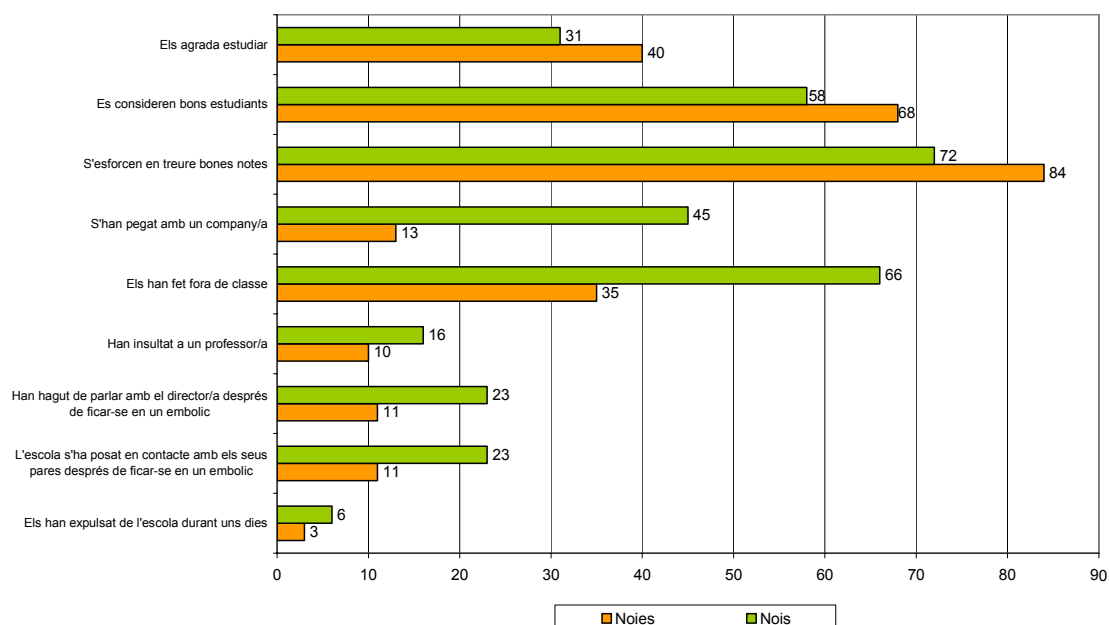

Amb tot això, és evident que l'educació escolar no suscita adhesions unànimes entre els adolescents. El 19% dels adolescents no s'esforcen per treure bones notes, el 33% no es reconeixen a si mateixos com bons estudiants, i el 62% diuen que no els agrada estudiar. Dit d'una altra manera, molts adolescents expressen actituds favorables a l'educació, tot i que l'educació escolar els exigeixi quelcom que majoritàriament no

els agrada fer: estudiar. A això s'afegeixen els problemes disciplinaris en els que un percentatge considerable d'adolescents incorren. El 44% dels adolescents han estat expulsats alguna vegada de classe durant el darrer any – el 10% en més de tres ocasions. El 15% dels adolescents ha hagut de parlar amb el director després d'un acte d'indisciplina i un percentatge similar ha vist com l'escola es posava en contacte amb els seus pares per a parlar sobre aquest problema. El 13% ha insultat a un professor i un percentatge una mica menor, el 4%, ha estat expulsat de l'escola durant uns dies.

El que posen en evidència aquests resultats és que al voltant d'un de cada cinc o sis adolescents expressa, a través del seu comportament, un grau bastant alt de desafecció respecte a l'escola. El perfil d'aquest estudiant poc compromès amb els valors educatius i que estableix una relació conflictiva amb l'escola sol donar-se més sovint entre els grups de renda més baixa, encara que les diferències amb altres grups són escassament significatives. El factor que, sens dubte, més influeix en les orientacions i comportaments dels adolescents cap a l'escola és el gènere. Les noies expressen un grau de compromís amb els valors educatius molt major que els nois, i una proporció molt menor d'elles incorren en actes d'indisciplina que comporten algun tipus de sanció.

Gràfic 2.4. Orientacions dels adolescents cap a l'escola i els estudis segons sexe

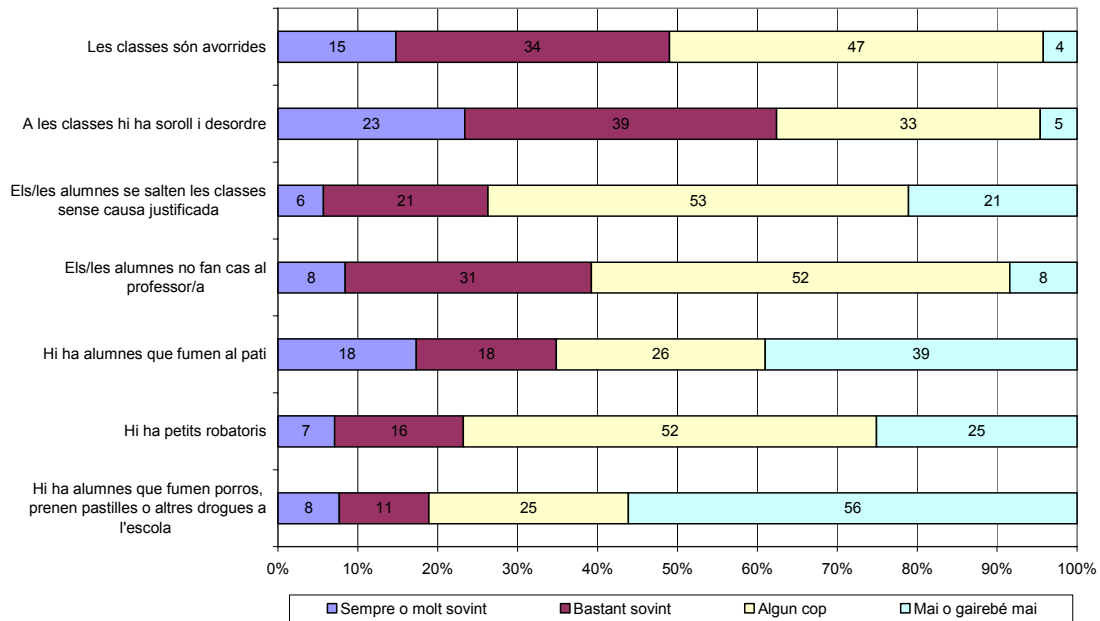

Segons una percepció molt estesa, al marge de la major o menor predisposició de certs grups a comprometre's amb els valors educatius, l'expansió d'actituds de desafecció cap a l'escola entre els adolescents respon, entre d'altres factors, al fracàs de

la pròpia institució escolar i dels agents educatius en transmetre aquests valors en una societat que accepta difícilment els fonaments culturals i estratègies de control que es basava aquesta transmissió en el passat. En les escoles s'ha passat, en trenta anys, d'unes estratègies de control autoritàries, que buscaven establir cert ordre per mitjà de la motivació extrínseca – en base a premis i càstigs– a unes estratègies encaminades a conrear la motivació intrínseca – interiorització de la norma i autoconvenciment de la necessitat de cert ordre. D'acord amb aquesta opinió, el canvi d'estratègia – que es produeix en consonància amb la consolidació de la cultura democràtica i la deslegitimació de criteris d'autoritat propis d'una societat autoritària – no ha donat els fruits esperats. Les raons que s'addueixen per a explicar aquest fracàs són diverses: falta de recursos, escassa motivació per part dels agents educatius, abdicació de responsabilitats educatives per part dels pares, o un conjunt de raons addicionals que tenen a veure amb l'heterogeneïtat creixent de la població escolar que acudeix als centres educatius.

Les dades obtingudes en el Panel de Famílies i Infància confirmen que el “clima escolar” en que es desenvolupa l'activitat educativa en molts centres deixa bastant que desitjar. El 62% dels adolescents entrevistats indiquen que les seves classes es desenvolupen “habitualment o bastant sovint” en condicions de soroll i desordre. L'autoritat del professor/a tampoc surt molt millor parada. Un 39% dels estudiants declaren que “habitualment o bastant sovint” els alumnes no fan cas als professors. En un context que es produeixen disfuncionalitats que impedeixen el desenvolupament normal de l'activitat docent, un percentatge significatiu d'estudiants reconeixen, a més, que a la seva escola tenen lloc activitats disocials i de risc: robatoris, consum de tabac o d'altres substàncies additives dintre del recinte escolar.

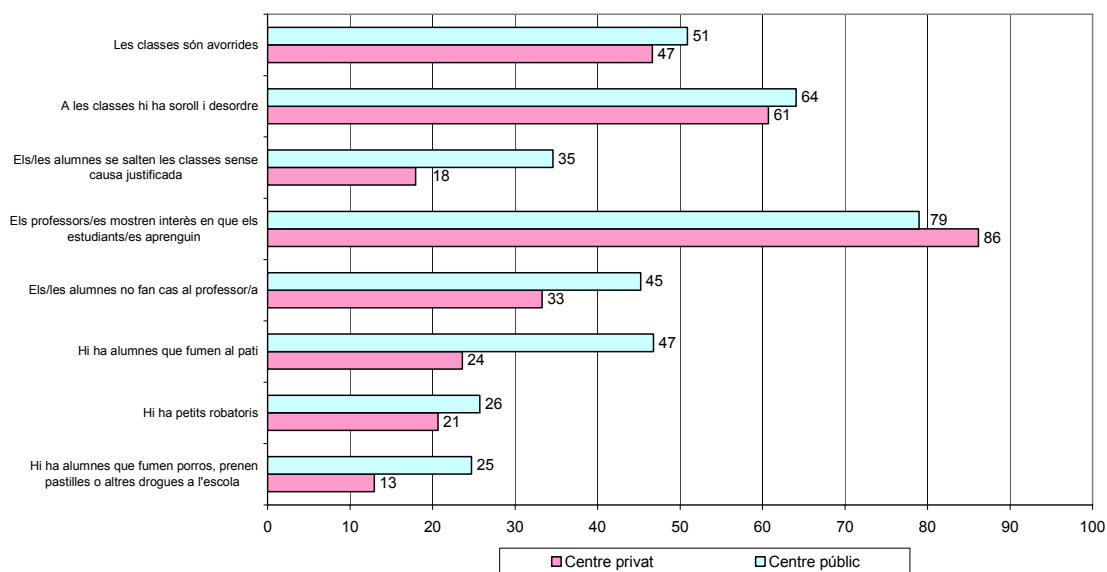
Gràfic 2.5. Aspectes disfuncionals de les classes i de l'escola

Encara que alguns d'aquests problemes tenen un caràcter endèmic, uns altres tendeixen a donar-se més sovint en alguns centres que en uns altres. El Gràfic 2.6 mostra les diferències entre centres de titularitat pública i centres de titularitat privada – encara que la immensa majoria d'aquests últims mantinguin concerts amb l'administració pública. En alguns indicadors gairebé no es poden apreciar variacions. Tant en els centres públics com privats, les classes es desenvolupen sovint en condicions de soroll i desordre, i els professors tenen dificultats per a imposar la seva autoritat –una mica menys en els centres de titularitat privada. Cal destacar que, malgrat aquestes condicions de treball, tant en uns centres com en altres entorn del 80% dels estudiants reconeixen que els professors/es mostren interès en l'aprenentatge dels alumnes, el que contradiu la imatge de professors/as desmotivats o en els quals flaqueja el compromís docent. Les diferències més acusades entre centres apareixen en la prevalença de comportaments disocials i de risc. Els centres de titularitat privada són més efectius alhora de posar fre a l'absentisme i als consums de substàncies psicoactives, encara que dintre de les classes prevalguin, aparentment, semblants condicions de desinterès per part dels/les alumnes i desordre que en les aules dels centres de titularitat pública.

Gràfic 2.6. Aspectes disfuncionals de les classes i l'escola segons titularitat del centre

(% d'estudiants que indiquen que a les seves classes o centre es produeixen les següents situacions)

Les diferències entre centres públics i privats posen de manifest el debat sobre desigualtats d'accés a un ensenyament de qualitat. Els resultats de l'anàlisi suggereixen que aquestes desigualtats, almenys quan són avaluades en funció de les percepcions que transmeten els propis adolescents sobre el clima que es viu en les seves aules i escoles, són menors del que es podria esperar a primera vista. Es produeixen en moments molt concrets de la vida escolar, però no de forma sempre consistent. Les Taules 2.5 i 2.6 analitzen les desigualtats des d'una altra perspectiva complementària. S'examinen d'una banda les diferències en l'entorn escolar dels centres als quals acudeixen els adolescents de famílies amb diversos nivells d'ingrés, i per un altre, aquestes mateixes diferències entre adolescents d'origen autòcton o immigrant. De forma potser sorprenent, les unes i les altres són petites. En alguns aspectes com el "soroll i desordre" de les classes o el fet que a l'escola es produeixin petits robatoris, no s'aprecien diferències significatives entre els centres en que cursen estudis els diferents grups socials. Prop de dos tercers parts dels adolescents, amb independència de la seva extracció social o origen, assenyalen que en les classes hi ha soroll i desordre, i un de cada quatre es refereix a l'existència de petits furtis. En altres capítols, les variacions són una mica més elevades, però poc significatives, potser amb una sola excepció: el control de l'absentisme escolar injustificat sembla més estricte en els centres als quals acudeixen els adolescents dels sectors més acomodats.

Taula 2.5. Disfuncionalitats a la classe o a l'escola segons el nivell d'ingressos de la llar

	Nivell d'ingressos de la llar				
	Fins a 14.500€	De 14.501€ a 21.500€	De 21.501€ a 36.000€	De 36.001€ a 50.500€	Més de 50.501€
Disfuncionalitats					
A les classes hi ha soroll i desordre	62%	62	66	59	60
Els/les alumnes no fan cas al professor/a	44	42	43	33	33
Els/les alumnes se salten les classes sense causa justificada	34	31	28	22	18
Hi ha alumnes que fumen al pati	39	34	37	33	30
Hi ha petits robatoris	24	28	23	20	21
Hi ha alumnes que fumen porros, prenen pastilles o altres drogues a l'escola	20	19	19	19	14

Font: Panel de Famílies i Infància.

Taula 2.6. Disfuncionalitats a la classe i a l'escola segons país d'origen (percepcions dels adolescents)

	País d'origen de l'adolescent	
	Espanya	Països amb nivell mig i baix del PIB ^a
Disfuncionalitats		
A les classes hi ha soroll i desordre	62%	58
Els/les alumnes no fan cas al professor/a	39	45
Els/les alumnes se salten les classes sense causa justificada	26	38
Hi ha alumnes que fumen al pati	35	32
Hi ha petits robatoris	23	27
Hi ha alumnes que fumen porros, prenen pastilles o altres drogues a l'escola	18	26

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. Es considera països amb nivell baix i mig de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

Els resultats obtinguts queden confirmats per la Taula 2.7, en la que es compara la prevalença entre els diferents grups del conjunt de problemes examinats en les taules anteriors. La taula permet identificar els estudiants matriculats en centres que presenten un nivell alt de disfuncionalitats que distorsionen l'exercici normal de la funció escolar. Així, per exemple, un 19 % dels adolescents indiquen que en el seu centre existeixen quatre o més de les disfuncionalitats contemplades. Entre els grups de renda més baixa, el percentatge arriba a el 23%, mentre que entre els estudiants de renda alta, el percentatge és del 14%. Tot i que les variacions són importants, els resultats no corroboren la idea que existeix una segregació social dràstica dels estudiants en funció de la renda familiar i l'origen dels adolescents.

Taula 2.7. Número d'aspectes disfuncionals en el centre segons la renda familiar i el país d'origen de l'adolescent

	Número de problemes en el centre					
	Cap	Un	Dos	Tres	Quatre	Total
Nivell d'ingressos de la llar						
Fins a 14.500€	18	20	22	17	23	100%
De 14.501€ a 21.500€	17	25	22	18	19	100%
De 21.501€ a 36.000€	17	22	21	19	20	100%
De 36.001€ a 50.500€	21	25	23	16	15	100%
Més de 50.501€	23	27	23	12	15	100%
País d'origen de l'adolescent						
Espanya	18	24	23	17	18	100%
Països amb nivell mig i baix del PIB ^a	19	18	20	22	21	100%

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. Es considera països amb nivell baix i mig de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

Donats els resultats que es desprenen de l'anàlisi de les percepcions dels menors sobre l'entorn escolar, l'alt nivell de satisfacció dels pares amb l'escola resulta com a mínim sorprenent. L'escala de satisfacció presentada en les Taules 2.8 i 2.9 mostra la valoració que aquests fan dels professors/es dels seus fills/es i dels amics que aquests fan en l'escola. Es pot observar que els pares que es declaren poc o gens satisfets són una minoria. El criteri que més sembla pesar en la valoració són les notes del seu fill/a. Com millors són les notes, més alt el concepte que tenen de l'escola. Per contra, la valoració dels pares sembla ser bastant insensible a les condicions en que s'imparteix la docència, així com a les dinàmiques de la vida escolar del centre educatiu al que acudeixen els seus fills/es. Sorprenentment, el grau de satisfacció amb els professors/es és independent de que els seus fills/es reconeguin que hi ha soroll i desordre en les aules, que declarin que els/les alumnes no fan cas al professor/a o que al col·legi es produeixin petits robatoris. Altres aspectes, com l'existència d'alumnes que consumeixen substàncies psicoactives o el nivell d'absentisme escolar, incideixen una mica més en els nivells de satisfacció, però les variacions segueixen sent menors. Un quadre semblant emergeix quan s'examina el grau de satisfacció dels pares amb els amics/gues que el seu fill/a fa a l'escola. La valoració dels pares reflecteix clarament el rendiment acadèmic del fill/a, però varia poc en funció del clima que hi ha a l'escola

Taula 2.8. Satisfacció dels pares amb els professors/es de l'escola segons disfuncionalitats presents en el centre, notes de l'adolescent en la darrera avaluació i titularitat del centre educatiu

	Grau de satisfacció dels pares amb els professors/es que té el seu fill/a a l'escola			
	Molt satisfets	Satisfets	Poc o gens satisfets	Total
Problemes en els centres educatius en els que estudien				
A les classes hi ha soroll i desordre				
Mai o gairebé mai	29	61	10	100%
Algun cop	32	60	8,0	100%
Bastant sovint	32	60	8,0	100%
Sovint o molt sovint	26	63	10	100%
Els/les alumnes no fan cas del professor/a				
Mai o gairebé mai	30	63	7,2	100%
Algun cop	32	59	8,3	100%
Bastant sovint	29	62	10	100%
Sovint o molt sovint	28	62	9,4	100%
Els/les alumnes se salten les classes sense causa justificada				
Mai o gairebé mai	35	59	6,3	100%
Algun cop	31	61	8,4	100%
Bastant sovint	27	64	9,1	100%
Sovint o molt sovint	25	58	17	100%
Hi ha alumnes que fumen al pati				
Mai o gairebé mai	34	59	7,8	100%
Algun cop	32	60	7,1	100%
Bastant sovint	27	64	10	100%
Sovint o molt sovint	26	63	12	100%
Hi ha petits robatoris				
Mai o gairebé mai	30	62	8,2	100%
Algun cop	32	60	8,1	100%
Bastant sovint	28	62	10	100%
Sovint o molt sovint	26	62	12	100%
Hi ha alumnes que fumen porros, prenen pastilles o altres drogues a l'escola				
Mai o gairebé mai	34	59	7,0	100%
Algun cop	27	65	8,9	100%
Bastant sovint	28	60	13	100%
Sovint o molt sovint	26	61	14	100%
Nota mitja en la darrera avaluació				
Excel·lent	43	56	1,4	100%
Notable	33	62	5,3	100%
Bé	30	61	8,8	100%
Aprovat	27	64	10	100%
Suspès	25	59	16	100%
Titularitat del centre				
Centre Privat	35	58	7,1	100%
Centre Públic	26	63	10	100%

Font: Panel de Famílies i Infància.

Taula 2.9. Satisfacció dels pares amb els amics/gues que l'adolescent fa a l'escola segons disfuncionalitats presents en el centre, notes de l'adolescent en la darrera avaluació i titularitat del centre educatiu

	Grau de satisfacció dels pares amb els amics/gues que els seu fill/a fa a l'escola			
	Molt satisfets	Satisfets	Poc o gens satisfets	Total
Problemes en els centres educatius en els que estudien				
A les classes hi ha soroll i desordre				
Mai o gairebé mai	28	66	7	100%
Algun cop	36	59	5	100%
Bastant sovint	34	59	7	100%
Sovint o molt sovint	25	63	12	100%
Els/les alumnes no fan cas del professor/a				
Mai o gairebé mai	34	60	7	100%
Algun cop	35	60	6	100%
Bastant sovint	30	60	9	100%
Sovint o molt sovint	23	65	12	100%
Els/les alumnes se salten les classes sense causa justificada				
Mai o gairebé mai	33	59	8	100%
Algun cop	34	60	6	100%
Bastant sovint	30	61	9	100%
Sovint o molt sovint	22	68	11	100%
Hi ha alumnes que fumen al pati				
Mai o gairebé mai	33	60	7	100%
Algun cop	33	60	7	100%
Bastant sovint	34	61	6	100%
Sovint o molt sovint	28	62	10	100%
Hi ha petits robatoris				
Mai o gairebé mai	33	61	5	100%
Algun cop	33	59	8	100%
Bastant sovint	30	61	9	100%
Sovint o molt sovint	27	64	9	100%
Hi ha alumnes que fumen porros, prenen pastilles o altres drogues a l'escola				
Mai o gairebé mai	33	61	6	100%
Algun cop	33	61	7	100%
Bastant sovint	32	57	11	100%
Sovint o molt sovint	28	62	10	100%
Nota mitja en la darrera avaluació				
Excel·lent	47	50	3	100%
Notable	36	58	5	100%
Bé	31	62	7	100%
Aprovat	27	67	6	100%
Suspès	24	62	14	100%
Titularitat del centre				
Centre Privat	34	59	7	100%
Centre Públic	31	62	8	100%

Font: Panel de Famílies i Infància.

Les causes d'aquesta insensibilitat poden ser vàries, però totes apunten en la mateixa adreça: als pares els manca informació sobre la vida escolar. Aquesta interpretació ve avalada per la baixa implicació de la majoria dels pares en activitats de col·laboració, gestió i control dels centres. A la falta d'informació se li afegeix un problema d'asimetria en la informació que posseeixen pares i fills/es. Els pares poden conèixer de primera ma les notes dels seus fills/es – les escoles les hi envien –, però els resulta més costós esbrinar, per si mateixos, quin és el clima escolar als centres educatius. En aquestes circumstàncies generalment acudirán al testimoni que tenen més a ma: el del propi adolescent. És lògic pensar que la versió que aquest transmeti als seus pares estigui contaminada per interessos personals i presenti distorsions que sovint no permeten ajustar la valoració que els pares realitzen de l'escola a les condicions i qualitats de la labor educativa que aquesta desenvolupa.

Totes aquestes dinàmiques configuren un panorama complex, en que les percepcions dels adolescents, les valoracions que realitzen els pares i moltes de les visions establertes que circulen en la nostra societat sobre l'estat de les nostres escoles, no només no coincideixen, sinó que fins i tot arriben a entrar en contradicció. Evidentment, la perspectiva presentada en aquestes pàgines, basada fonamentalment en el testimoni dels/les menors, no és l'única possible. Però en un context en que es concedeix molt crèdit a visions d'altres actors que moltes vegades no estan ni tan sols implicats directament en el dia a dia escolar, és important conèixer el que els nens/es i adolescents ens puguin dir sobre una institució en la qual diàriament passen moltes hores.

Grup d'iguals

Existeix una visió bastant estesa que tendeix a veure l'adolescència com una etapa que els menors busquen reafirmar la seva identitat en contraposició al món dels adults, representat tant pels pares com per la institució escolar. Des d'aquest punt de vista, plantar cara al món d'adults de forma efectiva passa per integrar-se en grups d'iguals, on els valors i codis de conducta que regeixen en presència de persones adultes puguin ser posats en quarantena – almenys durant l'interval de temps que es desenvolupa la interacció entre iguals–, qüestionats, trencats i fins i tot invertir-los, com si d'una carnestoltada es tractés. Altres interpretacions alternatives – però no necessàriament contradictòries– es desvien d'aquests pressupostos posant l'èmfasi en el fet que cada vegada més els adolescents passen la major part del seu temps amb membres del seu grup d'edat, separats dels adults. Aquesta tendència poc té a veure amb una vocació dels adolescents a la rebel·lia sinó amb processos socials clarament identificables. No casualment es produeix en un context que l'exercici de l'autoritat parental s'ha suavitzat com a conseqüència de la democratització de les relacions familiars, i en el qual els pares passen cada vegada menys temps al costat dels seus fills/es i, conseqüentment, la seva capacitat per a vigilar i controlar els comportaments dels seus fills/es s'ha vist seriosament minvada.

Amb independència del crèdit que mereixi cadascuna d'aquestes perspectives, el ressenyable és que ambdues coincideixen a subratllar el protagonisme del grup d'iguals basats en l'amistat durant l'adolescència. Dit d'una altra manera, en la conformació de la identitat de l'adolescent juga un paper de primer ordre el temps que passa al costat d'altres adolescents amb els quals comparteix atributs. És aquest el sentit en el que s'utilitza el terme “iguals”. Com descobrirem més endavant, la immensa majoria dels adolescents passen quotidianament bastant temps amb els seus amics, però aquests no acostumen a haver estat seleccionats aleatòriament. L'homogeneïtat d'atributs – de gènere, classe social, edat o origen–, de gustos i de comportaments és un valor en voga durant l'adolescència. És el que es coneix en argot sociològic com tendència a l'homofília.

La materialització més evident de la tendència a l'homofília és l'elecció d'amics/gues en funció del seu gènere. Referent a això, la investigació clàssica sobre el tema destaca diverses pautes. Els nois solen integrar-se en grups nombrosos d'amics masculins amb els quals realitzen alguna activitat, mentre les noies tendeixen a refugiar-

se en grups més petits, formats per una o dues amigues íntimes amb les quals comparteixen confidències i a les quals se senten molt properes emocionalment. Són nombrosos els estudis que documenten el desenvolupament de microcultures, generalment masculines, on grups d'adolescents –constituïts en colles, bandes, amics del barri– articulaven identitats pròpies, en oposició al món dels adults o d'altres grups d'adolescents convertits en “un altre significatiu”, això és “un altre” radicalment diferent al “nosaltres” – ja sigui perquè el formin persones d'un altre grup ètnic; afectes a altres modes, espais d'oci, indumentàries; proclius a altres comportaments i actituds, com treure bones notes o “ser obedients”; etc. Els llocs de trobada que propiciaven el desenvolupament d'aquestes microcultures masculines eren generalment espais públics. En aquesta imatge clàssica de l'adolescència, les noies solien estar condemnades a la invisibilitat. El pressupost implícit d'aquesta aproximació clàssica a l'estudi dels grups d'iguals en l'adolescència era que la cultura de les noies té la seva base a la llar, fonamentalment al seu dormitori o al d'alguna de les seves amigues íntimes, on es troben per a xerrar, compartir els seus somnis narcisistes, emprovar-se nous vestits i experimentar amb l'ús de cosmètics

Els temps han canviat acceleradament i, amb ells, la configuració dels grups d'iguals. Els resultats obtinguts en el Panel de Famílies i Infància permeten constatar que, si bé una certa tendència a l'homofília continua sent un tret innegable dels grups d'iguals entre adolescents¹², els perfils de l'amistat durant l'adolescència presenten demarcacions molt més difuses que en el passat. Preguntats pel nombre de bons amics i amigues que tenen, tant els nois com les noies reconeixen tenir més amics/gues de l'altre sexe del que prefigura la visió clàssica. Les xifres suggereixen així mateix que, encara que les noies segueixen integrant-se més sovint que els nois en grups petits, hi ha un nombre considerable que té més de cinc amigues –el 43%– i un grup important que diu tenir-ne més de 10 – un 27%-. Les noies radiografiades al Panel pertanyen a una generació en que les noies s'integren perfectament en grups mixts i fan, dintre d'ells, bons amics nois. Més de nou de cada deu noies reconeixen que tenen almenys un bon amic noi, i una de cada tres en té més de cinc, el que dona una idea de la facilitat amb que es mouen en espais de sociabilitat de caràcter mixt. Només al voltant d'un 8% de nois i de noies declaren no tenir amics/gues del sexe oposat.

¹² El nombre mig d'amics/gues que tenen els nois és de 7 nois i 4 noies. El nombre mig que declaren tenir les noies és 6 noies i 5 nois.

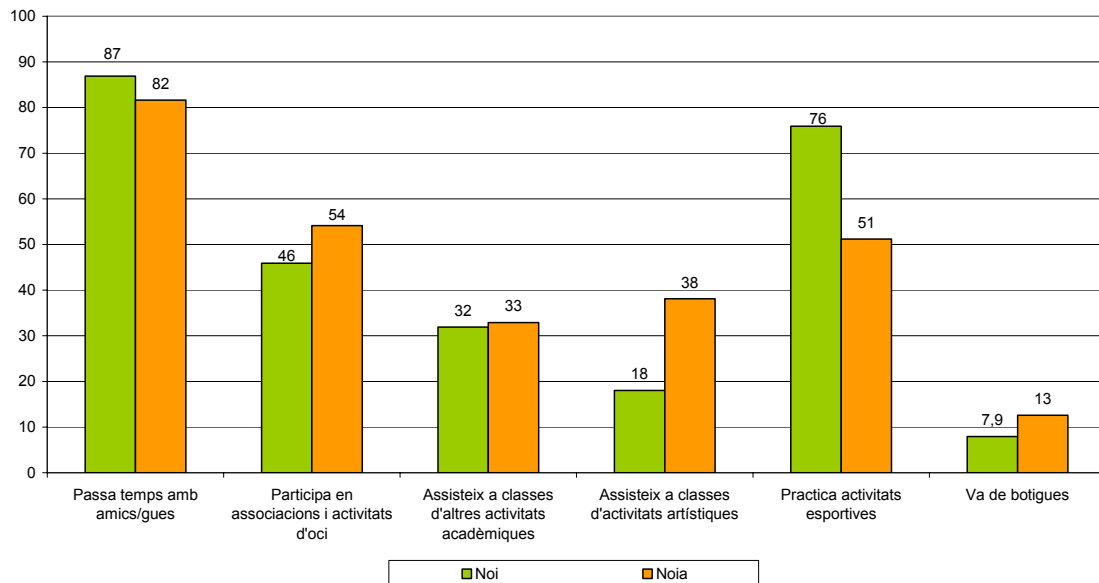
Taula 2.10. Grau d'homofília de gènere en el grup d'iguals

	Home	Dona
Número de bons amics		
0	0,70%	8,4
1 a 2	11	25
3 a 5	29	36
6 a 9	22	15
10 a 15	16	8,7
més de 15	22	6,8
Número de bones amigues		
0	7,8	0,7
1 a 2	19	11
3 a 5	30	33
6 a 9	17	27
10 a 15	14	19
més de 15	13	10

Font: Panel de Famílies i Infància.

Una de les transformacions que més han incidit en la reconfiguració dels mapes socials de l'amistat ha estat la plena incorporació de les noies a l'espai públic en el seu temps d'oci. Malgrat la pervivència de certes diferències, avui dia s'ha normalitzat la presència de noies en companyia d'altres noies o nois en instal·lacions esportives mixtes, a associacions i centres cívics, a discoteques, a concerts o al cinema. Les dades obtingudes corroboren que la proporció de noies que reconeixen portar a terme pràctiques com sortir a lligar o “fer botellón” és equiparable a la de nois.

Gràfic 2.7. Proporció de nois i noies que realitzen activitats a diari o gairebé a diari en l'espai públic

Un altre dels factors aglutinadors del grup d'iguals és l'adhesió i compromís amb valors educatius en contraposició amb la participació en pràctiques que desafien normes i expectatives imposades des del món dels adults. És la coneguda frontera entre el món dels “pringats” – o conformistes– i els “col·legues” –resistents o crítics–, a la qual es va referir un dels investigadors més influents en l'estudi de les microcultures adolescents, el sociòleg Paul Willis.¹³ El primer grup ho conformen adolescents que els agrada estudiar i que passen sovint entre els seus companys per “pilotes” o “empollons”. El segon, el dels que infringeixen normes de disciplina, es fiquen en embolics a l'escola i reben sancions per això. Com pot apreciar-se en la Taula 2.11, els grups d'iguals dels uns i els altres difereixen dràsticament. Els adolescents que mostren orientacions més favorables a l'estudi tendeixen a envoltar-se d'amics que també alberguen el mateix tipus d'actituds i, per contra, a mantenir-se a distància d'adolescents que es fiquen en embolics i adopten comportaments de risc. El mateix succeeix entre els adolescents més proclius a incórrer en accions asocials, violentes, d'indisciplina, etc.

¹³ Willis, Paul. (1988) *Aprendiendo a trabajar. Cómo los chicos de clase obrera consiguen trabajos de clase obrera*. Madrid: Akal.

Taula 2.11. Tendència a l'homofília d'actituds i comportaments en relació a valors favorables i antagònics a la cultura escolar

	La majoria dels seus amics/gues		
	S'esforcen a l'escola	Pensen que és important estar atent a classe	Pensen estudiar una carrera universitària
L'adolescent de referència			
S'esforça per treure bones notes			
Si	76%	62	68
No	55	47	57
Li agrada estudiar			
Si	79	68	72
No	69	54	63
Expectatives d'assoliment acadèmic			
No es traurà l'ESO	71	43	39
Es traurà l'ESO i deixarà d'estudiar	59	55	30
Farà estudis no reglats	68	53	54
Farà un cicle formatiu de formació professional	63	55	41
Deixarà els estudis quan acabi Batxillerat	64	56	41
Farà una carrera universitària	75	61	76

Font: Panel de Famílies i Infància.

	La majoria dels seus amics/gues		
	L'animen a desobeir als seus pares	Es fiquen en embolics a l'escola	Es barallen sovint amb altra gent
L'adolescent de referència			
S'esforça per treure bones notes			
Si	4,40%	11	7,7
No	6	26	13
Li agrada estudiar			
Si	4,6	9,1	7,2
No	5	17	10
Expectatives d'assoliment acadèmic			
No es traurà l'ESO	0	23	15
Es traurà l'ESO i deixarà d'estudiar	6,3	32	22
Farà estudis no reglats	7,8	16	13
Farà un cicle formatiu de formació professional	7,8	14	9,5
Deixarà els estudis quan acabi Batxillerat	6,2	20	14
Farà una carrera universitària	4,4	12	7,5

Font: Panel de Famílies i Infància.

	La majoria dels seus amics/gues		
	Fumen tabac sovint	Prenen begudes alcohòliques	Han fumat porros
L'adolescent de referència			
S'esforça per treure bones notes			
Si	18%	24	16
No	35	40	32
Li agrada estudiar			
Si	15	21	15
No	25	30	22
Expectatives d'assoliment acadèmic			
No es traurà l'ESO	23	23	23
Es traurà l'ESO i deixarà d'estudiar	28	28	18
Farà estudis no reglats	31	34	26
Farà un cicle formatiu de formació professional	30	31	26
Deixarà els estudis quan acabi Batxillerat	23	27	20
Farà una carrera universitària	19	26	19

Font: Panel de Famílies i Infància.

Els grups d'iguals constitueixen per tant un important factor de reforç d'actituds i comportaments. És més difícil dilucidar fins a quin punt aquests grups són l'arrel o la conseqüència d'aquestes actituds i comportaments. Mancant dades longitudinals – dels quals disposarem amb la segona i següents aplicacions de l'enquesta als mateixos adolescents – no resulta possible determinar la direcció de la causalitat. És previsible tant que el grup d'iguals influeixi sobre l'adolescent com que aquest pugui modelar certs perfils dels seus amics/gues –per tant, cal parlar necessàriament d'una influència recíproca entre qualitats i orientacions del grup, i qualitats i orientacions dels adolescents.

Ara bé, la primera onada de resultats del Panel ens permet ja documentar les percepcions de l'adolescent al voltant de la pressió que exerceix el grup d'iguals sobre ell/ella. La Taula 2.12 mostra la proporció d'adolescents – nois i noies– que declaren haver-se sentit pressionats a fer alguna cosa per a quedar bé davant els seus amics/gues – i han acabat fent-la. Els resultats mostren una sèrie d'aspectes vers als que un percentatge significatiu d'adolescents reconeix haver sucumbit a la pressió del grup. El factor gènere torna a cobrar rellevància. El poder del grup sobre els nois es deixa sentir, sobretot, en relació a l'ús de roba i calçat de marca, els horaris de tornada a casa i el comportament menyspreador i violent amb altres persones. El nombre de noies que reconeix haver estat objecte d'aquest tipus de pressions sol ser menor. En aquest cas, l'horari de tornada a casa torna a ser una qüestió on les demandes del grup entren en col·lisió els desitjos dels progenitors de les joves, i aquestes es veuen induïdes a optar a favor del primer. D'altra banda, la pressió del grup sobre les noies es centra en la imatge corporal. Un 15% de noies reconeix haver iniciat un règim per a aprimar com a conseqüència de la pressió del seu grup d'iguals, un 12% ha usat roba de marca o calçat, i un 10% s'ha maquillat. Un percentatge ressenyable – 11%– declara haver participat en accions de burla contra un company/a de forma repetida en resposta a pressions grupals, però un percentatge molt més baix de noies ha participat en una agressió.

Taula 2.12. Accions a les que els adolescents s'han vist pressionats a fer alguna vegada per quedar bé davant dels seus amics/gues o companys/es segons sexe

	Sexe		
	Home	Dona	Total
Imatge i cos			
Fer règim, aprimar-se	5,9%	15	11
Posar-se "piercings", fer-se tatuatges	2,7	2,0	2,3
Portar roba o sabates de marca	20	12	15
Maquillar-se	1,0	10	6,3
Substàncies adictives			
Fumar tabac	8,8	6,0	7,2
Provar marihuana o altres drogues	3,9	2,1	2,9
Prendre begudes alcohòliques	8,8	5,7	7,1
Desobediència			
Saltar-se l'horari de tornar a casa	18	16	17
Escola			
Saltar-se una classe	11	7,1	8,6
No treure bones notes	4,8	4,0	4,3
Assetjament			
Fer burla d'algun company/a	24	11	17
Pegar a algú	12	2,0	6,4

Font: Panel de Famílies i Infància.

En aquesta dinàmica relacional en que es troben immersos els adolescents, les fronteres entre la pressió, la falta de respecte, la condemna a la marginalitat i l'agressió física són molt permeables. En aquest sentit, l'escola és un escenari on aquestes fronteres es traspassen amb certa assiduitat. Les discussions entre companys/as són habituals i algunes d'elles arriben a les mans. El 80% dels adolescents declara haver tingut discussions amb els seus companys durant l'últim any i un 27% reconeix haver-se barallat físicament amb algú – 45% de nois i 13% de noies. En aquest context es creen situacions d'extrema vulnerabilitat, en les que alguns adolescents es veuen abocats a l'aïllament i l'exclusió. Així, un 13% dels adolescents declaren que els costa fer amics/gues en l'escola i un 5,2% diuen que els seus companys no els respecten ni tracten bé.

Evidències com aquestes ens allunyen de visions idíl·liques del grup d'iguals que emfatitzen únicament els elements que fan que els joves puguin sentir-se bé i trobar suport i benestar entre individus del seu grup d'edat. Ser acceptat dintre del grup d'iguals, gaudir del respecte que un creu merèixer, evitar la marginació, reclamen sovint esforços i inversions importants per part de l'adolescent, treballant en crear-se una reputació, entrant en una dinàmica de consum conspicu – i pagant per a això el preu necessari –, participant en accions col·lectives de repudi a altres companys/as, etc. A això s'uneix el fet que alguns adolescents han de veure-se-les amb pares poc disposats o incapaços econòmicament de sufragar els “capritxos” de les microcultures que participa el seu fill/a, que recelen de l'ús que fa del temps lliure i que es mostren suspicaços amb els amics/as que ha triat. Quan les demandes del grup d'iguals entren en competència amb les regles de convivència familiar – entorn de qüestions com l'hora d'arribada a casa, la roba que els pares permeten als seus fills/es vestir, els espais de trobada amb els seus iguals, etc – es donen sovint situacions que poden alimentar la tensió intergeneracional. Això es reflecteix en certa manera en els nivells de satisfacció dels pares amb les modals i maneres dels d'adolescents, el seu grau de maduresa o l'ús que fan del temps lliure. Els alts nivells de satisfacció que els pares generalment mostren en relació a les qualitats dels seus fills/es disminueixen en certa mesura quan el fill/a passa molt de temps amb els seus amics/es, sobretot entre setmana, quan aquest temps competeix amb altres temps que els pares consideren prioritaris, com estudiar, participar en activitats altres activitats formatives, etc. A la llum de les dades presentades en la Taula 2.13 pot colegir-se que els pares valoren molt menys el temps que els fills/es passen amb els seus amics, immersos en entorns sobre els quals no poden exercir cap tipus de control, que el que dediquen a activitats extraescolars programades, en les quals els seus fills/es estan subjectes a normes i codis de conducta que emanen des del món dels adults.

Taula 2.13. Satisfacció dels pares amb l'ús que l'adolescent fa del seu temps lliure

Freqüència amb la que l'adolescent realitza diferents activitats entre setmana	L'ús que fa l'adolescent del seu temps lliure				Total
	Gens satisfet	Poc satisfet	Bastant satisfet	Molt satisfet	
Passa el temps amb amics/gues entre setmana					
Mai	1,9	19	50	30	100%
1 o 2 cops	2,7	20	50	28	100%
3 o 4 cops	2,6	24	46	27	100%
Cada dia	4,1	25	50	21	100%
Llegeix llibres diferents als deures					
Mai	3,2	24	50	24	100%
1 o 2 cops	2,9	21	49	28	100%
3 o 4 cops	1,9	18	51	30	100%
Cada dia	2,2	20	46	32	100%
Participa en associacions d'oci					
Mai	2,8	23	50	25	100%
1 o 2 cops	3,1	20	46	31	100%
3 o 4 cops	1,6	21	47	31	100%
Cada dia	5	13	45	38	100%
Assisteix a classes d'activitats acadèmiques					
Mai	3,4	23	49	24	100%
1 o 2 cops	1,6	18	50	31	100%
3 o 4 cops	2,3	20	49	29	100%
Cada dia	4,4	20	44	31	100%
Assisteix a classes d'activitats artístiques					
Mai	3,2	24	49	24	100%
1 o 2 cops	1,9	19	49	31	100%
3 o 4 cops	2,2	13	50	34	100%
Cada dia	2,4	14	46	38	100%

Font: Panel de Famílies i Infància.

Taula 2.13. (Continuació) Satisfacció dels pares amb l'ús que l'adolescent fa del seu temps lliure

Freqüència amb la que l'adolescent realitza diferents activitats entre setmana	L'ús que fa l'adolescent del seu temps lliure				Total
	Gens satisfet	Poc satisfet	Bastant satisfet	Molt satisfet	
Practica activitats esportives					
Mai	3,3	24	50	23	100%
1 o 2 cops	2,8	24	48	25	100%
3 o 4 cops	1,7	19	51	29	100%
Cada dia	4,5	15	43	37	100%
Juga a la videoconsola i/o a l'ordinador					
Mai	3	17	48	32	100%
1 o 2 cops	1,9	21	49	28	100%
3 o 4 cops	3,2	23	50	24	100%
Cada dia	4,1	29	49	18	100%
Navega per internet					
Mai	3,5	20	46	31	100%
1 o 2 cops	2,9	19	49	30	100%
3 o 4 cops	2,1	22	51	25	100%
Cada dia	3,3	24	50	23	100%
Mira la televisió abans de sopar					
Mai	2,4	16	52	30	100%
1 o 2 cops	2,5	19	48	31	100%
3 o 4 cops	2,5	22	49	26	100%
Cada dia	3,3	25	49	23	100%
Mira la televisió després de sopar					
Mai	2,6	20	49	28	100%
1 o 2 cops	3	20	48	29	100%
3 o 4 cops	1,9	18	50	30	100%
Cada dia	3,2	24	50	24	100%
Truca o envia missatges amb el mòbil					
Mai	3,1	22	48	27	100%
1 o 2 cops	2,2	21	47	30	100%
3 o 4 cops	1,8	21	52	25	100%
Cada dia	4,7	24	51	20	100%

Font: Panel de Famílies i Infància.

El quadre general ens descriu a uns adolescents que, en relació a contextos en que es socialitzen, estan sotmesos a un encreuament de pressions i demandes que pugnen per arrossegar-los sovint en direccions diferents, de vegades fins i tot oposades. La necessitat de tenir amics, d'establir relacions interpersonals fundades en la confiança i el reconeixement mutu, de reafirmar la pròpia personalitat, definir gustos i marcar objectius en companyia d'altres persones amb les quals es comparteixen situacions vitals, condueixen als adolescents a grups formats per iguals, això és

persones que reuneixen una sèrie d'atributs significatius que l'adolescent reconeix com propis o desitjables. Però aquesta recerca no està exempta de dificultats. A diferència de les persones adultes, els adolescents no gaudeixen de llibertat absoluta per a triar als seus amics/gues, decidir quan, com i quant temps passar amb ells, o freqüentar diferents contextos per a trobar més o noves amistats. Les oportunitats per a fer amics/gues – a l'escola, al barri, en el curs d'activitats extraescolars programades – són limitades i vénen en gran mesura imposades. Desaprofitar les ocasions que es presenten pot tenir uns costos considerables, abocant-los a la marginalitat i l'aïllament. Els adolescents habiten un món que “tenir amics/gues” és poc menys que un requisit *sine qua non* per a poder sentir-se bé, però pot ser al mateix temps una font de tensió i angoixa si, per a conservar-los o per a obtenir reconeixement dintre del grup, cal incórrer en comportaments que transgredeixen compromisos adquirits amb altres instàncies de socialització, com la família o l'escola. La turbulència emocional (*storm and stress*) que acompanya a molts menors a llarg de la seva travessia a través de l'adolescència és, sens dubte, producte d'aquestes lleialtats (deslleialtats) simultaniejades.

FACTORS D' EXCLUSIÓ

Pobresa relativa i privació material

El risc de pobresa infantil esta creant grans reptes en les societats avançades, on la prosperitat i la opulència que aquestes exhibeixen en el seu conjunt resulta incongruent amb la existència de situacions de precarietat material, que sens dubte afecten les oportunitats vitals dels menors, tan presents com futures. En els últims lustres la pobresa infantil ha crescut en casi totes les societats desenvolupades, i això no tan sols esta causant una gran repulsa moral davant les condicions de vida dels menors afectats per l'exclusió social, sinó també una creixent preocupació entre els analistes polítics per les conseqüències socials i econòmiques que pot comportar a llarg termini.

Amb la única excepció dels països nòrdics, la pobresa infantil ha crescut en totes parts. La proporció de nens que viuen en la pobresa ha augmentat en 17 dels 24 països de la OCDE dels quals existeixen dades disponibles. Sigui quina sigui la manera de mesura la pobresa, es patent el deterioro de les condicions de vida dels menors en la última dècada (Unicef, 2005)¹⁴.

Aquesta tendència no sols entra en contradicció amb els avanços registrats en el camp de la defensa dels drets dels menors, sinó que així mateix esta frenant el progrés social, la igualtat d'oportunitats i la inversió tant en els nens d'avui com en els futurs ciutadans del demà (Corak, 2005; Flaquer, Almeda i Navarro, 2006; Flaquer, 2007)^{15 16}¹⁷. Es per això que des de l'any 2002, en que la Unió Europea va aprovar el seu primer Informe Conjunt de la Comissió i del Consell sobre Inclusió Social, l'eliminació de la pobresa infantil ocupa un lloc destacat en el combat contra l'exclusió social. Espanya no és immune a aquesta tendència i el Panel de Famílies i Infància ha tingut un especial interès a l'hora de recollir dades sobre la qüestió .

¹⁴ UNICEF (2005). 'Child Poverty in Rich Countries, 2005'. *Innocenti Report Card No.6*. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.

¹⁵ Corak, M (2005). 'Principles and Practicalities in Measuring Child Poverty for the Rich Countries'. *Innocenti Working Paper 2005-01*. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.

¹⁶ Flaquer, L., E. Almeda y L. Navarro (2006). *Monoparentalidad e infancia*. Barcelona: Fundació 'la Caixa'.

¹⁷ Flaquer, L (2007). 'Family change and child poverty in comparative perspective'. *Wellchi Working Paper Series 1/2007*. Barcelona: Children's Well-being International Documentation Centre

Primer de tot, s'ha d'observar que les dades que es comenten a continuació es refereixen especialment a qüestions de pobresa relativa i de privació material. Front a la pobresa absoluta o la carència que denota l'absència a les llars de bens i serveis de primera necessitat, les taxes de pobresa relativa o monetària tracten de mesurar el grau en que les llars cobreixen les seves necessitats en comparació amb les del seu entorn, independentment de si poden atendre a les seves primeres necessitats, i el seu càlcul es basa en l'establiment d'un llindar de pobresa definit en relació amb la distribució de la renda de cada país, el qual li confereix una major solvència comparativa. Es per això que en el cas de la pobresa monetària o relativa resulta molt més apropiat parlar de situacions de risc de pobresa.

Es consideren pobres aquelles persones dels quals els seus ingressos per unitat de consum de la llar, segons l'escala de la OCDE (ingressos equivalents), estiguin per sota del llindar de pobresa (60 per cent de la mitjana dels ingressos). L'ingrés equivalent és el quocient entre els ingressos nets de la llar i el número d'unitats de consum del mateix, segons l'escala de la OCDE modificada. Els pesos es distribueixen de la següent forma: 1 per el primer adult de la llar, 0,5 per la resta de persones de 14 o més anys i 0,3 per cada nen de menys de 14 anys. L'ingrés equivalent depèn de la renda de la llar en el seu conjunt i no dels ingressos personals del individu (Adia-ho Estella i Moneo Ocaña, 2004)¹⁸.

Un dels avantatges de la utilització d'aquest mètode és que els indicadors de pobresa relativa permeten estudiar l'impacte que tenen les mesures de l'Estat de benestar sobre les situacions de pobresa. Així, el càlcul de les taxes de pobresa abans i després de computar les transferències monetàries de les administracions constitueix una tècnica adequada per poder jutjar la eficàcia de les diferents mesures de lluita contra la precarietat econòmica

En el camp de l'estudi de l'exclusió social, front a Estats Units en que generalment s'usen mesures de pobresa absoluta (Iceland, 2006)¹⁹, l'enfocament que tendeix a predominar a la Unió Europea es basa en indicadors de pobresa relativa. En aquest informe, malgrat tot, les taxes de pobresa relativa es complementen amb alguns indicadors de privació material. Llurs mesures de privació material, inspirades en un

¹⁸ Adiego Estella, M. y C. Moneo Ocaña (2004). *Pobreza y pobreza persistente en España. 1994-2001*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.

¹⁹ Iceland, J. (2006). *Poverty in America*. Berkeley: University of California Press.

enfocament absolut, es basa en diferents dimensions de precarietat econòmica, de possessió de determinats bens en la llar i de problemes amb l'habitatge²⁰ (Guio, 2005)²¹.

En la segona meitat de l'últim decenni del segle XX va créixer apreciablement la renda de totes les llars espanyoles. Malgrat tot, la renda relativa dels nuclis familiars va créixer menys que la dels nuclis sense fills dependents. Així, si entre 1995 i 2001 la mitjana d'ingressos per unitat de consum de les famílies amb fills a càrrec va créixer tan sols un 43%, la de la resta de les llars ho va fer en un 48%. Així mateix, la renda relativa de les famílies espanyoles va créixer molt més que la mitjana de la Unió Europea (UE-15) (46% front al 32%), però això no ha succeït així en tots els tipus de llar. Els nuclis familiars i sobretot les famílies monoparentals i les famílies amb tots els fills dependents van incrementar la seva renda relativa molt menys que la resta de les llars espanyoles i menys que la resta de llars europeus de les mateixes característiques (Meil, 2006)²². Això explica el creixement de la pobresa infantil a Espanya durant aquest període.

Taula 3.1. Renda mitja anual neta després de transferències per llar, persona i unitat de consum

	Renda mitja anual neta després de transferències
Per llar	33.099,68
Per persona	8.674,57
Per unitat de consum	14.585,32

Font: Panel de Famílies i Infància.

²⁰ Les preguntes del qüestionari que s'han utilitzat per construir els indicadors són els següents: 1) Durant un període de 6 mesos no havia ningú a la llar que tingués treball remunerat; 2) en la seva llar han hagut de demanar diners a amics o familiars per arribar a final de mes; 3) S'han demorat a pagar el lloguer; 3) S'han demorat en el pagament de la hipoteca o altre préstec relacionat amb la compra d'un habitatge; 4) S'han demorat a pagar un rebut d'aigua, telèfon, electricitat o gas; 5) No s'han pogut permetre comprar roba, aliments o alguna altre cosa important que necessitaven a casa.

²¹ Guio, A.-C. (2005). 'Material Deprivation in the EU'. *Eurostat. Statistics in Focus (Population and Social Conditions)*. Luxemburgo: Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees.

²² Meil Landwerlin, G. (2006). *Padres e hijos en la España actual*. Barcelona: Fundació 'la Caixa'.

La Taula 3.1 ofereix las rendes mitges anuals per llar, per persona i per unitat de consum, després de transferències segons els resultats del Panel de Famílies i Infància. Seria interessant poder comparar els valors de renda que donar el Panel amb els observats en altres enquestes. Això es possible en particular a través de l'exploració de l'Enquesta de Condicions de Vida 2005 publicada per l'Institut d'Estadística de Catalunya²³ (Institut d'Estadística de Catalunya, 2007)²⁴.

Taula 3.2. Renda mitja per llar, persona i unitat de consum en l'ECV i en el PFI. Espanya i Catalunya, 2005 i 2006

	ECV 2005 Catalunya	ECV 2005 Espanya	PFI 2006 Catalunya
Per llar	24.804	22.418	33.100
Per persona	9.109	7.925	8.675
Per unitat de consum	13.835	12.149	14.585

Font: Institut d'Estadística de Catalunya (2007) i Panel de Famílies i Infància

Com es pot observar a la Taula 3.2, la renda mitja per unitat de consum a Catalunya és una mica superior en el Panel de Famílies i Infància amb respecte a l'Enquesta de Condicions de Vida. Això probablement s'explica pel fet de que les dades estan recollides un any més tard.

La Taula 3.3 recull els valors de les taxes de pobresa abans i després de transferències segons tipus de famílies, nivell d'instrucció dels progenitors, número d'empleats a la llar i país d'origen²⁵. Com pot apreciar-se a la taula, les taxes de pobresa més elevades es troben sobre tot, per aquest ordre, en les famílies monoparentals, en altres tipus de llar i en les famílies reconstituïdes, mentre que en les biparentals tan sols arriben al 12%. Pe altre part, menys en el cas de les famílies

²³ L'avantatge de l'ús de dita exploració de cara a la seva comparació amb els resultats del PFI es basa en el fet que en ella les taxes de pobresa es calculen a partir d'un llindar definit en funció de la distribució de la renda a Catalunya.

²⁴ Institut d'Estadística de Catalunya (2006). *Estadística de distribució personal de la renda i de risc a la pobresa 2004. Ampliació de resultats de l'Enquesta de condicions de vida*. Barcelona:

Generalitat de Catalunya y Institut d'Estadística de Catalunya (2007). *Estadística de distribució personal de la renda i de risc a la pobresa 2005. Ampliació de resultats de l'Enquesta de condicions de vida*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

<http://www.idescat.net/cat/societat/qualitat/edrirp05.pdf>

²⁵ Malgrat les taxes de pobresa que apareixen a la taula es refereixen a les llars, pràcticament coincideixen amb les taxes de pobresa infantil, al ser tots ells de llars amb menors a càrrec.

monoparentals, l'efecte de les transferències en la reducció de les taxes de pobresa és molt minsa.

En segon lloc, els nivells d'estudis del pare i de la mare, i molt especialment els d'aquesta última, són factors molt importants a l'hora d'explicar la incidència de la pobresa de la població estudiada. Cal observar, en particular, que si bé les taxes dels llicenciats universitaris no superen el 5%, els dels pares i mares i mares sense estudis són molt elevades.

Taula 3.3. Tasses de pobresa abans i després de transferències segons tipus de família, nivells d'estudis dels progenitors, número d'ocupats a la llar i país d'origen

	% llars pobres abans de transferències ^a	% llars pobres després de transferències
Tipus de família		
Famílies monoparentals	37%	32
Famílies biparentals	12	12
Famílies reconstituïdes	28	26
Altres tipus de família	31	31
Nivell d'estudis de la mare		
Sense graduat escolar	52	47
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	25	24
Formació Professional o Cicles Formatius	18	17
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	13	12
Estudis Universitaris	4,2	4,2
Nivell d'estudis del pare		
Sense graduat escolar	42	39
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	24	23
Formació Professional o Cicles Formatius	12	11
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	14	14
Estudis Universitaris	4,9	4,5
Número d'ocupats/des a la llar		
No hi ha ocupats/des a la llar	54	46
1 ocupat/de a la llar	33	30
2 ocupats/des a la llar	9	9
3 o més ocupats/des a la llar	19	19
País d'origen de l'adolescent		
Espanya	15	14
Països amb nivell mig i baix del PIB ^b	50	48
Total	17	16

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. El llindar de pobresa utilitzat és el 60% de la mitjana dels ingressos per unitat de consum de la llar, segons l'escala de l'OCDE. El llindar se situa en 8.186'23€ abans de transferències i en 8.400€ si utilitzem els ingressos nets després de transferències.

b. Es considera països amb nivell baix i mig de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

En tercer lloc, s'ha de constatar que a les llars amb dos ocupats trobem les menors taxes de pobresa, mentre que a les llars amb tres o més ocupats el seu valor es dobla. Aquest efecte paradoxal s'explica pel fet de que les primeres són famílies amb dobles ingressos que s'ajusten al model que creix de manera dominant, els segons són llars complexes amb escassos recursos composició la qual obeeix a una estratègia de lluita contra la pobresa (Flaquer, Almeda i Navarro, 2006)²⁶. Com era d'esperar, les taxes més elevades de pobresa apareixen en les llars sense cap ocupat i, en menor mesura, amb un únic ocupat.

Per últim, mentre que els nivells de pobresa de les llars on viuen nens entrevistats nascuts a Espanya són relativament baixos, les llars amb nens nascuts a països amb nivell mig i baix del PIB presenten taxes que quasi arriben al 50%.

La Taula 3.4 reflexa els diferents valors de les transferències segons tipus de famílies, número d'ocupats a la llar, número de fills i país d'origen²⁷. Les famílies monoparentals, les llars sense cap ocupat són les que reben transferències amb imports més elevats. L'alta quantitat de prestacions que gaudeixen les llars amb un sol fill probablement s'explica pel fet de que la seva incidència entre les famílies monoparentals és major. L'última part de la taula il·lustra el baix nivell de protecció social en que es beneficien les llars d'origen estranger en relació amb els espanyols.

²⁶ Les llars complexes estan composades per nuclis familiars amb altres persones, generalment ascendents.

²⁷ Les grans disparitats entre la mitja i la mediana s'expliquen a causa dels valors extrems de la distribució.

Taula 3.4. Mitja i mitjana de les transferències públiques rebudes en el darrer any segons tipus de família, número d'ocupats a la llar, número de fills/es i país d'origen *

	Mitja	Mitjana
Tipus de família		
Famílies monoparentals	4.140,61	950,00
Famílies biparentals	2.013,67	500,00
Famílies reconstituïdes	2.185,72	600,00
Altres tipus de família	1.426,50	500,00
Número d'ocupats/des a la llar		
No hi ha ocupats/des a la llar	6.778,42	4.286,00
1 ocupat/de a la llar	3.036,61	700,00
2 ocupats/des a la llar	1.677,92	500,00
3 o més ocupats/des a la llar	1.135,81	300,00
Número de fills/es		
1 fill/a	3.698,91	1.500,00
2 fills/es	2.616,15	587,00
3 o més fills/es	1.791,75	600,00
País d'origen de l'adolescent		
Espanya	2.687,39	600,00
Països amb nivell mig i baix del PIB ^a	1.586,80	245,00

Font: Panel de Famílies i Infància.

* Import en euros.

a. Es considera països amb nivell baix i mig de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

Casi una quarta part de les llars estudiades van rebre algun tipus de prestacions en l'últim any (Taula 3.5). Els tipus de prestacions públiques rebudes per una major proporció de llars són, per aquest ordre, les ajudes escolars o beques (41%), pensions de vellesa i supervivència (33%) i les prestacions per malaltia (19%).

Taula 3.5. Percentatge de llars que han rebut prestacions públiques en darrer any segons tipus de prestació obtingudes

% llars que han rebut prestacions en el darrer any	23%
Tipus de prestació rebuda	
Vellesa i supervivència	33%
Atur	10
Malaltia	19
Ajudes per fill/a a càrrec	12
Prestació de maternitat	1,2
Ajudes escolars o beques	41
Subsidi d'assistència social	3,3

Font: Panel de Famílies i Infància.

L'Anàlisi de les dades a partir dels indicadors de privació material confirma les tendències apuntades. Una vegada més, són les famílies monoparentals, les llars encapçalades per pares i mares amb menor nivell d'instrucció i les llars sense cap ocupat els que experimenten amb major intensitat situacions de precarietat econòmica (Taula 3.6). A més a més, aquestes situacions tendeixen a concentrar-se sobretot en llars que el seu règim de tinença és de lloguer i amb fills nascuts a països del Tercer Món.

Taula 3.6. Llars que han viscut en el darrer any situacions de precarietat econòmica

	% llars en situacions de precarietat econòmica ^a
Tipus de família	
Famílies monoparentals	16%
Famílies biparentals	5,8
Famílies reconstituïdes	9,6
Altres tipus de família	13
Nivell d'estudis de la mare	
Sense graduat escolar	22
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	8,0
Formació Professional o Cicles Formatius	4,9
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	6,0
Estudis Universitaris	2,6
Nivell d'estudis del pare	
Sense graduat escolar	18
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	7,0
Formació Professional o Cicles Formatius	3,3
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	5,0
Estudis Universitaris	2,7
Número d'ocupats/des a la llar	
No hi ha ocupats/des a la llar	24
1 ocupat/de a la llar	12
2 ocupats/des a la llar	3,0
3 o més ocupats/des a la llar	8,2
Règim de tinença de l'habitatge principal	
En propietat o cedida gratuïtament	4,3
En lloguer	20
País d'origen de l'adolescent	
Espanya	5,1
Països amb nivell mig i baix del PIB ^b	9,9
Total	6,3

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. S'han considerat en situació de precarietat econòmica aquelles llars que en el darrer any s'han trobat amb 2 o més dels següents problemes: durant un període de 6 mesos no hi havia ningú a casa que tingués treball remunerat; a la seva llar han hagut de demanar diners a amics o familiars per arribar a final de mes; s'han retardat en pagar el lloguer; s'han retardat en pagar la hipoteca o algun altre préstec relacionat amb la compra d'un habitatge; s'han retardat en pagar un rebut d'aigua, telèfon, electricitat o gas; no s'han pogut permetre comprar roba, aliments o alguna altra cosa important que necessitaven a casa.

b. Es considera països amb nivell baix i mig de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

Segons es pot apreciar a la Taula 3.7, un 6,3% de les llars s'han vist afectats per situacions de precarietat econòmica. De entre aquestes situacions les que major incidència han tingut a les llars són haver de demanar diners a amics o familiars per poder arribar a final de mes o bé no poder comprar roba, aliments o alguna altra cosa important que necessitaven a casa.

Taula 3.7. Llars que han viscut en el darrer any situacions de precarietat econòmica ^a

	% llars
Durant un període de 6 mesos no hi havia ningú a la llar que tingués treball remunerat	2,0%
A la seva llar han hagut de demanar diners a amics o familiars per arribar a final de mes	7,1
S'han retardat en pagar el lloguer	2,0
S'han retardat en el pagament de la hipoteca o un altre préstec relacionat amb la compra d'un habitatge	1,7
S'han retardat en pagar un rebut d'aigua, telèfon, electricitat o gas	4,8
No s'han pogut permetre comprar roba, aliments o alguna altra cosa important que necessitaven a casa	6,6
% llars en situació de precarietat econòmica	6,3

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. S'han considerant en situació de precarietat econòmica aquelles llars que en el darrer any s'han trobat amb 2 o més dels ítems anteriors.

La Taula compara determinades característiques de l'habitatge i de l'entorn en que estan ubicades en funció dels diferents tipus de família. Com es pot observar, el contrast entre les condicions de vida de les famílies monoparentals i biparentals és molt acusat. Les famílies monoparentals tendeixen a viure en habitatges de lloguer, amb una reduïda superfície útil i amb un nivell baix d'equipaments (Flaquer, Almeda i Navarro, 2006). Així mateix, les famílies monoparentals manifesten tenir un major número de problemes amb l'habitatge i a les seves llars els nens disposen d'un baix nivell de bens. Finalment, els entrevistats de famílies monoparentals declaren viure en barris amb gran presència d'immigrants, amb una certa inseguretat i amb problemes de tràfic de drogues.

Taula 3.8. Característiques de l'habitatge i l'entorn segons tipus de família

	Tipus de família		
	Família monoparental	Família biparental	Total
Règim de tinença de l'habitatge principal			
En propietat o cedida gratuïtament	77%	92	90
En lloguer	23	8,3	10
Total	100	100	100
			N (2559)
Superfície útil de l'habitatge			
Menys de 90m ²	48	28	31
Entre 90 i 120m ²	38	42	41
Més de 120m ²	15	30	28
Total	100	100	100
			N (2582)
Nivell d'equipaments de la llar^a			
% llars amb baix nivell d'equipaments	30	11	14
Nivell de béns del nen/a^b			
% llars amb baix nivell de béns del nen/a	37	31	32
Número de problemes de l'habitatge^c			
Cap problema	75	83	82
1 problema	14	12	13
2 problemes	6,4	3,2	3,6
3 o més problemes	4,6	2,0	1,4
Total	100	100	100
Està d'acord amb les afirmacions següents...			
Vostè o la seva parella han crescut en aquest barri (poble)	47	56	54
Van venir a aquest barri (poble) perquè el seu habitatge està a prop de la seva feina (o de la seva parella)	17	20	19
Van venir a aquest barri (poble) perquè és més econòmic aconseguir un bon habitatge	16	15	15
Van venir a aquest barri (poble) per l'oferta d'oci (bars, cines, restaurants, etc.)	...	2,3	2,2
Van venir a aquest barri (poble) perquè era un lloc idoni pels seus fills/es	40	40	40
Van venir a aquest barri (poble) perquè també hi viuen amics/gues o familiars	38	31	32
El barri (poble) on viuen està a prop de l'escola	73	68	69
Al barri (poble) on viuen es coneix gairebé tothom	62	67	66
Al barri (poble) viuen moltes persones immigrants procedents de països del Tercer Món	48	39	40
El barri (poble) on viuen és un lloc segur	79	85	84
Al barri (poble) existeix un problema de tràfic de drogues	29	24	24
El barri (poble) on viuen està ben comunicat	89	85	86
Ha pensat en canviar-se de barri	26	16	18

Font: Panel de Famílies i Infància.

... Menys de 20 observacions

a. S'ha considerat amb *baix nivell d'equipaments* aquelles llars que no tenen 4 o més dels següents equipaments: cotxe; telèfon; televisió; ordinador; microones; rentadora; rentavaixelles; connexió a internet; DVD; canals de televisió de pagament; més de 50 llibres i premsa diària.

b. S'ha considerat amb *baix nivell de béns del nen/a* aquelles llars que no tenen 6 o més dels següents ítems: motocicleta; bicicleta; escriptori per treballar al seu dormitori; enciclopèdia; llibres o CD's de consulta; llibres de literatura o novel·les; ordinador personal al seu dormitori; cadena musical al seu dormitori; mòbil; videoconsola; televisió al seu dormitori; DVD al seu dormitori.

c. Els *problemes de l'habitatge* que s'han considerat són: manca d'aigua corrent; manca d'espai; manca de llum solar; manca de WC; manca de bany o de dutxa; manca de connexió al clavegueram; problemes d'humitats; fred per mal aïllament; manca de ventilació; esquerdes a les parets; aluminosis o altres problemes d'estructura de l'habitatge i problemes amb insectes o rates.

La Taula 3.9 mostra clarament la relació existent entre la incidència de la pobresa i el rendiment escolar dels nens. Mentre que les taxes de pobresa de les llars en que viuen els nens que treuen les millors notes són molt baixes, són pobres una quarta part

dels nens que no arriben a l'aprovat. De la mateixa manera, els nens que han repetit un o més cursos viuen en llars amb una incidència de la pobresa que dobla la dels que no han repetit cap curs. Per últim, l'anàlisi de la taula permet arribar a la conclusió que l'eficàcia de les transferències en la reducció de la pobresa és major en el cas dels nens que treuen millors notes i d'aquells que no han repetit cap curs.

Taula 3.9. Tasses de pobresa segons rendiments escolar dels adolescents

	% llars pobres abans de transferències ^a	% llars pobres després de transferències	Variació Δ
Nota mitja en la darrera avaluació			
Excel·lent	5,5	4,6	-16,36
Notable	12	11	-8,62
Bé	16	15	-6,79
Aprovat	17	16	-3,57
Suspès	26	24	-5,06
Repetició de cursos en l'ESO			
No ha repetit cap curs	16	15	-7,45
Ha repetit un o més cursos	31	30	-2,27

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. El llindar de pobresa utilitzat és el 60% de la mitjana dels ingressos per unitat de consum de la llar, segons l'escala de la OCDE. El llindar se situa en 8.186'23€ abans de transferències i en 8.400€ si utilitzem els ingressos nets després de transferències.

Immigració

La immigració és un dels reptes més importants els que s'enfronta la societat espanyola a començaments del segle XXI. L'arribada massiva d'immigrants al nostre país està plantejant interrogants d'enorme calat vers les polítiques públiques que poden facilitar llur integració social i prevenir situacions indesitjables d'exclusió social. Un aspecte especialment difícil és la problemàtica dels menors immigrants. L'experiència d'altres països ens ha ensenyat els riscos individuals i socials que comporten la marginalitat i falta d'oportunitats dels joves de la segona generació. Qualsevol estratègia d'integració ha d'anar precedida d'un bon coneixement de la realitat que es pretén intervenir. L'objectiu de la secció és donar a conèixer, a grans trets, la situació dels adolescents d'origen immigrant escolaritzats en l'Educació Secundària Obligatòria, sobre la base de les dades disponibles en el Panel de Família i Infància. Per a això, ens concentrarem en la immigració procedent de països amb nivell baix o mig de PIB-PPA (Producte Interior Brut- Paritat de Poder Adquisitiu), el que exclou de l'anàlisi fonamentalment als immigrants procedents de la Unió Europea-15 o d'altres països desenvolupats com Estats Units, Canadà, Japó, Noruega o Suïssa²⁸.

a) Característiques sociodemogràfiques de les famílies immigrants amb fills/es adolescents.

L'arribada d'immigrants al nostre país ha significat la irrupció de models i formes de convivència heterogenis, que contribueixen a diversificar el mapa de les tipologies de llars. Comparativament amb les llars de les famílies espanyoles, les llars de famílies immigrants presenten certes diferències que resulta interessant comentar, en el ben entès que les famílies immigrants no són un bloc homogeni, sinó un conjunt variat de grups procedents de diferents països, que imperen models socials, econòmics i culturals distints. El que tots tenen en comú és el seu projecte migratori, que, en si, ja és un factor que pot tenir incidència en la morfologia i forma d'organització de les famílies. El primer que crida l'atenció en la Taula 3.10 és la grandària de les llars. En prop de la meitat de llars d'adolescents d'origen immigrant viuen cinc o més persones, situació que

²⁸ L'esquema utilitzat es basa en una classificació de la immigració en funció del nivell de riquesa i desenvolupament del país de procedència. Els països amb poder adquisitiu alt són aquells que el seu PPI-PPA/càpita és major o igual a 16.501 \$. El PPI-PPA/càpita dels països amb poder adquisitiu mitjà es situa entre 8.251 i 16.500 \$. En els països amb poder adquisitiu sota el PPI-PPA/càpita és menor o igual a 8.250 \$. Es poden trobar més detalls sobre la construcció d'aquest esquema en Informe 2004 de l'Institut de Infància i Món Urbà, Barcelona, p. 21.

només ocorre en el 18% de les llars de famílies d'origen espanyol. Entre les famílies immigrants abunden aquelles en que el progenitor/a que respon al qüestionari reconeix tenir tres o més fills/es. Pel que fa al tipus de família, crida l'atenció el menor pes relatiu de la família biparental i el major pes d'altres formes de convivència. En el 54% de les llars dels adolescents d'origen immigrant estan presents el seu pare i la seva mare, enfront del 79% de les famílies d'origen espanyol. Més notable és la diferència en el percentatge de llars amb configuracions atípiques, on el menor queda a càrrec de parents o tutors. El 16% dels adolescents nascuts fora d'Espanya viuen en aquest tipus de llars.

Taula 3.10. Característiques de les llars de famílies d'origen immigrant (en comparació amb els de les famílies d'origen espanyol)

	País d'origen de l'adolescent		
	Espanya	Països amb nivell mig i baix del PIB ^a	Total
Número de persones vivint a la llar			
2 persones	3,7	1,6	3,6
3 persones	23	16	23
4 persones	55	36	54
5 o més persones	18	47	20
Total	100	100	100
			N (2870)
Tipus de família			
Famílies monoparentals	12	16	12
Famílies biparentals	5,3	14	6,0
Famílies reconstruïdes	79	54	77
Altres tipus de família	4,2	16	5,0
Total	100	100	100
			N (2871)
Número de fills/es			
1 fill/a	17	10	16
2 fills/es	61	31	59
3 o més fills/es	23	59	25
Total	100	100	100
			N (2812)
Nivell d'estudis de la mare			
Sense graduat escolar	5,4	11	5,7
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	30	27	30
Formació Professional o Cicles Formatius	20	6	19
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	20	29	21
Estudis Universitaris	24	27	24
Total	100	100	100
			N (2794)
Nivell d'estudis del pare			
Sense graduat escolar	5,6	7,4	5,4
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	32	32	32
Formació Professional o Cicles Formatius	20	10	19
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	19	26	19
Estudis Universitaris	23	25	24
Total	100	100	100
			N (2653)
Situació laboral dels pares			
No treballa cap dels dos	2,1	...	2,3
Només treballa el pare	20	28	20
Només treballa la mare	4,3	...	4,6
Treballen ambdós	74	55	73
Total	100	100	100
			N (2218)

Font: Panel de Famílies i Infància.

... Menys de 20 observacions

a. Es considera països amb nivell baix i mig de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

Altres a destacar és la similitud entre el perfil educatiu dels pares d'origen immigrant i espanyol. Les mares i pares d'adolescents nascuts fora d'Espanya estan lleugerament sobrerrepresentats en l'escalafó més baix de persones sense estudis. Però, en línies generals, existeix una correspondència bastant ajustada en els restants estrats educatius. Crida l'atenció que el percentatge de pares i mares d'origen immigrant amb estudis universitaris superi al dels progenitors d'origen espanyol. A pesar d'aquesta correspondència, la situació socioeconòmica de l'un i l'altre grup és bastant diferent.

b) Situació socioeconòmica

La Taula 3. 11 dóna una bona idea de la situació econòmica de les famílies amb fills/es immigrants de 12 a 16 anys en comparació a la de la situació de la població espanyola. Com pot apreciar-se, una gran proporció de famílies immigrants travessen condicions econòmiques bastant difícils. La meitat viuen sota el llindar de la pobresa i prop del 25% reconeixen haver viscut situacions de precarietat econòmica en l'últim any. Les situacions de precarietat més freqüents viscudes en les famílies immigrades inclouen la impossibilitat de comprar roba, aliments, o alguna altra cosa important que necessitaven a casa – 27% de les famílies d'origen immigrant–, la necessitat de demanar diners prestats a amics o familiars per a arribar a final de mes – 20% de les famílies– i retards en el lloguer – 13% de les famílies. Aquesta situació de precarietat els dóna dret a rebre alguns subsidis o ajudes públiques, però no totes les prestacions existents. Com pot comprovar-se en la taula, la proporció de llars immigrants que van rebre algun suport per part de l'administració pública, encara que superior al d'espanyols que van gaudir d'aquestes prestacions, no es correspon realment amb el que cabria esperar, si s'atén a la seva situació econòmica objectiva en comparança a la de les famílies d'origen espanyol. Les principals ajudes que les famílies immigrants reconeixen haver rebut en l'últim any són a més de baixa quantia. El 72% de les famílies immigrades van percebre alguna prestació van tenir dret a una ajuda escolar o beca per als seus fills/es, un 20% a un subsidi d'assistència social (PIRMI), i un 11% una ajuda per fill/a a càrrec.

Taula 3.11. Situació econòmica i prestacions públiques rebudes per la població immigrant

	País d'origen de l'adolescent	
	Espanya	Països amb nivell mig i baix del PIB ^d
Renda mitjana per unitat de consum de la llar ^a	14086,95	8369,56
% llars sota el llindar de la pobresa ^b	15	50
% llars que han rebut subsidis públics en el darrer any	23	30
% llars que han viscut situacions de precarietat econòmica en el darrer mes ^c	5,1	24

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. En euros

b. El llindar de la pobresa utilitzat és el 60% de la mitjana dels ingressos per unitat de consum de la llar, segons l'escala de l'OCDE.

c. S'han considerat en situació de precarietat econòmica aquelles llars que en el darrer any s'han trobat amb 2 o més dels següents problemes: durant un període de 6 mesos no hi havia ningú a casa que tingués treball remunerat; a la seva llar han hagut de demanar diners a amics o familiars per arribar a final de mes; s'han retardat en pagar el lloguer; s'han retardat en pagar la hipoteca o algun altre préstec relacionat amb la compra d'un habitatge; s'han retardat en pagar un rebut d'aigua, telèfon, electricitat o gas; no s'han pogut permetre comprar roba, aliments o alguna altra cosa important que necessitaven a casa.

d. Es considera països amb nivell mig i baix de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

La Taula 3.12 descriu la situació laboral de mares i pares d'adolescents d'origen estranger en comparança a la dels progenitors autòctons. Les dades confirmen la situació desavantajosa dels immigrants en el mercat de treball, i especialment si a la seva condició d'immigrant uneix la de dona. Els immigrants apareixen sobrerrepresentats en ocupacions d'assalariats en el sector privat i en ocupacions precàries tant des del punt de vista contractual com salarial. En relació al salari, les diferències són especialment sagnants. El 84% de les mares de família d'origen estranger i el 55% dels pares perceben menys de 1.200 euros mensuals. En canvi, comparativament, són pocs els pares d'origen immigrant treballant com professionals o empresaris amb assalariats.

Taula 3.12. Comparació entre la situació laboral dels pares d'adolescents d'origen estranger i autòcton

	País d'origen de l'adolescent			
	Mare		Pare	
	Espanya	Països amb nivell mig i baix del PIB ^a	Espanya	Països amb nivell mig i baix del PIB ^a
Situació laboral				
Treballa	81	75	96	92
Aturat/da	3,9	8,3	1,3	1,9
Inactiu/va	16	17	2,6	5,7
Contracte laboral				
Funcionari/a	14	3,1	9,4	2,2
Indefinit	52	45	54	54
Temporal	8,5	26	4,4	23
Per compte propi	18	13	30	17
Sense contracte	4,4	11	0,5	3,7
Altres	3,1	1,6	1,1	0,0
Situació professional				
Professional o treballador/a autònom/a	11	11	18	12
Empresari/a o professional amb assalariats	7,2	2,3	13	4,5
Membre d'una cooperativa	0,2	0,0	0,2	0,7
Assalariat/da del sector públic	23	6,2	14	5,2
Assalariat/da del sector privat	53	71	54	77
Ajuda familiar	1,4	3,1	0,2	0,0
Treballador/a en formació	0,1	0,0	0,0	0,0
Altra situació	3,9	7,0	0,7	0,7
Ingressos mensuals				
Menys de 1200€	52	84	18	55
De 1201€ a 1800€	24	4,7	33	22
De 1801€ a 3000€	16	7,9	28	13
De 3001€ a 4200€	1,5	0,8	6,4	0,8
Més de 4200€	0,3	0,0	3,2	0,8
Ingressos irregulars	6,1	2,4	11	8,4
Tipus de jornada laboral				
Partida	42	38	58	64
Contínua pel matí	25	28	13	15
Contínua per la tarda	3,4	5,4	2,0	2,2
Contínua per la nit	1,1	2,3	1,7	3,0
Mitja de matí	6,3	8,5	0,7	0,0
Mitja de tarda	2,0	2,3	1,3	1,5
Torns	4,9	2,3	4,6	2,2
Irregular o variable segons el dia	13	12	17	10
Altres tipus	2,0	0,8	1,5	2,2
Hores treballades a la setmana				
Menys de 19,5 h.	4,6	6,3	0,5	3,8
De 20 a 34 h.	23	21	2,5	5,4
De 35 a 45 h.	61	54	56	54
Més de 45,5 h.	11	19	40	36
Hores irregulars	0,1	0,0	0,6	0,8

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. Es considera països amb nivell baix i mig de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

Evidències com les anteriors haurien de ser un poderós motiu de preocupació social i servir com una crida d'atenció per a la planificació de les polítiques públiques. Les implicacions que té per a nens/es i adolescents viure en una situació de precarietat econòmica en la llar són de sobres conegudes. Com ha posat de manifest un nombre abundant d'investigacions en altres països, la precarietat econòmica en la llar té incidència significativa sobre el desenvolupament físic, cognitiu i soci-emocional de nens/es i adolescents – s'associa, per exemple, amb síndromes depressives, trastorns de la conducta, etc.–, així com amb problemes educatius i, posteriorment, de productivitat laboral – aquesta última mida en funció del salari i les hores treballades. D'altra banda, la “qualitat” de l'activitat socialitzadora que ocupen els pares es ressent en condicions econòmiques molt adverses. Tots aquests arguments, que regeixen per a tots els menors, tenen major rellevància si cap per als nens/es i adolescents immigrants, immersos com estan en un procés d'integració social en la societat d'acollida no exempt de dificultats afegides – xoc cultural amb una escola distinta, amb una llengua que els resulta estranya, uns companys/es que de vegades els miren amb hostilitat, etc. Aquestes circumstàncies multipliquen riscos ja de per si mateix bastant alts d'exclusió.

b) Habitatge i característiques de l'entorn

D'acord amb les desigualtats econòmiques, els habitatges i l'entorn que habiten famílies immigrants i d'origen espanyol també varien substancialment. Prop de dos de cada tres adolescents d'origen immigrant viuen en habitatges de menys de 90m². La majoria de famílies que viu en elles ho fa en règim de lloguer, a diferència de les famílies espanyoles, que són en la seva immensa majoria propietàries de l'habitatge que habiten. Molts d'aquests habitatges presenten problemes estructurals o d'acondicionament. El 13% de les famílies d'origen estranger reconeixen que el seu habitatge té problemes d'humitat –enfront del 3,7% de les famílies espanyoles–, el 8,8 tenen problemes de mal aïllament, el 8,2 té problemes amb rates o insectes, i el mateix percentatge té esquerdes en les parets del seu habitatge –el percentatge de famílies espanyoles que declaren tenir aquests problemes no supera, en cap cas, el 4%.

Taula 3.13. Condicions de l'habitatge en que viuen adolescents d'origen estranger (en comparació als habitatges de les famílies espanyoles)

	País d'origen de l'adolescent		
	Espanya	Països amb nivell mig i baix del PIB ^d	Total
Règim de tenència de l'habitatge principal			
En propietat o cedida gratuïtament	91%	40	88
En lloguer	8,6	60	12
Total	100	100	100
			N (2847)
Superfície útil de l'habitatge			
Menys de 90m ²	30	63	32
Entre 90 i 120m ²	42	31	41
Més de 120m ²	28	6,6	27
Total	100	100	100
Nivell d'equipaments de la llar ^a			
% llars amb baix nivell d'equipaments	12	57	15
Nivell de béns del nen/a ^b			
% llars amb baix nivell de béns del nen/a	30	59	32
Número de problemes de l'habitatge ^c			
Cap problema	83	64	81
1 problema	12	18	13
2 problemes	3,5	8,8	3,9
3 o més problemes	1,8	9,4	2,3
Total	100	100	100
			N (2893)
Està d'acord amb les afirmacions següents...			
Vostè o la seva parella han crescut en aquest barri (poble)	19	32	20
Van venir a aquest barri (poble) perquè el seu habitatge està a prop de la seva feina (o de la seva parella)	15	33	16
Van venir a aquest barri (poble) perquè és més econòmic aconseguir un bon habitatge	2,3	3,9	2,3
Van venir a aquest barri (poble) per l'oferta d'oci (bars, cines, restaurants, etc.)	41	43	41
Van venir a aquest barri (poble) perquè era un lloc idoni pels seus fills/es	32	39	32
Van venir a aquest barri (poble) perquè també hi viuen amics/gues o familiars	68	76	69
El barri (poble) on viuen està a prop de l'escola	67	45	66
Al barri (poble) on viuen es coneix gairebé tothom	39	65	40
Al barri (poble) viuen moltes persones immigrants procedents de països del Tercer Món	84	84	84
El barri (poble) on viuen és un lloc segur	24	22	24
Al barri (poble) existeix un problema de tràfic de drogues	85	92	86
El barri (poble) on viuen està ben comunicat	17	32	18
Ha pensat en canviar-se de barri	92	85	92

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. S'ha considerat amb baix nivell d'equipaments aquelles llars que no tenen 4 o més dels següents equipaments: cotxe; telèfon; televisor; ordinador; microones; rentadora; rentavaixelles; connexió a internet; DVD; canals de televisió de pagament; més de 50 llibres i premsa diària.

b. S'ha considerat amb baix nivell de béns del nen/a aquelles llars que no tenen 6 o més dels següents ítems: motocicleta; bicicleta; escriptori per treballar al seu dormitori; enciclopèdia; llibres o CD's de consulta; llibres de literatura o novel·les; ordinador personal al seu dormitori; cadena musical al seu dormitori; mòbil; videoconsola; televisor al seu dormitori; DVD al seu dormitori.

c. Els problemes de l'habitatge que s'han considerat són: manca d'aigua corrent; manca d'espai; manca de llum solar; manca de WC; manca de bany o de dutxa; manca de connexió al clavegueram; problemes d'humitats; fred per mal aïllament; manca de ventilació; esquerdes a les parets; aluminosis o altres problemes d'estructura de l'habitatge i problemes amb insectes o rates.

d. Es considera països amb nivell baix i mig de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

Són especialment importants les desigualtats entre famílies espanyoles i immigrants pel que fa al nivell d'equipaments, béns i comoditats dels quals gaudeixen en la llar i aquells que tenen a la seva disposició els propis adolescents. D'acord amb el que es va dir en el primer capítol, al analitzar la qüestió de la desigualtat en relació als habitatges de les

famílies, existeixen diferències molt més acusades entre el nivell d'equipaments i comoditats que gaudeixen les famílies espanyoles en comparació de les immigrades, que desigualtats en els equipaments, béns i comoditats que tenen els fills/es dels uns i els altres. Certs equipaments generalitzats en les llars de les famílies d'origen espanyol, com el rentavaixella – que pot trobar-se en el 70% d'aquestes llars– o la connexió a Internet – existent en el 86% de les llars– estan presents amb molta menor assiduitat en les llars de famílies immigrades. El 23% d'aquestes últimes tenen rentavaixelles, mentre un 59% tenen connexió a Internet. És també molt menys habitual que les famílies immigrades posseeixin un cotxe. El 56% tenen vehicle propi, en contrast amb el 95% de les famílies espanyoles que declaren disposar d'ell.

Com s'ha esmentat, les desigualtats entre els equipaments i béns dels quals disposen els adolescents de l'un i l'altre grup són significativament menors. Un bon exemple és la tinença de mòbils, d'ús generalitzat entre adolescents amb independència del seu origen. Un percentatge molt alt d'adolescents d'origen immigrant té mòbil –el 81%, només 7 punts percentuals per sota de la població immigrant espanyola. Un percentatge similar de fills/es de famílies d'origen estranger i de famílies d'origen espanyol tenen televisor – 27 i 32% respectivament– o DVD-video en el dormitori – 15 i 13%–. Les diferències en la tinença de llibres o Cds de consulta, llibres de literatura i novel·les, videoconsola o un ordinador en el dormitori, són una mica majors –ronden els 10-15 punts percentuals. Les úniques desigualtats realment importants tenen a veure amb la tinença d'una bicicleta – la té el 85% dels adolescents d'origen espanyol, però només el 46% de la població adolescent immigrada–. La raó d'això és fàcil de sospitar. Les bicicletes tenen probablement més difícil cabuda en habitatges la superfície dels quals és sensiblement inferior. L'última diferència a significar en relació al tema de l'habitatge té a veure amb característiques de l'entorn que se situa –això és, els atributs del barri o poble. Enfront del que alguns podrien pensar, les famílies immigrades expressen nivells bastant alts de satisfacció amb el barri (poble), i només el 32% reconeix haver pensat en canviar-se a un altre –això sí, 15 punts percentuals més que les famílies d'origen espanyol. En general, no existeixen diferències en el percentatge de famílies immigrades i espanyoles que declaren que el seu barri (poble) està proper a l'escola, és un lloc segur, està ben comunicat o que en ell existeix un problema de tràfic de drogues. És probable que aquestes sorprenents similituds no obeeixin, en algun cas, tant a condicions objectives, com a una major tolerància de la població immigrant a determinats problemes. On sí que s'adverteixen diferències importants és en la

composició demogràfica dels barris i el seu capital social. Les famílies immigrants tendeixen a viure en barris (pobles) que hi ha “moltes persones immigrants procedents de països del Tercer Món”. A la segregació espacial s'uneix altre factor d'exclusió, el capital social present en el barri (poble). Mentre les famílies espanyoles solen viure en barris (pobles) que “es coneix gairebé tot el món”, això succeeix menys sovint entre les famílies immigrants. La importància d'aquests aspectes no és menor. Existeix una important tradició d'estudis empírics que han posat de manifest – en altres països com Estats Units i Gran Bretanya– que la falta de capital social en les comunitats locals té efectes negatius sobre el benestar i resultats educatius de nens/es i adolescents, que pot mermar les seves oportunitats vitals futures. Si volem prevenir que situacions i incidents com els ocorreguts recentment en les *banlieues* de la perifèria de les grans ciutats franceses puguin reproduir-se a Espanya és convenient tenir en compte alguns dels símptomes que s'apunten en l'evidència presentada.

c) Les famílies d'origen immigrant i l'educació dels fills/es Una de les evidències més incontrovertibles que apareix en molts estudis qualitius i quantitius sobre les famílies d'origen immigrant és l'alt valor que concedeixen als serveis públics que existeixen en el país d'acollida i, en particular, a l'escola pública. Igual que fa la immensa majoria de les famílies autòctones, els pares d'origen immigrant envien als seus fills/es a l'escola amb el convenciment que l'educació escolar pot ajudar-los a desenvolupar-se millor en la vida i a obrir-los oportunitats de promoció social. El fet que moltes d'aquestes oportunitats econòmiques i laborals els hagin estat negades a ells/es mateixos no pot més que elevar el desig de contribuir a una possible millora de les perspectives vitals dels seus fills/es.

Taula 3.14. Implicació de les famílies d'origen espanyol i immigrant en l'educació formal dels fills/es

	País d'origen de l'adolescent		
	Espanya	Països amb nivell mig i baix del PIB ^b	Total
Actituds dels pares cap els estudis del seu fill/a ^a			
Els han animat a esforçar-se a l'escola	86%	87	86
Han parlat amb ells de la seva educació després de l'ESO	68	78	68
Els han animat a estudiar una carrera universitària	61	68	61
Els han animat a prendre un ofici i posar-se a treballar	15	30	16
Expectatives i preferències dels pares cap els estudis del seu fill/a			
Creuen que el seu fill/a farà una carrera universitària	68	64	68
Els agradaria que el seu fill/a fes una carrera universitària	82	85	82
Se sentirien decebuts si el seu fill/a no completés els estudis universitaris	25	42	26
Freqüència amb la que parlen amb els seus fills/es sobre l'escola			
Mai o gairebé mai	21	28	21
Algun cop	45	42	45
Sovint o molt sovint	34	30	34
Freqüència amb la que els pares han assistit a les reunions de l'AMPA en els darrers dos anys			
Mai o gairebé mai	42	47	42
Ocasionalment	14	18	15
Bastant o molt sovint	12	9	12
Sempre	32	26	31

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. Inclou les respostes "sovint" i "molt sovint" dels entrevistats/des.

b. Es considera països amb nivell baix i mig de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

Les dades confirmen que, a pesar de les dificultats econòmiques i laborals que travessen molts de les llars que viuen adolescents nascuts fora d'Espanya, l'educació és percebuda com una oportunitat d'integració i promoció social dintre de les famílies immigrants. El bon aprofitament de l'educació escolar per part dels fills/es és una prioritat. L'escola i professors són matèria de conversa freqüent entre pares i fills/es, a nivells comparables amb els quals es poden trobar en les famílies autòctones. La immensa majoria de les famílies d'origen immigrant comparteixen a més amb les d'origen espanyol els desitjos que els seus fills/es s'esforcin en l'escola i segueixin estudiant després de l'ESO. En aquest sentit, crida l'atenció que el percentatge de pares d'origen immigrant que alberguen l'expectativa que el seu fill/a estudiï una carrera

universitària i se sentirien decebuts si els seus fills/es no arribessin a estudiar-la és significativament superior al percentatge de pares de famílies autòctones – 42% i 25% respectivament. Cal assenyalar, no obstant això, l'alt percentatge de pares que han animat als seus fills/es a aprendre un ofici i posar-se a treballar. És evident que aquesta dada es relaciona amb les condicions econòmiques i necessitats urgents d'ingressos d'algunes famílies d'origen immigrant. Els desitjos dels pares coincideixen amb la voluntat expressada per molts dels seus fills/es de posar-se a treballar. Preguntats els nois de quinze i setze anys si els agradaria fer ja coses d'adults, com treballar, un 48% d'adolescents d'origen espanyol i un 64% d'origen immigrant, van respondre afirmativament. Els resultats obtinguts a partir dels qüestionaris administrats als menors també posen de manifest que els adolescents d'origen espanyol i immigrant tot just difereixen en les seves actituds i orientacions cap als estudis, així com en els seus comportaments en la classe i l'escola, menys en un aspecte: a un percentatge bastant més alt d'adolescents d'origen estranger els agrada estudiar. En aquest sentit, crida poderosament l'atenció que la pràctica totalitat d'adolescents immigrants pensin que l'escola els ensenya coses útils per al seu futur. A pesar d'això, en el que si s'aprecien diferències substancials, és en el rendiment acadèmic. L'indicador que presenta la Taula 3. 15, obtingut a partir de les notes mitges de les assignatures troncal que va cursar l'adolescent en l'última avaluació, és molt il·lustratiu. La nota mitja dels estudiants d'origen estranger sol ser sensiblement inferior a la dels estudiants autòctons, mentre que el risc de fracàs escolar – que, en la nostra taula es podria entreveure amb la proporció d'estudiant amb nota mitja de *Suspès* o *Aprovat* – és considerablement superior. Aquesta dada ens mostra clarament la dificultat que suposa als menors immigrants superar barreres de tota classe –idiomàtiques, d'adaptació a nous estils educatius, acceptació per part de companys/es, etc.– a pesar que existeixi bona predisposició cap als estudis.

Taula 3.15. Els adolescents d'origen espanyol i immigrant davant l'educació

	País d'origen de l'adolescent		
	Espanya	Països amb nivell mig i baix del PIB ^a	Total
Titularitat del centre educatiu			
Centre Privat	52%	25	50
Centre Públic	48	75	50
Orientacions cap els estudis			
Se senten a gust a l'escola	85	86	85
Els agrada estudiar	35	58	37
Es consideren bons estudiants	67	65	67
S'esforcen en treure bones notes	81	83	81
Consideren que l'escola els ensenya coses útils pel seu futur	90	96	90
Comportaments a l'escola			
S'han pegat amb un company/a	26	26	26
Han hagut de parlar amb el director/a després de ficar-se en un embolic	15	16	15
Han insultat a un professor/a	12	11	12
Els han fet fora de classe	43	38	43
L'escola s'ha posat en contacte amb els seus pares després de ficar-se en un embolic	14	16	14
Els han expulsat de l'escola durant uns dies	2,9	6,6	3,2
Pregunten als professors/es quan tenen dubtes sobre coses explicades a classe	77	73	77
Nota mitja en la darrera avaluació			
Excel·lent	5,8	0,0	5,4
Notable	42	27	41
Bé	17	23	17
Aprovat	17	20	17
Suspès	19	30	20

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. Es considera països amb nivell baix i mig de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

Contra la idea simplista i etnocèntrica que insisteix en la incapacitat o la despreocupació dels adults d'alguns grups d'immigrants respecte a l'educació dels seus fill/es, la imatge que emergeix en les taules analitzades evidencia que, en un context sovint de moltes dificultats, les famílies d'origen estranger fan un esforç enorme per recolzar i motivar als seus fills/es a estudiar i obtenir bons rendiments acadèmics. Probablement, com resultat d'això, els menors presentin unes actituds molt més favorables a l'estudi i l'escola del que cabria esperar. Amb tot això, el risc de fracàs escolar i abandó prematur dels estudis es veu com una amenaça real sobre el futur dels joves d'origen estranger, i amb això, un conjunt de riscos associats, com l'atur, la falta de perspectives de promoció i el desarrelament social.

Salut

Com succeeix en la majoria de països del nostre entorn, la salut de la població catalana i espanyola ha arribat a nivells bastant òptims. Els principals problemes de salut en les societats desenvolupades, que es caracteritzen per haver efectuat ja la coneguda com “transició epidemiològica”, són les malalties degeneratives, que solen afligir a les persones en les etapes finals del cicle vital, i per tant lluny de les edats que ens ocupen en aquest treball. No obstant això, una minoria, tant d'adolescents com dels seus pares, pateixen afeccions i malestars que poden tenir una repercussió significativa en el seu benestar, distorsionar l'exercici de la labor socialitzadora dels pares i alterar les carreres educatives dels fills/es.

En l'àmbit de la infància i l'adolescència els problemes de salut afecten a percentatges molt petits de la població, el que dificulta l'anàlisi estadístic sobre els determinants de l'estat de salut i les seves conseqüències. Com pot observar-se en la Taula 3.16, basada en la informació que proporciona una de les persones adultes que viuen en la llar – generalment la mare o el pare–, la salut del 71% dels adolescents mereix la qualificació de molt bona o excel·lent. Només el 2,1 % dels pares diuen que la salut dels seus fills/es és regular, dolenta o molt dolenta. Entre aquests dos extrems queda un de cada quatre adolescents, la salut dels quals és qualificada com bona, encara que existeix la possibilitat que estiguin afligits d'alguna patologia de caràcter lleu, problema o malestar de repercussions limitades sobre la seva vida quotidiana, però que resulta suficientment rellevant per a empènyer als pares a qualificar la salut del seu fill/a com bona en lloc de molt bona o excel·lent.

Taula 3.16. La salut dels adolescents catalans segons sexe (percepcions dels pares)

	Sexe de l'adolescent		
	Noi	Noia	Total
Excel·lent	28	27,8	28
Molt bona	44	42,6	43
Bona	26	27,5	26
Regular	2,0	2,0	2,0
Dolenta o molt dolenta

Font: Panel de Famílies i Infància.

... Menys de 20 observacions

La Taula 3.17 presenta els problemes més comuns que pateixen o han patit al llarg de la seva vida els adolescents catalans, sempre que hagin estat diagnosticats per un metge especialista o psicòleg. Els resultats corroboren la valoració que realitzen els pares. Les afeccions més habituals que apareixen en la llista són problemes lleus que no tenen efectes seriosos sobre el benestar o les trajectòries personals dels adolescents, com poden ser al·lèrgies, asma, dolors freqüents de cap o problemes de caràcter psicològic. Els adolescents afligits de problemes de salut greus, com el càncer, l'anorèxia o bulímia, o les malalties cardíaques, sumen un percentatge molt petit – pròxim al 2%²⁹. A part de les implicacions immediates que tenen per al benestar físic o psicològic del nen/a, impliquen conseqüències socials molt importants en la vida dels malalts/es i els seus familiars, com poden ser períodes de des-escolarització, dependència respecte a altres persones per a realitzar activitats bàsiques, pèrdua d'amics/gues, etc. És il·lustratiu referent a això, per exemple, que el 20% dels nois/es de 13 a 16 anys que tenen un estat de salut regular o dolent – d'acord a la percepció dels seus pares – han repetit algun curs al llarg de la seva escolarització obligatòria, quan aquesta xifra se situa a una mica menys de la meitat en la resta de la població.

²⁹ El fet que la mostra de la població adolescent catalana hagi estat obtinguda a partir dels centres educatius que estudien els nois/es pertanyents a aquest grup d'edat pot afectar a aquesta xifra. Els adolescents en estat més greu, òbviament, no acudeixen a classe, i per tant no responen als qüestionaris. En l'Enquesta de Salut de Catalunya de 2002, el percentatge de pares que assenyalaven que la salut dels seus fills/es de 15 a 19 anys –lleugerament majors que els joves de la nostra mostra – era regular o dolenta estava lleugerament per sota del 5%.

Taula 3.17. Problemes de salut dels adolescents diagnosticats per un metge especialista o psicòleg/oga

	En té actualment	N'ha tingut
Obesitat	1,8	1,0
Migranya o mal de cap freqüent	3,9	2,3
Asma	4,2	3,4
Al·lèrgies	12,5	3,7
Diabetis	0,3	0,1
Anèmia	0,3	0,7
Malalties de cor	0,6	0,4
Càncer	0,0	0,2
Atacs epilèptics	0,1	0,3
Anorèxia o bulímia	0,3	0,5
Dificultats d'aprenentatge	1,8	1,1
Trastorns de conducta i/o hiperactivitat	1,2	1,0
Depressió/ ansietat o altres trastorns mentals	1,5	2,3
Alguna dificultat motriu a cames o braços	0,6	0,8
Dificultats a la vista que no es resolen amb ulleres	1,1	0,5
Problemes d'audició	0,4	1,3

Font: Panel de Famílies i Infància.

La salut bona i dolenta no està distribuïda aleatòriament en la societat. Com han acreditat molts estudis a Espanya i en altres països, les persones adultes d'estrats socioeconòmics més baixos solen tenir pitjor salut, tant quan aquesta es mesura sobre la base de autopercepcions subjectives com en relació a símptomes i afeccions objectives. Estudiar la salut de nens, adolescents i joves resulta bastant més difícil. A causa de la bona salut que gaudeixen en general els adolescents, les mostres que es disposa habitualment no solen aportar suficients casos per a estudiar els factors determinants dels problemes de salut objectius. Analitzar les percepcions subjectives és l'única via per a provar l'efecte de variables socioeconòmiques sobre l'estat de salut. Això és el que hem realitzat en la Taula 3.18 al creuar la valoració de la salut de l'adolescent que realitza un dels seus progenitors pel nivell d'ingressos familiars. Els resultats no permeten entreveure grans diferències en la distribució d'estats de salut "regulars o dolents" segons nivells de renda, però sí en l'estat intermedi, que correspon a l'estat de salut qualificat com "bo". Un percentatge més alt de pares de rendes baixes diuen que l'estat de salut del seu fill/a és només bo, mentre que entre els pares de rendes més altes augmenten els quals declaren que la salut del seu fill/a és excel·lent. Dit d'una altra manera, aquestes dades suggereixen que les petites desigualtats de salut que existeixen entre els menors estan centrades no tant en els problemes de salut més greus, com en

aquells petits trastorns que marquen la diferència entre tenir un estat de salut excel·lent o *només* ser bo.

Taula 3.18. Valoració de la salut dels adolescents catalans segons nivell d'ingressos de la llar (percepcions dels pares)

	Nivell d'ingressos de la llar				
	Fins a 14.500€	De 14.501€ a 21.500€	De 21.501€ a 36.000€	De 36.001€ a 50.500€	Més de 50.501€
Excel·lent	25%	28	24	34	36
Molt bona	43	43	47	41	42
Bona	31	25	27	24	21
Regular	1,1	4,6	2,0	0,8	1,5
Dolenta o molt dolenta	0,1	0,2	...

Font: Panel de Famílies i Infància.

... Menys de 20 observacions

Una il·lustració d'aquests problemes i malestars de la infància que se situen en la franja intermèdia de gravetat és l'obesitat. Es tracta d'un fenomen que genera una alarma social creixent en les societats desenvolupades, fins al punt d'erigir-se, segons el parer de l'Organització Mundial de la Salut, en una de les principals amenaces per a la salut present dels nens/es i de la seva salut futura com adults a causa de la seva estreta associació amb altres trastorns –com la diabetis o la hipercolesterolemia– que es manifesten moltes vegades en etapes posteriors del cicle vital. L'abandó de la denominada dieta mediterrània a favor del menjar ràpid i els productes pre-cuinats, així com la creixent permissivitat dels pares pel que fa a les dietes dels seus fills/es, han disparat els índexs de sobrepès i obesitat entre nens i nenes. En els últims anys, els nens consumeixen cada vegada més dolços, brioixeria industrial, pastissos i embotits, i cada vegada menys fruites i verdures. Aquests hàbits nutricionals poc saludables es veuen agreujats per certes activitats d'oci sedentari, com la lectura, mirar la televisió o jugar a la videoconsola, que competeixen pel temps d'oci amb pràctiques que contribueixen a prevenir problemes de sobrepès i obesitat, com l'exercici físic i l'esport. Només una part dels trastorns d'obesitat són diagnosticats i objecte de tractament mèdic. Així, d'acord a les declaracions dels seus pares, el 1,8% dels adolescents pateixen un problema d'obesitat diagnosticat per un metge i un 1% addicional els han patit en el passat. Aquests percentatges d'obesitat “diagnosticada” no es corresponen amb les xifres obtingudes al calcular l'Índex de Massa Corporal sobre la base de la informació subministrada pels propis pares sobre el pes, l'altura i l'edat de l'adolescent Utilitzant aquestes dades, el percentatge d'adolescents de 13 a 16 anys obesos se situa per sobre de la franja del 5%. Un 15% addicional pateix sobrepès.

La Taula 3.19 mostra com varien els problemes d'obesitat i sobrepès en funció del nivell de renda. Els resultats són eloqüents. El 27% dels adolescents de famílies amb el nivell de renda més baix pateixen problemes d'obesitat o sobrepès, en contrast amb el 12% dels adolescents en les famílies més acomodades. A major renda familiar, menor és el percentatge d'adolescents que presenten trastorns del seu pes.

Taula 3.19. Risc de patir obesitat o sobrepès segons nivell d'ingressos de la llar

Segons IMC	Nivell d'ingressos de la llar				
	Fins a 14.500€	De 14.501€ a 21.500€	De 21.501€ a 36.000€	De 36.001€ a 50.500€	Més de 50.501€
Pes deficient	3,7	7,3	4,8	7,5	4,4
Pes normal	70	71	76	77	84
Sobrepès	20	14	15	11	10
Obesitat	6,7	8,0	3,9	4,2	1,7
Total	100%	100%	100%	100%	100%
	N (163)	N (275)	N (795)	N (429)	N (296)

Font: Panel de Famílies i Infància.

De l'anàlisi efectuat es desprèn que el segon determinant dels problemes d'obesitat i sobrepès són els horaris d'arribada dels pares a casa. Les dades suggereixen que l'arribada de pares i mares a hores intempestives – abans de les nou del matí, després d'una jornada laboral nocturna, o després de les deu de la nit- està relacionada amb nivells més alts d'obesitat i sobrepès. Crida l'atenció que les diferències més significatives es produeixin en funció dels horaris de tornada a casa del pare. Aquest resultat probablement estigui relacionat amb el fet que les famílies no puguin reunir-se al voltant d'una mateixa taula per a sopar. La pèrdua d'aquesta pràctica, a part d'anar en detriment de la comunicació entre els membres de la llar, possiblement resti efectivitat al control que els pares poden exercir sobre els hàbits d'alimentació dels seus fills/es.

Taula 3.20. Risc de patir obesitat o sobrepès segons horaris d'arribada dels pares a casa

	Pateix obesitat o sobrepès
Hora d'arribada a casa de la mare després del treball	
Abans de les 9'00 h.	29%
Entre les 9'00 i les 14'30 h.	18
Entre les 15'00 i les 18'00 h.	16
Entre les 18'30 i les 22'00 h.	16
Més tard de les 22'00 h.	21
Hora d'arribada a casa del pare després del treball	
Abans de les 9'00 h.	27
Entre les 9'00 i les 14'30 h.	15
Entre les 15'00 i les 18'00 h.	15
Entre les 18'30 i les 22'00 h.	15
Més tard de les 22'00 h.	27

Font: Panel de Famílies i Infància.

Finalment, un tercer factor que incrementa el risc de patir obesitat o sobrepès és el nivell de participació en activitats sedentàries, com la lectura, jugar amb la videoconsola o mirar la televisió. L'efecte és petit, i en algun cas, opera en direcció contrària a l'esperada – així succeeix amb freqüència com que els adolescents naveguin per Internet.

Taula 3.21. Risc de patir obesitat o sobrepès segons participació dels adolescents en activitats sedentàries

Activitats sedentàries	Pateix obesitat o sobrepès
Juga a la videoconsola i/o ordinador	
Mai	14%
1 o 2 cops	18
3 o 4 cops	18
Cada dia	17
Mira la televisió abans de sopar	
Mai	14
1 o 2 cops	15
3 o 4 cops	17
Cada dia	18
Mira la televisió després de sopar	
Mai	16
1 o 2 cops	14
3 o 4 cops	15
Cada dia	18
Navega per internet	
Mai	19
1 o 2 cops	17
3 o 4 cops	19
Cada dia	14
Llegeix llibres diferents als deures	
Mai	16
1 o 2 cops	16
3 o 4 cops	19
Cada dia	21

Font: Panel de Famílies i Infància.

Altre vessant del problema de la salut durant l'etapa infantil són les malalties i malestars dels pares. L'estat de salut dels progenitors pot afectar tant a la capacitat física d'exercir certes labors socialitzades com al seu estat d'ànim. És sabut que estats de salut dolents s'associen sovint sentiments de pessimisme i impotència que poden agreujar la pròpia condició objectiva del pacient i la seva capacitat per a plantar cara a les seves obligacions quotidianes. Segons les dades obtingudes, un 8,5% dels pares dels adolescents catalans declaren que el seu estat de salut és regular, i un 1% diu que és dolent o molt dolent. Les mares tenen una percepció fins i tot pitjor de la seva pròpia salut: el 10% declara que la seva salut és regular, el 1,4 que és dolenta o molt dolenta. Aquests percentatges es disparen entre les famílies amb nivells de renda molt baixos. El 12 % dels pares de famílies amb rendes finals que no arriben al llindar de pobresa, i el

23 % de les mares, declaren que el seu estat de salut és regular, dolent o molt dolent.

La conseqüència més òbvia per el seu fill/a és que pares i fills/es deixen de compartir algunes de les activitats que, en condicions normals, realitzen conjuntament. Les dades posen de manifest que tant els pares com mares que declaren que el seu estat de salut és regular o dolent col·laboren menys amb els seus fills/es a fer els deures, practiquen menys exercici físic o esport amb ells/es i surten menys al cinema, teatre, concerts, museus, d'excursió al camp o muntanya o a fer una visita cultural. És lògic pensar que, a resultes d'això, els estils educatius canvien, encara que resulta difícil, sense dades longitudinals disponibles de moment, rastrejar possibles efectes d'aquests canvis sobre altres dimensions de la vida dels adolescents.

Taula 3.22. Activitats realitzades per la mare amb els seus fills/es durant el darrer mes segons l'estat de salut subjectiu de la primera

	Salut de la mare			
	Excel·lent	Molt bona	Bona	Regular o dolenta
Activitats que realitza amb la mare				
Passejar pel poble o ciutat	61	61	60	60
Anar de compres	85	83	82	82
Anar al cine, teatre o concerts	52	43	43	41
Visitar un museu o exposició	35	27	31	27
Anar a un espectacle esportiu	23	24	23	20
Visitar un parc d'atraccions	46	43	44	45
Fer visites culturals	39	33	32	32
Anar d'excursió al camp o la muntanya	49	43	45	41
Anar a la biblioteca	14	13	14	11
Anar a missa o a una cerimònia religiosa	16	19	18	18
Fer exercici físic	15	14	12	11
Fer els deures	41	39	35	32
Veure la televisió	89	86	87	89

Font: Panel de Famílies i Infància.

Taula 3.23. Activitats realitzades pel pare amb els seus fills/es durant el darrer mes segons l'estat de salut subjectiu del primer

	Salut del pare			
	Excel·lent	Molt bona	Bona	Regular o dolenta
Activitats que realitza amb la mare				
Passejar pel poble o ciutat	52%	52	47	53
Anar de compres	35	31	30	29
Anar al cine, teatre o concerts	46	39	36	35
Visitar un museu o exposició	31	28	29	26
Anar a un espectacle esportiu	49	43	42	42
Visitar un parc d'atraccions	49	42	43	53
Fer visites culturals	38	34	30	31
Anar d'excursió al camp o la muntanya	54	49	47	46
Anar a la biblioteca	10	7,7	6,3	4,8
Anar a missa o a una cerimònia religiosa	11	16	14	12
Fer exercici físic	37	31	28	24
Fer els deures	30	27	26	27
Veure la televisió	87	85	86	88

Font: Panel de Famílies i Infància.

Els resultats d' aquesta anàlisi suggereixen, per tant, que la qüestió de la salut en l'adolescència no és fonamentalment un problema bio-mèdic o sanitari, que pugui reclamar millors tractaments o innovacions tecnològiques que permetin combatre més efectivament les malalties i afeccions que encara afligeixen a la població menor. La població adolescent gaudeix, en línies generals, d'una salut gairebé òptima. El repte al que s'enfronten les societats desenvolupades en relació a les qüestions de salut dels menors té una clara dimensió social. Consisteix a prevenir les situacions de risc social que la falta de salut ocasiona i a abordar les implicacions que provoca sobre la vida familiar i personal. Reduir la desigualtat en la salut dels menors que genera la renda familiar, disminuir la incidència de trastorns alimentaris o atenuar els efectes sobre la vida familiar de la dolenta salut dels pares no s'aconsegueix a través d'iniciatives sanitàries. Es tracta de problemes socials, que exigeixen un abordatge global, i que els poders públics estan cridats a escometre amb nous instruments.

BLOC 2

GESTIÓ DEL TEMPS A LES FAMÍLIES

A les famílies es reproduïxen, a petita escala, els grans processos que tenen lloc a cada moment dins la societat. La família és, des d'aquest punt de vista, una microsocietat relacionada a tots els nivells amb el sistema social. En aquest sentit, es troba sota la influència d'un context social, econòmic, polític i cultural determinat, que influeix directament en les pautes de comportament així com en les relacions en el seu si. Als darrers anys la institució familiar travessa una etapa de canvi accelerat, tant en el seu concepte i les seves funcions com en l'organització i gestió dels temps, que reflexa sovint unes transformacions en altres esferes de la vida social. Tot i els canvis i la presumpta crisi que pateix, segons el parer de molts analistes, la institució, la família pugna per seguir sent un dels eixos vertebradors del procés de socialització dels individus de la nostra societat, principalment, en allò que es refereix a la integració social, els processos d'identificació i afectivitat. Aquesta pugna no resulta senzilla. En el camí de les famílies es creuen, a part de les dificultats pròpies de la gestió de temps sotmesos a molts requeriments, noves instàncies de socialització que exerceixen un poderós atractiu sobre els adolescents –amics/gues, mitjans de comunicació, noves tecnologies de la informació, publicitat, etc.

En l'acompliment d'aquesta funció primordial de la família - la socialització dels fills – l'existència d'uns temps compartits entre els seus membres ocupa un lloc fonamental. És a través d'aquests temps compartits que els individus som socialitzats mitjançant les experiències afectives familiars i la observació dels models bàsics de comportament que suposen els familiars més propers – pare, mare, germans, etc. Aquests models bàsics d'identificació són els encarregats de proporcionar les pautes fonamentals de la convivència social a l'individu durant la seva infància per tal que, arribat el moment, en l'adolescència, pugui afrontar la existència i la influència d'altres models, i ser capaç de completar el procés de socialització com a actor social.

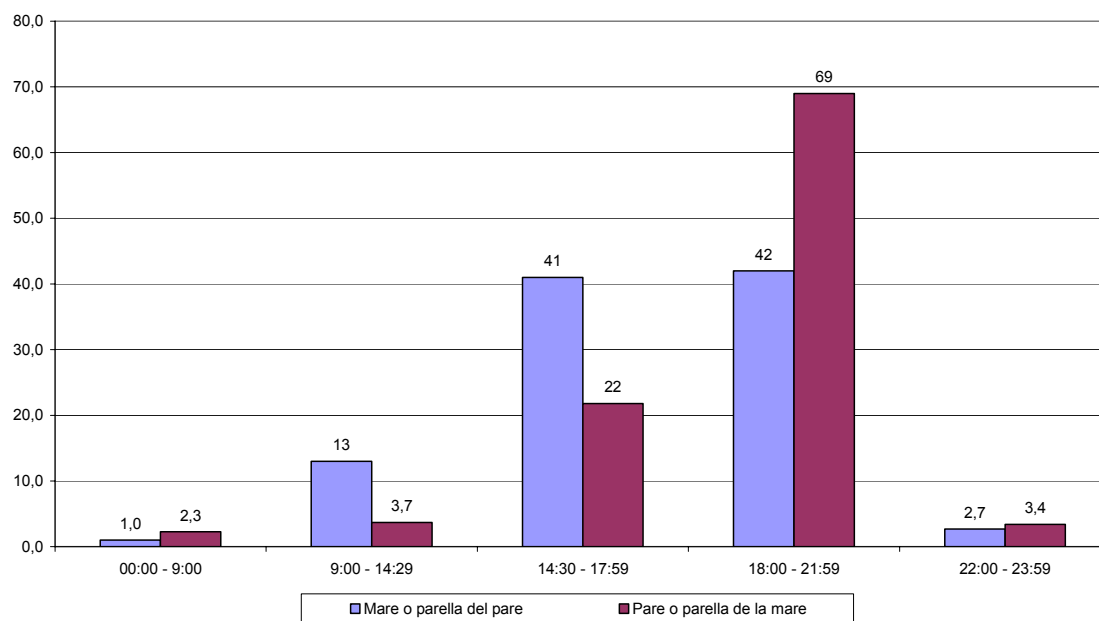
L'objectiu d'aquest capítol és el de presentar els resultats de la nostra investigació en relació a l'existència, o no, i a l'aprofitament d'aquests temps compartits en les actuals famílies catalanes, analitzant les seves causes i les seves conseqüències. En primer lloc ens centrarem en la descripció d'aquells temps que es passen fora de la família – treball, escola, amics, etc. Després passarem a parlar dels temps compartits entre els membres de la família, així com del seu aprofitament.

Temps fora de la llar

Entre les principals causes de la reducció del temps que passen els adolescents amb la família figuren les dificultats que es presenten per compaginar temps laborals i familiars. En un 69% de les llars analitzades treballen tant el pare com la mare, i en un 10% , a més a més d'aquests, hi ha algun altre membre de la llar que treballa. Les pautes de participació al mercat laboral imposen una reorganització de la convivència. Aparentment, la incorporació de la dona al món del treball té implicacions econòmiques positives per a les famílies, al sumar una nova font d'ingressos a la llar. Sent això cert, també ho és el fet que el 36% de les famílies tenen ingressos totals inferiors als que consideren necessaris per a la vida actual. A més a més, un 20% de les famílies sols compta amb un sol sustentador i en un 2% de les llars ningú treballa. Aquestes dades suggereixen que el sacrifici dels temps familiars en benefici d'una millora econòmica i social no sempre garanteixen la suficiència econòmica.

La incorporació de la dona al món laboral és probablement el factor que més ha contribuït a la reprogramació dels temps d'adults i menors dintre de la família. Un 84% dels pares i un destacable 78% de les mares treballen fora de casa. Ara bé, les condicions laborals varien de forma significativa en funció del gènere. Les dades evidencien que les mares continuen sent la figura present que està a la llar durant més temps. Les mares solen tenir jornades laborals més curtes. Mentre el 28% de les mares treballadores tenen una jornada laboral de menys de 35 hores, només 3'5% dels pares realitzen aquest mateix tipus de jornada laboral. L'altre vessant del fenomen són aquells progenitors amb jornades laborals que es perllonguen més enllà de les 45 hores. El 40% dels pares dels adolescents declaren treballar per sobre d'aquest llindar, en contrast amb el 12% de les mares. Les mares també solen ser les primeres a arribar a casa. Així, el 55% de les mares que treballen fora de la llar arriben a casa entre les 14:30h i les 18:00h de la tarda. En canvi, només un 28% de pares finalitzen la seva jornada en aquesta mateixa franja horària, sent l'interval de les 18:00h a les 22:00h de la nit la seva hora d'arribada més habitual – un 69%.

Gràfic 4.1. Hora d'arribada a casa de mares i pares que treballen

Aquestes pautes de relació amb el món del treball vénen a afegir-se a altres diferències significatives en les feines que desenvolupen, en l'estabilitat de les seves ocupacions, o en els seus salaris, que revelen una integració desigual en el món laboral. Les dades suggereixen que al treball assalariat de la dona se li concedeix socialment un valor subsidiari en relació a les seves responsabilitats domèstiques. A grans trets, la incorporació de la dona a l'ocupació assalariat, no ha alterat substancialment la distribució de responsabilitats entre homes i dones en la llar.

El paper social desenvolupat per les mares queda confirmat per algunes evidències addicionals. Les mares s'ocupen dels seus fills/es des del primer moment. Un 69 % de les mares van ser les principals encarregades de cuidar als seus fills en els tres primers anys de vida. En alguns casos això va suposar l'abandó del seu treball. Entre les mares que no cap duen a terme d'activitat laboral remunerada en l'actualitat, la voluntat majoritària és treballar. Al 76% li agradaria tenir una ocupació remunerada. Significativament, un 42% d'aquestes mares assenyalen que la principal causa que no tinguin o busquin treball és la impossibilitat de compatibilitzar responsabilitats familiars amb activitats laborals. La conciliació segueix sent un obstacle insuperable per a un nombre considerable de dones, que les obliga a restringir la seva presència en l'esfera pública.

Malgrat els esforços que realitzen mares i pares - fonamentalment les primeres-, la conciliació de temps resulta complicada. Bona part dels adolescents no van a casa quan acaben el seu horari lectiu escolar o, si van, no troben a ningú. Solament un 30% dels joves entrevistats van immediatament a casa tots els dies. És a dir, un 70% es dirigeixen algun dia a altre lloc abans de passar per casa. Un 17% no van mai a casa immediatament després de sortir de l'escola. Això obliga a molts pares a realitzar un exercici de programació dels temps post-escolars dels seus fills/es fora de la llar.

Un 75% dels adolescents troben sempre o habitualment un adult quan finalment arriben a casa. Com era d'esperar, en vista de les jornades laborals de mares i pares, quan hi ha una persona adulta present a casa, aquesta sol ser la mare. El 60% dels adolescents que troben algun adult a la seva arribada indiquen que és la mare, mentre només un 25% declara que a l'arribar a casa es troben al seu pare. La presència d'altres familiars és bastant reduïda. D'una banda, només el 32% dels adolescents assenyalen que es troben a germans. Per una altra, només un 16% dels quals troben un adult (un 11% del total) es troben normalment a un avi o/i una àvia, i un 3,7% a altres parents. Les dades confirmen la disminució del paper que tradicionalment ocupaven les xarxes de parentiu extenses en la configuració dels temps familiars quotidians. Són cada vegada menys les llars que, al costat d'una o dues persones adultes directament responsables del menor – mare i/o pare- conviuen altres familiars adults. Molts dels familiars presents en les llars d'abans – fonamentalment avis i àvies- preserven la seva independència residencial i només acudeixen a donar suport en situacions excepcionals o d'emergència. El vincle familiar segueix viu, però els contactes s'espaien, reservant-se en molts casos a visites esporàdiques o de cap de setmana.

La configuració de la vida quotidiana dels adolescents fora de la família gira entorn del temps escolar. Els adolescents passen unes sis hores de mitjana al dia en els centres educatius, al que cal afegir les activitats extraescolars que realitzen dintre del mateix centre educatiu. El 9,7% dels adolescents es queden almenys un dia a la setmana a l'escola per a realitzar aquest tipus d'activitats. A aquests temps escolars cal restar-los, en algun cas, les hores d'absentisme injustificat. El 11% dels nois/es reconeix haver deixat d'assistir almenys a una classe sense permís en les últimes dues setmanes. Un 2% declara que s'han saltat classes en més de quatre ocasions. No disposem de dades concretes sobre el que fan els nois/es quan es salten una classe, però és de sospitar que en la majoria dels casos es tracti de temps que comparteixen amb companys i amics/gues.

Com hem vist, sortir de classe no significa tornar a casa. El temps post-escolar dels joves transcorre en bona mesura lluny dels seus referents familiars. Amics, activitats programades, esports i oci absorbeixen la gran part del seu temps. Com mostra la Taula 4.1, al llarg de la setmana el 84% dels adolescents declara passar temps amb els seus amics després de sortir de l'escola, el 62% practica activitats esportives, el 32% participa en activitats acadèmiques – per exemple, idiomes, informàtica, etc. –, el 30% realitza activitats artístiques – per exemple, música, dansa, dibuix, pintura, teatre, etc. –, el 24% assisteix a classes de repàs i el 23% participa en associacions i activitats d'oci. La prevalença de certes activitats, com passar temps amb els amics o assistir a classes de reforç, és independent de l'extracció social o característiques sociodemogràfiques de l'adolescent de referència. El nivell de participació en altres activitats varia significativament entre diferents grups d'adolescents, en funció del nivell educatiu dels seus pares, les seves jornades laborals, el sexe de l'adolescent, o el país de naixement.

Taula 4.1. Participació en diverses activitats al llarg de la setmana segons característiques socials de la família i els fills/es

	Passar temps amb amics/gues	Participar en associacions i activitats d'oci	Assistir a classes de reforç o repàs	Assistir a classes d'altres activitats acadèmiques	Assistir a classes d'activitats artístiques	Practicar activitats esportives
Nivell d'estudis de la mare						
Sense graduat escolar	82%	23	23	23	28	53
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	87	22	28	28	26	59
Formació Professional o Cicles Formatius	81	23	27	31	28	65
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	83	20	24	41	26	66
Estudis Universitaris	82	31	20	46	43	70
Nivell d'estudis del pare						
Sense graduat escolar	85	19	22	19	26	53
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	86	24	28	31	26	57
Formació Professional o Cicles Formatius	81	24	23	32	30	66
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	85	25	26	37	32	69
Estudis Universitaris	81	25	21	47	39	69
Situació laboral dels pares						
No treballa cap dels dos	86	24	20	18	29	46
Només treballa el pare	83	21	26	31	25	55
Només treballa la mare	85	24	20	26	26	63
Treballen ambdós	83	25	25	38	33	67
Hores setmanals que treballa la mare						
No treballa	82	20	26	29	26	55
Menys de 19,5 h.	81	30	22	33	25	68
De 20 a 34 h.	84	27	23	40	33	67
De 35 a 45 h.	83	24	24	36	32	66
Més de 45,5 h.	85	28	32	41	37	65
Hores setmanals que treballa el pare						
No treballa	84	21	22	25	25	58
Menys de 19,5 h.	92	17	17	42	33	50
De 20 a 34 h.	79	31	14	33	48	65
De 35 a 45 h.	82	26	24	35	30	65
Més de 45,5 h.	85	22	27	38	31	64
Número de fills/es						
1 fill/a	83	23	27	37	31	57
2 fills/es	85	22	25	34	29	64
3 o més fills/es	82	26	22	28	30	61
País d'origen de l'adolescent						
Espanya	84	23	25	34	30	63
Països amb nivell mig i baix del PIB ^a	83	25	25	22	16	48
Sexe del fill/a de referència						
Home	87	25	25	32	18	76
Dona	82	22	24	33	38	51
Total	84	23	24	32	30	62

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. Es considera països amb nivell baix i mig de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

En aquest sentit, el nivell d'estudis dels pares –fonamentalment el de la mare– influeix clarament en el grau de participació dels fills/es en certes activitats extraescolars. Prop de la meitat d'adolescents que tenen una mare amb formació universitària participen en activitats acadèmiques o artístiques, i un 70% practiquen esport. En canvi, la participació en aquest tipus d'activitats per part d'altres grups d'adolescents, els pares dels quals tenen un nivell d'estudis més baix, és sensiblement inferior. Menys d'un de cada tres adolescents amb pares que no han completat estudis secundaris realitzen activitats acadèmiques i artístiques, i menys del 60% practiquen esport. Els factors que expliquen aquestes divergències poden ser diversos. D'una banda, probablement hagin d'atribuir-se en part a variacions en les preferències de progenitors amb diferents nivells educatius i orientacions culturals. Per l'altra, no cal oblidar que la major part de les activitats extraescolars impliquen costos que per a les famílies de nivell socioeconòmic més baix resulta més difícil sufragar. En aquesta línia, és ben sabut que el nivell educatiu dels pares està correlacionat positivament amb el poder adquisitiu de les famílies.

El segon aspecte que deixen entreveure les dades és la influència de la durada de la jornada laboral de les mares en els nivells de participació dels fills/es en activitats extraescolars. La probabilitat que un adolescent ocupi el seu temps post-escolar en aquest tipus d'activitats s'incrementa quan les seves mares treballen a jornada completa. Les classes d'anglès, música o dibuix, així com la pràctica d'esports, semblen jugar un paper significatiu en la conciliació dels temps laborals i familiars de les mares treballadores. Menys del 30% dels nois/es amb mares que no treballen realitzen activitats acadèmiques o artístiques, i només un 55% practica esport. Quan la mare treballa més de 20 hores, els percentatges incrementen significativament. La influència de la jornada laboral del pare és, per contra, molt menor.

Finalment, la realització d'activitats extraescolars està relacionada amb certes característiques del propi menor. El grau de participació de nois i noies en activitats extraescolars és bastant similar, però el contingut de les activitats que realitzen varia. L'esport és, des de lluny, l'activitat principal en la qual ocupen el seu temps els nois. Encara que una mica menor, la proporció de noies que practiquen esport és també alta. En canvi, el percentatge de noies que realitzen activitats artístiques supera àmpliament al de nois. La taula també deixa entreveure que la població menor immigrant participa

molt menys en activitats extraescolars que els adolescents d'origen espanyol, que possiblement estigui relacionat amb el menor poder adquisitiu de les seves famílies.

Si hi ha una dada que destaca en gran manera és el paper dels amics/gues en el temps post-escolar. El temps que es passa al costat d'amics/gues adquireix una centralitat creixent en una societat que els pares tenen dificultats per a compartir temps amb els seus fills/es i altres vincles de parentiu han perdut el protagonisme que se'ls atorgava en el passat. Es tracta d'un temps desnormativitzat, que transcorre habitualment en àmbits que no regeixen, o només ho fan parcialment, les regulacions imposades des del món dels adults. És, des de la perspectiva dels adolescents, un temps veritablement propi, on domina la iniciativa personal i s'obren espais d'autonomia. És, per tant, el temps extra-familiar per excel·lència, on els adolescents escapen per fi a les iniciatives de programació del seu temps imposades per pares que es resisteixen a abdicar de les seves responsabilitats socialitzadores, fins i tot quan els manca temps per a educar als seus fills/es per ells mateixos/es.

La centralitat dels amics/gues ve clarament confirmada per les pautes d'oci que els adolescents observen durant el cap de setmana. El 64% dels adolescents declaren que queden amb els seus amics amb bastant o molta freqüència, i només un 6,9% diu que no ho fa mai. Les dades permeten albirar una realitat d'interacció social repetida, on el temps compartit amb amics/gues arrabassa protagonisme a altres formes de socialitat. La major part dels adolescents que passen temps amb els seus amics/gues durant el temps post-escolar també queden amb ells/es els caps de setmana. Alguns/es dels quals no comparteixen temps amb ells/es de dilluns a dijous, ho fan el cap de setmana.

Taula 4.2. Temps compartit amb amics/gues

	Durant el cap de setmana				Total
	Mai	Algun cop	Sovint	Molt sovint	
Entre setmana					
Mai	26	39	19	16	100%
1 o 2 cops	4,8	41	34	21	100%
3 o 4 cops	1,4	17	41	41	100%
Cada dia	1,9	15	22	61	100%
Total	6,9	30	30	33	100%

Font: Panel de Famílies i Infància.

Una última realitat que no convé ignorar, malgrat la seva menor visibilitat, és la participació dels adolescents menors de 16 anys en activitats productives. És destacable que un 14% dels adolescents declara combinar els seus estudis amb algun tipus

d'activitat laboral³⁰. El tipus de treballs que realitzen són principalment encàrrecs circumstancials –de neteja, cangurs, distribució–, activitats de monitors o ajudes en els negocis familiars que es perceben com treballs. Es tracta, en general, de treballs que absorbeixen poc temps i que es realitzen durant els caps de setmana o les vacances. La immensa majoria – 84%- concentren aquesta dedicació laboral els caps de setmana o durant les vacances. Un 12% dels adolescents que afirmen treballar ho fan després de sortir de classe. De mitjana, els adolescents que treballen durant la setmana –al sortir de classe o en horari escolar- dediquen una mitjana de 4,6 hores setmanals a aquestes activitats laborals. Els adolescents que treballen durant el cap de setmana ho fan una mitjana de 6 hores en total. Els que treballen durant vacances dediquen 10 hores setmanals de mitjana a aquestes activitats. Només un 3% de tots els adolescents que realitzen alguna activitat laboral treballen més de 15 hores setmanals.

En conclusió, els imperatius de la societat actual imposen nous ritmes que repercuteixen en la distribució de temps en família i fora de la família. El canvi social més determinant en aquesta reconfiguració dels temps és, sense cap dubte, la incorporació de la dona al treball assalariat. En un context en que hi ha una correspondència imperfecta entre els horaris escolars dels nois/es i les jornades laborals dels pares, la gestió del temps post-escolar adquireix una importància creixent. Les dades presentades suggereixen que, d'una banda, com més treballen les mares, més activitats extraescolars realitzen els fills/es, ja sigui per la major disponibilitat econòmica de les famílies que la mare aporta un ingrés, ja sigui pels problemes de conciliació que sorgeixen a la sortida dels fills/es del col·legi. En tot cas, es tracta d'usos del temps normativitzats, que les formes de regulació i disciplina de l'escola o la família són substituïdes per noves pràctiques regides per codis i normes de conducta imposades per adults. La gran novetat radica en l'expansió dels temps desnormativitzats, en que els adolescents s'entretenen, troben reconeixement, forgen les seves formes de ser, en interacció amb grups d'iguals amb els quals mantenen vincles sòlids i carregats de significat.

³⁰ De totes maneres hem d'admetre que sota el terme “treball” hi ha una gran diversitat de percepcions que hem intentat conjuminar i aclarir als joves per a facilitar l'adequació de les seves respostes a les nostres preguntes. No obstant això la percepció del que és un treball obtinguda ha estat la pròpia dels adolescents.

Temps a la llar

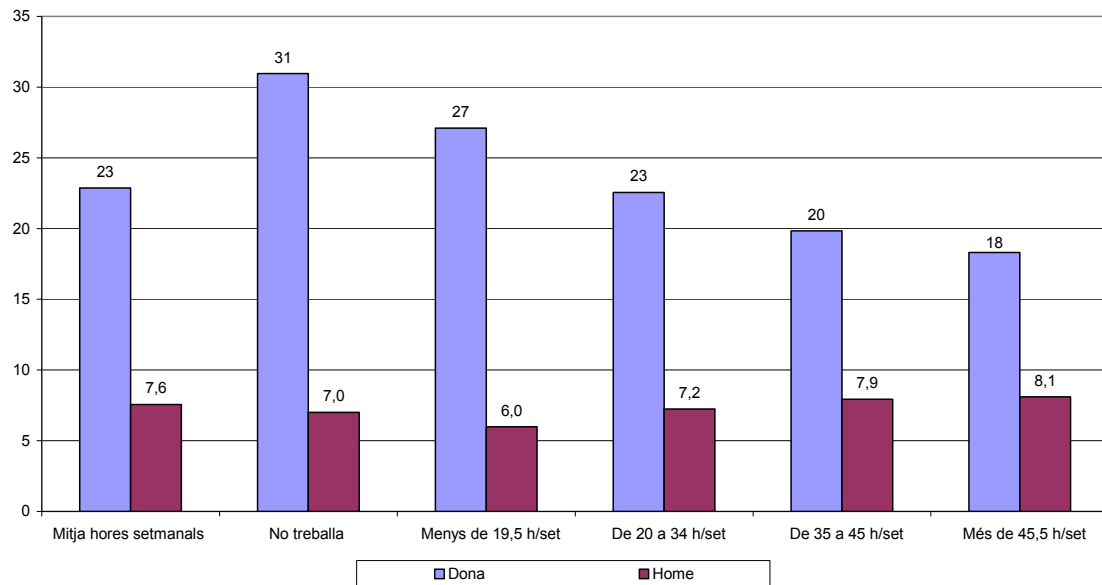
a) Temps de treball domèstic

Igual que ocorre amb els temps que es passen fora de la llar, la reorganització de rols i pràctiques familiars ha afectat significativament a la programació dels temps dintre de la llar. La vida familiar dintre de la llar es troba immersa en un profund procés de canvi sobre el qual repercuteixen les grans transformacions de les societats contemporànies. Com s'ha tingut ocasió de comentar, la creixent participació de les dones en el treball remunerat treu a la família el seu pilar fonamental per a sostenir models tradicionals de convivència basats en la divisió de tasques i responsabilitats en funció del gènere. Moltes dones ja no estan presents en les llars per a portar a terme les activitats que el model patriarcal de família els tenia assignades, o almenys han reduït significativament el nombre d'hores que passen en la llar. En aquest sentit, moltes famílies es veuen obligades a negociar noves estratègies de corresponsabilització en les tasques domèstiques.

Les dades del Panel permeten fotografiar aquesta realitat en canvi. La incorporació de la dona al treball remunerat li resta temps per a atendre a les tasques domèstiques. Com pot veure's en el Gràfic 4.2, les dones que treballen tendeixen a dedicar, de mitjana, menys hores a les tasques domèstiques que aquelles que no ho fan, i aquesta disminució és major com més hores treballin. Les mares que no treballen dediquen més de 30 hores setmanals a les tasques domèstiques. Les que tenen una ocupació remunerada de 35 hores o més, dediquen una mica menys de 20 hores a aquest tipus de quefers. Les parelles de les dones treballadores tot just incrementen la seva contribució a les activitats domèstiques a mesura que augmenten les hores que aquestes dones dediquen al treball remunerat. El nombre d'hores que els pares dediquen a tasques domèstiques segons la jornada laboral de la mare presenta lleugeres oscil·lacions – de menys de dues hores. La contribució que realitza el pare a les tasques domèstiques sol centrar-se en unes quantes tasques, que no comporten una dedicació quotidiana, com pot ser la realització de petites reparacions, tràmits administratius o entrevistes i reunions amb professors – tal com pot observar-se en la Taula 4.3. Tret d'en alguns grups socials – especialment amb nivells alts d'estudis –, són encara minoria els homes que

assumeixen com pròpies o compartides tasques com netejar, planxar o cuinar. Aquesta aparent reticència dels homes a corresponsabilitzar-se de les tasques domèstiques que exigeixen una dedicació més regular evidencia la dificultat de desterrar inèrcies culturals lligades al model patriarcal que, en una societat que majoritàriament ambdós cònjuges treballen, han perdut tot sentit.

Gràfic 4.2. Número mig d'hores que mares i pares dediquen a les tasques domèstiques segons jornada laboral de la mare

Taula 4.3. Activitats de les que s'ocupa principalment el pare³ a la llar

	Netejar	Planjar	Comprar	Cuinar	Reparacions	Tràmits administratius	Cura dels nens/es	Acompanyar als nens/es a l'escola	Anar a entrevistes o reunions amb el professor/a
Nivell d'estudis de la mare									
Sense graduat escolar	32	14	68	46	29	17	35
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	13%	6,5	36	18	68	55	34	20	39
Formació Professional o Cicles Formatius	15	9,1	37	22	71	48	34	23	45
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	16	9,0	42	29	70	52	38	29	47
Estudis Universitaris	16	12	47	30	65	60	44	31	59
Nivell d'estudis del pare									
Sense graduat escolar	32	20	70	46	37	10	35
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	13	5,9	36	20	71	45	32	20	33
Formació Professional o Cicles Formatius	19	8,8	43	26	78	55	39	26	50
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	17	13	42	26	69	61	41	30	54
Estudis Universitaris	16	13	49	32	66	67	45	33	67
Situació laboral dels pares									
No treballa cap dels dos	43	...	65	59	47
Només treballa el pare	10	6,0	31	11	75	59	28	20	44
Només treballa la mare	42	26	57	56	51	37	51
Treballen ambdós	18	11	50	30	79	62	45	31	57
Hores setmanals que treballa la mare									
No treballa	11	7,1	30	15	67	55	29	19	41
Menys de 19,5 h.	29	...	72	49	23	19	33
De 20 a 34 h.	11	7,0	43	25	75	58	40	26	50
De 35 a 45 h.	18	11	45	29	68	53	41	29	49
Més de 45,5 h.	17	12	36	29	58	52	40	22	45
Hores setmanals que treballa el pare									
No treballa	6,4	...	12	10	15	13	14	7,7	13
Menys de 19,5 h.
De 20 a 34 h.	35	24	64	56	68	68	68	35	73
De 35 a 45 h.	20	12	53	30	80	63	46	31	55
Més de 45,5 h.	10	8	34	20	76	58	35	25	48
Nivell d'ingressos de la llar									
Fins a 14.400€	21	11	44	32	18	11	19
De 14.401€ a 21.600€	11	...	33	17	58	38	29	12	27
De 21.601€ a 36.000€	17	8,6	43	26	74	54	40	24	47
De 36.001€ a 50.400€	18	12	47	30	73	61	46	34	62
Més de 50.401€	15	14	49	32	73	69	43	39	68
Número de fills/es									
1 fill/a	18	10	44	27	62	50	38	22	47
2 fills/es	16	10	42	25	70	58	40	26	50
3 o més fills/es	10	7	33	22	70	49	34	25	42
País d'origen de l'adolescent									
Espanya	15	9,4	41	25	69	54	38	26	47
Països amb nivell mig i baix del PIB ^b	11	...	34	19	63	51	35	18	41
Total	15	9,3	40	24	68	54	37	25	47

Font: Panel de Famílies i Infància.

... Menys de 20 observacions

a. Inclou les activitats que realitza exclusivament el pare i les que realitza conjuntament amb la mare o parella.

b. Es considera països amb nivell mig i baix del PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

En algunes llars la disponibilitat horària de les mares treballadores es compensa amb el suport de personal contractat. Un 15% de les mares que treballen compten amb una persona que es responsabilitza de la neteja de la casa i un 10% tenen una persona

contractada que s'ocupa de planxar la roba. Però per a la majoria de les mares que treballen, els quefers domèstics es converteixen en una càrrega que es veuen obligades a portar com poden. Els resultats del Panel revelen que en un percentatge molt petit de llars – menys del 2% – és un altre parent el qual assumeix la major responsabilitat en la realització de la neteja, cuinar o planxar.

Els efectes de la jornada laboral de les dones sobre les pautes de participació dels fills/es en el treball domèstic tampoc són massa esperançadores. Les dades suggereixen que la proporció de nois i noies que es fan el llit diàriament i ajuden a casa alguna vegada tot just varia en funció de les hores que treballa la mare. En la Taula 4.4 pot observar-se que, encara que prop de la meitat dels adolescents confessen ajudar a casa – fent-se el llit diàriament o ajudant a diverses tasques de la llar durant la setmana –, aquesta participació és bàsicament independent de la jornada laboral de la mare.

Taula 4.4. Participació dels adolescents en tasques domèstiques segons sexe i jornada laboral de la mare

	Es fa el llit ^a		Ajuda a les tasques de la llar de dilluns a divendres ^b		Ajuda a les tasques de la llar els caps de setmana ^c	
	Noi	Noia	Noi	Noia	Noi	Noia
Hores setmanals que treballa la mare						
No treballa	33%	44	46	49	40	45
Menys de 19,5 h.	...	48	...	50	...	48
De 20 a 34 h.	38	49	48	56	34	49
De 35 a 45 h.	41	47	48	53	38	46
Més de 45,5 h.	31	49	46	58	35	52
Total	38	47	47	53	37	47

Font: Panel de Famílies i Infància.

... Menys de 20 observacions

a. De dilluns a divendres.

b. Com a mínim tres cops.

c. Sovint o molt sovint.

L'influència més significativa sobre la participació dels fills/es en el treball domèstic és el model de distribució de tasques domèstiques vigent en la seva pròpia llar. En les llars en que els pares es corresponsabilitzen de les tasques domèstiques, és major la proporció d'adolescents que ajuden a aquestes activitats. Resulta especialment interessant el fet que en les llars que els pares dediquen més hores a les tasques domèstiques, la proporció de nois que contribueixen a les tasques domèstiques s'aproxima al percentatge de noies que ho fan. Això no ocorre en les llars que els pares no dediquen temps – o dediquen un temps insignificant – als treballs domèstics; en aquests, un percentatge bastant superior de noies que de nois intervé en les tasques domèstiques. Aquests resultats no vénen sinó a confirmar el paper que els pares poden

ocupar com models a imitar en la socialització dels fills/es en valors i pràctiques més igualitaris.

Taula 4.5. Participació dels adolescents en tasques domèstiques segons dedicació dels pares al treball domèstic

	Es fa el lliit ^a		Ajuda a les tasques de la llar de dilluns a divendres ^b		Ajuda a les tasques de la llar els caps de setmana ^c	
	Noi	Noia	Noi	Noia	Noi	Noia
Hores que dedica el pare o parella de la mare setmanalment a les tasques de la llar						
Cap	32%	44	37	54	27	46
Menys de 3 h.	31	43	48	44	39	41
Entre 3 i 6 h.	41	41	48	52	36	47
Entre 6 i 9 h.	37	47	45	49	36	46
Més de 9 h.	43	53	51	59	41	49
Total	38	47	47	53	36	46

Font: Panel de Famílies i Infància.

... Menys de 20 observacions

a. De dilluns a divendres.

b. Com a mínim tres cops.

c. Sovint o molt sovint.

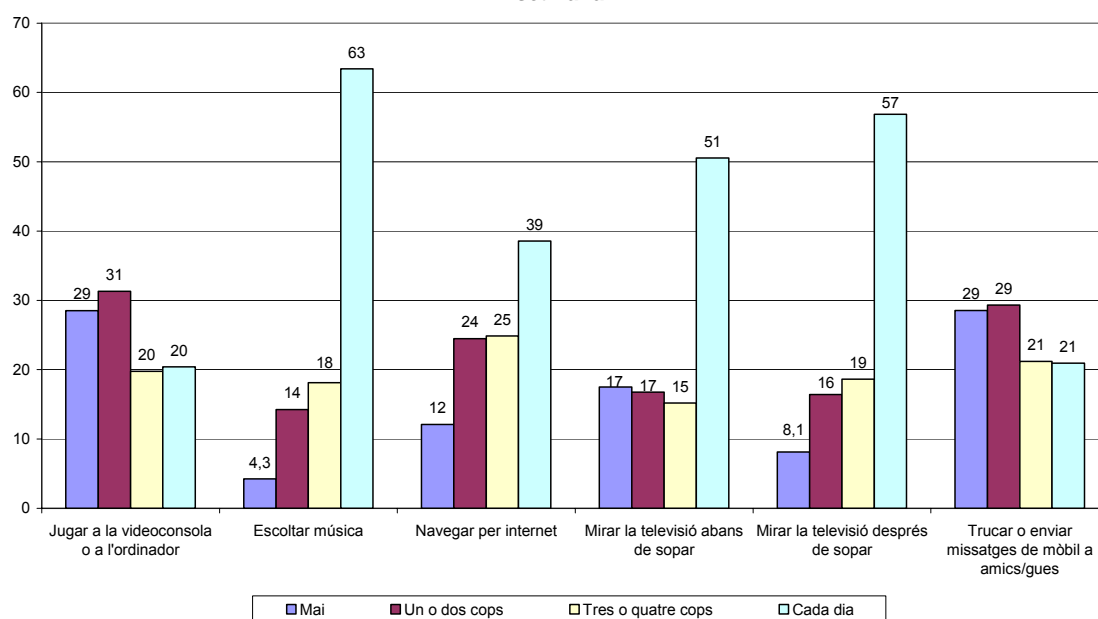
b) Temps d'estudi i temps d'oci

El temps que dediquen els adolescents al treball domèstic en la llar sol ser una porció limitada del temps que passen a casa. Segons les dades de l'Enquesta d'Ocupació del Temps de l'INE, el temps diari que els fills/es de 10 a 14 anys dediquen a aquestes tasques se situa entorn d'una hora. És molt més el temps que inverteixen en altres quefers, com estudiar, i sobretot, en activitats lúdiques i d'entreteniment realitzades en la pròpia llar.

Prop del 70% dels adolescents de 12 a 16 anys dediquen més d'una hora a estudiar i preparar treballs escolars, i entorn d'un 25% inverteix més de dues hores. Aquestes xifres estan directament relacionades amb l'edat. Com era d'esperar, com més gran és l'edat de l'adolescent, més alt és el nombre d'hores que dedica a estudiar. Les dades suggereixen que la majoria dels adolescents compten amb unes condicions adequades per a estudiar i preparar treballs. Un 82% compta amb dormitori propi. Dos de cada tres adolescents utilitza el dormitori per a estudiar. Aquesta pauta és molt habitual entre els que disposen de dormitori propi, però no ho és tant quan els adolescents han de compartir-lo amb un o més germans. En aquest cas, el menjador, la cuina o altra habitació, es converteix en espais alternatius per a estudiar. Així, per exemple, el 20% dels adolescents que comparteixen dormitori amb els seus germans estudien en el menjador o sala d'estar i el 24% en una altra habitació. Un exigu 3% dels adolescents estudien habitualment fora de casa – el 5% dels qui comparteixen dormitori.

Al marge de les “obligacions” – domèstiques i escolars–, bona part del temps que els adolescents passen a casa ho dediquen a activitats comunicatives lúdiques que possibiliten les noves tecnologies de la informació i entreteniment. Algunes d'aquestes pràctiques constitueixen temps compartit amb altres familiars, com mirar la televisió després de sopar. Unes altres comporten cert grau de privacitat. Com pot observar-se en el Gràfic 4.3., la majoria de nois i noies reconeixen utilitzar sovint el mòbil, navegar per Internet i jugar amb la videoconsola o l'ordinador. Una proporció encara major declara escoltar música diàriament o gairebé diàriament. Moltes vegades, l'adolescent porta a terme aquestes activitats dintre de la seva habitació, lluny del control directe dels seus pares, o al costat d'amics/gues.

Gràfic 4.3. Activitats comunicatives i d'entreteniment entre els adolescents durant la setmana

La major part d'activitats contemplades –en els seus usos lúdics i comunicatius– estan esteses entre tots els grups socials, encara que poden apreciar-se diferències significatives entre alguns grups. Algunes d'aquestes diferències suggereixen que existeix una correlació entre estatus social i els estils educatius que posen en pràctica els pares. Per exemple, en les famílies que els pares tenen nivells educatius més alts es redueix dràsticament el consum de televisió i, una mica menys, però encara significativament, la proporció d'adolescents que fan ús quotidià del mòbil o la videoconsola. Altres diferències posen de manifest la importància de la variable gènere

en aquestes edats. Així, és remarcable la diferència en l'ús de les tecnologies digitals per part de nois i noies. Els nois utilitzen més intensament la videoconsola, les noies el mòbil. Entre aquestes últimes, està també bastant més estesa l'afició per la música. Finalment, un resultat a destacar és el major percentatge d'adolescents que consumeixen televisió diàriament en “famílies reduïdes”, en que l'adolescent té un o cap germà. Una interpretació possible és que els adolescents que tenen germans/es gaudeixen d'oportunitats alternatives d'entreteniment que resten atractiu al consum televisiu.

Taula 4.6. Activitats comunicatives i d'entreteniment entre els adolescents segons atributs de les seves famílies i propis

	Jugar a la videoconsola o ordinador	Escoltar música	Navegar per internet	Mirar la televisió abans de sopar	Mirar la televisió després de sopar	Trucar o enviar missatges de mòbil a amics/gues
Nivell d'estudis de la mare						
Sense graduat escolar	25%	62	32	69	69	27
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	24	68	41	59	64	24
Formació Professional o Cicles Formatius	23	62	38	53	57	20
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	17	64	41	49	57	19
Estudis Universitaris	16	59	35	36	44	17
Nivell d'estudis del pare						
Sense graduat escolar	24	64	35	69	70	32
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	25	63	38	56	62	22
Formació Professional o Cicles Formatius	21	64	38	48	57	20
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	15	67	41	49	55	22
Estudis Universitaris	16	60	39	41	48	17
Hores setmanals que treballa la mare						
No treballa	23	67	43	58	60	23
Menys de 19,5 h.	21	64	38	58	56	13
De 20 a 34 h.	20	63	38	48	55	21
De 35 a 45 h.	19	63	37	47	56	20
Més de 45,5 h.	22	63	38	53	59	23
Hores setmanals que treballa el pare						
No treballa	21	65	37	56	59	23
Menys de 19,5 h.	18	59	35	35	63	35
De 20 a 34 h.	23	60	38	51	52	16
De 35 a 45 h.	20	62	38	49	57	20
Més de 45,5 h.	21	65	41	50	56	21
Tipus de família						
Famílies monoparentals	20	68	40	57	60	25
Famílies biparentals	22	64	41	58	59	22
Famílies reconstituïdes	20	63	38	49	62	20
Altres tipus de família	22	61	42	57	56	19
Nivell d'ingressos de la llar						
Fins a 14.400€	22	63	33	64	60	21
De 14.401€ a 21.600€	24	66	41	58	60	23
De 21.601€ a 36.000€	20	61	40	48	55	20
De 36.001€ a 50.400€	14	59	33	34	46	15
Més de 50.401€	15	61	39	36	48	22
Ingressos irregulars	18	56	35	43	58	18
Número de fills/es						
1 fill/a	22	62	39	58	65	21
2 fills/es	20	64	39	49	57	21
3 o més fills/es	19	62	37	49	51	21
País d'origen de l'adolescent						
Espanya	21	63	39	49	56	21
Països amb nivell mig i baix del PIB ^a	13	64	31	61	51	18
Freqüència amb la que passa temps amb els seus amics/gues						
Mai	14	49	24	43	51	9
1 o 2 cops	17	59	34	47	52	16
3 o 4 cops	22	70	43	54	58	23
Cada dia	30	76	53	60	68	36
Edat						
13 anys	21	50	26	49	56	11
14 anys	23	59	36	53	57	18
15 anys	19	72	45	48	55	24
16 anys	18	69	48	50	54	29
Sexe del fill/a de referència						
Home	27	55	37	54	62	13
Dona	16	70	39	48	53	27
Total	20	63	39	51	57	21

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. Es considera països amb nivell baix i mig de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

Val la pena detenir-se en la relació de l'ús de tecnologies digitals i de la informació amb el grau d'interacció social que l'adolescent manté amb altres persones. Segons una imatge bastant estesa, sovint evocada i comentada pels mitjans de comunicació i alguns professionals de la psicologia arran de l'aparició de notícies puntuals, els usos lúdics i comunicatius de les noves tecnologies digitals comportarien riscos d'aïllament associats a malestars infantils i juvenils³¹. Des d'aquest punt de vista, els adolescents tancats en les seves “habitacions digitals” deixen de comunicar-se i interactuar amb les persones que els envolten – tant familiars com amics/gues- per a submergir-se en un món paral·lel que les persones més properes no tenen cabuda.

³¹ Un exemple extrem d'aquest tipus de notícies són les que es refereixen als *hikikomori* japonesos, joves que es tanquen a les seves habitacions digitals durant llargues temporades i suspenen qualsevol contacte amb l'exterior.

Taula 4.7. Pautes de comunicació amb la mare segons l'ús de tecnologies de la informació i entreteniment

Activitats que realitza l'adolescent entre setmana	Parla amb la mare diària o gairebé diàriament		
	De l'escola i els seus professors/es	Del que fa amb els amics/gues	De les coses que passen al món
Jugar a la videoconsola i/o ordinador			
Mai	51%	37	28
1 o 2 cops	39	28	26
3 o 4 cops	40	26	27
Cada dia	41	28	24
Escoltar música			
Mai	46	24	23
1 o 2 cops	35	28	22
3 o 4 cops	38	26	24
Cada dia	46	32	29
Navegar per internet			
Mai	48	31	24
1 o 2 cops	42	32	29
3 o 4 cops	43	29	25
Cada dia	43	30	27
Mirar la televisió abans de sopar			
Mai	49	37	32
1 o 2 cops	38	27	22
3 o 4 cops	42	29	26
Cada dia	43	29	27
Mirar la televisió després de sopar			
Mai	46	35	29
1 o 2 cops	41	32	25
3 o 4 cops	44	30	27
Cada dia	44	29	27
Trucar o enviar missatges de mòbil a amics/gues			
Mai	40	28	28
1 o 2 cops	42	30	25
3 o 4 cops	43	30	26
Cada dia	50	36	29

Font: Panel de Famílies i Infància.

Taula 4.8. Pautes de comunicació amb el pare segons l'ús de tecnologies de la informació i entreteniment

Activitats que realitza l'adolescent entre setmana	Parla amb el pare diària o gairebé diàriament		
	De l'escola i els seus professors/es	Del que fa amb els amics/gues	De les coses que passen al món
Jugar a la videoconsola i/o ordinador			
Mai	34%	20	27
1 o 2 cops	22	17	23
3 o 4 cops	23	17	24
Cada dia	24	16	23
Escoltar música			
Mai	22	11	21
1 o 2 cops	23	17	23
3 o 4 cops	23	15	24
Cada dia	28	19	25
Navegar per internet			
Mai	26	16	21
1 o 2 cops	27	18	28
3 o 4 cops	25	18	24
Cada dia	27	17	24
Mirar la televisió abans de sopar			
Mai	34	23	30
1 o 2 cops	26	27	19
3 o 4 cops	23	16	24
Cada dia	24	16	25
Mirar la televisió després de sopar			
Mai	31	19	26
1 o 2 cops	25	19	22
3 o 4 cops	27	17	26
Cada dia	26	17	25
Trucar o enviar missatges de mòbil a amics/gues			
Mai	23	18	26
1 o 2 cops	26	17	24
3 o 4 cops	29	18	25
Cada dia	29	19	23

Font: Panel de Famílies i Infància.

Doncs bé, aquesta imatge de reclusió de l'adolescent no apareix confirmada per les dades. Els resultats de la nostra anàlisi deixen entreveure que existeix una relació feble entre les pautes de comunicació dels adolescents amb els seus pares i la freqüència amb que aquests últims fan ús de tecnologies digitals, escolten música o veuen la televisió. En les Taules 4.7 i 4.8 es pot observar que el percentatge d'adolescents que declaren comentar amb els seus pares diària o gairebé diàriament qüestions escolars, parlen sobre els seus amics/gues o notícies i coses que passen en el món, no varia

excessivament en funció de l'ús que fan de la videoconsola, el mòbil, Internet o la freqüència amb que escolten música i veuen la televisió. La comunicació intergeneracional es ressent una mica amb l'ús freqüent de la videoconsola, però gairebé no es veu afectada per altres tecnologies.

Taula 4.9. Pautes d'interacció amb amics/gues segons l'ús de tecnologies de la informació i entreteniment

	Passa temps amb amics/gues	
	Entre setmana ^a	Caps de setmana ^b
Jugar a la videoconsola i/o ordinador		
Mai o gairebé mai	37	62
Algun cop	39	60
Sovint	49	62
Molt sovint	56	70
Trucar o enviar missatges de mòbil a amics/gues		
Mai o gairebé mai	30	.
Algun cop	39	.
Sovint	52	.
Molt sovint	63	.
Navegar per internet		
Mai o gairebé mai	33	48
Algun cop	34	52
Sovint	43	64
Molt sovint	55	75
Escoltar música		
Mai o gairebé mai	21	43
Algun cop	31	41
Sovint	37	59
Molt sovint	50	71
Mirar la televisió abans de sopar^c		
Mai o gairebé mai	34	56
Algun cop	41	62
Sovint	42	60
Molt sovint	50	67
Mirar la televisió després de sopar		
Mai o gairebé mai	28	.
Algun cop	39	.
Sovint	40	.
Molt sovint	49	.

Font: Panel de Famílies i Infància.

a: El percentatge correspon a adolescents que passen temps amb els seus amics/gues de tres a cinc dies entre setmana.

b: El percentatge correspon a adolescents que queden amb els seus amics/gues de "sovint" a "molt sovint" els caps de setmana.

c: Mirar la televisió durant tot el cap de setmana.

Més significativa és la relació entre les pautes d'interacció amb amics i l'ús de tecnologies d'informació i entreteniment. En la Taula 4.9 pot observar-se clarament que

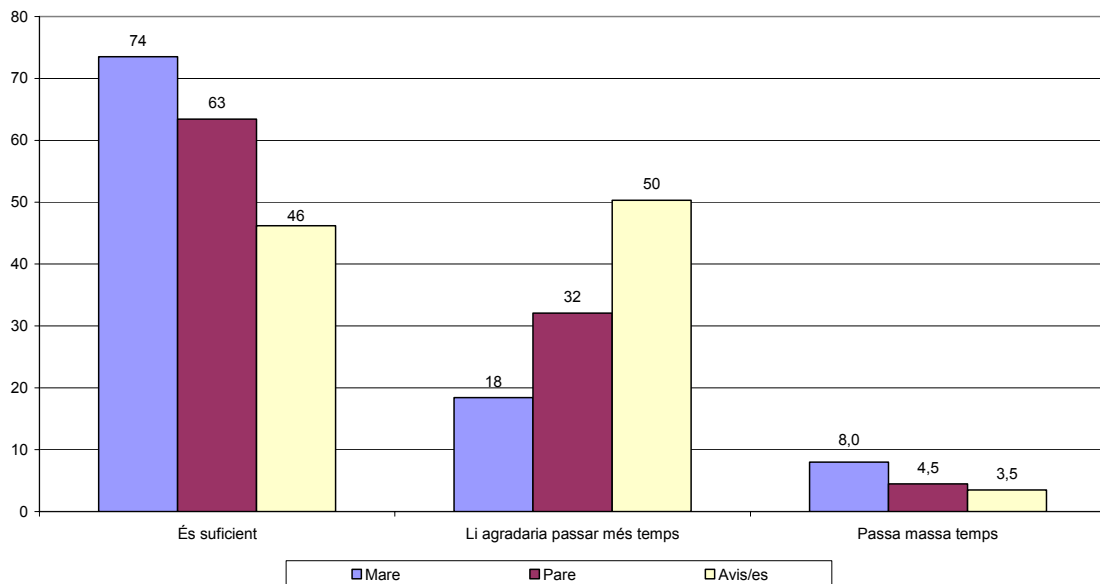
els adolescents que fan ús freqüent del mòbil, de la videoconsola, naveguen per Internet, escolten música i veuen més televisió, tendeixen a veure's també més amb els seus amics/gues, tant de dilluns a divendres, com durant el cap de setmana. Lluny d'aïllar socialment, l'evidència suggereix que aquestes tecnologies reforcen els vincles amb el grup d'iguals. Els missatges SMS, l'e-mail o el MSM Messenger obren oportunitats inèdites d'ampliar el temps que es passa – en aquest cas, virtualment – al costat dels amics/gues, en ocasions fins a altes hores de la nit. Al marge de la intensificació de la comunicació entre adolescents que propicien aquests dispositius, Internet o la pròpia televisió es converteixen en espais de socialització, que fan emergir autèntiques comunitats d'aprenentatge on els joves comparteixen referents i construeixen les seves identitats col·lectives.

Valoració del temps compartit en família

Com s'ha tingut ocasió de comprovar, l'organització dels temps familiars s'ha tornat cada vegada més complexa. En aquest capítol hem apuntat algunes de les dificultats que es plantegen a les famílies per a resoldre el conegut com problema de la conciliació de vida familiar laboral, convertint-lo en una qüestió de primer ordre per als pares i sobretot mares que es veuen obligades a assajar tota classe de estratègies per a plantar cara a les responsabilitats assumides. Segons un estat d'opinió bastant estès, en l'actualitat, els pares dediquen poc temps als seus fills. Des d'aquest punt de vista, els fills/es són presentats com víctimes d'una socialització inadequada, això és, com subjectes passius perjudicats per processos socials i decisions en les quals ells no intervenen.

Es tracta, òbviament, d'una perspectiva adultocèntrica, que no qüestiona que pensen o fan els fills/es respecte a la gestió dels temps familiars. En aquesta línia, aquest capítol ens ha ofert l'oportunitat de comprovar que els “adolescents amb clau”, que sovint no troben adults quan tornen del col·legi, han estat capaços de trobar nous espais de comunicació i intercanvi en que prenen forma noves modalitats de sociabilitat aparentment funcionals i satisfactòries, almenys des del seu punt de vista. Sembla per tant lícit preguntar-se fins que punt el problema de la conciliació és experimentat com “un problema” pels propis adolescents. Per a això, s'analitza la valoració que els adolescents fan del temps que passen amb els seus pares.

Gràfic 4.4. Valoració del temps que l'adolescent passa amb la seva mare, el pare i els avis/es

Alguns dels resultats presentats en el Gràfic 4.4 i en les Taules 4.8 permeten calibrar la magnitud real del “problema” des de la perspectiva de l'adolescent. Del Gràfic 4.4 es desprèn que prop de tres de cada quatre adolescents estan satisfets amb el temps que passen amb la seva mare. Només el 18% ho considera insuficient. Un percentatge una mica menor es declara satisfet amb el temps que passen amb el seu pare. A un 29% els agradaria que aquest temps es veiés incrementat. El que apareix, a la llum dels resultats, com el veritable problema és el temps que passen amb els seus avis. A prop de la meitat d'adolescents els agradaria passar més temps amb ells/es.

Taula 4.10. Valoració del temps que passen amb la mare segons problemes de conciliació plantejats

	Valoració del temps que passa amb la seva mare			
	És suficient	Li agradaria passar més temps	Passa massa temps	Total
Nivell d'estudis de la mare				
Sense graduat escolar	70%	22	7,8	100%
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	67	23	10	100%
Formació Professional o Cicles Formatius	73	20	7,7	100%
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	75	18	7,5	100%
Estudis Universitaris	83	11	6,2	100%
Nivell d'estudis del pare				
Sense graduat escolar	69	20	10	100%
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	69	23	8,9	100%
Formació Professional o Cicles Formatius	74	17	9,1	100%
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	76	18	6,0	100%
Estudis Universitaris	82	12	6,7	100%
Hores setmanals que treballa la mare				
No treballa	73	15	12	100%
Menys de 19,5 h.	76	14	9,9	100%
De 20 a 34 h.	79	13	9,1	100%
De 35 a 45 h.	73	21	6,4	100%
Més de 45,5 h.	67	28	0,0	100%
Hores setmanals que treballa el pare				
No treballa	68	24	38	100%
Menys de 19,5 h.	47	41	12	100%
De 20 a 34 h.	84	11	4,8	100%
De 35 a 45 h.	74	18	7,6	100%
Més de 45,5 h.	75	17	8,0	100%
Hora d'arribada a casa de la mare després de treballar				
Abans de les 9'00 h.	57	42	1	100%
Entre les 9'00 i les 14'30 h.	77	13	11	100%
Entre les 15'00 i les 18'00 h.	79	14	7,2	100%
Entre les 18'30 i les 22'00 h.	68	26	5,5	100%
Més tard de les 22'00 h.	63	31	6,3	100%
Hora d'arribada a casa del pare després de treballar				
Abans de les 9'00 h.	90	7,7	2,6	100%
Entre les 9'00 i les 14'30 h.	76	22	1,6	100%
Entre les 15'00 i les 18'00 h.	78	15	6,4	100%
Entre les 18'30 i les 22'00 h.	73	19	8,6	100%
Més tard de les 22'00 h.	71	22	7,3	100%
Nivell d'ingressos de la llar				
Fins a 14.400€	67	25	8,5	100%
De 14.401€ a 21.600€	71	20	9,2	100%
De 21.601€ a 36.000€	74	18	7,5	100%
De 36.001€ a 50.400€	82	12	6,1	100%
Més de 50.401€	80	14	6,4	100%
Ingressos irregulars	75	20	5,6	100%
Número de fills/es				
1 fill/a	72	21	6,8	100%
2 fills/es	75	17	7,9	100%
3 o més fills/es	71	20	8,6	100%
País d'origen de l'adolescent				
Espanya	74	18	8,0	100%
Països amb nivell mig i baix del PIB ^a	65	27	8,0	100%
Total	74	18	8,0	100%

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. Es considera països amb nivell baix i mig de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

Taula 4.11. Valoració del temps que passen amb el pare segons problemes de conciliació plantejats

	Valoració del temps que passa amb el seu pare			
	És suficient	Li agradaria passar més temps	Passa massa temps	Total
Nivell d'estudis de la mare				
Sense graduat escolar	54%	40	5,7	100%
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	60	34	6,0	100%
Formació Professional o Cicles Formatius	62	34	4,3	100%
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	63	33	3,8	100%
Estudis Universitaris	71	25	3,5	100%
Nivell d'estudis del pare				
Sense graduat escolar	59	32	8,5	100%
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	59	36	5,2	100%
Formació Professional o Cicles Formatius	66	29	4,4	100%
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	66	32	2,4	100%
Estudis Universitaris	69	27	4,7	100%
Hores setmanals que treballa la mare				
No treballa	62	32	6,7	100%
Menys de 19,5 h.	61	33	6,2	100%
De 20 a 34 h.	67	30	3,9	100%
De 35 a 45 h.	64	32	3,9	100%
Més de 45,5 h.	58	38	3,7	100%
Hores setmanals que treballa el pare				
No treballa	51	46	3,0	100%
Menys de 19,5 h.	63	31	6,3	100%
De 20 a 34 h.	77	20	3,3	100%
De 35 a 45 h.	68	27	5,2	100%
Més de 45,5 h.	60	36	4,0	100%
Hora d'arribada a casa de la mare després de treballar				
Abans de les 9'00 h.	67	30	3,7	100%
Entre les 9'00 i les 14'30 h.	69	28	3,4	100%
Entre les 15'00 i les 18'00 h.	65	32	3,4	100%
Entre les 18'30 i les 22'00 h.	60	35	4,3	100%
Més tard de les 22'00 h.	63	32	4,9	100%
Hora d'arribada a casa del pare després de treballar				
Abans de les 9'00 h.	68	30	2,7	100%
Entre les 9'00 i les 14'30 h.	79	20	1,6	100%
Entre les 15'00 i les 18'00 h.	76	19	5,4	100%
Entre les 18'30 i les 22'00 h.	63	32	4,8	100%
Més tard de les 22'00 h.	61	37	1,9	100%
Nivell d'ingressos de la llar				
Fins a 14.400€	52	40	7,9	100%
De 14.401€ a 21.600€	64	32	3,9	100%
De 21.601€ a 36.000€	64	31	4,7	100%
De 36.001€ a 50.400€	76	21	2,9	100%
Més de 50.401€	65	31	3,4	100%
Ingressos irregulars	62	32	5,7	100%
Número de fills/es				
1 fill/a	59	37	3,9	100%
2 fills/es	66	30	4,8	100%
3 o més fills/es	62	34	4,0	100%
País d'origen de l'adolescent				
Espanya	64	32	4,4	100%
Països amb nivell mig i baix del PIB ^a	60	34	5,7	100%
Total	63	32	4,5	100%

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. Es considera països amb nivell baix i mig de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

Els resultats presentats en les Taules 4.10 i 4.11 permeten detectar on es concentren les majors necessitats insatisfetes pel que fa al temps compartit amb pares i mares. Un dels aspectes més rellevants és que els adolescents les mares dels quals treballen no troben a faltar passar més temps amb elles que aquells les mares dels quals no treballen. La incorporació de la mare al treball remunerat no té una repercussió directa en la valoració que els adolescents realitzen del temps compartit amb ella. El problema principal es localitza en altre lloc: els horaris de treball que dificulten el temps compartit. En concret, l'hora d'arribada de la mare a casa incideix de forma notable en la insatisfacció dels fills/es. El 43% dels adolescents amb mares que arriben a casa entre les 00:00 hores i les 9 del matí, i el 31% dels adolescents amb mares que arriben després de les 22:00 hores assenyalen que els agradaria passar més temps amb elles. Una cosa semblant succeeix pel que fa al temps compartit amb els pares. L'arribada tardana a casa – després de les vuit de la tarda – és l'arrel del descontentament que molts adolescents expressen respecte al temps que passen amb ells.

La lectura d'aquests i altres resultats permet constatar que malgrat la irrupció amb força de nous espais i instàncies de socialització – activitats extraescolars, grup d'iguals, comunitats virtuals – els adolescents valoren el contacte i la comunicació amb els seus pares, i segueixen sent, per regla general, permeables a la seva influència. En aquest sentit, és significatiu que reclamin major temps compartit quan les possibilitats de contacte intergeneracional es ressenten com a conseqüència de jornades laborals draconianes. La clau per a donar resposta a aquestes aspiracions sembla ser, per sobre de qualsevol altra iniciativa, la necessitat d'ajustar els horaris de treball als horaris que poden propiciar-se aquests temps compartits.

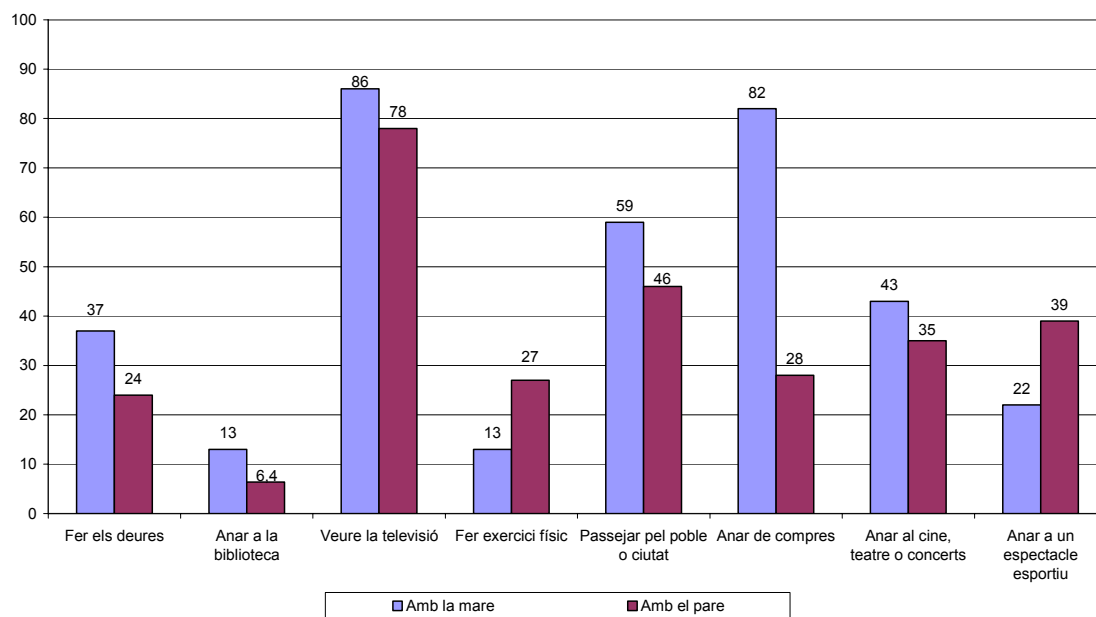
**CONVIVÈNCIA INTERGENERACIONAL:
L'EXERCICI DE LA AUTORITAT PARENTAL I
ELS ESTILS EDUCATIUS**

Una de les principals característiques de la família actual passa pel caràcter obert i flexible amb la qual es modelen les relacions que es donen en el seu interior. L'antic model de les relacions entre pares i fills, basat en l'autoritarisme i el respecte, avui s'ha transformat en benefici d'una millor i més fluida comunicació entre generacions. A les tradicionals dimensions de control i de suport que definien les relacions entre pares i fills, en la actualitat, s'ha de sumar la complicitat i l'amistat, com a nova posició des de la qual els adults pretenen afrontar les relacions amb la seva progènie. Del dogmatisme anterior s'ha passat al extrem oposat, la negociació i el consentiment centrats en el benestar dels adolescents. Aquesta nova forma de viure les relacions intrafamiliars ha actuat en benefici de la reducció de conflictes entre generacions i d'una millora en els seus diàlegs. El camí, malgrat tot, no està exempt de contrarietats, que van des de la reducció dels temps compartits en família, fins a les manifestacions d'autonomia dels adolescents, passant per el fracàs escolar o la ruptura de normes. L'anàlisi de la realitat actual de les relacions intergeneracionals té el seu epicentre en la descripció del que fan i del què parlen pares i fills.

Activitats familiars

L'entramat familiar troba en les activitats compartides entre pares i fills un dels nexes d'unió i una forma de vincular els models parentals i les visions del món dels adolescents. Les activitats que realitzen conjuntament pares i fills són indicadores tant del tipus de relacions que mantenen entre si, com del grau de interacció amb la família. Una primera anàlisi de les dades obtingudes en el Panel respecte a les activitats que realitzen pares i fills mostra que principalment es comparteixen activitats d'oci, sense oblidar aquelles de suport educatiu o de tipus cultural. La principal activitat quotidiana que els adolescents diuen compartir amb els seus pares és veure la televisió. El 86% dels entrevistats veu la televisió amb la mare i el 79% ho fa amb el pare, el que dóna una idea de la importància de la televisió en l'articulació de relacions dintre de la llar. Com mostra el Gràfic 5.1, a més de veure la televisió, les activitats que més assíduament realitzen junts pares i fills són passejar pel poble, anar de compres, anar al cinema, veure espectacles o fer els deures.

Gràfic 5.1. Activitats realitzades amb el pare i la mare durant el darrer mes

En el gràfic 5.1 es pot apreciar la existència d'importantes diferències en el tipus d'activitats compartides per els adolescents amb el pare i amb la mare. La divisió de rols incideix una vegada més en el paper protagonista de les mares a l'hora de fer activitats conjuntes amb el fills/es. Els adolescents entrevistats indiquen que realitzen més activitats amb les mares que amb els pares, llevat de les relacionades amb l'esport. Aquestes evidències apareixen confirmades a les taules 5.1 i 5.2. En activitats com anar de compres, fer els deures, anar al teatre, a museus, a la biblioteca, etc. la figura de la mare es manifesta com a principal companyia de fills i filles, mentre que el pare apareix com un actor secundari. El pare cobra protagonisme en les activitats relacionades amb l'esport. El 38% dels nois entrevistats i el 23% de les noies realitzen exercici físic o esport amb el seu pare, enfront el 10% d'ells i 14% d'elles que ho realitzen amb la mare. Les diferències de gènere detectades en el tipus d'activitats que realitzen pares i fills/es mantenen vigent la construcció de models referencials específics per nois i noies.

Taula 5.1. Activitats que realitzen els adolescents amb la mare

	Fer els deures	Passejar pel poble o ciutat	Anar de compres	Fer exercici físic o esport	Anar al cine, teatre o concerts	Anar a un espectacle esportiu	Anar a la biblioteca	Veure la televisió
Nivell d'estudis de la mare								
Sense graduat escolar	24%	57	73	10	34	21	4,4	86
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	31	60	85	13	38	22	13	88
Formació Professional o Cicles Formatius	41	59	82	13	47	22	14	89
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	35	61	84	12	44	25	13	88
Estudis Universitaris	45	61	83	12	50	22	15	85
Hores setmanals que treballa la mare								
No treballa	32	63	83	11	39	21	13	89
Menys de 19,5 h.	41	58	82	24	46	29	12	90
De 20 a 34 h.	41	62	86	12	46	23	15	87
De 35 a 45 h.	38	59	84	13	46	25	14	87
Més de 45,5 h.	35	57	83	11	42	26	11	86
Hores setmanals que treballa el pare								
No treballa	31	55	79	8,3	33	16	7,3	88
Menys de 19,5 h.	42	92	83	25	58	33	25	75
De 20 a 34 h.	37	48	75	14	48	17	3,8	81
De 35 a 45 h.	38	61	85	13	45	25	15	88
Més de 45,5 h.	36	60	84	13	44	24	13	88
Número de fills/es								
1 fill/a	40	68	88	15	53	24	17	90
2 fills/es	38	61	83	13	43	24	14	88
3 o més fills/es	33	53	78	12	40	20	8,6	82
País d'origen de l'adolescent								
Espanya	37	60	83	12	44	23	13	87
Països amb nivell mig i baix del PIB ^a	31	60	82	15	40	18	13	83
Sexe del fill/a de referència								
Home	37	54	76	10	41	24	13	85
Dona	37	65	87	14	45	22	13	89

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. Es considera països amb nivell baix i mig de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

Taula 5.2. Activitats que realitzen els adolescents amb el pare

	Fer els deures	Passejar pel poble o ciutat	Anar de compres	Fer exercici físic o esport	Anar al cine, teatre o concerts	Anar a un espectacle esportiu	Anar a la biblioteca	Veure la televisió
Nivell d'estudis del pare								
Sense graduat escolar	10%	50	36	27	33	40	4,5	84
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	20	46	31	26	34	42	4,7	82
Formació Professional o Cicles Formatius	28	49	30	31	37	45	7,7	86
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	26	52	32	30	38	43	7,5	84
Estudis Universitaris	37	50	30	35	44	42	8,7	85
Hores setmanals que treballa la mare								
No treballa	27	53	32	28	36	38	7,0	81
Menys de 19,5 h.	25	46	26	36	41	49	3,9	88
De 20 a 34 h.	26	50	27	29	39	48	7,5	88
De 35 a 45 h.	29	51	31	33	41	47	8,3	88
Més de 45,5 h.	28	49	36	32	38	46	5,6	89
Hores setmanals que treballa el pare								
No treballa	23	45	30	25	30	41	2,1	82
Menys de 19,5 h.	8	67	33	17	50	50	8,3	83
De 20 a 34 h.	39	56	23	33	46	35	14	92
De 35 a 45 h.	29	54	32	32	40	46	8,3	89
Més de 45,5 h.	26	49	30	29	40	46	6,7	87
Número de fills/es								
1 fill/a	29	56	38	39	45	43	6,8	85
2 fills/es	27	51	29	30	37	44	7,5	85
3 o més fills/es	21	37	27	22	33	35	4,4	76
País d'origen de l'adolescent								
Espanya	26	49	30	30	38	43	6,6	84
Països amb nivell mig i baix del PIB ^a	20	40	31	22	31	30	6,4	68
Sexe del fill/a de referència								
Home	25	49	36	38	40	53	7,5	83
Dona	26	48	25	23	35	33	6	83

Font: Panel de Famílies i Infància.

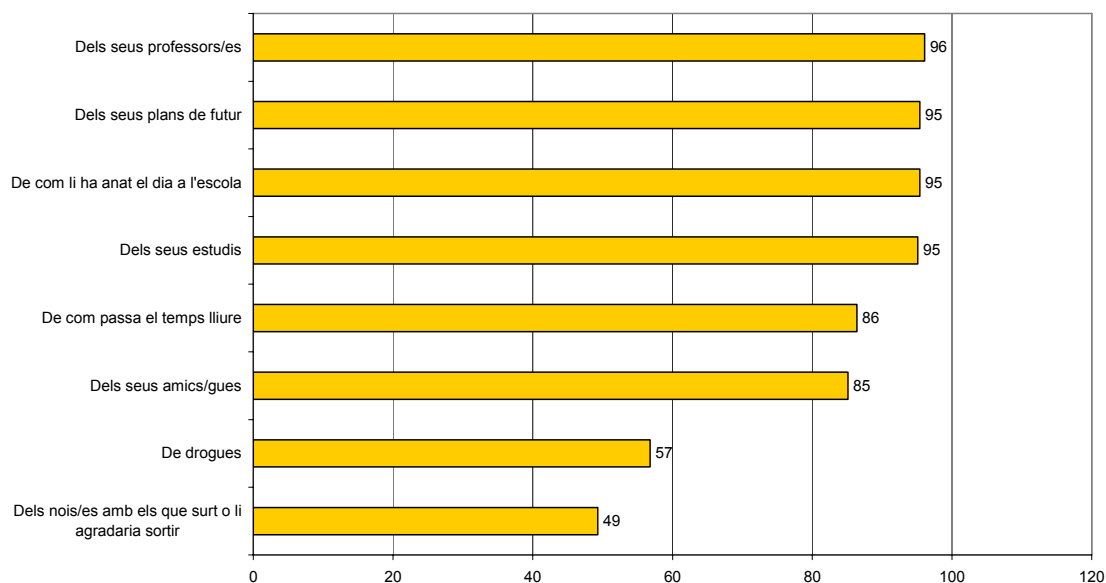
a. Es considera països amb nivell baix i mig de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

El tipus d'activitats compartides entre pares i fills també mostra variacions significatives en funció dels perfils sociodemogràfics que presenta cada família. Les principals diferències observades venen determinades, fonamentalment, pel nivell educatiu dels progenitors i pel nombre de fills presents a la llar. El nivell educatiu dels pares té una especial incidència en la realització d'activitats de tipus educatiu i/o cultural. En les famílies on almenys un dels progenitors té formació universitària, els pares col·laboren més amb els fills en fer els deures, van més al cinema, al teatre i a la biblioteca. El nombre de fills a la llar influeix en les activitats compartides amb l'adolescent. A les famílies "reduïdes" l'adolescent realitza més activitats amb els seus pares; a mesura que el nombre de fills/es s'incrementa es realitzen menys activitats. En canvi, factors com el número d'hores de les jornades laborals de pares i mares, el nivell d'ingressos familiar o l'origen de la família no sembla estar relacionat amb les activitats compartides en família.

Diàlegs familiars

Els diàlegs i converses entre els membres de la família formen part del teixit amb el que es construeixen les relacions en el seu nucli. El paper de la transmissió oral a les llars, tant en la seva versió de reconstrucció de la identitat individual i social dels individus, com en la seva faceta exemplificadora-educativa, ha estat i és de vital importància per a la socialització de les noves generacions. En el Panel de Famílies i Infància l'avaluació de l'estat de la comunicació entre pares i fills s'ha realitzat preguntant a ambdues parts entorn de la freqüència en que parlen de temes com ara l'escola, amics, societat, etc. Lluny de la imatge de l'adolescent replegat sobre si mateix, que ha tallat els conductes de comunicació amb els seus pares, les dades obtingudes suggereixen que la majoria dels adolescents parlen amb els seus pares sobre diferents qüestions, i ho fan de manera força habitual. El gràfic 5.2 descriu la freqüència amb la que els pares reconeixen mantenir conversacions sobre diferents qüestions amb llurs fills/es. Com es pot veure de forma clara, els temes educatius continuen per sobre dels demás com a qüestions centrals de diàleg intergeneracional, però cal destacar la importància que cobren temes que apareixen molt menys habitualment que en el passat. Gairebé no hi ha temes tabú a la llar. Escola, amics, temps lliure, esports, fins i tot drogues o nois i noies que els hi agraden s'incorporen en les converses de la majoria de les llars, fent més proper el món dels fills/es vers al dels pares.

Gràfic 5.2. Proporció de pares que parlen habitualment amb els seus fills/es sobre diverses qüestions

Les percepcions dels adolescents sobre les pautes de comunicació amb els seus pares confirmen en bona mesura les impressions obtingudes quant s'analitzen les respostes dels pares. Les taules 5.3 i 5.4 es basen en les respostes dels adolescents al mateix tipus de preguntes formulades als seus pares en vers temes de conversació. Un dels aspectes més perceptibles de les pautes de comunicació intergeneracional és la vigència en les diferents tipus de llars, amb independència de característiques sociodemogràfiques que les havien diferenciat tradicionalment. Les dades presentades suggereixen que el nivell educatiu dels pares, les seves jornades laborals, la tipologia de la llar o l'origen dels adolescents no influeixen significativament en la freqüència amb la que els pares i fills/es aborden certes qüestions. Filant prim es poden detectar només petites diferències en funció del nivell d'estudis dels pares i de la composició familiar. A major nivell educatiu dels progenitors s'accentua lleugerament el paper predominant de l'educació en les converses amb els adolescents. Per altra banda, el nombre de fills és un factor que sembla interposar-se en la comunicació intergeneracional, en multiplicar demandes que els pares no poden atendre. El percentatge dels adolescents que reconeixen mantenir converses sobre quasi totes les qüestions amb els pares disminueix a mesura que augmenta el nombre de germans/es o germanastres. Per sobre d'aquestes diferències menors, la dada més significativa, no obstant, és que, malgrat l'heterogeneïtat de situacions familiars, les pautes de comunicació tendeixen a l'homogeneïtat.

Taula 5.3. Proporció d'adolescents que parlen diàriament amb la seva mare sobre diverses qüestions (segons l'adolescent)

	L'escola i els seus professors/es	El que fa amb els amics/gues	Les coses que passen al món	Esports	Nois/es que li agraden
Nivell d'estudis de la mare					
Sense graduat escolar	35%	28	29	18	19
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	46	34	25	21	13
Formació Professional o Cicles Formatius	45	31	26	18	12
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	40	28	23	16	8,0
Estudis Universitaris	44	27	30	17	5,0
Hores setmanals que treballa la mare					
No treballa					
Menys de 19,5 h.	48	26	14	22	7,8
De 20 a 34 h.	47	31	30	20	11
De 35 a 45 h.	41	29	27	19	9,4
Més de 45,5 h.	44	36	26	18	12
Tipus de família					
Famílies monoparentals ^a	46	35	26	17	13
Famílies biparentals	44	30	27	19	9,7
Famílies reconstituïdes	35	29	23	16	12
Altres tipus de família	37	31	27	11	10
Número de fills/es					
1 fill/a	46	33	28	20	11
2 fills/es	44	30	27	19	10
3 o més fills/es	39	29	26	15	11
País d'origen de l'adolescent					
Espanya	43	30	26	18	9,8
Països amb nivell mig i baix del PIB ^b	44	31	35	13	16

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. Es considera només la relació amb el progenitor present a la llar.

b. Es considera països amb nivell baix i mig de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

Taula 5.4. Proporció d'adolescents que parlen diàriament amb el seu pare sobre diverses qüestions (segons l'adolescent)

	De l'escola i els seus professors/es	Del que fa amb els amics/gues	De les coses que passen al món	D'esports	De nois/es que li agraden
Nivell d'estudis del pare					
Sense graduat escolar	19%	15	25	30	5,4
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	24	18	22	34	6,4
Formació Professional o Cicles Formatius	24	21	24	36	4,8
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	28	16	27	34	4,5
Estudis Universitaris	29	18	30	33	3,3
Hores setmanals que treballa el pare					
No treballa	18	10	17	21	3,6
Menys de 19,5 h.	41	24	35	24	12
De 20 a 34 h.	41	26	37	37	4,8
De 35 a 45 h.	27	19	24	36	5,0
Més de 45,5 h.	27	18	26	35	4,3
Tipus de família					
Famílies monoparentals ^a	44	26	30	27	8,9
Famílies biparentals	29	19	27	36	4,7
Famílies reconstituïdes	16	12	27	26	5,3
Altres tipus de família	17	16	21	24	3,0
Número de fills/es					
1 fill/a	31	21	27	34	5,9
2 fills/es	28	18	25	35	4,8
3 o més fills/es	21	15	23	30	3,6
País d'origen de l'adolescent					
Espanya	26	18	24	33	4,6
Països amb nivell mig i baix del PIB ^b	24	14	27	26	4,8

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. Es considera només la relació amb el progenitor present a la llar.

b. Es considera països amb nivell baix i mig de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

Pel contrari, si que poden detectar-se diferències quan el que s'analitza són les pautes de comunicació intergeneracional entre els membres de la llar. Aquestes diferències en el nucli familiar venen determinades fonamentalment pel gènere. Els temps i els temes de conversa dels adolescents a la llar varien en funció del interlocutor. Com es pot comprovar en la taula 5.5, les mares són les principals interlocutores dels seus fills/es respecte als dos temes centrals de la comunicació intergeneracional actual: escola i amics. Un 43% dels adolescents parla a diari o quasi a diari amb la seva mare sobre l'escola i els professors, i un 30% ho fa sobre els amics/gues. Aquest percentatges són significativament superiors als dels adolescents que aborden aquestes qüestions amb els seus pares: 25% i 17% respectivament. Per altra banda, hi ha temes en que concorren amb molta més freqüència als homes, com ara l'esport, que fa referència fonamentalment a pares i fills; i converses més recurrents entre les dones de la família,

en la que els homes intervenen menys, com el de les relacions afectives i gustos per altres persones.

Taula 5.5. Proporció d'adolescents que parlen amb els seus pares a diari o gairebé a diari, segons sexe dels progenitors i dels adolescents

	Home	Dona	Total
Parlen amb la seva mare sobre:			
L'escola i els seus professors/es	31%	53	43
El que fa amb els amics/gues	20	38	30
Les coses que passen al món	25	28	26
Esports	24	14	18
Els nois/es que li agraden	4,6	15	10
Parlen amb el seu pare sobre:			
L'escola i els seus professors/es	20	31	26
El que fa amb els amics/gues	15	19	17
Les coses que passen al món	25	24	23
Esports	44	25	32
Els nois/es que li agraden	5,3	4,2	4,5

Font: Panel de Famílies i Infància.

Un altre factor determinant en la relació entre pares i fills és el grau de coneixement que tenen els pares sobre el món dels amics dels seus fills/es adolescents. Les dades obtingudes mostren que la majoria de famílies coneixen el cercle d'amistats més proper al seu fill/a. Un 93% dels pares declara haver parlat amb el millor amic del seu fill/a, un 87% han parlat amb els pares del millor amic del seu fill/a i un 42% han parlat amb la parella actual del seu fill/a. No existeixen grans diferències en el grau de coneixement parental dels amics dels fills/es en funció del perfil sociodemogràfic de les famílies. Solament l'origen del fill de referència sembla fer variar aquests percentatges. Les famílies immigrants procedents de països en vies de desenvolupament tenen un menor coneixement dels amics dels seus fills que les famílies espanyoles. Dintre del nucli familiar, la dada més significativa respecte al coneixement del món relacional dels fills/es torna a ser les diferències de gènere. Si bé no existeixen diferències entre el coneixement dels amics de fills i filles, aquestes apareixen quan es tracta de les seves parelles – en els casos que els adolescents ja les tenen. Els pares semblen estar més interessats a conèixer als xicots de les seves filles que a les xicotes dels seus fills. Un 61% dels pares ha parlat amb el xicot de la seva filla, enfront d'un 34% que han parlat amb la xicota del seu fill. Com pot veure's, en la realitat actual de les famílies catalanes encara continua present un control familiar diferenciat per a fills i filles, en funció de les implicacions reproductives que les relacions sentimentals de les seves filles poden tenir.

Malgrat les diferències assenyalades, l'evidència analitzada suggereix que, en comparació amb temps passats en que els pares i fills mantenien una relació distant, els pares actualment donen gran importància al món dels amics dels seus fills/es en benefici d'un coneixement més profund de la seva realitat que els permeti establir una relació més horitzontal amb ells/es.

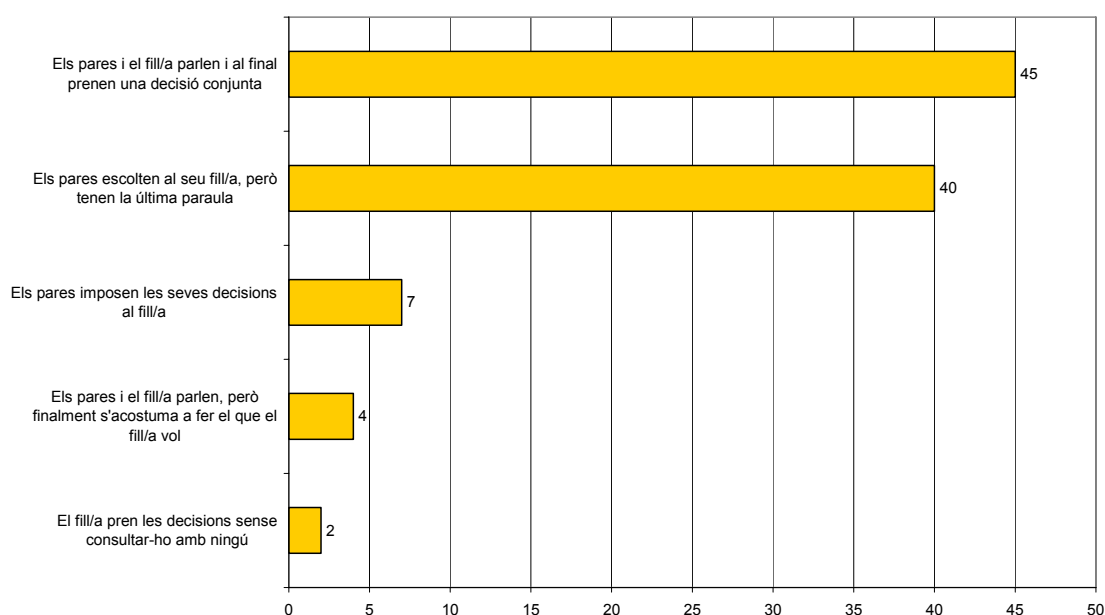
Autoritat parental

L'autoritat parental, entesa com element estructurador de la vida familiar dels adolescents, avui apareix transformada en funció de les noves realitats econòmiques, socials, culturals que afecten a la institució familiar. Com a resultat d'aquest processos de canvi està emergint un nou model de convivència familiar negociat per a tots els membres de la llar, molt distant del model patriarcal fonamentat en valors autoritaris. La família negociadora es basa en relacions molt menys jerarquitzaes, presidides per normes de convivència més flexibles. Els fills continuen qüestionant aquestes normes en busca de quotes pròpies d'autonomia, però en contraposició al que succeïa en el passat, aposten per el pacte en comptes de la confrontació. El major respecte a la individualitat, la importància de les dimensions afectives o el caràcter consensual de les relacions familiars parlen ben clarament d'un procés de democratització dins de les famílies que discorre paral·lelament al de la societat. El debat actual passa per esclarir si aquest nou model lubrica les relacions familiars i els processos de socialització dels adolescents o, pel contrari, l'absència d'autoritat i disciplina dona lloc a una adolescència consentida on tot té cabuda i res importa.

La visió que desprèn de l'anàlisi de les respostes dels adolescents confirma l'avanç cap a un nou model on el diàleg i la negociació s'imposen al monòleg i les decisions unilaterals. En l'actualitat, les famílies prenen la majoria de les decisions que afecten als adolescents, prèvia junta de tots els seus membres, a través de una comunicació intergeneracional més horitzontal, on de manera freqüent es reconeix l'estatus del menor com subjecte actiu. Un 45% dels adolescents entre catorze i setze anys declaren parlar amb els seus pares i prendre una decisió conjunta en els aspectes de la vida que els pertoca directament. El respecte a la autoritat i la solemnitat que envoltava les relacions intergeneracionals d'abans donen pas a un nou tipus de interlocució basada en la confiança mútua, l'amistat i el reconeixement. Aquest model

conviu amb altres formes de gestionar les relacions dins de la família, a camí entre la negociació i la imposició, en les que els pares i fills posen en comú les seves visions, però l'última paraula la continuen tenint els progenitors. El 40% dels adolescents es troba en aquesta situació de veu sense vot. Molt menys comú són aquells casos extrems on bé s'imposa la llei parental sense més contemplacions o preval la lliure voluntat de l'adolescent.

Gràfic 5.3. Com es prenen les decisions que afecten als adolescents de 15 a 16 anys

Dos factors fonamentals – freqüència amb la que el pare i mare comparteixen opinió, i nombre de fills que conviuen a la llar – pesa en la major o menor implicació dels menors en la presa de decisions. La participació dels adolescents en aquests aspectes és inferior quan els seus pares i mares tenen opinions diferents o les comparteixen poc sovint. En aquest casos les incongruències parentals deriven en un model impositiu que reflexa la incapacitat de pares i mares de consensuar arguments i integrar les veus dels fills/es. En un altre extrem, quant més consens existeix entre els progenitors, més partícips es fan als fills/es en els processos de presa de decisions, en un exercici d'extensió de l'harmonia existent. Per altra banda, el nombre de fills que conviuen en la llar també condiciona la seva participació efectiva en la presa de decisions. En famílies amb un únic fill es tendeix més a la negociació en aquests processos de decisió. A mesura que s'incrementa el nombre de fills apareix un model

parental més autoritari, probablement, degut a la dificultat de distribuir l'escàs temps disponible entre els diferents fills, a la incapacitat de integrar-los a tots en aquest diàlegs conjunts i/o la possibilitat creixent de que es suscitin greuges comparatius.

L'anàlisi de com es prenen les decisions en el si de les diferents tipologies de famílies confirma el predomini de situacions en que els adolescents prenen part activa en el procés, encara que les diverses circumstàncies i condicions que envolten a cada llar afecten als marges de participació i decisió que els pares concedeixen. A la taula 5.6 es pot advertir que les hores que treballen tant el pare com la mare com el tipus de família produeix variacions en la responsabilitat atorgada als adolescents quan es dirimeixen qüestions primordials sobre la seva vida. El número d'hores que treballen pares i mares influeix en la forma de prendre les decisions, però de forma asimètrica: mentre que quan augmenten en les hores de feina de la mare s'incrementa el percentatge de fills/es que participen en els processos de presa de decisions, quantes més hores treballa el pare, s'observa la tendència contrària: les decisions venen imposades verticalment per els pares. Les mares resolen la seva absència amb el diàleg, els pares amb la autoritat. Els diferents tipus de famílies també acullen diverses formes de gestionar la presa de decisions. Les famílies encapçalades per un sol progenitor tenen tendència a atorgar major protagonisme als fills/es en la presa de decisions, presumiblement, perquè la capacitat d'imposar les decisions se'n ressent a la falta d'un segon adult que recolzi les decisions adoptades pel primer. En famílies reconstituïdes, pel contrari, predominen les llars en que les decisions són preses unilateralment pels adults, el que pot ser una estratègia per esmorteir possibles conflictes entre fills/es i padrastres/madrastres.

Taula 5.6. Com es prenen habitualment les decisions que afecten a l'adolescent de 15 a 16 anys

	Decisió última dels pares	Decisió conjunta dels pares i l'adolescent	Decisió de l'adolescent
Nivell d'estudis de la mare			
Sense graduat escolar	51%	43	6,3
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	48	44	8,8
Formació Professional o Cicles Formatius	53	41	5,4
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	44	50	5,9
Estudis Universitaris	48	48	3,6
Nivell d'estudis del pare			
Sense graduat escolar	53	30	16
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	49	46	5,1
Formació Professional o Cicles Formatius	49	42	8,9
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	50	45	5,2
Estudis Universitaris	47	51	2,5
Hores setmanals que treballa la mare			
No treballa	57	36	6,8
Menys de 19,5 h.	58	39	2,8
De 20 a 34 h.	52	42	6,3
De 35 a 45 h.	44	50	6,1
Més de 45,5 h.	43	53	4,5
Hores setmanals que treballa el pare			
No treballa	38	53	8,2
Menys de 19,5 h.	50	50	0,0
De 20 a 34 h.	54	43	2,9
De 35 a 45 h.	49	45	5,4
Més de 45,5 h.	50	43	6,5
Tipus de família			
Famílies monoparentals	38	51	11
Famílies biparentals	55	37	7,7
Famílies reconstituïdes	49	45	5,3
Altres tipus de família	51	44	4,2
Nivell d'ingressos de la llar			
Fins a 14.400€	46	45	...
De 14.401€ a 21.600€	52	42	...
De 21.601€ a 36.000€	44	49	7,0
De 36.001€ a 50.400€	49	48	...
Més de 50.401€	48	46	...
Número de fills/es			
1 fill/a	39	55	5,8
2 fills/es	49	46	5,8
3 o més fills/es	53	41	6,8
País d'origen de l'adolescent			
Espanya	49	45	6,1
Països amb nivell mig i baix del PIB ^a	47	48	...
Freqüència amb la que el pare i la mare comparteixen la mateixa opinió			
Mai o gairebé mai	63	25	12
A vegades	53	40	7,3
Normalment	47	49	4,7
Sempre	42	55	3,0
Sexe del fill/a de referència			
Home	52	43	5,1
Dona	46	48	6,7
Total	48	46	6

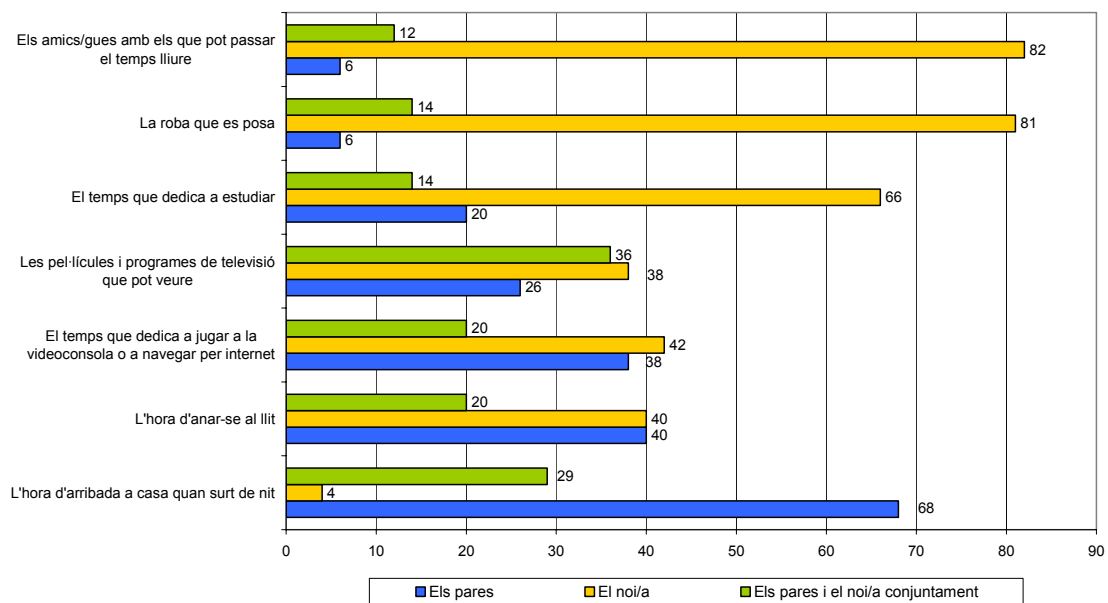
Font: Panel de Famílies i Infància.

... Menys de 20 observacions

a. Es considera països amb nivell baix i mig de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

Les respostes proporcionades pels pares sobre com es prenen determinades decisions dins el nucli familiar confirmen a grans trets la visió que tenen els fills/es, però evidencien la necessitat de prendre en consideració l'àmbit o el tema al que es refereix la decisió (veure gràfica 5.4). En qüestions com ara la roba que es posen els adolescents, els amics amb els que poden quedar o el temps que dediquen a estudiar, els pares acostumen a donar un marge de confiança ampli als seus fills/es, atorgant-los així la última paraula. Un 81% diu que el seu fill/a decideix la roba que es posa, un 83% permet al seu fill/a escollir als seus amics i un 66% admet que el temps d'estudi sigui controlat per els mateixos fill/es. La ingerència paterna és més habitual en àmbits de decisió relatius a continguts de televisius que poden veure, temps que passen jugant a la videoconsola o al ordinador i l'hora d'anar a dormir. On l'exercici de control parental es més rígid és en la regulació dels horaris de les sortides dels adolescents. El 69% dels pares declara imposar una hora d'arribada a casa al seu fill/a quant aquest/a surt per la nit. Dit de diferent forma, els pares conceben la disciplina familiar com una sèrie de normes permissives i consentidores en totes les qüestions que tenen a veure amb la quotidianitat dins de la llar, i com un codi infrangible quant es posa en joc la regulació de la vida de l'adolescent més enllà de les fronteres de la llar.

Gràfic 5.4. Qui pren les decisions que afecten als adolescents (segons els seus pares)

Les percepcions dels adolescents sobre les normes i la permissivitat en les seves famílies confirmen els resultats obtinguts amb les respostes dels seus pares. La taula 5.7 presenta la visió dels adolescents davant el mateix tipus de qüestions formulades als seus pares sobre permissivitat. Les diferents situacions familiars, com es poden observar, donen lloc a variacions en el grau de permissivitat. Les principals diferències tenen a veure amb el nivell educatiu dels pares, el nivell d'ingressos i el país de naixement del fill de referència. Les dades presentades suggereixen que, a mesura que s'incrementa el nivell d'estudis dels pares i el nivell d'ingressos de les famílies, augmenta el marge d'autonomia concedit als fills/es en alguns capítols: temps d'oci i d'estudi, hora d'anar a dormir o dieta. Això no significa que arribin a desentendre's per complet. Els pares amb nivell d'estudis e ingressos més elevats són precisament els que presenten un grau més alt d'implicació en l'educació formal dels seus fills/es – parlen amb ells sovint sobre qüestions escolars, els animen a esforçar-se i treure bones notes, col·laboren amb ells a realitzar els deures, etc. -, amb el que supleixen la falta de control estricte per una relació de confiança i col·laboració. L'extrem oposat – famílies que exerceixen un major control sobre els seus fills- es troba entre els adolescent d'origen immigrant Moltes d'aquestes famílies segueixen codis més estrictes en tots els aspectes, exceptuant el control dels horaris d'entrada a casa i les qüestions nutricionals. Aquestes diferències són probablement producte de models culturals importats dels corresponents països d'origen.

Taula 5.7. Permissivitat dels pares amb els seus fills/es en relació a diferents qüestions

	Li diuen a l'hora que ha d'arribar a casa els caps de setmana	Li prohibeixen anar vestit/da amb certa roba	Pot veure la TV tant de temps com vulgui	Pot veure els programes i pel·lícules de TV que vulgui	Pot decidir què vol menjar	Pot escollir amb quins amics/gues passa el temps lliure	Pot portar amics/gues a casa	Pot decidir quant temps passa estudiant	Pot anar a dormir a l'hora que vulgui
Nivell d'estudis de la mare									
Sense graduat escolar	79%	21	61	74	41	91	89	85	58
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	76	19	50	69	32	90	93	81	47
Formació Professional o Cicles Formatius	75	21	46	65	30	89	92	80	41
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	77	18	41	65	30	91	95	81	42
Estudis Universitaris	73	19	33	58	26	93	95	80	36
Nivell d'estudis del pare									
Sense graduat escolar	81	16	57	71	35	91	89	86	57
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	76	18	50	69	32	89	94	80	45
Formació Professional o Cicles Formatius	76	22	43	62	29	90	94	82	41
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	76	17	41	65	31	93	94	79	39
Estudis Universitaris	74	22	34	59	26	94	94	81	38
Situació laboral dels pares									
No treballa cap dels dos	73	22	55	67	29	94	90	82	51
Només treballa el pare	75	23	49	63	27	90	92	80	43
Només treballa la mare	78	19	51	60	35	94	89	77	34
Treballen ambdós	76	18	40	65	28	91	94	81	41
Hores setmanals que treballa la mare									
No treballa	75	23	51	65	31	91	92	79	44
Menys de 19,5 h.	77	24	46	62	35	85	89	77	45
De 20 a 34 h.	77	17	37	64	24	90	95	80	39
De 35 a 45 h.	75	19	42	65	30	92	93	81	42
Més de 45,5 h.	74	17	44	66	39	93	95	84	45
Hores setmanals que treballa el pare									
No treballa	72	19	51	68	42	94	92	81	48
Menys de 19,5 h.	71	29	47	71
De 20 a 34 h.	76	18	28	56	...	92	97	71	...
De 35 a 45 h.	77	20	42	65	28	90	93	81	40
Més de 45,5 h.	75	20	43	64	30	91	94	80	44
Tipus de família									
Famílies monoparentals	72	19	50	71	44	94	94	82	51
Famílies biparentals	80	19	46	64	34	90	92	78	41
Famílies reconstruïdes	76	19	42	64	28	91	93	81	41
Altres tipus de família	74	27	48	61	32	84	94	81	44

Taula 5.7. Permissivitat dels pares amb els seus fills/es en relació a diferents qüestions (continuació)

	Li diuen a l'hora que ha d'arribar a casa els caps de setmana	Li prohibeixen anar vestit/da amb certa roba	Pot veure la TV tant de temps com vulgui	Pot veure els programes i pel·lícules de TV que vulgui	Pot decidir què vol menjar	Pot escollir amb quins amics/gues passa el temps lliure	Pot portar amics/gues a casa	Pot decidir quant temps passa estudiant	Pot anar a dormir a l'hora que vulgui
Nivell d'ingressos de la llar									
Fins a 14.400€	78%	16	58	66	44	90	88	84	50
De 14.401€ a 21.600€	75	17	51	67	33	87	92	78	47
De 21.601€ a 36.000€	76	19	44	67	30	92	94	79	43
De 36.001€ a 50.400€	77	17	35	60	25	93	95	82	38
Més de 50.401€	74	22	33	57	28	93	97	79	36
Número de fills/es									
1 fill/a	72	16	47	65	33	90	94	80	40
2 fills/es	77	20	41	65	29	91	94	81	42
3 o més fills/es	75	22	47	63	32	91	92	81	43
Pais d'origen de l'adolescent									
Espanya	76	19	43	65	29	92	94	81	42
Països amb nivell mig i baix del PIB ^a	73	28	56	63	52	82	90	79	49
Edat									
13 anys	74	27	33	50	25	90	92	74	27
14 anys	75	21	41	60	28	89	93	78	37
15 anys	77	17	45	71	32	92	94	83	47
16 anys	79	11	57	80	36	94	95	90	60
Sexe del fill/a de referència									
Home	69	15	44	63	30	90	92	77	39
Dona	80	23	43	66	31	92	94	83	45
Total	76	20	44	65	30	91	93	81	42

Font: Panel de Famílies i Infància.

... Menys de 20 observacions

a. Es considera països amb nivell baix i mig de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

Una dada addicional a destacar a la taula 5.7 és el fet de que les divergències en les formes de gestionar la convivència no es produeixi només entre famílies en circumstàncies socials diverses. Algunes variacions significatives tenen relació amb els atributs dels fills, fonamentalment llur edat i sexe. Els resultats deixen entreveure que, com a norma general, el grau de permissivitat augmenta amb l'edat. Els adolescents de quinze i setze anys gaudeixen d'un major marge alhora de decidir els seus temps d'estudi, d'oci, la roba que es fiquen, el que volen menjar i l'hora d'anar a dormir. Aquest augment de llibertats té el seu contrapunt en el manteniment o major control dels horaris d'entrada a casa a mesura que augmenta l'edat, el que torna a evidenciar la preocupació que genera el que pugui succeir fora de la llar, inclús quant l'adolescent s'aproxima a la majoria d'edat. Per altre banda, no s'exerceix el mateix control sobre les filles que sobre els fills. En general, una major proporció de noies que de nois gaudeixen de la llibertat i confiança dels pares en tots els aspectes, excepte els horaris d'arribada a casa. Les dades mostren que, si bé és cert que les elevades diferències en el control sobre els moviments fora de la llar que tradicionalment s'exercia sobre les noies, en contraposició a la llibertat concedida als nois, s'ha reduït, certes diferències

continuen persistent. En l'altre extrem, els nois continuen gaudint de una major llibertat fora de la llar, però dins d'aquesta, són sotmesos a un règim més estricte.

Els resultats de l'anàlisi posen de manifest que, en línies generals, el nivell d'impugnació de les normes imposades per els pares és baixa. Tan sols un 23% dels pares declara que el seu fill/a desobeeix les normes alguna vegada i només un 5,1% diu que les trenca molt sovint. Les variables que influeixen de forma més significativa en la proclivitat a transgredir les normes són el nivell d'estudis i el gènere. Els fills/es de pares amb un alt nivell de formació tendeixen a fer-ho més sovint que els fills/es de pares amb uns nivells d'estudis més baixos, donat que probablement té a veure amb els estils educatius que posen en pràctica, més tolerants amb la discrepància. Per altre banda, les noies solen transgredir les normes imposades per els seus pares menys sovint que els nois, en consonància amb els majors nivells d'acceptació de les expectatives i normes imposades per persones adultes que, en línies generals, exhibeixen les noies en altres esferes de la vida social, com ara l'educació o en la seva relació amb el grup d'iguals.

Taula 5.8. Freqüència amb la que els adolescents trenquen les normes que li imposen el pare o la mare

	Mai o gairebé mai	Poc sovint	Algun cop	Sovint o molt sovint
Nivell d'estudis de la mare				
Sense graduat escolar	60%	18	18	...
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	46	26	22	6,3
Formació Professional o Cicles Formatius	46	27	23	4,3
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	44	29	22	4,5
Estudis Universitaris	42	27	27	4,7
Nivell d'estudis del pare				
Sense graduat escolar	54	20	21	...
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	50	24	20	5,5
Formació Professional o Cicles Formatius	39	30	26	5,3
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	44	28	23	5,1
Estudis Universitaris	43	29	25	3,7
Situació laboral dels pares				
No treballa cap dels dos	62
Només treballa el pare	50	27	20	...
Només treballa la mare	52	22	20	...
Treballen ambdós	45	28	24	3,9
Hores setmanals que treballa la mare				
No treballa	49	25	20	5,7
Menys de 19,5 h.	49	28
De 20 a 34 h.	47	24	24	5,3
De 35 a 45 h.	42	28	26	4,4
Més de 45,5 h.	47	29	17	...
Hores setmanals que treballa el pare				
No treballa	45	24	24	7,0
Menys de 19,5 h.
De 20 a 34 h.	38	...	34	...
De 35 a 45 h.	47	26	23	4,6
Més de 45,5 h.	44	29	23	4,9
Tipus de família				
Famílies monoparentals	39	26	26	9,2
Famílies biparentals	38	26	24	11,3
Famílies reconstituïdes	46	27	23	3,9
Altres tipus de família	51	19	24	...
Nivell d'ingressos de la llar				
Fins a 14.400€	49	22	21	...
De 14.401€ a 21.600€	45	25	25	...
De 21.601€ a 36.000€	44	28	23	5,3
De 36.001€ a 50.400€	46	28	23	...
Més de 50.401€	42	28	26	...
Número de fills/es				
1 fill/a	44	27	25	...
2 fills/es	44	28	23	5,0
3 o més fills/es	49	24	21	5,5
País d'origen de l'adolescent				
Espanya	45	27	24	4,9
Països amb nivell mig i baix del PIB ^a	53	24	17	...
Edat				
13 anys	43	26	26	5,7
14 anys	44	25	25	5,9
15 anys	46	28	22	4,4
16 anys	48	29	19	4,0
Sexe del fill/a de referència				
Home	42	26	25	6,5
Dona	48	27	22	4,0
Total	45	27	23	5,1

Font: Panel de Famílies i Infància.

... Menys de 20 observacions

a. Es considera països amb nivell baix i mig de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

L'escassa proclivitat a desobeir les normes ve ratificada per la valoració positiva que efectua la immensa majoria de pares en vers el comportament dels seus fills/es cap a ells. A més a més, crida l'atenció, que tot i la pervivència, com hem vist, de rols diferenciats, el comportament dels fills/es cap als pares i mares es força similar. Només un 7,5% dels entrevistats reconeix que el comportament del seu fill amb la seva mare es negatiu. En un 9,2% dels casos el mal comportament es produeix cap al pare. Aquest bon comportament generalitzat dels fills/es vers els pares no fa diferenciacions de sexe ni edat a la llar: els i les adolescents de totes les edats tenen un bon comportament cap als seus pares sense diferències significatives. Tampoc les diferents situacions familiars en funció de les seves característiques sociodemogràfiques dibuixen contrastos significatius.

Un aspecte força interessant per conèixer les noves dinàmiques d'exercici de l'autoritat a la llar és saber qui assumeix la responsabilitat de parlar amb el fill/a quan aquest desobeeix les normes. En aquests moments és quant pares i sobretot mares adopten visiblement una posició d'autoritat respecte als fills. Si bé, un 45% dels entrevistats diu repartir aquest paper de forma indistinta entre el pare i la mare, un 32% admet que és la mare la principal encarregada de parlar amb el seu fill/a quant existeix un problema conductual, i només un 7,9% dels pares s'encarreguen d'aquesta funció. Malgrat el canvis en la vida de la dona, les mares continuen passant més estona a casa i amb els fills, cosa que, de forma progressiva, voluntària u obligada, els porta a adquirir més autoritat amb els fills. En el nou escenari, els pares han deixat de simbolitzar la figura autoritària i sancionadora.

La taula 5.9 ens descriu un panorama de variacions en l'organització de les pràctiques d'amonestació en funció de diverses situacions familiars. El factor que té més poder explicatiu són els ingressos de la llar. A mesura que els ingressos augmenten es tendeix al repartiment d'aquesta responsabilitat o a l'actuació conjunta. La centralitat de les mares és aclaparadora en els estrats més baixos, on en el 62% de les famílies són les mares qui acostumen a parlar amb el fill/a quant la seva conducta no és l'apropiada.

Taula 5.9. Qui acostuma a parlar amb el fill/a quan la seva conducta no és apropiada

	La mare	El pare	L'informant i la seva parella indistintament	L'informant i la seva parella conjuntament
Nivell d'estudis de la mare				
Sense graduat escolar	33%	...	46	...
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	37	9,2	38	16
Formació Professional o Cicles Formatius	30	6,7	45	19
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	33	8,1	46	13
Estudis Universitaris	30	4,6	51	14
Nivell d'estudis del pare				
Sense graduat escolar	32	14	44	...
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	36	7,7	42	15
Formació Professional o Cicles Formatius	25	9,2	49	17
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	31	7,1	46	16
Estudis Universitaris	25	7,4	52	16
Situació laboral dels pares				
No treballa cap dels dos	46	...
Només treballa el pare	27	8,0	47	18
Només treballa la mare	35	...	42	...
Treballen ambdós	20	7,5	54	18
Hores setmanals que treballa la mare				
No treballa	32	12	41	16
Menys de 19,5 h.	27	...	51	...
De 20 a 34 h.	25	5,6	52	17
De 35 a 45 h.	34	6,9	45	15
Més de 45,5 h.	43	7,8	35	15
Hores setmanals que treballa el pare				
No treballa	80	...	13	...
Menys de 19,5 h.
De 20 a 34 h.	63	...
De 35 a 45 h.	22	9,2	50	18
Més de 45,5 h.	26	8,9	49	16
Tipus de família				
Famílies monoparentals encapçalades per la mare	85	...	10	...
Famílies monoparentals encapçalades pel pare	...	60
Famílies biparentals	22	8	52	18
Famílies reconstituïdes	65	...	23	...
Altres tipus de família	39	...	39	...
Nivell d'ingressos de la llar				
Fins a 14.400€	62	...	21	...
De 14.401€ a 21.600€	46	9,6	31	14
De 21.601€ a 36.000€	30	9,0	45	16
De 36.001€ a 50.400€	21	7,3	55	17
Més de 50.401€	24	7,0	50	19
Número de fills/es				
1 fill/a	36	8,3	42	14
2 fills/es	29	7,5	47	17
3 o més fills/es	36	8,6	43	13
País d'origen de l'adolescent				
Espanya	32	7,8	45	15
Països amb nivell mig i baix del PIB ^a	41	...	35	14
Edat				
13 anys	33	7,6	45	14
14 anys	32	6,7	45	16
15 anys	32	8,3	44	16
16 anys	32	9,1	44	15
Sexe del fill/a de referència				
Home	29	9,4	46	16
Dona	36	6,7	43	14
Total	32	7,9	45	15

Font: Panel de Famílies i Infància.

... Menys de 20 observacions

a. Es considera països amb nivell mig i baix de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

Inevitablement el cúmul de noves situacions que se'ls presenten a pares i fills ha reestructurat les relacions dintre de la família. La falta de temps dels pares, desbordats per la sobrecàrrega d'obligacions laborals i domèstiques, ha erosionat el model autoritari amb el qual s'afrontaven les relacions amb la progenie. Avui la confiança, l'amistat i la flexibilitat són els principis bàsics amb els quals es modelen les relacions que es donen en l'interior de les famílies. La negociació és la forma triada pels pares per a aconseguir el seu objectiu: el benestar dels seus fills/as. Aquesta nova forma de viure les relacions intrafamiliars ha actuat en benefici de la reducció dels conflictes entre generacions, d'una millora en els seus diàlegs, així com en l'atorgament d'una major autonomia als adolescents. Per això, avui el nou model de família negociadora, encara en fase de conformació, s'ha erigit en el camí a seguir en el procés de democratització de les famílies.

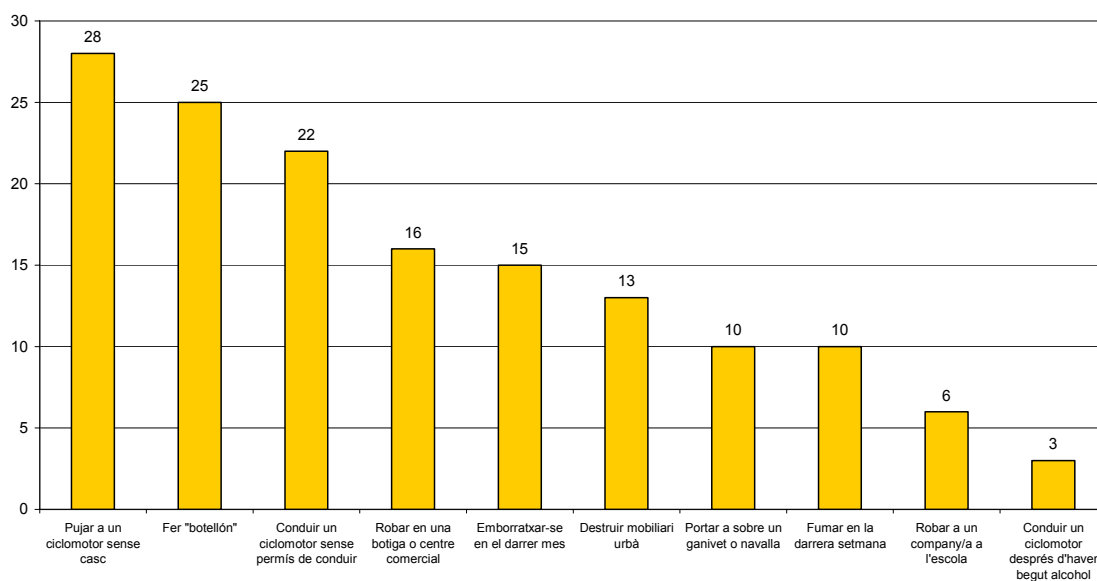
**COMPORTAMENTS DE RISC
I TENDÈNCIES ASOCIALS**

La visió de l'adolescència com una etapa de turbulència (*storm and stress*), en la que els individus presenten un nivell inusualment alt de desajustaments respecte al que la societat demanda d'ells, forma ja part essencial de l'imaginari col·lectiu. La literatura, el cine, el psicoanàlisi o la criminologia coincideixen en presentar imatges d'adolescents barallats amb el món – i en particular, amb els seus pares –, que converteixen la transgressió i la vida “perillosa” en la seva principal senya d'identitat. Aquesta visió tendeix a presentar una realitat de l'adolescència amb pocs matisos, en gran mesura androcèntrica, que enfosqueix la manera en que les formes de ser adolescent, les formes d'exercir la condició d'adolescent, varien, i no ho fan de forma aleatòria, sinó en consonància amb característiques sociodemogràfiques bàsiques del menor – fonamentalment el gènere i l'edat – i certes qualitats dels contextos socials en que els adolescents construeixen les seves identitats. Els adolescents són d'una forma o altra en funció de les possibilitats que tenen de ser-ho – aquestes venen marcades per la seva extracció social, els recursos econòmics, el capital cultural que tenen al seu abast –, així com de les dinàmiques i interaccions que estableixen amb altres actors, ja siguin amb aquells que es situen en el seu mateix nivell d'estatus – el seu grup d'iguals – o amb aquells que, estant al seu costat, estimulen, dirigeixen o limiten algunes de les seves accions – les institucions adultes com la família i l'escola. La condició d'adolescent ve definida per la relació diàdica que s'estableix entre el menor i els escenaris en que transcorre la seva vida. Resulta impossible entendre la proclivitat d'alguns adolescents cap a comportaments asocials i cap al risc sense portar a terme aquesta contextualització.

La investigació que es presenta aquí es basa en l'anàlisi de deu indicadors extrets del Panel de Famílies i Infància i la seva relació estadística amb una sèrie de variables que mesuren alguna de les categories socials i capturen alguns contextos als que ens hem referit anteriorment. Aquests indicadors abasten un ampli espectre de comportaments, identificats en la literatura i estudis previs d'especial rellevància per entendre l'àmbit de les tendències asocials i comportaments de risc.³² S'inclouen, d'una banda, accions asocials que els adolescents diuen haver realitzat i, per l'altra, hàbits “de risc”. El Gràfic 6.1 presenta la distribució d'aquests comportaments en la població adolescent. La Taula 6.1 mostra el percentatge acumulat d'adolescents que incorren en un nombre donat d'accions.

³² La rellevància d'aquests indicadors va ser constatada en entrevistes qualitatives realitzades abans de confeccionar el qüestionari.

Gràfic 6.1. Comportaments de risc i tendències associals en la població catalana de 13 a 16 anys

Taula 6.1. Proporció d'adolescents que han incorregut en comportaments associals o de risc segons el número d'accions diverses que han realitzat

Número d'accions	Percentatge acumulat
0	46,0
1	64,7
2	77,1
3	85,4
4	91,1
5	95,0
6	96,9
7	98,6
8	99,3
9	99,9
10	100,0

Font: Panel de Famílies i Infància.

El primer que crida l'atenció és que malgrat que alguns comportaments semblen bastant estesos, com pujar a un ciclomotor sense casc, beure al carrer, robar en una botiga o centre comercial, o el consum d'alcohol, es necessari ressenyar que quasi la meitat dels adolescents declara que no ha realitzat cap dels comportaments associals i de risc contemplats. Els adolescents que han "provat" la majoria de les modalitats de

comportament asocial i de risc constitueixen una petita minoria. Menys del 25% d'adolescents han incorregut en més de dos comportaments.

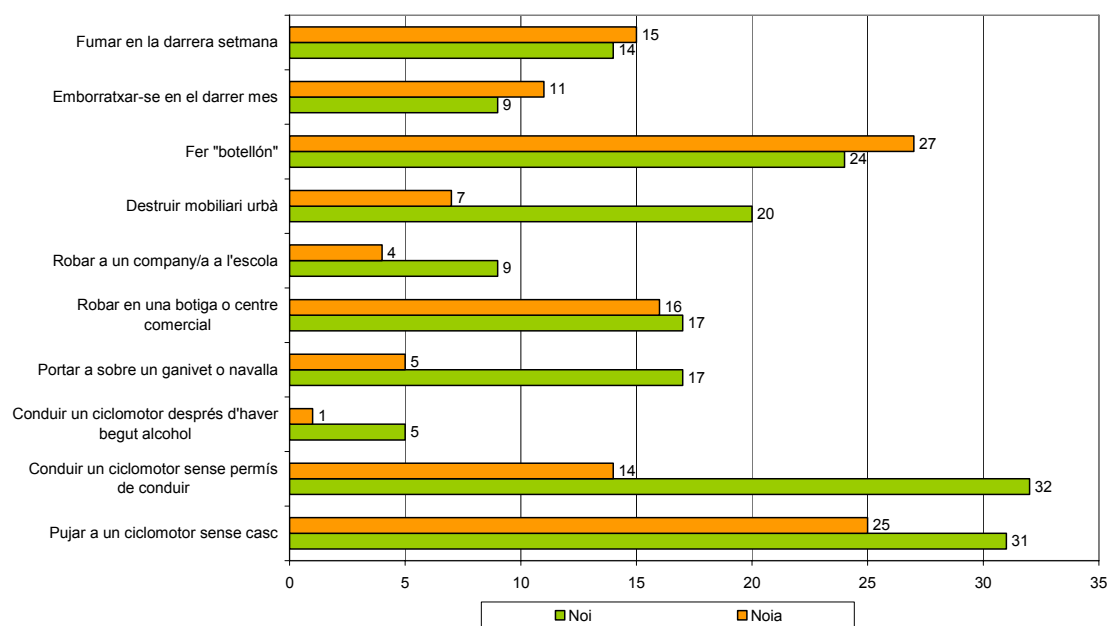
El primer factor que configura la forma de ser adolescent és el gènere. A pesar dels progressos de les nostres societats cap a la socialització igualitària, perviuen pràctiques d'aprenentatge diferenciat que conformen dos models identitaris a partir de normes, funcions, expectatives i territoris socials associats a la condició d'home i de dona. Dones i homes interioritzen rols de gènere, rols que es converteixen en creences i estereotips que la societat manté i transmet sobre com són, han de comportar-se i què són capaços de fer unes i altres, en dos processos paral·lels que es retroalimenten mútuament. Això es reflexa bé en els comportaments asocials i de risc, tradicionalment associats a la masculinitat.

Com han assenyalat els estudiosos dels processos de construcció de la identitat masculina, l'èmfasi en la desitjabilitat de que els homes exhibeixin comportaments i actituds que demostrin determinació i assertivitat, porta com a conseqüència col·lateral, no buscada, una major proclivitat d'aquests a incórrer en comportaments asocials i de risc. Com a conseqüència d'això, la prevalença d'aquest tipus de comportaments entre els homes sol ser significativament major que entre les dones.

El Gràfic 6.2 mostra que, en molts aspectes, aquestes pautes de diferenciació per gènere segueixen vigents. Una proporció major de nois que de noies incorren en accions de risc relacionades amb la seguretat viària, la principal causa de mort i discapacitat en aquestes franges d'edat. També és major la proporció de nois que de noies que han portat en alguna ocasió un ganivet o navalla a sobre, han robat a un company en l'escola i/o han destruït mobiliari urbà. Però, criden poderosament l'atenció les excepcions a aquesta pauta. Una proporció semblant de noies que de nois declaren haver comès un furt en una botiga o centre comercial, i una proporció lleugerament superior reconeix haver realitzat "botellón". Aquesta última activitat, unida a la major proporció de noies que de nois que fumen i beuen, evidencia una certa tendència a la homogeneïtzació de les pràctiques, especialment quan aquestes es fan dins del grup d'iguals.³³

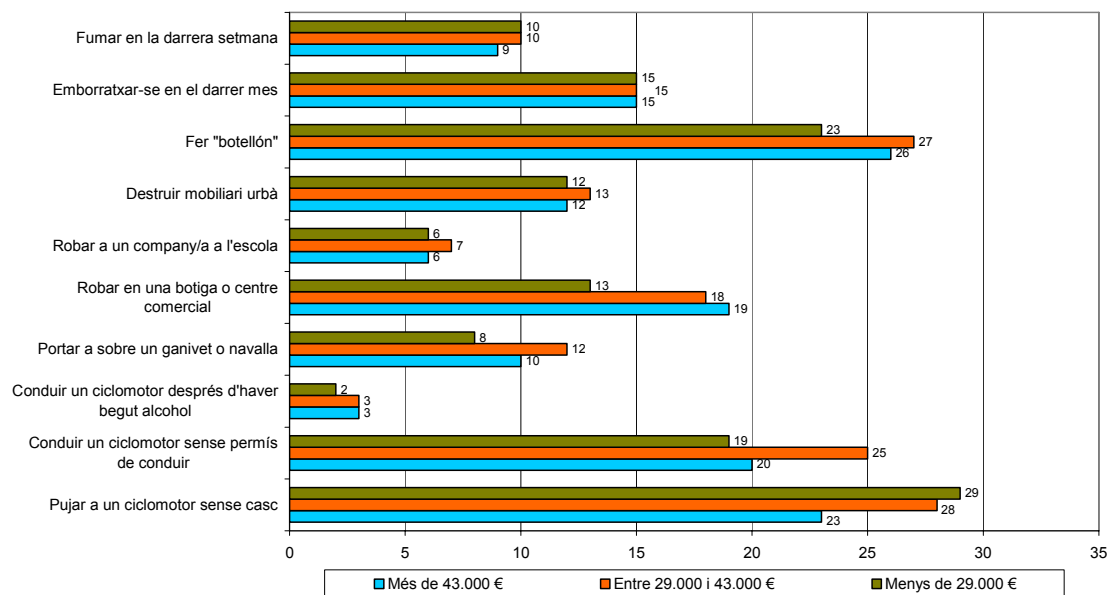
³³ Es significatiu el fet de que les pràctiques en que es produeix una igualació de comportaments per gènere siguin precisament aquelles que estan més normalitzades entre les persones adultes. Dit d'una altra manera, les noies s'atreveixen a transgredir les normes quan es tracta de normes que els adults també trenquen amb freqüència.

Gràfic 6.2. Comportaments de risc i tendències asocials dels nois i noies

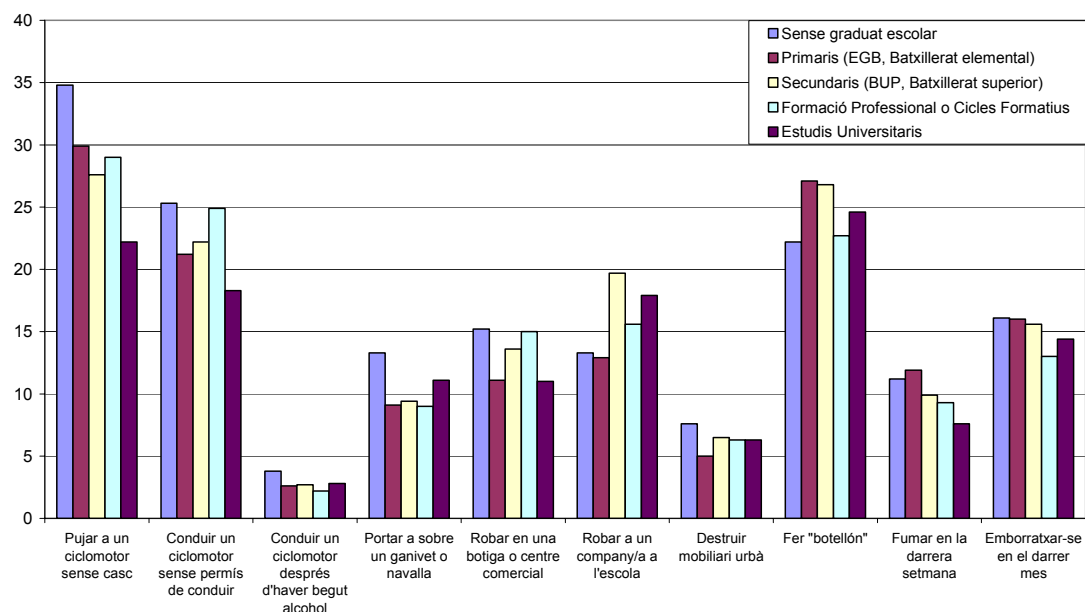

El segon factor configurador de les formes de ser dels adolescents és la seva extracció social. La capacitat econòmica de les famílies i el seu capital cultural són dos determinants fonamentals dels estils de vida dels adolescents, al establir les condicions de possibilitat de determinats comportaments i maneres de ser. Malgrat tot, a tenor dels resultats dels Gràfics 6.3 y 6.4, ni el nivell de renda de la llar –que determina, en bona mesura, el poder adquisitiu de l'adolescent– ni el nivell d'estudis de la mare – un bon indicador del capital cultural de la família– semblen tenir incidència significativa en la proclivitat de l'adolescent al risc i els comportaments asocials. Amb alguna excepció puntual, la distribució de comportaments és bàsicament uniforme a través d'estrats socioeconòmics. Aquests resultats, sorprenents a primera vista, confirmen malgrat tot quelcom que ja s'havia apuntat en capítols anteriors: en molts dels contextos en que es desenvolupa la vida de l'adolescent no regeixen les mateixes regles de diferenciació social que operen habitualment en el món dels adults.

Gràfic 6.3. Comportaments de risc i tendències associals segons nivell d'ingressos de la llar

Gràfic 6.4. Comportaments de risc i tendències associals segons nivell d'estudis de la mare de l'adolescent

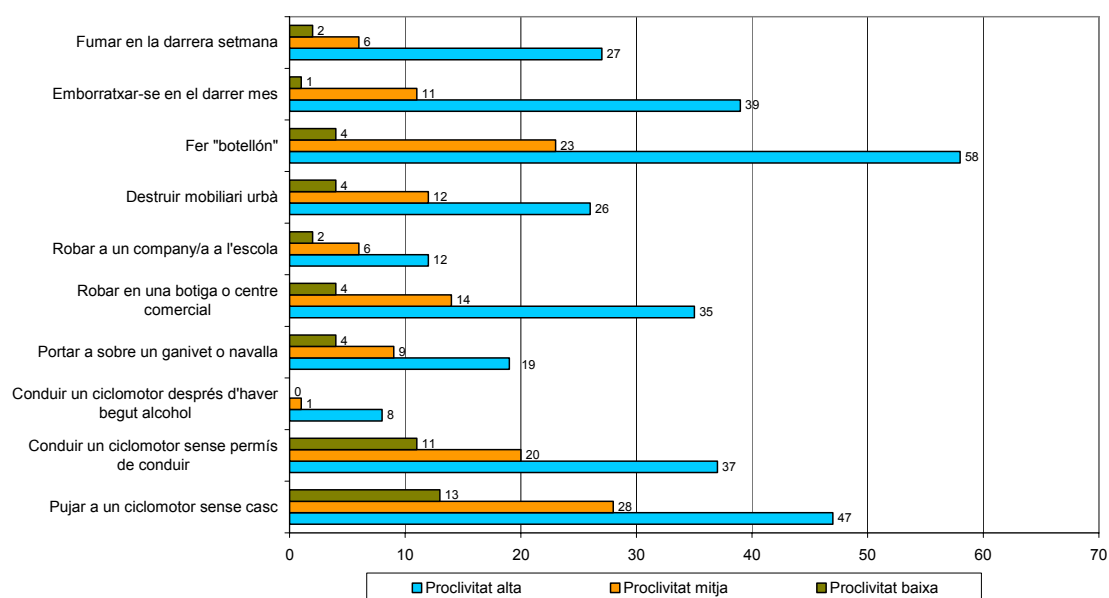

Com hem tingut l'oportunitat de discutir en el primer capítol, la forma de ser adolescent depèn de les dinàmiques relacionals en que està immers. Les adolescències són producte de les interrelacions que es donen en aquest període de les seves vides. En aquest sentit, conviure amb unes formes o altres de ser adolescent suposa ser adolescent d'una forma o altra. Els adolescents reforcen les seves actituds i orientacions en

companyia d'altres adolescents i incorren en la majoria de comportaments asocials i de risc en companyia d'altres/as, entre els que es busca diverses coses: reconeixement cap a la seva persona, admiració, afecte, etc. Per altra banda, el poder que el grup exerceix sobre els seus membres es fonamenta en les sancions que pot aplicar a aquells que s'atreveixen a qüestionar la seva preeminència o es permeten el luxe de no seguir les pautes de comportament que s'esperaria de cadascun dels seus membres.

A la llum d'aquestes reflexions adquireixen rellevància les relacions estadístiques que s'observen en el Gràfic 6.5. El percentatge d'adolescents que incorren en accions asocials i tenen costums de risc augmenta considerablement quan la proclivitat a aquest tipus de conductes entre els seus amics/gues és major. Per arribar a aquest resultat s'utilitza un índex de *Proclivitat al risc i comportament asocial* del seu cercle d'amistats, que captura les respostes dels entrevistats/des a set preguntes sobre característiques dels seus amics/gues.³⁴ La magnitud de les diferències trobades parla bé a les clares del lloc preminent que ocupen els amics/gues en la construcció d'identitats que accepten, celebren o animen comportaments incívics, vandàlics o de risc.

Gràfic 6.5. Comportaments de risc i tendències asocials segons proclivitat dels seus amics/gues al risc i les accions asocials

3 En els qüestionaris es pregunta a l'adolescent quants dels seus amics/as 1) "t'animen a desobeir als teus pares", 2) "es fiquen en embolics en l'escola", 3) "es barallen sovint amb altra gent", 4) "fumen tabac sovint", 5) "prenen begudes alcohòliques", 6) "han fumats porros", i 7) "han provat altres drogues alguna vegada (pastilles, cocaïna, etc)". Les respostes possibles són "Cap", "Pocs/ques", "Bastants", "Molts/es" i "Tots o gairebé tots/es". L'índex és producte de la combinació additiva de variables i la creació posterior de tres categories de resposta finals a partir del càlcul del percentil 33 i 66.

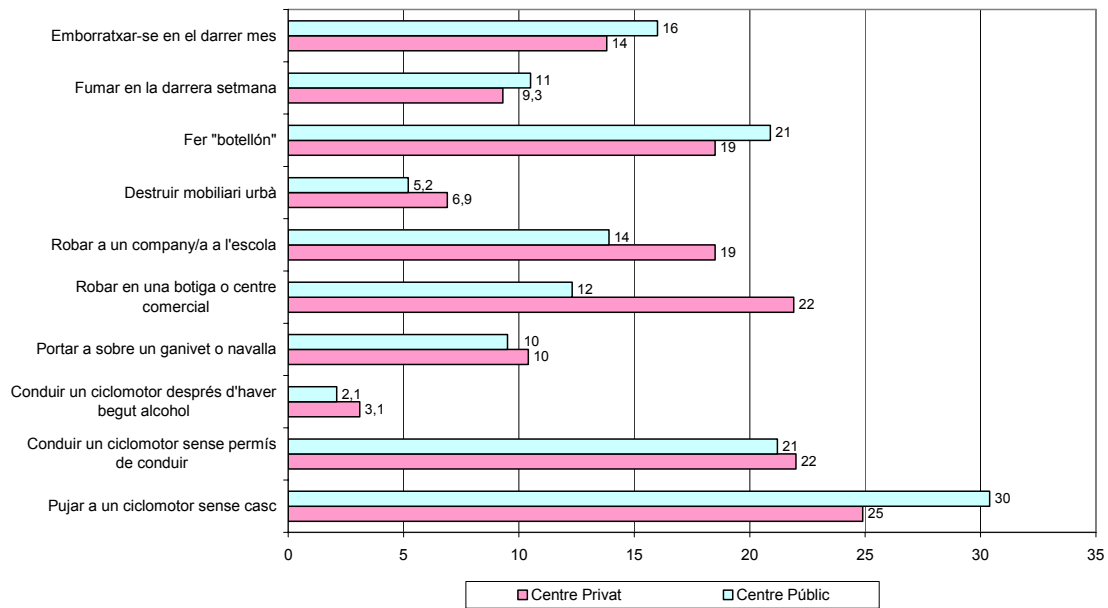
El segon context d'interaccions que influeix en les formes de ser dels adolescents són els territoris escolars. Posar a prova la hipòtesi que l'escola influeix en les tendències asocials i comportaments de risc dels adolescents suposa, en primer lloc, analitzar si la composició de l'alumnat que provoca la matrícula i els entorns d'on prové estan relacionats estadísticament amb aquests comportaments. En segon lloc, significa calibrar la importància dels climes escolars; això és, en quina mesura l'atmosfera que es desenvolupa la funció educativa – especialment, el grau de prevalença de condicions nòmiques o anòmiques – determina les formes de ser adolescent i la seva inclinació pel risc i comportaments asocials.

Per a analitzar aquestes hipòtesis hem utilitzat dos indicadors. D'una banda, s'analitza la influència estadística de la titularitat del centre. Mancant indicadors més precisos, la titularitat del centre és la millor aproximació a l'efecte de composició sociodemogràfica de l'alumnat que es pretén capturar. Les dades obtingudes en el Panel indiquen que la titularitat de centre està fortament correlacionada amb fenòmens com la pobresa o la immigració³⁵. El segon indicador utilitzat captura el clima escolar a partir de set preguntes realitzades a l'adolescent sobre el clima en les aules i el centre escolar en general³⁶. Els resultats es presenten en els Gràfics 6.6 i 6.7 :

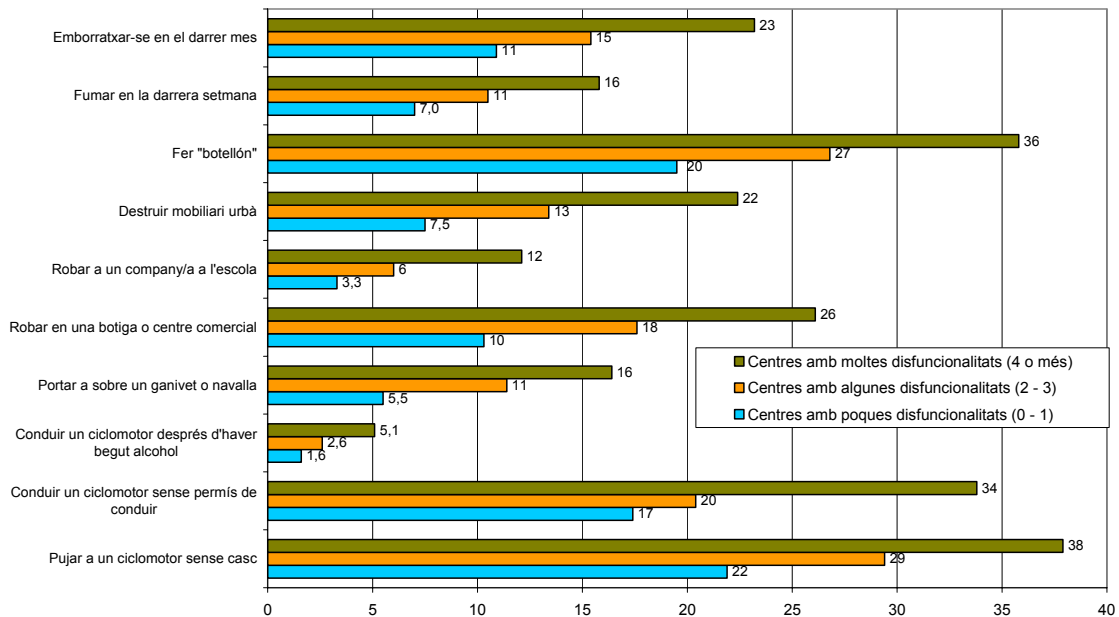
³⁵ El 71 % dels adolescents que viuen en una llar que la seva renda no arriba al llindar de pobresa i el 75% dels adolescents nascuts fora d'Espanya acudeixen a centres de titularitat pública.

³⁶ En els qüestionaris es pregunta a l'adolescent amb quina freqüència – sempre o molt sovint, bastant sovint, alguna vegada, mai o gairebé mai– succeeixen a l'escola les següents coses: 1) “en les classes hi ha soroll i desordre”, 2) “els alumnes no fan cas al professor/a”, 3) els professors mostren interès que els estudiants aprenguin”, 4) “els alumnes se salten les classes sense causa justificada”, 5) hi ha alumnes que fumen en el pati, 6) “hi ha petits robatoris”, 7) “hi ha alumnes que fumen porros, prenen pastilles o altres drogues en l'escola”. L'índex captura el nombre de disfuncionalitats presents en el centre, a partir de la suma d'aquelles que es produeixen sempre o molt sovint, i bastant sovint.

Gràfic 6.6. Comportaments de risc i tendències asocials entre els adolescents segons la titularitat del centre en el que estudien

Gràfic 6.7. Comportaments de risc i tendències asocials entre els adolescents segons número de disfuncionalitats del centre educatiu en el que estudien

El primer que salta a la vista és que hi ha poques diferències en tendències asocials i comportaments de risc entre els estudiants que acudeixen a un centre de titularitat pública i privada. Òbviament, aquest fet ha d'atribuir-se en bona mesura a que la distinció entre aquestes categories resulta una mica crua, donada la diversitat de centres que existeix dintre de cada bloc. Ara bé, una vegada més no deixa de ser

significatiu que un indicador d'estratificació social de les famílies no mostri relació amb comportaments asocials i de risc entre adolescents.

En canvi, la relació estadística entre el clima escolar i participació en comportaments de risc i asocials és bastant forta. L'escola crea uns contextos per a ser adolescent, compartimentat temps, imposa entorns i, sobretot, presències amb les quals l'adolescent es veu obligat a veure's les cares diàriament. És, per tant, un espai on s'aprèn a ser adolescent per confrontació amb altres persones, tant adultes com menors. La visibilitat de grups que causen desordre en les aules, falten al respecte al professor o se salten les classes, reforça la sensació que tot val, que la institució –i per tant, el món dels adults– descansa sobre pilars fràgils que es presten a ser impugnats, per regla general, amb impunitat per a l'infractor/a. En aquest context, la imitació és un mecanisme poderós de conformació de la identitat.

El tercer context d'interrelacions que influeix sobre les pràctiques adolescents és la família. Existeix un pessimisme bastant estès i sovint expressat pels pares sobre l'escassa capacitat de les famílies per a aconseguir, a través del seu esforç, controlar què fan els seus fills/es i encaminar els seus passos en les direccions adequades. Aquest pessimisme cristal·litza sovint en l'afirmació que “per molt que un faci, al final els fills surten com volen”. Aquesta sensació d'impotència es relaciona sovint amb la pèrdua de protagonisme dels pares en la socialització dels fills/es. Com hem tingut ocasió de veure, els horaris laborals dels pares resten a les famílies temps compartit. En aquestes condicions, el seu lloc és suplert per altres agents socialitzadors, com la televisió, les noves tecnologies de la informació o els amics, amb els quals els pares han de competir i fins i tot contra els quals han de “lluitar”, atiant d'aquesta manera relacions de mútua oposició entre el món dels adults i les cultures adolescents. Des d'aquest punt de vista, els comportaments asocials i de risc són producte de l'augment de “temps desnormativitzats”, en que els adults no estan presents per a vigilar i sancionar el que fan els seus fills.

Taula 6.2a. Comportaments de risc i tendències asocials entre els adolescents segons situació i horaris laborals dels seus pares

	Pujar a un ciclomotor sense casc	Conduir un ciclomotor sense permís de conduir	Conduir un ciclomotor després d'haver begut alcohol	Portar a sobre un ganivet o navalla	Destruir mobiliari urbà
Situació laboral dels pares					
No treballa cap dels dos	28	18	3,9	16	16
Només treballa el pare	26	19	1,8	8,1	11
Només treballa la mare	19	17	1,9	11	11
Treballen ambdós	28	23	3,2	10	12
Hores setmanals que treballa la mare					
No treballa	28	20	2,4	9,4	13
Menys de 19,5 h.	29	22	2,9	11	12
De 20 a 34 h.	26	22	1,4	9,3	12
De 35 a 45 h.	38	22	2,9	10	13
Més de 45,5 h.	31	21	3,4	10	10
Hores setmanals que treballa el pare					
No treballa	28	20	2,2	12	14
Menys de 19,5 h.	18	29
De 20 a 34 h.	19	19	...	10	18
De 35 a 45 h.	23	21	2,1	10	12
Més de 45,5 h.	34	24	3,8	6,7	14
Hora d'arribada a casa de la mare després de treballar					
Abans de les 9'00 h.	32	33	3,6	11	14
Entre les 9'00 i les 14'30 h.	33	27	1,4	9,0	13
Entre les 15'00 i les 18'00 h.	27	21	1,5	11	13
Entre les 18'30 i les 22'00 h.	27	23	3,9	9,0	13
Més tard de les 22'00 h.	27	17	...	4,2	4,2
Hora d'arribada a casa de la mare després de treballar					
Abans de les 9'00 h.	30	23	2,5	5,0	10
Entre les 9'00 i les 14'30 h.	23	22	1,5	11	13
Entre les 15'00 i les 18'00 h.	22	19	2,1	9,0	10
Entre les 18'30 i les 22'00 h.	29	22	3,1	10	13
Més tard de les 22'00 h.	25	17	...	8,5	6,8
Percentatge total	28	22	2,6	10	13

Font: Panel de Famílies i Infància.

... Menys de 20 observacions

Taula 6.2b. Comportaments de risc i tendències asocials entre els adolescents segons situació i horaris laborals dels seus pares

	Robar a una botiga o centre comercial	Robar a un company/a a l'escola	Fer "botellón"	Fumar en la darrera setmana	Emborratar-se en el darrer mes
Situació laboral dels pares					
No treballa cap dels dos	14	5,9	22	3,9	7,8
Només treballa el pare	11	6,1	24	8,3	12
Només treballa la mare	8,7	6,8	18	4,9	11
Treballen ambdós	18	6,0	26	10	15
Hores setmanals que treballa la mare					
No treballa	13	5,8	26	11	15
Menys de 19,5 h.	15	2,9	18	8,7	12
De 20 a 34 h.	17	5,3	21	7,8	13
De 35 a 45 h.	18	6,7	27	10	15
Més de 45,5 h.	17	6,1	28	13	17
Hores setmanals que treballa el pare					
No treballa	18	5,8	25	11	16
Menys de 19,5 h.	5,9	5,9	5,9
De 20 a 34 h.	21	10	26	4,8	11
De 35 a 45 h.	16	6,4	26	10	14
Més de 45,5 h.	17	5,7	26	10	16
Hora d'arribada a casa de la mare després de treballar					
Abans de les 9'00 h.	18	11	21	3,6	11
Entre les 9'00 i les 14'30 h.	15	5,9	22	6,8	12
Entre les 15'00 i les 18'00 h.	20	7,3	27	8,6	14
Entre les 18'30 i les 22'00 h.	17	5,4	26	12	16
Més tard de les 22'00 h.	17	8,3	23	17	15
Hora d'arribada a casa de la mare després de treballar					
Abans de les 9'00 h.	15	13	23	7,3	17
Entre les 9'00 i les 14'30 h.	15	9,2	14	6,2	9,2
Entre les 15'00 i les 18'00 h.	15	6,4	25	9,2	16
Entre les 18'30 i les 22'00 h.	16	5,1	25	9,2	13
Més tard de les 22'00 h.	17	5,1	24	10	12
Percentatge total	16	6,0	25	10	15

Font: Panel de Famílies i Infància.

... Menys de 20 observacions

Les dades no confirmen que existeixi una relació entre els temps que els pares disposen per a educar als seus fills/es i els seus comportaments asocials i de risc. No existeixen diferències apreciables en els comportaments en funció de la situació laboral dels pares o els seus horaris d'arribada a casa. Per a trobar aquestes diferències cal analitzar més profundament la "qualitat" del temps compartit. Els resultats presentats en la Taula 6.3 mostren que hi ha una relació estadística significativa entre nivells de participació en certes activitats asocials i de risc, i la freqüència amb que els pares parlen amb els seus fills/es sobre diverses qüestions. Els pares que parlen sovint amb els seus fills/es sobre diferents qüestions, que els donen suport, però també fiscalitzen el

que fan i el que pensen, són més exitosos a l'hora de prevenir la participació dels seus fills en activitats asocials i de risc.

Taula 6.3a. Comportaments de risc i tendències asocials entre els adolescents segons pautes de comunicació entre pares i fills/es

	Pujar a un ciclomotor sense casc	Conduir un ciclomotor sense permís de conduir	Conduir un ciclomotor després d'haver begut alcohol	Portar a sobre un ganivet o navalla	Destruir mobiliari urbà
Parlen amb la seva mare sobre:					
L'escola i els professors/es					
Mai o gairebé mai	38	35	6,1	13	19
Algun cop	31	25	3,2	12	15
Sovint o molt sovint	25	19	2,2	8,8	11
El que fa amb els seus amics/gues					
Mai o gairebé mai	34	27	3,6	15	17
Algun cop	28	21	2,0	12	14
Sovint o molt sovint	26	21	2,9	7,7	11
Les coses que passen en el món o surten a les notícies					
Mai o gairebé mai	34	26	5,2	13	16
Algun cop	28	21	1,3	8,9	14
Sovint o molt sovint	26	21	2,8	10	11
Parlen amb la seva mare sobre:					
L'escola i els professors/es					
Mai o gairebé mai	36	26	3,9	13	18
Algun cop	27	22	3,0	11	13
Sovint o molt sovint	25	20	1,6	7,9	10
El que fa amb els seus amics/gues					
Mai o gairebé mai	33	23	2,4	12	15
Algun cop	28	22	2,5	10	12
Sovint o molt sovint	24	22	2,7	8,3	11
Les coses que passen en el món o surten a les notícies					
Mai o gairebé mai	33	24	3,2	12	13
Algun cop	28	22	1,9	9,3	15
Sovint o molt sovint	25	21	2,7	10	11

Font: Panel de Famílies i Infància.

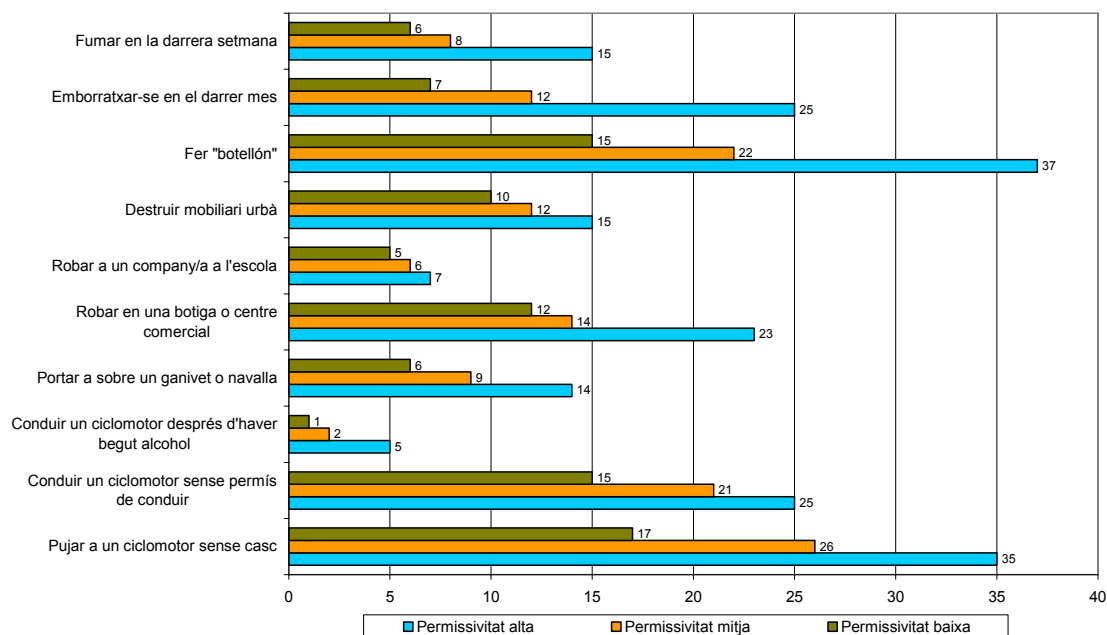
Taula 6.3b. Comportaments de risc i tendències asocials entre els adolescents segons pautes de comunicació entre pares i fills/es

	Robar a una botiga o centre comercial	Robar a un company/a a l'escola	Fer "botellón"	Fumar en la darrera setmana	Emborratxar-se en el darrer mes
Parlen amb la seva mare sobre:					
L'escola i els professors/es					
Mai o gairebé mai	25	19	33	9,1	19
Algun cop	18	6,2	27	12	16
Sovint o molt sovint	15	5,4	25	8,7	14
El que fa amb els seus amics/gues					
Mai o gairebé mai	19	9,3	27	14	16
Algun cop	19	6,8	25	8,3	14
Sovint o molt sovint	14	4,9	25	10	15
Les coses que passen en el món o surten a les notícies					
Mai o gairebé mai	22	10	28	15	16
Algun cop	16	6,0	24	8,3	14
Sovint o molt sovint	15	5,1	26	10	15
Parlen amb la seva mare sobre:					
L'escola i els professors/es					
Mai o gairebé mai	21	9,4	28	15	20
Algun cop	17	5,6	25	8,4	14
Sovint o molt sovint	13	5,0	25	8,8	14
El que fa amb els seus amics/gues					
Mai o gairebé mai	19	7,3	28	13	17
Algun cop	17	6,2	25	9,0	14
Sovint o molt sovint	13	4,8	25	7,9	14
Les coses que passen en el món o surten a les notícies					
Mai o gairebé mai	19	8,5	28	13	16
Algun cop	17	5,8	25	10	14
Sovint o molt sovint	14	5,0	25	7,9	14

Font: Panel de Famílies i Infància.

Les bones pràctiques parentals requereixen d'una certa dosi d'autoritat. En els temps que corren, certes pràctiques implicades tradicionalment en l'exercici d'autoritat parental, com el càstig físic, han quedat desacreditades i han caigut en desús. Altres modalitats de càstig i expressions de reprovació gaudeixen d'escàs prestigi. Per altra banda, la imposició de prohibicions i limitacions als menors entra en contradicció amb representacions socials dominants en la societat. En elles s'associen les prohibicions i limitacions, d'una banda, amb marcs normatius autoritaris vigents en el passat i, per un altre, amb una falta de consideració per les habilitats i capacitats del menor per a descobrir i autoimposar-se normes de conducta quan se li proporcionen condicions adequades perquè pugui desenvolupar aquestes qualitats. En aquest context, molts progenitors han abdicat de les seves responsabilitats, abandonant les funcions relatives a l'exercici de l'autoritat. El Gràfic 6.8 mostra clarament les conseqüències de la desaparició de marcs normatius familiars que fixen límits i fronteres a les pràctiques adolescents.

Gràfic 6.8. Comportaments de risc i tendències asocials segons permissivitat familiar

En el Gràfic s'evidencia l'estreta relació entre el grau de permissivitat familiar i la majoria de comportaments de risc i tendències asocials. A major permissivitat, major la proclivitat a aquest tipus d'accions. La *Permissivitat Familiar* és un índex calculat a partir una bateria de preguntes que s'interroga a l'adolescent sobre prohibicions i limitacions que li imposen a casa. Entre aquestes s'inclouen regulacions que afecten a l'ús del temps i a l'oci – horaris d'estudi, de tornada a casa, hora d'anar a dormir, ús de la televisió–, alimentació, amics i roba que pot posar-se.

Com conclusió general del capítol, val a dir que les evidències presentades han posat de manifest l'estreta relació entre les formes de ser adolescent – especialment en relació al risc i certes conductes asocials– i tot un seguit d'escenaris en que els adolescents construeixen col·lectivament les narratives de la seva vida. Aquesta relació és complexa. Les dades presentades han servit per a clarificar els mecanismes a través dels quals té lloc la influència d'aquests contextos vitals i per a desmuntar algunes de les pressuposicions i prejudicis que amb freqüència circulen. En aquest sentit, en contrast amb la creixent preocupació social per la situació dels adolescents, es destaca el fet que la majoria d'ells/es no incorren en cap o en pocs dels comportaments objecte de la nostra anàlisi. En segon lloc, es posa de manifest l'escàs poder explicatiu de l'origen social dels pares. Finalment, es desmenteix que la falta de temps dels pares que treballen sigui, en si mateixa, una bona explicació de per quina els seus fills/es incorren en

comportaments asocials i de risc. Els nostres resultats avalen la tesi que són les bones pràctiques en les escoles i les famílies les quals actuen com els millors profilàctics contra aquests comportaments. Les escoles possiblement necessitin recursos econòmics addicionals per a portar a terme la seva labor educativa en un territori que s'ha tornat cada vegada més complex; les famílies sens dubte necessiten més temps. Però més important que els recursos i el temps que els uns i els altres disposin, és l'ús que facin d'ells.

FAMÍLIA I EDUCACIÓ FORMAL

Les famílies ocupen un paper de primer ordre en l'educació dels fills/es, ja sigui per acció o omissió. En el curs del que es coneix com “socialització familiar” els nens/es interioritzen coneixements i desenvolupen valors i actituds enfront de la vida. Aquests coneixements, valors i actituds són el producte de múltiples estímuls. Els principals emissors d'aquests estímuls són els pares/mares. Els seus comportaments, gestos i posats són observats i imitats. Els pares/mares transmeten també bona part de la informació que els nens necessiten per desenvolupar-se en el món. A través de comentaris, opinions o respostes a preguntes que efectuen els propis nens/es, els pares presenten als seus fills/es determinades visions de la realitat, conviccions i expectatives, que aquests/es solen acceptar de manera bastant acrítica. A través de premis i càstigs, els nens aprenen a reconèixer els valors als quals els seus pares concedeixen major importància.

La implicació dels pares en l'educació formal dels fills

Entre aquests valors que els pares privilegien segueix estant, sens dubte, l'educació formal. La pràctica totalitat dels pares envien als seus fills/es als col·legis no només perquè estan obligats a això per imperatiu legal, sinó perquè estan convençuts que una formació adequada i l'obtenció d'un títol acadèmic són requisits importants per a l'èxit i promoció social. En aquest sentit, la majoria dels pares no es limiten a enviar als seus fills/es a l'escola, sinó que solen implicar-se, de forma més o menys intensa, en la vida escolar del seu fill/a. Aquesta implicació dels pares en l'educació formal dels seus fills/es sol tenir diverses cares. Pot implicar, en primer lloc, coneixement de com transcorre la vida del seu fill/a en el col·legi, ja sigui a través de la informació que els propis adolescents transmeten als seus pares en converses quotidianes, ja sigui com resultat de l'esforç que realitzen els propis pares per tal d'obtenir informació addicional en el col·legi (a través d'entrevistes amb tutors del seu fill/a o altres responsables educatius). Implica, en segon lloc, iniciatives de supervisió, suport i estímulo a l'estudi, amb l'objectiu d'afavorir i fomentar esforços educatius apropiats per part del fill/a. En tercer lloc, els pares solen albergar expectatives i desitjos respecte a l'assoliment de certes metes educatives per als seus fills/es. Finalment, alguns pares s'involucren directament en la vida escolar participant en associacions de pares i mares d'alumnes, o bé, brindant el seu recolzament en l'organització d'activitats escolars i extraescolars.

És habitual que bona part de les converses entre pares i fills/es girin entorn de les activitats que els nens/es duen a terme al col·legi, els seus problemes amb professors o companys, o les seves dificultats amb alguna assignatura. Les dades del Panel són inequívocues. Els temes que pares i fills/es aborden amb major freqüència en les seves converses quotidianes estan relacionats amb l'escola. El 78% dels pares declaren que parlen amb els seus fills/es adolescents molt sovint de com els ha anat el dia a l'escola, un 64% diu que parla molt sovint amb els seus fills/es sobre els seus estudis, i un 50% diu que ho fa dels seus professors/es. Aquests percentatges converteixen les qüestions escolars en el principal tema de conversa intergeneracional. Les respostes obtingudes en el qüestionari passat als adolescents permet confirmar el lloc privilegiat que ocupen els temes escolars en les converses entre pares i fills/es, però també deixen entreveure l'existència d'un percentatge significatiu de nens/es que no parlen amb els seus pares sobre l'escola i els professors, o ho fan de forma molt poc habitual. Entorn d'una tercera part dels adolescents, els pares dels quals no tenen el graduat escolar, no aborden aquest tipus de qüestions en les converses quotidianes amb els seus pares.

Taula 7.1. Freqüència amb la que pares i fill/es aborden certs temes

	Mai o gairebé mai	Pocs cops	Bastant sovint	Molt sovint	Total	N
De com li ha anat el dia a l'escola	0,2	4,5	17	78	100%	2892
Dels seus professors/es	0,4	14	36	51	100%	2891
Dels seus estudis	0,2	4,6	31	64	100%	2885
Dels seus amics/gues	0,8	14	41	44	100%	2884
Dels nois/es que li agraden o amb els que li agradaria sortir	19	32	31	18	100%	2868
De com passa el temps lliure	1,7	12	48	38	100%	2876
De drogues	6,5	37	44	13	100%	2884
Dels seus plans de futur	3,6	25	50	21	100%	2885

Font: Panel de Famílies i Infància.

Taula 7.2. Freqüència amb la que fills/es i pares parlen sobre l'escola i els professors/es (segons fills/es)

	Mai o gairebé mai	Algun cop	Molt sovint	Total
Nivell d'estudis de la mare				
Sense graduat escolar	36	39	26	100%
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	23	44	33	100%
Formació Professional o Cicles Formatius	19	46	36	100%
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	23	46	31	100%
Estudis Universitaris	17	47	36	100%
				N (2680)
Nivell d'estudis del pare				
Sense graduat escolar	30	46	23	100%
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	25	45	30	100%
Formació Professional o Cicles Formatius	19	42	39	100%
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	18	46	37	100%
Estudis Universitaris	19	46	36	100%
				N (2595)
Situació laboral dels pares				
No treballa cap dels dos	22	38	40	100%
Només treballa el pare	21	41	38	100%
Només treballa la mare	13	52	35	100%
Treballen ambdós	21	44	36	100%
				N (2192)
Hores setmanals que treballa la mare				
No treballa	21	40	39	100%
Menys de 19,5 h.	29	32	39	100%
De 20 a 34 h.	19	42	39	100%
De 35 a 45 h.	20	47	33	100%
Més de 45,5 h.	20	39	41	100%
				N (2158)
Hores setmanals que treballa el pare				
No treballa	18	44	38	100%
Menys de 19,5 h.	17	33	50	100%
De 20 a 34 h.	12	41	48	100%
De 35 a 45 h.	21	44	35	100%
Més de 45,5 h.	21	42	36	100%
				N (2089)
Tipus de família				
Famílies monoparentals	22	55	23	100%
Famílies biparentals	27	51	22	100%
Famílies reconstituïdes	20	43	36	100%
Altres tipus de família	26	50	25	100%
				N (2748)
Nivell d'ingressos de la llar				
Fins a 14.400€	24	46	30	100%
De 14.401€ a 21.600€	23	44	33	100%
De 21.601€ a 36.000€	20	45	35	100%
De 36.001€ a 50.400€	15	45	40	100%
Més de 50.401€	19	47	35	100%
				N (2206)
Número de fills/es				
1 fill/a	21	43	37	100%
2 fills/es	20	45	36	100%
3 o més fills/es	25	47	28	100%
				N (2700)
País d'origen de l'adolescent				
Espanya	21	45	34	100%
Països amb nivell mig i baix del PIB ^a	28	42	30	100%
				N (2740)
Edat				
13 anys	23	43	34	100%
14 anys	24	46	29	100%
15 anys	19	46	35	100%
16 anys	18	46	37	100%
				N (2748)
Sexe del fill/a de referència				
Home	29	47	24	100%
Dona	16	44	41	100%
				N (2748)
Total	21	45	34	N (2748)

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. Es considera països amb nivell baix i mig de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

Un altre indicador de l'interès dels pares en l'educació formal dels seus fills/es és el nombre de vegades que han sol·licitat parlar amb un dels seus professors/es. El 69% dels pares ho han fet en alguna ocasió en els últims dos anys. Les raons per a parlar amb els professors/es poden ser moltes, però és de suposar que, entre totes elles i donat el valor concedit pels pares a l'assoliment educatiu, una de les principals sigui la d'interessar-se pel rendiment educatiu del seu fill/a. En aquest sentit, és de destacar la forta associació entre les notes mitges del noi/a i la freqüència amb la qual els pares acudeixen a parlar amb algun professor/a a iniciativa pròpia. La Taula 7.3 descriu la freqüència amb que els pares sol·liciten aquest tipus d'entrevistes en funció d'un indicador de rendiment escolar: la nota mitjana de l'última avaluació. Les dades semblen suggerir que els pares de nois/es amb baixes qualificacions no solen ser insensibles a les dificultats dels seus fills/es amb els estudis i sol·liciten informació addicional als seus professors/es. No obstant això, també crida l'atenció que el 17% dels pares que tenen fills amb una nota mitjana d'*insuficient*, i un 24% dels pares que tenen fills amb una nota mitja d'*aprovat* (és a dir, nois/es que arrossegueu probablement alguna assignatura suspesa), no hagin sol·licitat cap entrevista.

Taula 7.3. Número d'ocasions en que els pares han sol·licitat una entrevista a un professor/a o tutor/a dels seus fills/es segons la nota mitja d'aquest

	Mai	1 cop	2 cops	3-4 cops	5 o més cops	Total
Excel·lent	44	12	25	11	7,8	100%
Notable	39	15	21	14	12	100%
Bé	28	14	22	20	17	100%
Aprovat	24	12	19	22	22	100%
Suspès	17	11	15	25	32	100%
						N (2683)

Font: Panel de Famílies i Infància.

Una segona dimensió de la implicació dels pares en l'educació formal dels seus fills/es és la supervisió, suport i estímul als estudis. Estudiar requereix un esforç que no tots els adolescents estan igualment predisposats a fer. A més, com s'ha tingut ocasió de comprovar en aquestes pàgines, les diferents subcultures juvenils proposen als adolescents tot un seguit d'activitats que poden entrar en conflicte amb la dedicació que reclamen els estudis. Donats aquests condicionaments, guanya en importància el fet que els pares es preocupin i vigilin si els seus fills/es dediquen als estudis el temps que aquests requereixen, s'ofereixin a ajudar-los puntualment quan ho necessitin i sàpiguen

transmetre una ètica de l'esforç i la responsabilitat. Les dades suggereixen que la immensa majoria dels pares – sense que pràcticament s'adverteixin diferències entre grups socials– animen als seus fills/es a esforçar-se a l'escola. Ara bé, la implicació dels pares en la supervisió directa de l'esforç escolar és limitada. Un percentatge reduït de pares (20%) imposen als seus fills/es el temps que han de dedicar a estudiar. Un 64% de les famílies deixen en mans dels seus fills/es aquesta decisió. La intervenció dels pares en la programació del temps dedicat a estudiar es produeix més sovint quan els nois/es passen per dificultats en els estudis, però fins i tot llavors, hi ha un percentatge considerable de pares que abdiquen d'aquesta responsabilitat. Tal com es pot observar en la Taula 7.4, un 42% dels adolescents que tenen una nota mitjana d'insuficient en l'última avaluació poden decidir de forma independent el temps que dediquen a estudiar. Crida també l'atenció que el percentatge de pares que atorguen plena autonomia a les seves filles és bastant superior als que “confien” en la capacitat de decisió dels seus fills nois.

Taula 7.4. Supervisió, recolzament i estímul a l'estudi

	Els pares l'animen a esforçar-se a l'escola	El noi/a decideix el temps que dedica a estudiar	La mare l'ajuda a fer els deures	El pare l'ajuda a fer els deures
Nivell d'estudis de la mare				
Sense graduat escolar	83%	70	24	18
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	85	66	31	26
Formació Professional o Cicles Formatius	89	64	35	23
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	87	64	41	28
Estudis Universitaris	86	68	45	28
Nivell d'estudis del pare				
Sense graduat escolar	81	68	29	10
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	87	66	37	20
Formació Professional o Cicles Formatius	87	63	42	26
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	87	66	35	28
Estudis Universitaris	87	66	36	37
Situació laboral dels pares				
No treballa cap dels dos	89	67	19	12
Només treballa el pare	85	66	33	29
Només treballa la mare	77	67	37	28
Treballen ambdós	87	66	39	28
Hores setmanals que treballa la mare				
No treballa	84	67	32	27
Menys de 19,5 h.	86	67	41	25
De 20 a 34 h.	88	68	41	26
De 35 a 45 h.	86	64	38	29
Més de 45,5 h.	91	69	35	28
Hores setmanals que treballa el pare				
No treballa	76	66	31	23
Menys de 19,5 h.	60	67	42	8
De 20 a 34 h.	90	69	37	39
De 35 a 45 h.	86	66	38	29
Més de 45,5 h.	85	66	36	26
Tipus de família				
Famílies monoparentals	89	68	40	16
Famílies biparentals	84	59	35	17
Famílies reconstituïdes	86	66	37	28
Altres tipus de família	88	59	32	20
Nivell d'ingressos de la llar				
Fins a 14.400€	88	63	41	17
De 14.401€ a 21.600€	88	63	37	24
De 21.601€ a 36.000€	86	64	35	25
De 36.001€ a 50.400€	87	73	42	33
Més de 50.401€	89	69	40	34
Ingressos irregulars	85	62	35	23
Nota mitja de la darrera avaluació				
Excel·lent	81	90	29	22
Notable	83	81	36	28
Bé	89	68	36	27
Aprovat	89	48	36	24
Suspès	91	42	43	24
Número de fills/es				
1 fill/a	86	60	40	29
2 fills/es	88	66	38	27
3 o més fills/es	83	67	33	21
País d'origen de l'adolescent				
Espanya	86	66	37	26
Països amb nivell mig i baix del PIB ^a	87	61	31	20
Edat				
13 anys	...	57	49	33
14 anys	80	62	40	26
15 anys	88	70	31	24
16 anys	84	75	25	18
Sexe del fill/a de referència				
Home	87	55	37	25
Dona	86	74	37	26
Percentatge total				
	86	65	37	26

Font: Panel de Famílies i Infància.

... Menys de 20 observacions

a. Es considera països amb nivell baix i mig de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

El percentatge de mares i pares que ajuden als seus fills/es amb els deures és també reduït quan es compara amb intervencions menys actives en la seva educació. Segons el testimoni dels o de les adolescents, només el 37% de les seves mares i el 24% dels seus pares han col·laborat amb ells a fer els deures en l'últim mes. Probablement, en molts casos, això es deu al fet que l'ajuda no és estrictament necessària. Les dades posen de manifest que l'ajuda es concentra en els fills/es amb resultats educatius més pobres. El 43% dels nois/es amb nota mitjana d'*Insuficient* rep ajuda, però només el 29% del nois i noies que treuen *Excel·lent*. Mereix atenció una dada addicional. Els pares i mares que presten ajuda són fonamentalment els que tenen un nivell d'estudis més alt i que, en principi, s'entén que puguin estar més ben capacitats per a això. En aquest sentit, no s'hauria de passar per alt que l'ajuda a fer els deures està, en certa manera, fomentant la reproducció de desigualtats socials.

La tercera dimensió de la implicació dels pares en els estudis dels fills/es és la transmissió de desitjos i expectatives respecte a l'assoliment educatiu. A la immensa majoria de pares i mares dels adolescents els agradaria que els seus fills/es estudiessin una diplomatura o carrera universitària, i una proporció considerable (66%) creu que els seus fills arribaran a cursar estudis superiors. El gran valor concedit als estudis superiors està generalitzat entre tots els grups socials, encara que aquesta preferència està lleugerament més estesa entre els pares amb estudis superiors. Tot i la relativa homogeneïtat de les preferències, la Taula 7.5 permet percebre desigualtats significatives entre famílies. En les famílies que la mare o el pare tenen nivells d'estudis més baixos, existeix una discrepància considerable entre les aspiracions que els pares manifesten respecte a l'educació dels seus fills/es i les expectatives que alberguen que els seus fills/es vagin a complir-les. Així, per exemple, en les llars que la mare no té estudis només un 46% dels entrevistats/des creuen que el seu fill/a estudiarà una carrera universitària. En les llars que la mare té estudis primaris el percentatge puja lleugerament: 57%. En ambdós casos, hi ha una bretxa percentual considerable (de més de 20 punts) entre desitjos i expectatives. Aquesta bretxa es tanca a mesura que ascendim a través de l'escalafó educatiu.

Taula 7.5. Expectatives i desitjos que tenen els pares respecte a l'educació dels seus fills/es

	Han animat al noi/a a estudiar una carrera universitària	Creuen que el noi/a estudiarà una carrera universitària	Desitgen que el noi/a estudiï una carrera universitària	Se sentirien decebutos si el noi/a no completés els seus estudis universitaris
Nivell d'estudis de la mare				
Sense graduat escolar	51	46	71	24
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	58	57	80	23
Formació Professional o Cicles Formatius	63	70	80	25
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	60	66	82	23
Estudis Universitaris	66	86	88	32
Nivell d'estudis del pare				
Sense graduat escolar	52	47	71	24
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	58	58	79	22
Formació Professional o Cicles Formatius	59	73	81	24
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	61	67	85	26
Estudis Universitaris	57	86	86	33
Situació laboral dels pares				
No treballa cap dels dos	61	72	78	35
Només treballa el pare	58	63	79	27
Només treballa la mare	54	67	85	26
Treballen ambdós	63	72	83	25
Número de fills/es				
1 fill/a	61	72	85	31
2 fills/es	63	70	82	25
3 o més fills/es	57	63	79	26
País d'origen de l'adolescent				
Espanya	61	68	82	25
Països amb nivell mig i baix del PIB ^a	70	67	85	43
Sexe del fill/a de referència				
Home	56	60	79	25
Dona	64	74	84	26
Percentatge total				
	61	68	82	26

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. Es considera països amb nivell baix i mig de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

Dos aspectes a destacar són la influència del gènere i el lloc de naixement sobre els desitjos i expectatives dels pares. El percentatge de pares que creuen que les seves filles estudiaran una carrera universitària és una mica superior al d'aquells que creuen que ho faran els seus fills barons. Com tindrem l'ocasió de comprovar en la següent secció, aquesta percepció està probablement determinada pels millors rendiments educatius i les actituds més favorables cap a l'estudi que solen mostrar les noies. Per altra banda, les dades evidencien que els pares de nois/es nascuts fora d'Espanya, i especialment la població immigrant procedent de països menys desenvolupats, alberguen, en línies generals, el mateix tipus de desitjos i expectatives respecte a l'educació superior dels seus fills/es que els pares autòctons. L'única diferència remarcable entre col·lectius autòctons i immigrants –el percentatge de pares que se

sentirien molt o bastant decebuts si els seus fills/es no completessin estudis universitaris – sembla suggerir que la població que prové de països menys desenvolupats concedeix un valor molt elevat a les oportunitats educatives de que gaudeixen a Espanya i reclamen als seus fills/es compromisos conseqüents amb aquestes oportunitats sovint inexistents en els seus països d'origen.

Una última dimensió en la qual la implicació educativa dels pares és més limitada és l'assistència a reunions de les Associacions de Pares i Mares dels col·legis. El 42% dels pares no assisteixen mai o gairebé mai a aquestes reunions, i el 15% reconeixen fer-ho de forma ocasional. Els principals factors que incideixen en la freqüència de participació en les reunions de l'AMPA són el tipus de nucli familiar i les hores de treball de la mare. En primer lloc, les famílies monoparentals i reconstituïdes tendeixen a assistir amb menor freqüència a les reunions que les famílies biparentals, encara que la magnitud d'aquesta diferència és petita i probablement poc significativa des d'un punt de vista substantiu. Més significativa sembla la influència del nombre d'hores que treballa la mare. Quan les mares treballen jornades superiors a 45 hores la participació familiar en reunions de l'AMPA se'n ressent.

Taula 7.6. Freqüència amb la que els pares assisteixen a les reunions de l'AMPA en els darrers dos anys

	Mai o gairebé mai	Ocasionalment	Bastant sovint o molt sovint	Sempre	Total
Nivell d'estudis de la mare					
Sense graduat escolar	48	16	10	27	100%
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	39	15	12	34	100%
Formació Professional o Cicles Formatius	42	13	14	32	100%
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	44	16	10	30	100%
Estudis Universitaris	44	14	13	30	100%
Nivell d'estudis del pare					
Sense graduat escolar	47	16	9	28	100%
Primaris (EGB, Batxillerat elemental)	39	14	12	35	100%
Formació Professional o Cicles Formatius	36	17	14	34	100%
Secundaris (BUP, Batxillerat superior)	46	15	11	28	100%
Estudis Universitaris	46	12	13	29	100%
Situació laboral dels pares					
No treballa cap dels dos	44	11	7	39	100%
Només treballa el pare	39	14	15	32	100%
Només treballa la mare	44	14	8	33	100%
Treballen ambdós	40	14	12	33	100%
Hores setmanals que treballa la mare					
No treballa	39	13	15	33	100%
Menys de 19,5 h.	32	14	11	44	100%
De 20 a 34 h.	39	12	15	34	100%
De 35 a 45 h.	41	15	12	33	100%
Més de 45,5 h.	46	17	9	28	100%
Hores setmanals que treballa el pare					
No treballa	45	11	10	35	100%
Menys de 19,5 h.	58	0	17	25	100%
De 20 a 34 h.	50	15	14	21	100%
De 35 a 45 h.	39	14	12	34	100%
Més de 45,5 h.	41	14	13	32	100%
Tipus de família					
Famílies monoparentals	47	19	11	24	100%
Famílies biparentals	54	16	9	21	100%
Famílies reconstituïdes	40	14	13	33	100%
Altres tipus de família	47	11	9	33	100%
Nivell d'ingressos de la llar					
Fins a 14.400€	45	12	10	33	100%
De 14.401€ a 21.600€	40	15	13	32	100%
De 21.601€ a 36.000€	42	15	13	30	100%
De 36.001€ a 50.400€	45	15	11	29	100%
Més de 50.401€	45	12	14	30	100%
Ingressos irregulars	43	14	11	32	100%
Nota mitja de la darrera avaluació					
Excel·lent	39	13	14	34	100%
Notable	40	15	11	34	100%
Bé	47	14	12	28	100%
Aprovat	42	15	11	32	100%
Suspès	47	13	14	26	100%
Número de fills/es					
1 fill/a	43	15	11	31	100%
2 fills/es	42	15	11	32	100%
3 o més fills/es	43	13	14	30	100%
País d'origen de l'adolescent					
Espanya	42	14	12	32	100%
Països amb nivell mig i baix del PIB ^a	47	18	8,6	26	100%
Edat					
13 anys	42	13	11	34	100%
14 anys	43	18	11	29	100%
15 anys	43	13	13	31	100%
16 anys	42	15	13	31	100%
Sexe del fill/a de referència					
Home	45	14	12	29	100%
Dona	40	15	12	33	100%
Total	42	15	12	31	100%

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. Es considera països amb nivell baix i mig de PIB aquells que el seu PIB (Producte Interior Brut - Paritat de Poder Adquisitiu) és inferior o igual a 16.500\$.

En resum, les dades evidencien que els pares tendeixen a concedir una alta valoració a l'assoliment educatiu, però sovint aquest interès en l'educació no es materialitza en formes d'implicació directa en l'educació formal dels seus fills/es. La majoria dels pares solen interessar-se pel que fan els seus fills/es al col·legi, per les seves relacions amb els professors i els companys/es, però un nombre considerable no assumeix responsabilitats addicionals, ja sigui perquè no se senten capacitats, per dificultats de conciliació de la seva vida laboral i familiar o perquè simplement abduquin de les seves responsabilitats.

Capital social de les famílies, èxit i fracàs escolar

Cada família és un món i té característiques individuals que la fan diferent a totes les altres. Les formes d'educar i treure endavant als fills són molt variades, perquè les circumstàncies socials de cada família i la situació vital dels seus membres són específiques, la qual cosa propicia una considerable heterogeneïtat. La tasca de la sociologia és, no obstant això, reduir la complexitat que ofereix la realitat social per a fer-la comprensible. Amb aquesta finalitat, els sociòlegs/ues han desenvolupat conceptes per analitzar les relacions entre els membres de les comunitats humanes – en aquest cas la família. Un dels conceptes més utilitzats és el de capital social. Es tracta d'aquelles dimensions de les relacions socials que faciliten l'execució de determinades accions i afavoreixen l'assoliment de resultats desitjables. En aquest capítol ens centrarem específicament en una dimensió concreta: el seguiment que els pares realitzen de les activitats escolars dels fills. El nostre propòsit és analitzar en quina mesura aquest seguiment contribueix a orientar les expectatives dels fills respecte a l'educació i afavoreix l'assoliment educatiu.

La variable utilitzada per mesurar el capital social utilitza dues preguntes del Panel de Famílies i Infància en les quals s'interroga als adolescents sobre la freqüència amb que parlen amb la seva mare i el seu pare sobre l'escola i professors/es. Amb aquestes preguntes s'ha construït un indicador de seguiment que pot adquirir tres valors: baix, mig i alt. El seguiment que els pares realitzen de les activitats escolars dels seus fills/es és, a més d'un bon detector del grau de comunicació entre pares i fills, un indicador correlacionat amb altres dimensions de la relació intergeneracional, com són el control parental – a través del qual els pares es proposen detectar comportaments que

dirigeixen als fills/es cap a una direcció inadequada– i el suport per a l'assoliment de resultats educatius que, a ulls de la immensa majoria de pares, són desitjables.

La investigació arrenca a partir d'una sèrie d'intuïcions teòriques i d'evidències empíriques. El primer punt de partida de l'anàlisi són una sèrie d'hipòtesis teòriques investigades en altres contextos – per exemple, per la sociologia britànica i nord-americana – que relacionen pràctiques i estils educatius dels pares amb els rendiments educatius dels seus fills/es. Un estudi bastant conegut que treballa en aquesta línia és la investigació de Kim (2001) sobre l'èxit escolar dels estudiants coreans a Amèrica del Nord. La conclusió que aquest investigador extreu del seu treball és que la clau per a entendre els bons resultats d'aquests estudiants, en un entorn que, a primera vista, podria semblar hostil per a adolescents immigrants, cal buscar-la en les formes que tenen els seus pares d'educar i portar als seus fills endavant. A diferència dels adolescents procedents d'altres grups, els estudiants coreans es beneficien de pràctiques parentals que combinen alts nivells de comunicació i confiança mútua entre pares i fills/es amb un grau alt d'implicació dels pares en l'educació dels fills, tant pel que fa a la supervisió del seu treball com a la transmissió d'una ètica d'autoexigència.

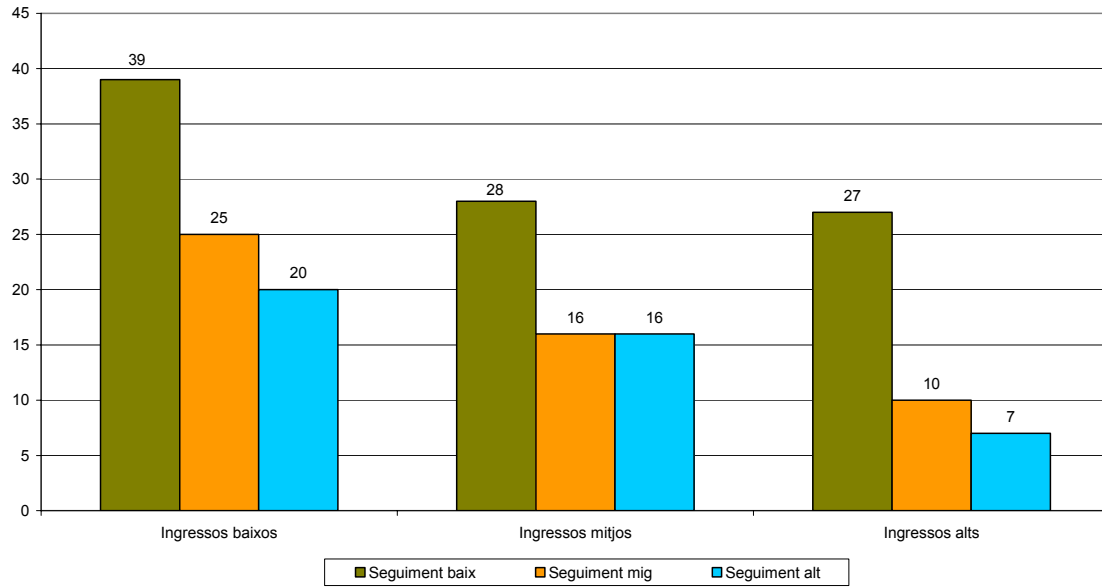
Un segon punt de partida és l'evidència sobradament coneguda i acreditada per molts estudis que ens indica que, tot i la universalització de l'accés a l'educació i la millora de la qualitat del sistema educatiu, persisteixen desigualtats notables en els rendiments educatius d'estudiants d'orígens socials diferents. Els fills/es de famílies acomodades solen traure millors notes que els nois/es d'origen més humil, solen fracassar menys en els seus estudis i solen albergar expectatives més optimistes respecte al seu assoliment educatiu futur. Diversos mecanismes contribueixen a explicar aquestes pautes de reproducció de la desigualtat. Una primera corrent teòrica i d'investigació posa l'èmfasi en la capacitat de les famílies de rendes més altes de mobilitzar més recursos econòmics per activar les capacitats i aptituds educatives dels seus fills/es: ordinadors, classes de reforç, cursos a l'estranger, etc. Un segon bloc d'explicacions posa l'accent en les concepcions i expectatives diferenciades que s'alberguen en diferents entorns socials. Des d'aquest punt de vista, els progenitors de rendes més altes estan més familiaritzats amb els hàbits i valors que propicien l'assoliment educatiu – generalment, perquè ells mateixos han passat més anys dins del sistema educatiu– i això afavoriria el fet de poder transmetre'ls de forma més efectiva als seus fills/es. El nostre propòsit en aquesta secció és examinar com es relaciona el seguiment que realitzen els

pares de l'activitat escolar dels seus fills/es amb les pautes de reproducció de la desigualtat.

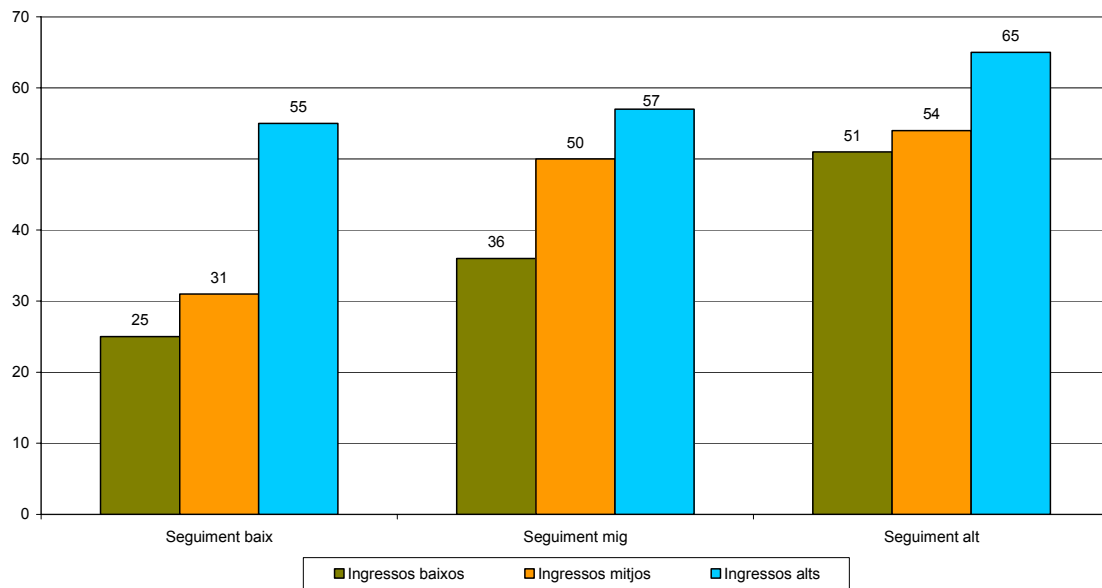
El tercer punt de partida és l'evidència que les noies estan obtenint, tant a Espanya com en la immensa majoria de països desenvolupats, millors resultats educatius que els nois. Un informe recent de Eurostat posa de relleu que, en el conjunt de la Unió Europea, només a Àustria les noies presenten taxes d'abandó escolar prematur superiors als nois. A Espanya, les taxes d'abandó escolar prematur dels nois són dotze punts percentuals superiors a les de les noies –35,8 % de nois, per 23,8 % de noies. Aquestes xifres es corresponen amb altres dades conegudes. A Catalunya, el 55% dels estudiants de Batxillerat són noies, i el 45% nois (Informe CIIMU 2004). El 58% dels alumnes aprovats en selectivitat a Catalunya són noies i només el 42% nois (INE 2005). Aquestes diferències s'accentuen encara més quan s'examinen les graduacions universitàries recents. L'any 2004, el 60% dels estudiants llicenciats i diplomats eren noies, el 40% nois. En alguns països, com Gran Bretanya, els rendiments desiguals de nois i noies han generat un debat social molt important i han propiciat iniciatives públiques per tractar de corregir la situació. A Espanya, de moment i malgrat la magnitud de les diferències – molt superiors a les que es donen a Gran Bretanya – el debat no s'ha plantejat. El nostre propòsit en aquesta secció és examinar com incideixen els estils educatius que els pares posen en pràctica sobre les desigualtats de rendiments educatius de nois i noies.

Els Gràfics 7.1, 7.2 i 7.3 evidencien el que els estudis internacionals apunten. El seguiment que els pares realitzen de l'activitat escolar dels fills/es influeix sobre els seus rendiments educatius i expectatives d'assoliment educatiu futur. Tal com es pot observar, la proporció de nois/es amb una nota mitjana d'*Insuficient* és considerablement superior quan el seguiment familiar és baix. Aquesta proporció disminueix a mesura que augmenta el seguiment familiar, sigui quin sigui el nivell de renda. Dit d'una altra manera, existeix una relació positiva entre el seguiment que realitzen els progenitors i la probabilitat que el fill aprovi. També és evident que existeix una associació estadística entre la probabilitat d'obtenir una nota mitja alta – *Notable* o *Excel·lent*– i el seguiment familiar, que regeix igualment en tots els nivells de renda. Finalment, en la mateixa línia, la proporció de nois/es que creuen que estudiaran una carrera universitària s'incrementa quan el nivell de seguiment familiar augmenta.

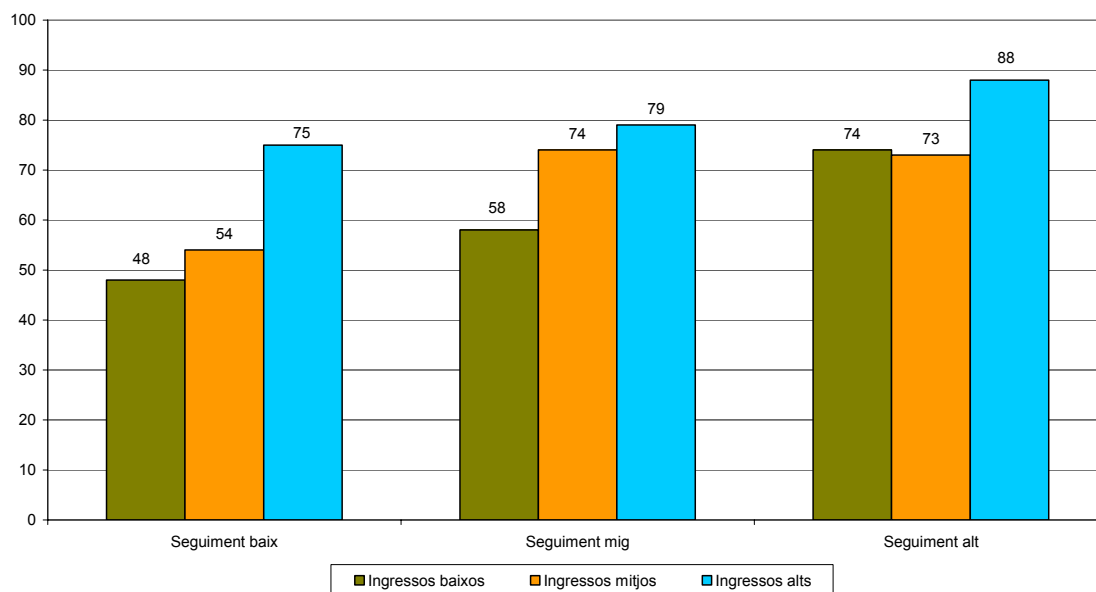
Gràfic 7.1. Proporció d'adolescents que treuen nota mitja *Suspès* segons nivell d'ingressos i seguiment familiar de l'activitat escolar

Gràfic 7.2. Proporció d'adolescents que treuen nota mitja *Notable-Excel·lent* segons nivell d'ingressos i seguiment familiar de l'activitat escolar

Gràfic 7.3. Proporció d'adolescents que creuen que estudiaran una carrera universitària segons nivell d'ingressos i seguiment familiar de l'activitat escolar

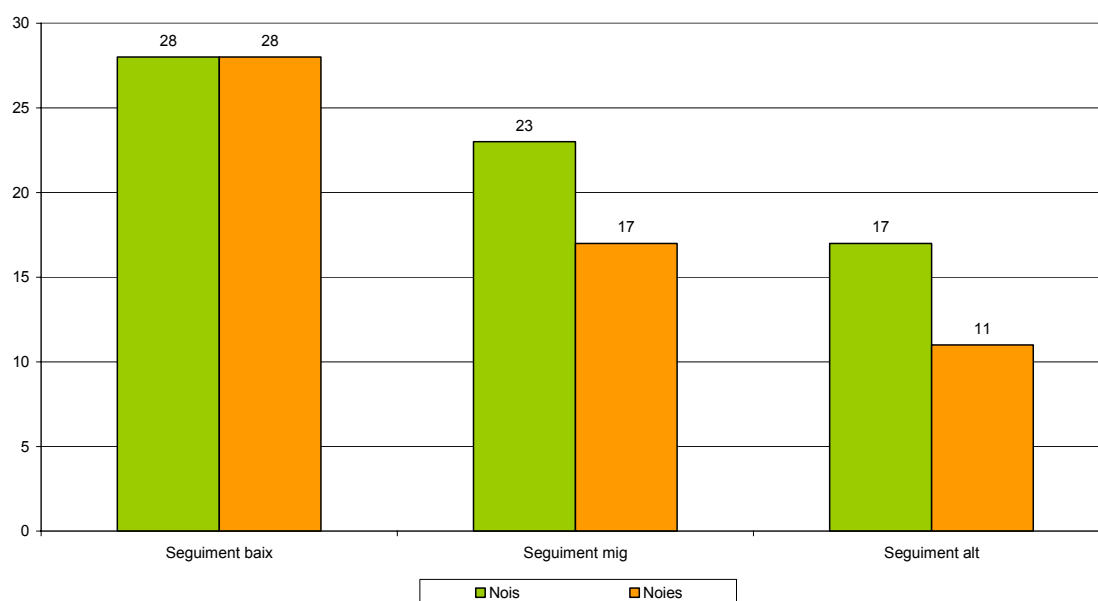

Els resultats són inequívocs. Els pares poden exercir una influència positiva sobre el rendiment i expectatives educatives dels seus fills/es si s'interessen pel que els passa a l'escola i per les seves relacions amb el professorat. Aquesta influència és evident en tot tipus de famílies, però com també es pot observar, la seva magnitud varia en funció del seu nivell de renda. Els fills/es de famílies més acomodades –ingressos alts i mitjos– treuen menor part al seguiment familiar que els fills/es de famílies més humils. En altres paraules, el “progrés” en els rendiments que propicia el seguiment familiar és major per als fills de famílies de nivells de renda més baixa que per als altres, el que contribueix a corregir l'efecte de classe sobre els rendiments educatius. El mateix succeeix amb les expectatives educatives. Quan el seguiment familiar és alt, tres de cada quatre fills/es de famílies amb nivells baixos d'ingrés confien estudiar una carrera universitària – un percentatge similar al dels fills/es de famílies amb un nivell d'ingressos mig. El “progrés” dels fills/es de les famílies menys acomodades es reflecteix clarament en els gràfics 7.1, 7.2 i 7.3. A mesura que augmenta el seguiment familiar s'esfumen bona part de les bretxes originals que s'observen entre les columnes que representen rendiments i expectatives educatives diferenciades de cada grup de renda.

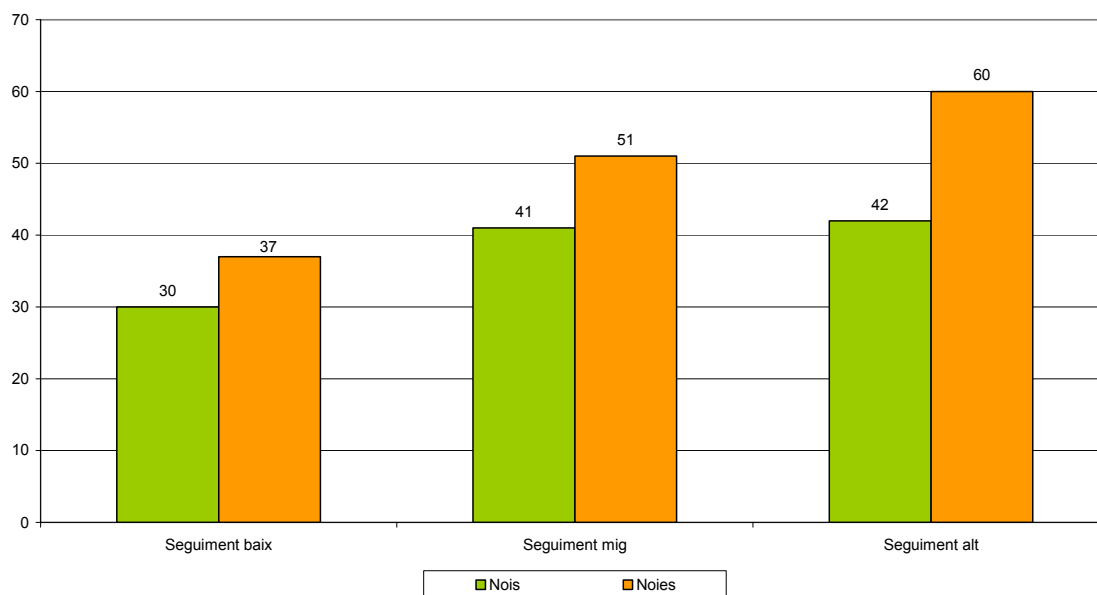
Els pares que dediquen temps als seus fills/es no només afavoreixen el seu rendiment educatiu, sinó que també contribueixen, en cas d'existir, a compensar els desavantatges del seu origen social. Fomentar el seguiment de l'activitat escolar per part

dels pares és, aparentment, una bona inversió social, a l'incrementar les oportunitats dels sectors socials desfavorits d'arribar als nivells d'assoliment educatiu que es corresponen amb el seu talent i esforç. Ara bé, desafortunadament, els efectes del seguiment familiar sobre l'assoliment educatiu no actuen sempre en el sentit de reduir les desigualtats educatives. Els Gràfics 7.4, 7.5 i 7.6 posen de manifest una altra cara del seguiment familiar: el seu efecte diferencial per gènere. Les noies es beneficien més del seguiment que realitzen els seus pares i, com a conseqüència, obtenen millors resultats i generen expectatives més favorables de cara a l'estudi. La imatge gràfica és clara. A nivells alts de seguiment familiar la bretxa en notes i expectatives entre nois i noies s'eixampla. Les noies no només obtenen millors resultats que els nois quan existeix aquest seguiment, sinó que el seu avantatge sobre els primers s'incrementa.

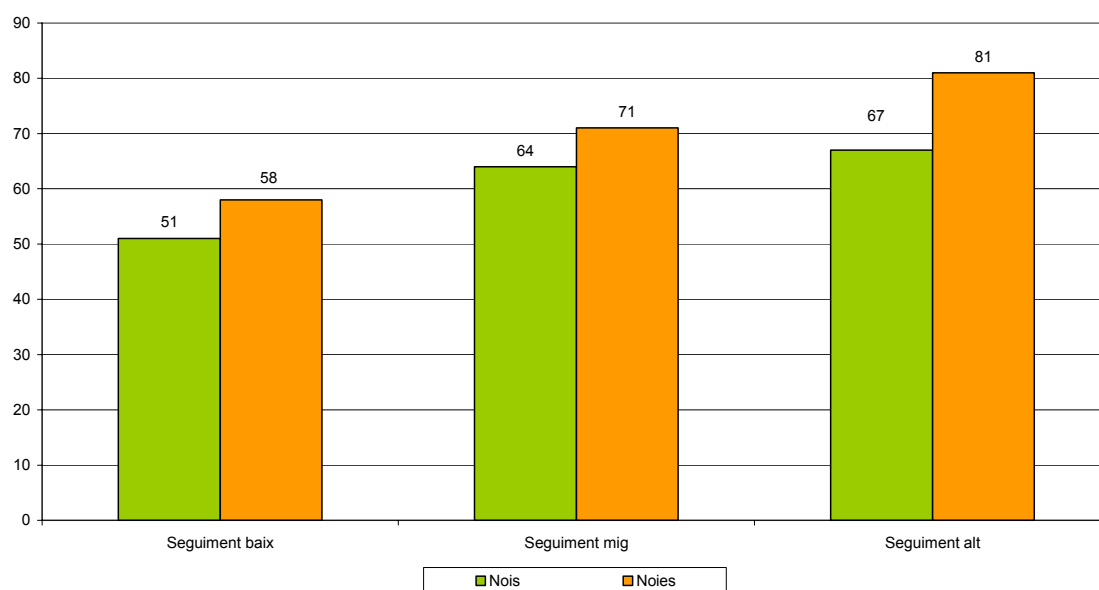
Gràfic 7.4. Proporció de nois i noies amb una nota mitja de *Suspès* segons nivell de seguiment familiar de l'activitat escolar

Gràfic 7.5. Proporció de nois i noies amb una nota mitja de *Notable-Excel·lent* segons nivell de seguiment familiar de l'activitat escolar

Gràfic 7.6. Proporció de nois i noies que creuen que estudiaran una carrera universitària segons nivell de seguiment familiar de l'activitat escolar

Com era d'esperar, els pares que vigilen i controlen l'estudi dels seus fills/es contribueixen a prevenir el fracàs escolar i a promoure l'excel·lència educativa. El que aporten de nou les dades és que posen al descobert que no tots els adolescents es beneficien de la mateixa manera dels estils educatius que posen en pràctica els progenitors. Els grups més desfavorits econòmicament i les noies surten més

beneficiats. Des d'un punt de vista normatiu que afavoreix la igualació d'oportunitats vitals, aquesta és una bona notícia. El seguiment familiar de l'activitat escolar pot ser un mecanisme corrector de desigualtats socioeconòmiques i de gènere encara presents en les nostres societats. Els nois i noies que obtenen millors notes gràcies a l'esforç que realitzen els seus pares pertanyen en la majoria dels casos a grups socials que, de no donar-se aquesta intervenció, experimentarien situacions de desavantatge més acusades en altres esferes de la societat.

No existeix una recepta única per educar i portar als fills/es endavant. Cada família mobilitza els recursos disponibles i dedica temps i esforç com millor pot i sap. Els resultats examinats en aquesta secció evidencien que el temps i esforç que els progenitors inverteixen a fer un seguiment de les activitats escolars dels seus fills/es constitueixen un capital d'enorme importància per a aquests, que pot compensar altres desavantatges. L'evidència presentada corrobora les tesis de qui, sense negar la importància que té la capacitat econòmica de les famílies, sostenen que la comunicació intergeneracional sobre qüestions escolars, el control i el suport a l'estudi tenen una influència molt notable sobre els resultats acadèmics dels adolescents. Lluitar contra els baixos rendiments escolars i fomentar l'èxit escolar comporta necessàriament enfrontar-se a les traves que impedeixen o desanimen als pares a implicar-se activament en l'educació formal dels fills/es.

ELS MENORS DAVANT LA DIVERSIFICACIÓ DE LES FAMÍLIES

Com tot sistema social, la família és sensible als canvis que tenen lloc en el seu entorn social i històric. Així, al llarg de les diferents èpoques, i lluny de romandre estàtica i immutable, la família ha anat modificant-se al fil dels diferents canvis –ideològics, culturals, econòmics, etc. – que l’han envoltat, de manera que, i com sintetitza Gimeno (1999) , la seva progressiva adaptació a aquests canvis s’observa en tres grans fronts relacionats entre si: els membres que componen el nucli familiar, els rols que aquests ocupen, i les funcions que s’atribueixen a la família en el seu conjunt. Si parem esment al primer d’aquests conjunts de canvis, les dades que ens aporten els estudis de tipus demogràfic i sociològic il·lustren amb claredat com la família està experimentant en les últimes dècades modificacions molt importants en la seva composició o estructura, la qual cosa determina, entre altres coses, que la diversitat familiar estigui deixant de ser l’excepció per a constituir-se cada vegada més en la norma. En el cas específic d’Espanya, i a pesar que contem amb indicadors que reflecteixen com el procés s’inicia moderadament en la dècada dels 60, la transició política de 1975 va suposar un punt d’inflexió des del qual van arrencar o bé es van accelerar significativament tot un seguit de canvis de tipus divers (igualtat legal entre ambdós gèneres, accés creixent de la dona al mercat laboral extradomèstic, aprovació de la llei del divorci, legalització i avanços en anticoncepció, etc.) que han alterat substancialment tant la composició com la dinàmica de funcionament de les famílies espanyoles (Iglesias de Ussel, 1998) . Com indiquen diversos autors (Alberdi, 1999; Flaquer., 1999; Iglesias de Ussel, 1998) l’avaç d’aquest procés cap a la pluralitat de formes familiars és similar al que s’aprecia en altres països, però en el nostre cas el realment destacable és la considerable acceleració amb la qual està produint-se aquest procés de diversificació familiar. Tal com puntualitzen Alberdi (1999)³⁷ i Flaquer (1999)³⁸ , és necessari contemplar amb certa cautela les diverses dades que ajuden a dibuixar el perfil estructural o la composició aparent de les llars, doncs el realment substantiu no és tant la forma externa que una família adopti sinó les relacions que s’estableixen en el seu interior. És precisament en aquest aspecte, i en concret en els canvis que es produeixen en les relacions familiars entre diferents tipus de família i les seves conseqüències en la vida dels menors, en que concentrarem la nostra anàlisi. Encara així, és important assenyalar breument els principals canvis en les característiques sociodemogràfiques de les famílies espanyoles i la seva evolució més recent.

³⁷ Alberdi, I. (1999) *La nueva familia española*. Madrid: Taurus

³⁸ Flaquer, Ll. (1999) *La estrella menguante del padre*. Barcelona: Ariel.

Canvis en l'estructura familiar

Un dels trets més assenyalats sobre l'evolució de l'estructura de les llars a Espanya és la seva reducció o “simplificació” (Flaquer 2006)³⁹. Al mateix temps que es redueixen les famílies nuclears ampliades i les extenses o complexes (plurinuclears), s'incrementen les xifres que parlen del pes relatiu de les llars habitades per una sola persona (unipersonals) o per un adult convivint amb menors (monoparentals); això és, formes familiars reduïdes quant a la seva grandària. D'aquesta forma, no ha d'interpretar-se la reducció de la grandària de les llars com un sinònim de l'existència d'una forma predominant d'organització familiar, en aquest cas la família nuclear en sentit estricte, sinó com a conseqüència, precisament, de l'efecte contrari: una certa pèrdua de pes relatiu en el conjunt de les llars de les formes nuclears biparentals en favor de les llars unipersonals i monoparentals. En resum, el creixement de la monoparentalitat, el nombre de parelles sense fills/es, les llars sense nucli familiar —tant les unipersonals com les de dues o més persones— són, a grans trets, els canvis de la morfologia familiar espanyola registrats durant l'última dècada. Això denota la proliferació d'una creixent diversitat familiar i indica que les persones adopten noves formes de llar en detriment de les més tradicionals, com les constituïdes per parelles amb fills, encara majoritàries però el pes relatiu de les quals ha començat a disminuir.

En el cas de Catalunya, i segons els resultats del Panel de Famílies i Infància, s'observa que el model familiar predominant és el de la família nuclear (vuit de cada deu famílies estan compostes pels dos progenitors i fills/es menors a càrrec). No obstant això, és important assenyalar el creixement del nombre de famílies monoparentals en l'última dècada: mentre en 1996 ho constituïen el 9,4% de les famílies (segons dades del IDESCAT)⁴⁰ en 2006 ho són ja el 13% —el 11% encapçalades per la mare i el 2% pel pare. Les famílies reconstituïdes —procedents d'unions anteriors com a mínim d'un dels dos progenitors— segueixen representant una minoria, un 6% del total.

L'augment de la diversitat familiar exigeix una major atenció a l'emergència de nous riscos associats ja no només a les desigualtats de classe —propis de les societats industrials—, sinó també a les característiques de l'estructura familiar i els processos familiars que es desenvolupen en el seu si. L'augment de les famílies monoparentals és

³⁹ Flaquer, Ll. et al. (2006) *Monoparentalidad e infancia*. Barcelona: Fundación La Caixa.

⁴⁰ Citat en, Almeda, E. (2004) *Les famílies monoparentals a Catalunya: Perfils, necessitats, i percepcions*. Barcelona: Departament de Benestar i Família, Generalitat de Catalunya.

el producte de l'increment extraordinari de les ruptures conjugals. En aquesta situació, un nombre creixent de nens i joves passen etapes més o menys llargues de les seves vides a càrrec d'un progenitor divorciat o separat i potser, en algun moment de la seva vida, convisin al costat d'una nova parella del seu progenitor –això és, en el si d'una família reconstituïda. En els següents apartats ens centrarem en la naturalesa i qualitat de les dinàmiques relacionals que es produeixen en els diferents tipus d'estructura familiar –ja sigui biparental, monoparental i reconstituïda. A continuació ens ocuparem de l'estudi dels efectes que els canvis estructurals tenen en la vida dels menors. Això és, quines diferències existeixen en els valors, actituds i comportaments dels joves adolescents segons formin part d'una família biparental, monoparental i/o reconstituïda.

Gestió de l'absència

Diners i temps són dos recursos claus que els pares confereixen als seus fills/es. Els *diners* proveeixen de les necessitats bàsiques (menjar, allotjament, a més d'altres béns materials) per a promoure el desenvolupament del nen. S'ha demostrat que viure en la pobresa, i especialment en pobresa persistent, dificulta el desenvolupament social, psicològic i cognitiu del nen. El temps compartit ofereix als pares l'oportunitat de realitzar el seguiment i control necessari per a l'educació i socialització del menor. La distribució de temps i diners està en part condicionada per l'estructura familiar (ja sigui biparental, monoparental o reconstituïda), així com les dinàmiques relacionals que s'estableixen en la família. Quan un dels progenitors –habitualment el pare– no conviu amb el menor, la inversió paterna de temps i diners generalment disminueix. Això ocorre perquè la no convivència amb el fill/a incrementa d'una banda els costos de transacció i, per un altre, dificulta el temps compartit i el control sobre la forma que els recursos econòmics són distribuïts. Abundant evidència empírica confirma que els pares que no resideixen amb els seus fills/es contribueixen amb menys recursos econòmics i passen menys temps amb els seus fills que aquells que conviuen amb ells. Per aquest motiu, no és sorprenent que les llars més pobres siguin precisament les encapçalades per un sol progenitor –habitualment la mare, doncs és qui es queda generalment amb la custòdia dels fills/es– amb menors a càrrec. La situació econòmica de les famílies monoparentals s'agreuja especialment quan el pare absent no es fa càrrec dels costos del fill/a. De fet, segons els resultats del Panel de Famílies i Infància, aproximadament

quatre de cada deu dones afirmen no rebre recursos econòmics dels pares absents –és a dir, aquells que no conviuen en la llar familiar. A més, un 25% afirma que es produeixen retards en la manutenció dels fills/es a càrrec, el que repercuteix de forma considerable en la capacitat per a fer-se càrrec de les despeses del menor –tal com reconeixen el 64% de les mares.

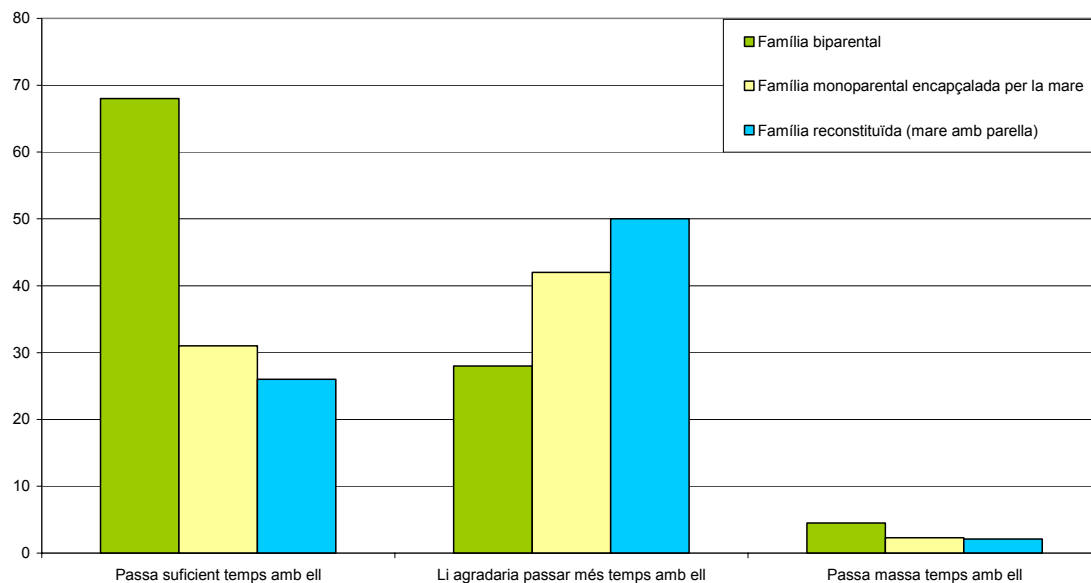
Diners i temps són els recursos que generalment es regulen després de la separació o divorci de la parella a través de la pensió alimentària i del règim de visites. D'aquesta forma es procura garantir el dret del menor a la manutenció per a la seva millor cura i criança, així com la forma, freqüència i condicions que aquell que no viu en la mateixa llar que el nen/a compleixi amb l'obligació de tenir amb ell/ella una relació directa i regular. A pesar d'existir tal regulació, la relació amb els fills/es es veu truncada moltes vegades després del divorci o la separació de la parella. És destacable i preocupant constatar, segons dades del Panel de Famílies i Infància, que una quarta part dels adolescents amb pare absent, no l'han vist mai en l'últim any – fora del període de vacances. Una altra quarta part el veu entre una i quatre vegades a la setmana. Tan sols un 5% dels adolescents amb pare absent el veu tots els dies. Durant el període de vacances, els/es adolescents passen una mitjana de 15 dies amb el pare absent.

La massiva incorporació de la dona en el mercat laboral qüestiona la divisió tradicional del treball, on el rol de la dona és reduït a l'àmbit privat del domèstic i la cura familiar, i el del home al domini públic de la producció. L'erosió del model de l'home com proveïdor del salari familiar – *breadwinner* – redefineix el paper tant d'homes com de dones en la comptabilització del treball i la cura familiar. Encara que la majoria dels discursos es centrin en la gestió de la doble presència de la dona en l'àmbit del treball i de la cura, i dels efectes en benestar dels fills/es, és important que tant la investigació social com les polítiques públiques redefineixin aquests discursos equilibrant la responsabilitat del pare i de la mare en la cura i el benestar econòmic dels fills/es menors. La importància de la figura paterna i de la necessitat d'una responsabilitat compartida en l'educació i criança dels fills/es és reconeguda a través de mesures públiques com el dret a la baixa paterna⁴¹. Però si la regulació contempla la importància de la figura del pare en els primers mesos de vida del bebè, com garantir la seva presència al llarg del cicle vital? Més concretament, com garantir la presència del

⁴¹ En països com Noruega, s'implementa la baixa paterna "daddy quota" des de 1993 per a promoure la implicació del pare en la cura del fill/a des dels primers mesos de vida. Mentre en altres països la baixa paterna és optativa (i en ocasions han de compartir-la amb la mare), a Noruega és gairebé obligatòria ja que si el pare no s'acull a ella, perd per complet el dret.

pare quan es trenca la relació de parella? A pesar que el règim de visites pretén garantir una relació regular i directa amb el menor, factors com el conflicte en la parella, la distància o el naixement de fills/es amb una nova parella, pot perjudicar en el temps que el menor comparteix amb el seu pare⁴². Potser un primer pas sigui reconèixer els desitjos del menor.

Gràfic 8.1. Valoració del temps que passa l'adolescent amb el seu pare segons tipus de família

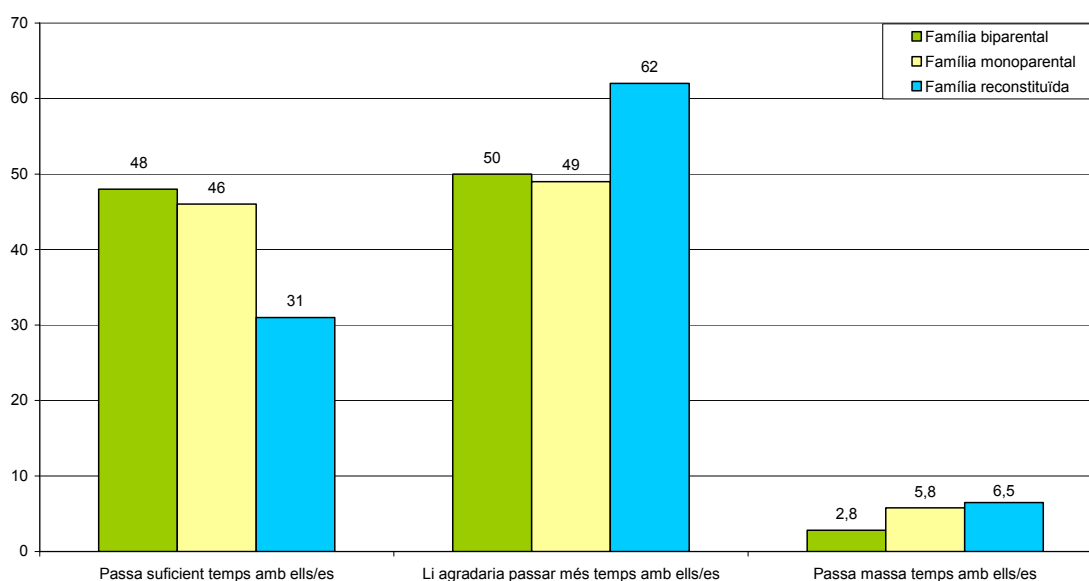
Segons s'observa en el gràfic 8.1, existeix una proporció considerable d'adolescents als quals agradaria passar més temps amb el seu pare. Òbviament, les oportunitats per a disposar de temps compartit varia en funció de l'estructura familiar; d'aquí que sigui entre les famílies en les quals el pare no conviu amb el menor – monoparentals i reconstituïdes– on la proporció d'adolescents que manifesten el desig de compartir temps amb el seu pare sigui major. Mentre el 28% d'adolescents que viuen amb els seus dos progenitors reconeixen que els agradaria passar més temps amb el seu pare, entre les monoparentals –encapçalades per la mare– ho manifesta un 42%, i la meitat dels adolescents que viuen en famílies reconstituïdes –considerant només aquelles formades per la mare i la seva nova parella. La percepció de la manca de la

⁴² Alguns estudis consideren que un dels factors que inhibeixen als pares (homes) a participar de forma activa en la cura i educació dels seus fills/es és la figura de la mare com “gatekeeper” o guardià. Es tracta d'una sèrie de valors i conductes que reafirmen el rol tradicional de la dona com mare i cuidadora, a més de manifestar desconfiança en la capacitat del pare com cuidador. Per tant, es tracta d'un model que reforça la divisió tradicional dels rols de gènere en l'àmbit familiar (Allan i Hawkins 1999).

figura del pare és major quan el menor no conviu amb ell en la mateixa llar. No obstant això, també es important assenyalar que aquesta percepció s'accentua quan l'adolescent viu en famílies reconstituïdes en comparació amb les monoparentals.

Els canvis en l'estructura familiar afecten especialment a les condicions de possibilitat de mantenir el contacte amb els fills/es i, en conseqüència, aquests acusen aquesta manca. Però no només el pare, sinó també els avis són parents amb els quals als adolescents els agradaria passar més temps.

Gràfic 8.2. Valoració del temps que passa l'adolescent amb els seus avis/es segons tipus de família

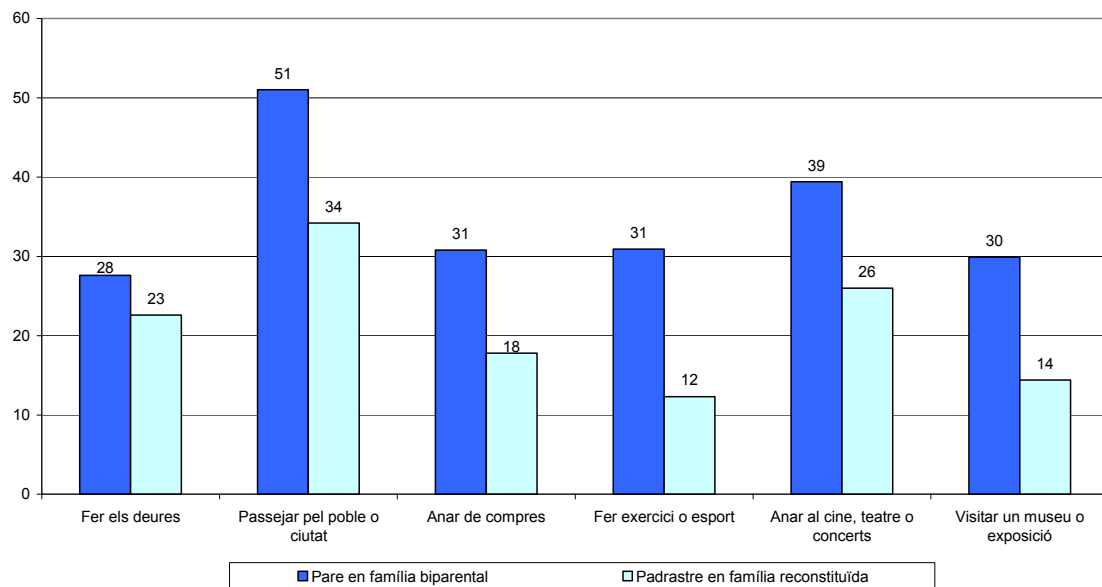

La meitat dels adolescents que viuen en famílies biparentals, així com els que viuen en famílies monoparentals, expressen el seu desig de passar més temps amb els seus avis. Entre els que viuen en famílies reconstituïdes ho manifesten un 62%. De fet, cada vegada s'inicien més processos judicials a instància dels avis dels menors amb la pretensió que s'instauri un règim de visites davant els inconvenients plantejats pel progenitor perquè es compleixi el dret del menor a relacionar-se amb els seus parents més propers. Responent a aquestes manques manifestades tant pels menors com pels avis caldria promoure pràctiques i polítiques que propiciessin el manteniment de les relacions intergeneracionals, especialment després de la ruptura de la parella.

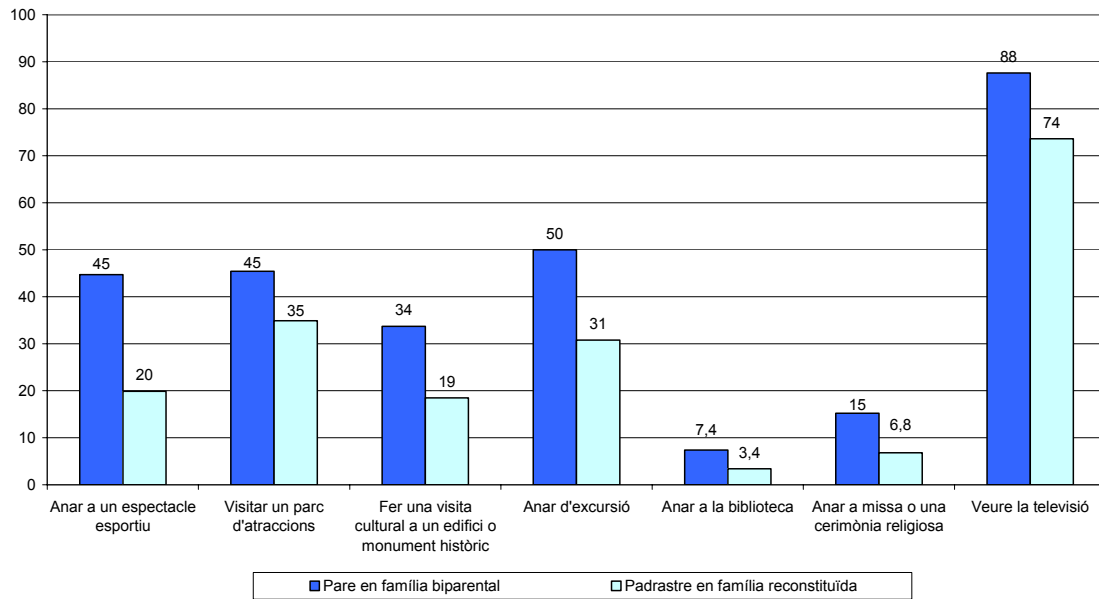
El rol de la figura paterna pot variar considerablement en funció de l'estructura familiar. Amb l'augment de les ruptures conjugals, la probabilitat que el menor

experimenti diverses formes de paternitat augmenten. Al llarg de diverses etapes de la seva infància i joventut un menor pot conviure amb els seus progenitors biològics; la separació de la parella pot dur-li a conviure amb només un dels seus progenitors separat o divorciat (habitualment la mare) i redefinir la relació amb el pare absent. És possible que, en algun moment de la seva vida, convisqui al costat d'una nova parella del seu progenitor –això és, en el si d'una família reconstituïda– i, en conseqüència, es redefeixin les dinàmiques de relació familiar amb el seu padrastre o madrastra. Cadascuna d'aquestes etapes modifica de forma considerable el temps i les activitats que el menor realitza conjuntament amb els seus progenitors (veure Gràfic 8.3 i 8.4).

Gràfic 8.3a. Activitats que realitzen els adolescents amb el pare en una família biparental i amb el padrastre en una família reconstituïda

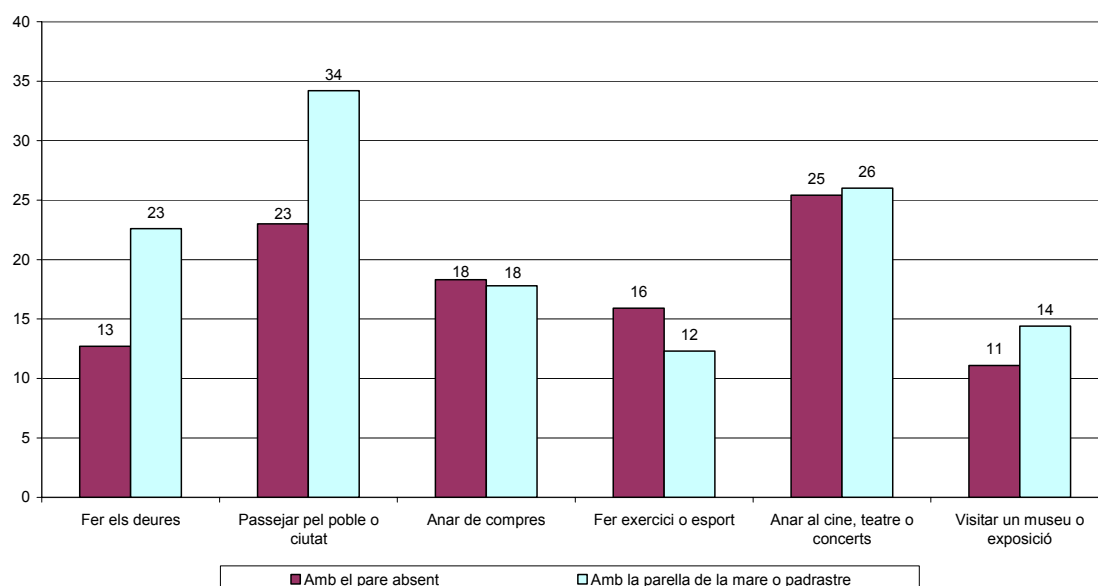
Gràfic 8.3b. Activitats que realitzen els adolescents amb el pare en una família biparental i amb el padrastre en una família reconstituïda

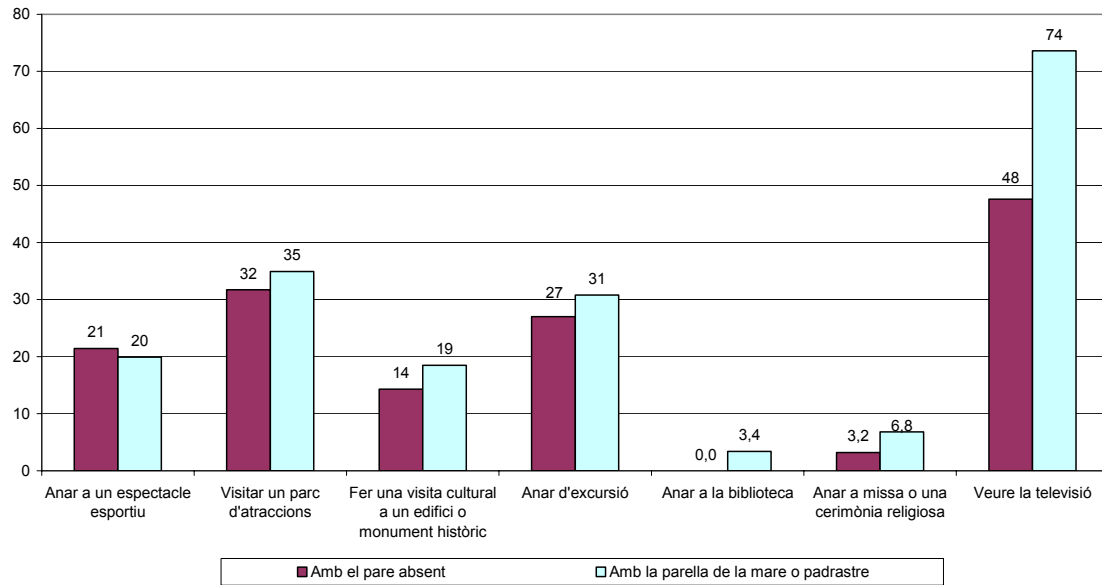
Expectatives socials solien veure en la nova parella de la mare monoparental un substituti paternoconjugal que faria les funcions del pare que falta en la llar, al mateix temps que cobriria els buits –inclús de lideratge– de la mare sola. No obstant això, aquestes expectatives semblen més aviat correspondre a la monoparentalitat clàssica que esdevenia després de la defunció de l'espòs, que aquella en la qual el pare biològic està separat o divorciat. Com pot observar-se en el Gràfic 8.3, la proporció d'adolescents que realitzen les activitats analitzades amb el pare biològic és major que la que les realitza amb el padrastre. Així per exemple, mentre un 50% d'adolescents en una família biparental passeja pel poble o ciutat amb el seu pare, tan sols el 34% dels quals viuen en una família reconstituïda ho fan amb el padrastre. Aquesta mateixa proporció s'observa en el cas d'anar "d'excursió". Quan es tracta d'anar a un espectacle esportiu, el 45% dels adolescents que viuen amb els seus dos progenitors ho fa amb el pare, en canvi tan sols dos de cada deu adolescents que viuen en una família reconstituïda ho fa amb el padrastre. Per tant, es podria afirmar que la figura del pare biològic –quan conviu amb el seu fill/a– no és substituïda per la del padrastre quan s'analitzen les activitats que realitzen conjuntament amb els seus fills/astres. Alguns estudis assenyalen, utilitzant la teoria del capital social, que les famílies reconstituïdes disposen menor de capital social entès com temps i dedicació invertida en interacció amb els nens/es. Es considera que les segones núpcies, o la cohabitació amb segones parelles, reverteixen de forma negativa en la capacitat dels pares a invertir de forma competent en l'educació dels seus

fills/es, ja que dediquen major atenció a les seves noves parelles. De la mateixa manera es sol considerar que els padrastres no inverteixen tant capital social en l'educació dels fillastres perquè inverteixen en la relació de parella o en els fills/es de matrimonis anteriors. Utilitzant el model de capital social s'observa, per exemple, que els padrastres dediquen menys temps a fer els deures o implicar-se en aspectes relacionats amb les activitats escolars que els pares en famílies nuclears (Leung 1995). Es detecten resultats similars utilitzant el model de capital social en estudis sobre conductes de risc. És, per tant, important observar com es distribueixen les activitats que els adolescents realitzen amb el seu pare biològic absent i amb el seu padrastre en el cas de famílies reconstituïdes.

Gràfic 8.4a. Activitats que fa l'adolescent amb el seu pare biològic i amb el seu padrastre en famílies reconstituïdes

Gràfic 8.4b. Activitats que fa l'adolescent amb el seu pare biològic i amb el seu padrastre en famílies reconstituïdes

Tal com s'observa en el Gràfic 8.4. en el cas de famílies reconstituïdes, la tendència és que una major proporció d'adolescents realitzen activitats amb els seus padrastres en comparació de les quals realitzen amb els seus pares biològics. No obstant això, és necessari fer una distinció pel tipus d'activitat: mentre que les diferències són més acusades quan es tracta d'activitats rutinàries –tals com fer els deures, veure la televisió o passejar pel poble o ciutat–, aquestes diferències es redueixen i en ocasions desapareixen quan es tracta d'activitats extraordinàries o menys freqüents com anar al cinema, teatre o concert, anar a un espectacle esportiu o visitar un parc d'atraccions. Per tant les diferències en el tipus d'activitats que realitzen conjuntament es poden atribuir a les condicions de convivència. Cap considerar que les formes de convivència al seu torn generen noves dinàmiques no només en la relació dels fills/es amb els pares –i padrastres–, sinó també entre la mare i la nova parella, que pot generar formes noves de conflicte de rols que és necessari investigar amb major profunditat⁴³.

⁴³ Diverses investigacions empíriques sobre famílies reconstituïdes vénen testificant els múltiples conflictes desencadenats que esdevenen amb la presència en la llar monoparental d'un "íntim estrany" amb drets i deures de lideratge i parentals difusos, tant des del punt de vista de la progènie, que amb freqüència percep certa "usurpació" del paper que segueix adjudicant a un pare biològic (conegut o no), com de les mares que no són alienes a l'ambigüitat normativa i al conflicte de lleialtats que desperten els seus companys.

Conseqüències de la Monoparentalitat

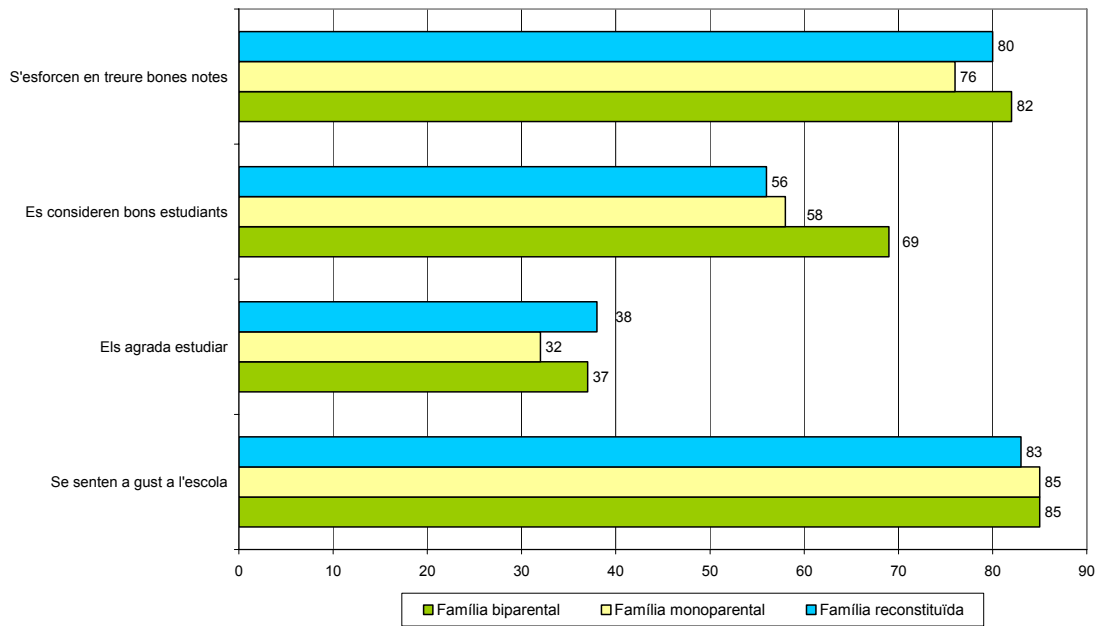
L'augment considerable de menors vivint en llars monoparentals condueix a un creixent interès en els efectes de l'estructura familiar en el benestar i desenvolupament dels menors. Diversos estudis internacionals assenyalen que els nens/adolescents que viuen sense el seu pare, comparats amb els quals conviuen amb els seus dos pares biològics, tendeixen en major mesura a ser expulsats del col·legi, a participar en activitats delictives, a sofrir ansietat i depressió, i a l'abús d'alcohol o altres substàncies⁴⁴. Clarament algunes de les diferències entre nens que viuen amb ambdós pares i aquells que conviuen amb un dels seus progenitors es deuen a les característiques dels pares, no obstant això la influència de la selecció social no explica totes les diferències en el benestar dels menors en funció del tipus de família (Cherlin 1999)⁴⁵. Diversos estudis analitzen els mecanismes pels quals l'absència del pare influeix en el benestar dels fills/es, prestant especial atenció a la pèrdua de recursos econòmics i al temps de qualitat compartit. Existeix una evidència cada vegada major que suggereix que un alt grau d'implicació del pare en l'educació i cura del fill/a reverteix en el seu benestar i desenvolupament, fins i tot quan el pare no resideix en la mateixa llar. D'aquesta manera la relació pare-fill/a representa un prometedor –encara que inexplorat– mecanisme per a entendre com les diferències d'estructura familiar i les dinàmiques relacionals que s'estableixen entre els membres de la família, poden conduir a diferents efectes en la vida dels nens/es.

A continuació compararem els valors, actituds i pràctiques dels adolescents en diferents tipus de família. Es tracta doncs d'observar quins són els efectes que la diversificació de les formes familiars té en els menors.

⁴⁴ Alguns dels autors que analitzen la relació entre estructura familiar i riscos en els que incorren els adolescents són Carver y Call 1998; Thomson y Hanson 1994; Castro, Maddahian, Newcomb y Bentler 1987.

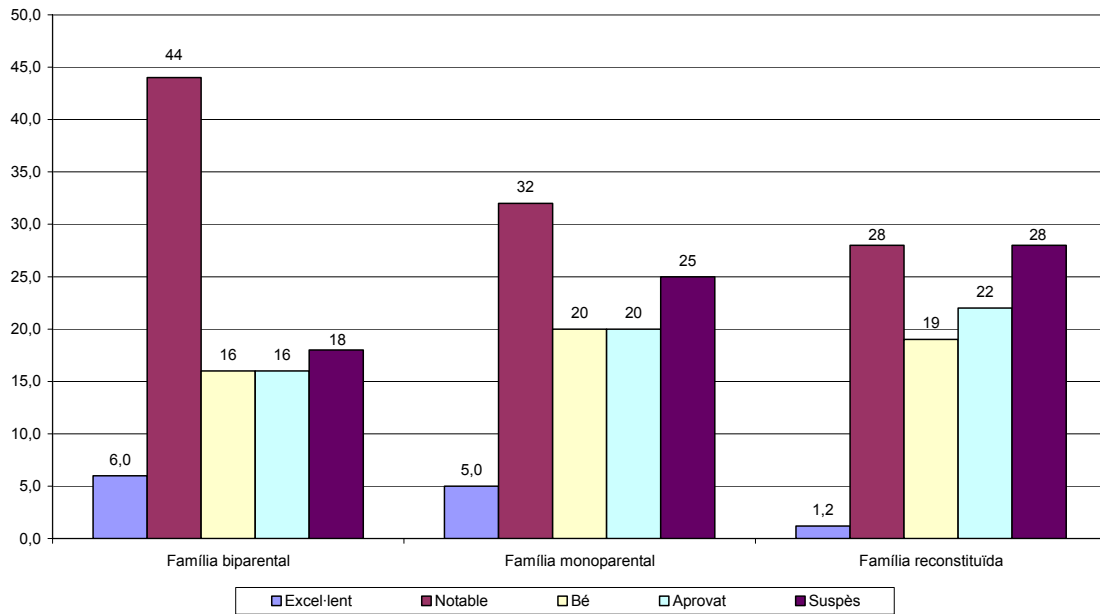
⁴⁵ Cherlin, A. "Going to Extremes: Family Structure, Children's Well-Being, and Social Science" *Demography*, Vol. 36, No. 4. (1999): 421-428.

Gràfic 8.5. Orientacions cap a l'escola i els estudis dels adolescents

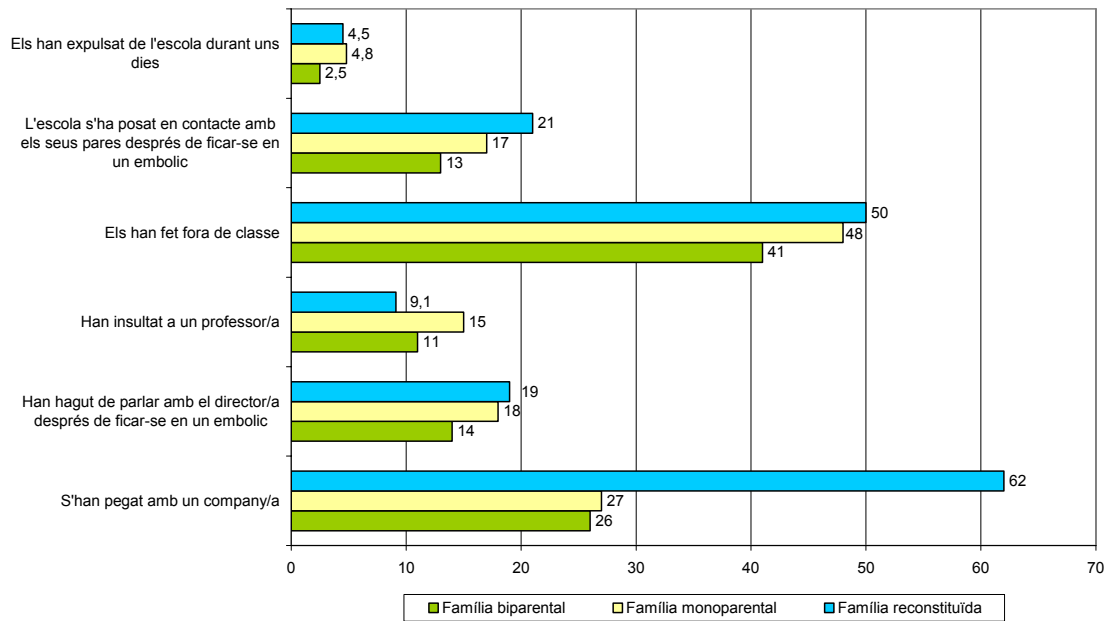
Segons els resultats del gràfic 8.5, no s'observen diferències significatives entre tipus de família –ja siguin biparentals, monoparentals i reconstituïdes– i les orientacions dels adolescents cap a l'escola. En general, una àmplia majoria dels adolescents manifesten actituds positives cap a l'escola i els estudis: aproximadament vuit de cada deu manifesten sentir-se a gust en l'escola i afirmen esforçar-se per treure bones notes. No obstant això, només a quatre de cada deu els agrada estudiar. És important destacar doncs que la socialització cap als valors de l'escola i els estudis són els mateixos en els tres tipus de família analitzats.

Gràfic 8.6. Notes mitges dels adolescents segons tipus de família

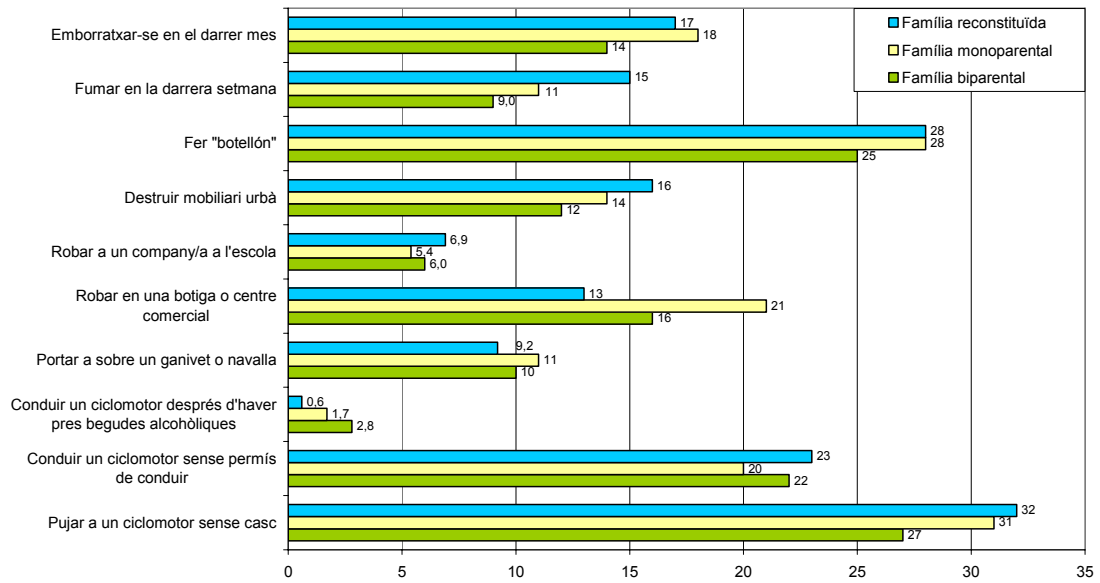
Si no es trobaven diferències en les actituds davant l'escola i els estudis, en l'anàlisi del rendiment escolar emergeixen algunes diferències en funció del tipus de família en la qual viu el/la adolescent. Mentre que entre les famílies biparentals la meitat dels adolescents treuen notes per sobre de *Bé* –és a dir *Notable* o *Excel·lent*– entre els adolescents que viuen en famílies monoparentals ho fan el 37% i entre els quals viuen en famílies reconstituïdes un 29%. Per tant és necessari assenyalar que existeixen diferències significatives en el rendiment escolar dels adolescents en funció del tipus de família en la qual viuen.

Gràfic 8.7. Comportaments dels adolescents a l'escola

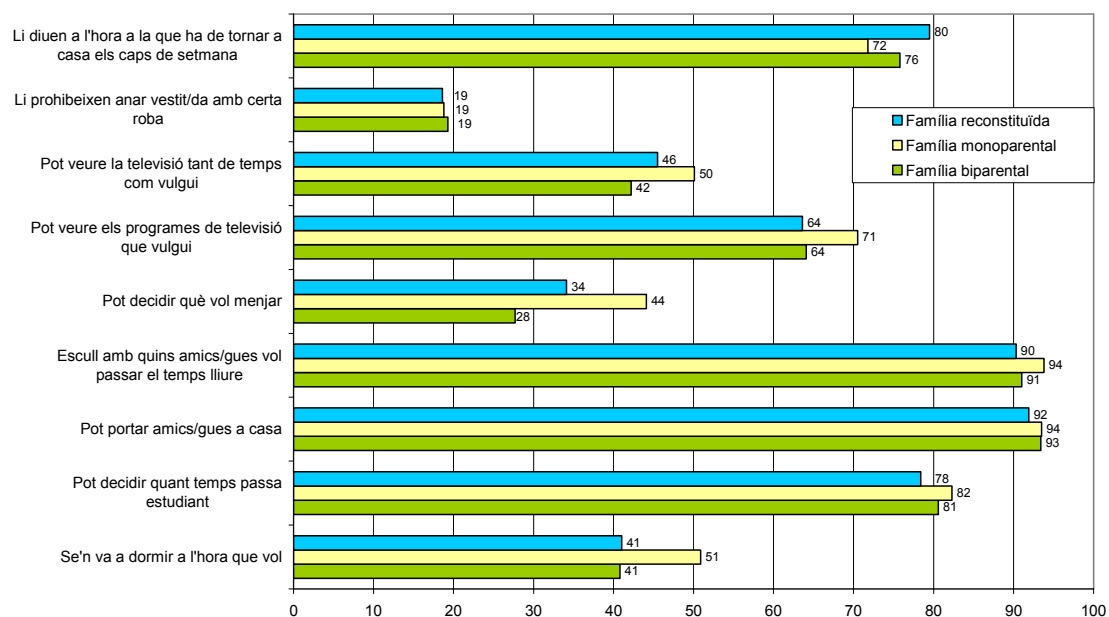
Segons les dades del gràfic 8.7, es pot observar una major tendència a comportaments sancionables entre els adolescents que conviuen en famílies monoparentals i reconstituïdes –i especialment aquestes últimes– en comparació dels que viuen en famílies biparentals. Per exemple, mentre cinc de cada deu adolescents que viuen en famílies reconstituïdes i monoparentals han estat expulsats de la classe, quatre de cada deu ho han estat entre els adolescents de famílies biparentals. Encara que les diferències entre tipus de família i comportaments sancionables a l'escola no són molt acusades en la majoria de les categories analitzades, cap destacar les marcades diferències que es produeixen en el cas dels adolescents que han pegat a un company/a: entre les famílies reconstituïdes un aclaparant 62% dels adolescents s'han pegat amb un company/a a classe, mentre que entre els adolescents que viuen en famílies monoparentals i biparentals ho han fet aproximadament un 30%.

Gràfic 8.8. Comportaments de risc i tendències associals en els adolescents segons tipus de família

Quant als comportaments incívics i de risc entre adolescents, fora de l'àmbit escolar, es repeteix en general la pauta observada en el gràfic anterior. La tendència que s'observa és que els adolescents en famílies biparentals incorren en comportaments de risc en menor proporció que aquells que viuen en famílies monoparentals i reconstituïdes. Tot i així, les diferències que s'observen per tipus de família no són molt marcades.

Gràfic 8.9. Permissivitat i control dels pares segons tipus de família

Una vegada més s'observen diferències reduïdes quant a la permissivitat i formes de control que exerceixen els pares sobre els seus fills/es adolescents en funció del tipus de família que resideixen. En general, s'observa una tendència major de les famílies monoparentals a la permissivitat sobre les accions dels seus fills/es en comparació de les famílies biparentals i les reconstruïdes. En aquest sentit podria aventurar-se que l'autoritat paterna –ja sigui el pare biològic o el padrastre– intervé delimitant les conductes del menor. Per exemple, destaca el fet que entre les famílies monoparentals el 51% dels adolescents puguin decidir l'hora que van a dormir, mentre que entre les famílies biparentals i reconstruïdes ho facin el 40%. De la mateixa manera, entre les famílies monoparentals quatre de cada deu adolescents pot decidir què vol menjar, mentre que entre les reconstruïdes i les biparentals ho fan aproximadament 3 de cada deu adolescents. La presència o absència de l'autoritat paterna modifica la forma en que es delimiten les conductes del menor.

Segons els resultats, s'observa que en l'actualitat la figura del pare es troba en una situació controvertida. D'una banda els canvis demogràfics, socials i econòmics han produït una redefinició del rol de l'home dintre de la família, deixant de ser considerat com el proveïdor únic. Des d'aquest nou model de pare actiu i responsable, s'espera i requereix una major provisió de temps i un contacte més intens amb els seus fills/es. Simultàniament els canvis socials condueixen també a un augment del nombre de famílies caracteritzades per pares absents a causa de la ruptura de la parella. En

conseqüència, aquells pares que no resideixen amb els seus fills/es passen menys temps amb ells. Legalment, el pare absent segueix mantenint amb els fills/es una sèrie de drets i obligacions. A pesar que un considerable nombre d'homes compleixin amb les obligacions acordades (i alguns proveeixin voluntàriament amb més recursos socials, emocionals i econòmics), una proporció gens menyspreable perd el contacte amb els fills/es després de la separació de la parella. Uns altres en ocasions fallen en el pagament de les pensions de manutenció o no les paguen mai. A pesar d'existir un creixent debat sobre les circumstàncies que viuen les famílies després de la ruptura de la relació de parella, es coneix poc sobre paper dels pares en les seves diverses formes (ja sigui com caps de família en famílies monoparentals, com pares absents, o com padrastres en famílies reconstituïdes). L'anàlisi de les dades del Panel de Famílies i Infància permet analitzar importants aspectes sobre com els pares gestionen les obligacions socials, emocionals i econòmiques amb els seus fills/es adolescents. Al seu torn, permeten identificar els efectes que l'estructura familiar té en les actituds i comportaments dels nens/es. Amb la disponibilitat de les dades de les noves onades del Panel serem, a més, capaços de diagnosticar la persistència d'aquests efectes en el temps.

Entendre quin és el paper que juguen els pares a l'hora d'explicar les diferències dels problemes de conducta entre adolescents és important per diverses raons: primer perquè els problemes de conducta que es detecten en la infància i preadolescència solen predir fracàs escolar i en conseqüència altres conductes de risc vinculades. Conèixer millor els factors de risc d'aquests problemes en els nens/es pot permetre als investigadors i professionals desenvolupar estratègies de prevenció per a ajudar als nens i les famílies. Segon, si una relació estreta entre pare-fill/a durant la preadolescència demostra ser beneficiosa en situacions en les quals els pares no conviuen amb els seus fills/es, és convenient promoure estratègies privades i públiques per a una major implicació del pare en l'educació i criança del nen/a a més de millorar la qualitat de les relacions.

Conclusions

L'informe elaborat a partir dels resultats de la primera onada del Panel de Famílies i Infància representa el primer apropament general a aspectes clau que configuren el mapa bàsic de la vida quotidiana dels adolescents. Lluny d'esgotar les infinites possibilitats –augment conforme es succeeixin les diferents onades – que les dades obtingudes en aquest primer any de treball de camp del Panel ens suggereixen, hem centrat les nostres indagacions en els contextos socials en què els adolescents aprenen a ser el que són i experimenten situacions de risc relacionades amb les diverses formes de ser adolescent. S'ha pretès unificar la multiplicitat de mirades possibles sobre el fenomen de l'adolescència a través d'una presentació temàtica, “per calaixos”, que privilegia aquells aspectes que més tenen a veure amb les necessitats, demandes de benestar, desitjos i preferències dels adolescents, sense oblidar, tot i així, que no es pot entendre els diferents processos que afecten als adolescents i les seves famílies si no tenim en compte les interconnexions entre els diferents àmbits que componen la seva realitat.

En primer lloc, hem abordat les tres pedres angulars sobre les que gira la vida de l'adolescent: família, escola i grup d'iguals. La descripció i l'anàlisi d'aquestes tres institucions permet radiografiar l'estat actual dels diferents contextos de socialització dels adolescents.

Les dades presentades constaten la reducció de la mida de les famílies – replegament sobre la parella i els fills– i la pluralització de les formes de convivència. Juntament amb la família biparental, cada dia guanyen més pes i importància noves formes de família, com les encapçalades per un sol progenitor –monoparentals- o les famílies reconstituïdes – en què el menor conviu amb una nova parella del seu progenitor/a. La importància creixent d'aquestes noves realitats familiars han suposat un increment de la complexitat familiar, que repercuteix directament en les vides dels adolescents. En els nous escenaris, es fan freqüents situacions bastant inusuals uns anys endarrere: divorcis o separacions, l'existència de segones llars o la convivència amb les noves parelles dels seus pares – i fins i tot germanastres/as. Aquest canvis estructurals de la família s'han donat en un context general de millora de la situació econòmica de les llars gràcies a la incorporació de la dona al mercat laboral. La bona salut econòmica de quasi totes les famílies, junt al valor que se li dona a la propietat en la nostra societat, s'ha traduït en el fet que la majoria de les famílies actuals tenen la seva vivenda en

propietat. La majoria de les vivendes en les que viuen els adolescents catalans reuneixen condicions òptimes, que inclouen tota classe d'equipaments i comoditats destinats al menor. Tot i així, segueixen apareixent situacions de precarietat econòmica, que repercuteixen negativament sobre el benestar i les oportunitats vitals dels menors.

Pel que fa a l'escola, els progenitors la continuen veient junt amb l'educació com a un distribuïdor formal de posicions socials eficaces per assolir l'èxit i la promoció social. Els adolescents també expressen un alt compromís amb els valors educatius, però un número important reconeix que, malgrat sentir-se per regla general a gust en l'escola, no els agrada estudiar. En aquest sentit, el gènere dels nois és el millor predictor de les seves actituds i orientacions cap a l'escola. Per altra banda, un dels aspectes més destacats que emergeix en la nostra investigació és l'alt número de disfuncionalitats que es donen en les aules i els centres educatius. Un gran número d'adolescents ens descriuen climes escolars en que predominen les aules desordenades i sorolloses, on els professors es mostren incapaços de fer-se amb el control dels seus alumnes i en les que els actes d'indisciplina estan a l'ordre del dia. Però, contràriament a lo que es pugui pensar, no troben massa evidència que aquests fenòmens correlacionin amb l'origen social dels estudiants o la titularitat del centre, donant lloc a situacions de segregació. Els resultats de la nostra investigació matisen la idea que existeixen desigualtats dramàtiques en l'accés a l'ensenyament de qualitat.

L'últim context de socialització descrit és el grup d'iguals. La nostra investigació corrobora el que apunten altres estudis. Les relacions grupals d'amistat entre els joves cobren una gran importància objectiva i subjectiva en un context en que altres instàncies de socialització, com la família i l'escola, travessen dificultades per complimentar les seves funcions. Dins d'aquest grups es tendeix a reforçar les actituds i comportaments compartits i a exercir pressió sobre els membres per aconseguir la seva conformitat. L'escola és l'escenari on les dinàmiques grupals poden adquirir perfils més perversos, abocant als nens/es més vulnerables a situacions d'exclusió i aïllament.

Dintre dels diferents contextos de socialització, existeixen una sèrie de factors que poden interferir en la culminació amb èxit d'aquest procés i, fins i tot, portar-lo al fracàs. Ens hem centrat en tres d'aquests riscos: la pobresa de les famílies, la immigració i la salut. Els tres tenen implicacions importants pel benestar del menor, el tipus d'educació que rep a casa i les seves trajectòries acadèmiques. Afecten, per tant, a les oportunitats vitals dels adolescents. La nostra recerca ha presentat

evidències contundents sobre l'impacte d'aquests factors d'exclusió que inviten a reflexionar sobre possibles mides preventives i pal·liatives.

Un dels aspectes que apareixen de forma més recurrent en la nostra investigació és la gestió dels temps per part de les famílies. El capítol quatre s'ocupa específicament d'estudiar els usos del temps per part dels seus membres, tant dins com fora de la llar. La nostra investigació documenta l'expansió de noves activitats que es realitzen en absència dels pares i que ocupen les hores dels adolescents, tant dins com fora de la llar. Bona part d'aquestes activitats constitueixen noves modalitats de temps normativitzat, és a dir, activitats extraescolars programades en funció de les jornades laborals dels pares. Juntament a aquests temps en que imperen codis de conducta imposats per persones adultes, cobren relleu els intervals de temps desnormativitzat, en que no regeix, o només ho fan parcialment, les regles emanades des de el món dels adults. En aquests temps desnormativitzats s'obren nous espais d'autonomia en que els adolescents forgen les seves formes de ser en interacció – moltes vegades virtual– amb el seu grup d'iguals i amb noves tecnologies de la informació i l'entreteniment. Malgrat al que aquests processos de desfamiliarització dels temps d'oci suposen, en termes de pèrdua del temps compartit entre generacions, és de destacar l'alta valoració que la immensa majoria dels adolescents realitzen del temps que passen amb els seus pares.

En el capítol dedicat a la convivència intergeneracional i l'exercici de l'autoritat parental, el resultat més significatiu ha estat el caràcter obert i flexible de les relacions que s'estableixen dins de la família. Això ha portat a la conformació d'un model de família basat en relacions molts menys jerarquizades, presidides per normes de convivència negociades i en el que els fills continuen qüestionant aquestes normes però, cada vegada més, a través del diàleg en lloc de la confrontació. Aquesta nova forma de viure les relacions intrafamiliars ha actuat en benefici de la reducció dels conflictes entre generacions i d'una millora en els seus diàlegs. En l'actualitat les famílies prenen la majoria de les decisions que afecten als adolescents a través d'una comunicació més horitzontal, on sovint es reconeix l'estatus del menor com subjecte actiu. L'atenuació del conflicte intergeneracional ve donada per la disminució de les exigències i del control parental, per l'augment del grau de permissivitat i per la concessió de majors quotes d'autonomia als adolescents.

En els capítols sis i set se ha constatat la importància de les practiques educatives que porten a terme els pares. Les dades evidencien que, malgrat el distanciament entre

pares i fills/es que comporta les creixents dificultades de conciliació de la vida laboral i familiar, la labor educativa que realitzen els pares continua tenint una influència crucial en la conformació d'actituds, orientacions i formes de ser dels adolescents. El capítol sis evidencia que les practiques parentals són el millor antídote contra comportaments asocials i de risc. Més que el temps que els pares passen efectivament amb els seus fills/as, importa la seva "qualitat", és a dir, el suport i supervisió de les activitats que realitzen els fills/as, i unit a això, l'exercici de l'autoritat en base a uns criteris normatius d'obligat acompliment.

El capítol set s'ha centrat en la implicació dels pares en l'educació formal dels fills/as. En la mateixa línia que el capítol anterior, les anàlisis mostren que quan aquesta implicació i supervisió directa es fa efectiva, els resultats escolars dels adolescents es veuen beneficiats de manera significativa i les expectatives dels fills/es s'elevan. De la nostra anàlisi es desprèn que el seguiment familiar de l'activitat escolar dels adolescents és una òptima inversió social. Aquesta inversió repercuteix fonamentalment en benefici dels adolescents de famílies amb baix nivell de renda, contribuent d'aquesta manera a disminuir les desigualtats de rendiment acadèmic en funció de l'origen social dels adolescents.

L'últim capítol substantiu del nostre treball torna a reprendre un tema transversal en la nostra investigació: la diversitat familiar. L'increment de les ruptures de parelles, els models de família importats per la immigració i diferents canvis socials estan accelerant el procés de diversificació familiar. En l'actualitat, el model clàssic de família biparental està deixant de ser tan comú i cada vegada és més freqüent que els adolescents visquin en el si de famílies monoparentals, reconstituïdes, en llars amb nuclis familiars difusos etc., el que, a més, far augmentar les possibilitats que experimentin, en el decurs de les seves trajectòries de vida, diverses formes de paternitat i maternitat. Aquestes noves realitats exigeixen prestar més atenció a l'emergència de nous riscos associats a les característiques de l'estructura familiar i les dinàmiques que tenen lloc en el seu si. Així, quan un dels progenitors no conviu amb l'adolescent descendeix la inversió de temps i diners, i es veuen alterades les relacions amb aquest progenitor, el que porta a diferents conseqüències pel benestar d'aquests menors. Moltes d'aquestes noves famílies no reben les compensacions econòmiques que els pertoca per part del progenitor absent. Per altra part, factors com el possible conflicte entre les exparelles, la distància o la reconstitució de la família, alteren les pautes de contacte i relació dels adolescents amb els seus pares. Molts compleixen amb les seves

obligacions, però alguns no i perden el contacte amb els fills, malgrat que aquests reclamen el manteniment de la relació. Aquestes situacions tenen una sèrie d'efectes econòmics, emocionals, etc. que poden influir negativament tant en la vida quotidiana, com en els comportaments i actituds dels adolescents.

En base a aquests resultats i a les possibilitats d'explotació futura que les dades permetin, és lícit afirmar que el Panel de Famílies i Infància ha de convertir-se en un instrument de referència per fer un seguiment exhaustiu de la realitat de la infància i les seves famílies a Catalunya. Aquest informe representa una radiografia preliminar d'aquesta realitat. En aquesta radiografia s'han pogut calibrar la magnitud de fenòmens i relacions estadístiques sospitades però que mai abans havien estat documentades amb rigor. Per altra banda, al comptar amb un ventall extens de dades obtingudes a partir de qüestionaris completats tant per pares com per adolescents, se han pogut identificar i mesurar relacions complexes entre contextos –la família, l'escola, el grup d'iguals–, dinàmiques grupals, percepcions, actituds i comportaments. Les possibilitats d'anàlisi es multipliquen a partir d'ara, una vegada estiguin disponibles per l'anàlisi les dades recollides en la segona onada d'entrevistes als adolescents i pares que van completar el qüestionari durant el primer semestre de l'any 2007. Les noves dades permetran introduir la dimensió temporal a l'anàlisi i, amb això, passar de tenir una foto fitxa a una foto dinàmica de la realitat de la infància i les seves famílies.

INFORME AVALUATIU

Com ja s'ha dit, la realització d'aquest Projecte s'ha estructurat en **TRES FASES**:

- a. L'elaboració d'un Sistema d'Indicadors de Risc, basat en l'explotació de fonts secundàries, i el disseny d'una enquesta Panel, a desenvolupar en quatre onades successives, dirigida a una mostra d'adolescents i les seves famílies.
- b. L'aplicació dels qüestionaris de la Primera Onada.
- c. L'anàlisi dels resultats de la Primera Onada i l'aplicació dels qüestionaris corresponents a la Segona Onada.

En funció d'aquesta estructura, l'informe es centrarà en aquestes TRES FASES

PRIMERA FASE: L' ELABORACIÓ D' UN SISTEMA D' INDICADORS DE RISC, BASAT EN L' EXPLOTACIÓ DE FONTS SECUNDÀRIES, I EL DISENY D' UNA ENQUESTA PANEL, A DESENVOLPAR EN QUATRE ONADES SUCCESSIVES, DIRIGIDA A UNA MOSTRA D' ADOLESCENTS I LES SEVES FAMÍLIES.

1. El sistema d' indicadors de risc

El Sistema d'Indicadors de Risc realitzat en aquesta primera fase s' ha basat en la explotació, desagregació i homologació de diferents fonts secundàries, entre les que cal citar les següents:

Fonts oficials de caràcter estable:

- INE:
 - Censo de Población y Vivienda, 1991 i 2001
 - Padrón Municipal de Habitantes
 - Encuesta de Condiciones de Vida (ECV)
 - Encuesta de Población Activa (EPA)
 - Encuesta Nacional de Condiciones de Trabajo
 - Encuesta de Empleo del Tiempo
 - Encuesta de presupuestos familiares

- Encuesta de salarios en la industria y los servicios
- Encuesta de fecundidad
- Anuario Estadístico

- EUROSTAT
 - Panel de Hogares de la Unión Europea (PHOGUE)
 - “European Statistics on Income and Living Conditions” (continuació del Panel de Hogares de la Unión Europea (PHOGUE))

- Departaments d’ Estadística de Comunitats Autònomes i Ajuntaments

Bases de Dades administratives d’organismes oficials:

- MTAS (Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales)
 - Dades sobre prestacions per fills a càrrec
 - Sistema de Información de Usuarios de Servicios Sociales de Atención Primaria (SIUSS)
 - Boletín Estadístico de Medidas de Protección a la Infancia
 - Dades estadístiques de la Dirección General de Inmigración

- Ministerio del Interior
 - Anuarios Estadísticos de la Secretaría de Estado y Seguridad
 - Estadística bàsica de mesures imposades a menors infractors. MTAS

- Ministerio de Sanidad y Consumo
 - Boletines Epidemiológicos del Ministerio de Sanidad y Consumo
 - Informes de Vigilancia Epidemiológica del Ministerio de Sanidad y Consumo (incloent les malalties de declaració obligatòria)

- Ministerio de Educación:
 - Estadístiques educatives del Ministerio de Educación
 - Estadístiques educatives dels diferents Departaments d’Educació (per Comunitats Autònomes)

Altres fonts de dades amb caràcter estable (enquestes, memòries d' institucions, entitats, etc.):

- Indicadors educatius de l' OCDE (Organización para la Cooperación y el Desarrollo Económico)
- Informe PISA (Programme for International Student Assessment)
- ENSA, Encuesta Nacional de Salud. Ministerio de Sanidad y Consumo
- Instituto Nacional de Vigilancia Epidemiológica Carlos III
- Informes OMS (Organización Mundial de la Salud)
- Encuesta Estatal sobre Uso de Drogas en Enseñanzas Secundarias (ESTUDES).
- Observatorio Europeo de las Drogas y Toxicomanías
- Dades de sinistralitat de la Direcció General de Tràfic
- Informes “La pobreza a Catalunya”. Observatori de la Pobresa. Fundació *Un Sol Món*. Caixa Catalunya (informes 2001, 2002, 2003)
- Informe FOESSA. “La pobreza en España”. Caritas y Fundación FOESSA (Fundación para el Fomento de Estudios Sociales y de Sociología Avanzada).
- Informe CES (Consejo Económico y Social), “La pobreza y la exclusión social en España”
- Plan Nacional de Acción para la Inclusión Social del Reino de España.
- Informes UNICEF
- Càritas Diocesana: memòries i dades estadístiques
- Creu Roja: memòries
- Informes CIIMU sobre l'estat de la infància i les famílies: La Infància i les Famílies a Inicis del Segle XXI (2002), Infància, Famílies i Canvi Social en Catalunya (2004)
- Informe Juventud en Cifras, INJUVE
- Informe *Las personas mayores en España*, IMSERSO, Instituto de Mayores y Servicios Sociales (MTAS)
- La mujer en cifras. Instituto de la Mujer
- Amnistía Internacional, Informes Menores Migrantes no Acompañados
- Enquestes del CIS (Centro de Investigaciones Sociológicas)
- Informes Defensor del Pueblo sobre violència escolar (per Comunitats Autònomes)

- Centro Reina Sofía para el Estudio de la Violencia
- AIMC (Asociación para la Investigación de Medios de Comunicación)
- EGM (Encuesta General de Medios)
- Observatorio de la publicidad sexista. Instituto de la Mujer

Altres fonts de caràcter puntual, però amb informació rellevant:

La consulta d' un ampli conjunt de fonts de caràcter estatal, europeu i autonòmic ha suposat un treball important de:

- i) identificació i localització de fonts estadístiques
- ii) desagregació en funció de les variables de territori, edat, gènere, etc.
- iii) selecció d' aquells indicadors més pertinents i que estaven més relacionats amb les situacions de risc social
- iv) selecció d' aquells indicadors que podien respondre a una informació més actualitzada
- v) homologació de la informació que provenia de fonts tan dispars

A partir d'aquest treball es pot construir un Sistema d' Indicadors que, per una banda, incorpora al catàleg *informació sociològica* detallada sobre l' evolució de característiques sociodemogràfiques de les famílies catalanes, l' accés i ús de prestacions socials, transició de l'escola al treball, immigració, salut i estils de vida. D'altra banda, recopila *informació sobre les polítiques, intervencions i recursos de caràcter públic* sobre la protecció de la infància en situacions de risc. La informació s'estructura en els següents àmbits:

- Demografia
- Diversitat familiar
- Polítiques i pobresa familiar
- Participació social i temps lliure
- Educació i transició al treball
- Consumo cultural i digital
- Immigració
- Nens i nens en el Sistema de Protecció
- Justícia Juvenil

El Sistema de Indicators de Risc es presenta en forma de fitxes amb informació sobre cada un de los indicadores, organitzades en camps temàtiques. Cada fitxa està

associada amb un número variable de taules que ofereixen la evidència recopilada sobre l'indicador en qüestió. En la majoria de los cassos es disposa d' informació longitudinal, encara que el número d' anys sobre els que s'ha obtingut informació varia de taula a taula. S' ha dedicat una atenció especial en què els indicadors seleccionats satisfacin criteris de fiabilitat i representativitat estadística.

En conjunt, el Sistema d' Indicadors ha estat concebut per a convertir-se en una eina fonamental per conèixer les condicions de vida de la infància, l' adolescència i les seves famílies, detectar les possibles situacions de risc social i avaluar el grau de cobertura i la intensitat protectora de les iniciatives públiques destinades a protegir la infància i, en especial, els seus segments més vulnerables. Amb això, es contribueix a pal·liar llacunes importants en el coneixement sobre realitats de la infància, que suposen una entrebanc per orientar las actuacions públiques a nivell municipal i autonòmic de forma eficient.

D'altra banda, el Sistema d'Indicadors constitueix un instrument que, convenientment actualitzat, podria constituir la base d' un Anuari d' Infància i Famílies en Catalunya, amb comparatives territorials a nivell estatal i europeu.

Finalment, l' elaboració del Sistema d' Indicadors va permetre també identificar les llacunes i insuficiències dels Sistemes d' Informació i les Fonts Secundàries existents. En el curs de la investigació, hem tingut ocasió, en primer lloc, d' identificar llacunes importants de coneixement, sobre els que no existeix informació alguna. En segon lloc, s'ha posat de manifest que la disponibilitat de certs indicadors en fonts institucionals no representa cap garantia de què estiguin estandarditzat, siguin estables o s' actualitzin de forma periòdica. En tercer lloc, la informació disponible és limitada, donat que no existeix la possibilitat de sotmetre-la a tractament analític amb l' objecte de dilucidar si existeixen relacions més complexes entre els indicadors i les variables que els componen. Finalment, els instruments existents solen oferir fotografies estàtiques de la situació dels nens, que no permeten fer una diferenciació entre els riscos i necessitats que tenen un caràcter persistent i aquells que tenen un efecte puntual, i que les seves repercussions són, per tant, limitades o tendeixen a superar-se por sí mateixes ràpidament. Això impedeix assignar recursos limitats de forma eficient, és a dir, evitant destinar partides pressupostàries a problemes que no los requereixen si atenem a la seva previsible evolució favorable en el curt i mig termini.

Tot fa necessària la creació de nous sistemes d' informació i coneixement que permetin fer un seguiment al llarg del temps dels problemes que pateixen els nens i les seves famílies, com el Panel de Famílies i Infància.

2. El disseny de l'enquesta panel de famílies i infància

En la primera part d' aquest Informe es realitza una amplia descripció dels objectius, característiques metodològiques, característiques de la mostra i dels qüestionaris de la Enquesta Panel de Famílies i Infància. Així mateix es realitza un ampli anàlisi dels resultats de la Primera Onada. En aquest Informe Avaluatiu ens centrarem en tres aspectes:

- a. Els avantatges i potencialitats de Panel de Famílies i Infància com instrumento d' informació, prevenció del risc social i de planificació i avaluació de polítiques.
- b. La valoració tant del procés de disseny del Panel com del treball de camp realitzat.

a) Els avantatges i potencialitats del Panel de Famílies i Infància com Instrument d'informació, prevenció del risc social i de planificació i avaluació de polítiques

En relació a aquest primer aspecte, destaquem:

- El Panel de Famílies i Infància (PFI) és la primera i la més important enquesta longitudinal realitzada als i els adolescents i a les seves famílies, tant a Catalunya com a l' Estat espanyol. En aquest sentit, constitueix un projecte que es pot alinear amb altres estudis consolidats y reconeguts a nivell internacional, com:
 - o *British Cohort Study*
 - o *National Longitudinal Study of Adolescent Health*
 - o *National Longitudinal Survey of Youth*
- A Catalunya i Espanya, la carència de dades és important. El Panel pot subsanar algunes d' aquestes deficiències actualment existents i contribuir al disseny de polítiques públiques fonamentades en un coneixement més profund i menys intuïtiu de la realitat social.

- Les enquestes tipus Panel posseeixen una sèrie de avantatges importants en relació amb les enquestes tradicionals:
 - La repetició d' entrevistes a una sola mostra permet acumular una gran quantitat d' informació sobre un extens ventall de variables, moltes vegades no disponible en fonts oficials.
 - Permet passar d' una “foto fixa” a una “foto dinàmica”: com canvien les condicions de vida, els comportaments, les percepcions i els valors de les persones entrevistades.
 - Aporta una dimensió avaluativa:
 - Permet conèixer les situacions del passat que afecten les experiències i pràctiques del present.
 - Facilita la identificació de problemes i situacions de risc que poden afectar negativament a les oportunitats vitals dels nens i nenes en el curs de les seves trajectòries biogràfiques.
 - El Panel de Famílies i Infància de Catalunya permet, a més a més, relacionar la informació obtinguda de fonts diferents (progenitors, adolescents i escoles) per determinar les relacions causals entre determinats fenòmens i certs comportaments socials per, d' aquesta manera, poder analitzar la seva dinàmica evolutiva:
 - Capital social de las famílies
 - Situació econòmica de las famílies
 - Tipologia de las famílies
 - Clima del aula/centro escolar
 - Característiques del grup de iguales

VERSUS

- Èxit i fracàs escolar
- Comportaments de risc
- Comportaments violents o incívics
- Pautes de consum
- Transicions escola-treball

- Fa possible obtenir dades sobre “transicions” entre les condicions o estatus en què es troben els individus (per exemple, “caure en” o “sortir de” una situació de pobresa, la desescolarització o re-escolarització, “començar a” o “deixar de” consumir substàncies additives).
- Permet determinar el caràcter transitori o permanent d’ alguns fenòmens (pobresa, addiccions, precarietat en les oportunitats laborals) i els efectes que el temps de permanència provoca.
- Possibilita l’ avaluació de l’ impacte de determinades polítiques socials sobre la situació de las famílies i els nens i nenes (subsidis, transferències monetàries, serveis...).
- Facilita la identificació de punts de punts dèbils i/o les bones pràctiques de l’ acció política.
- Permet la definició de marcs de actuació política.

En resum, les dades obtinguts ofereixen l’ oportunitat de:

- a) Proporcionar un Sistema de Coneixement continuat i estable sobre el món de la infància i l’ adolescència (de 12 a 19 anys) i de les seves famílies a Catalunya.
- b) Explicar com es configuren els itineraris personals i familiars de la infància i la adolescència i acompanyar-los en la seva transició a la joventut.
- c) Determinar perfils i situacions de risc social i detectar problemes emergents.
- d) Dotar a las administracions públiques d’ un instrument per a orientar adequadament les polítiques públiques i dissenyar polítiques de prevenció del risc social.
- e) Proporcionar a les entitats i professionals que treballen amb nens i nenes i adolescents d’ un sistema de coneixement que els ajudi a identificar les principals situacions de risc social.

b) La valoració del procés de disseny del Panel

En relació a aquest aspecte, voldríem ressaltar el següent:

En primer lloc, voldríem emfatitzar la importància i el caràcter pioner a Espanya i Catalunya que suposa el disseny d’ una Enquesta Panel. Ja hem assenyalat anteriorment els avantatges que suposa aquest tipus d’ enquesta en relació amb la recerca tradicional, però també voldríem destacar que es tracta d’ un projecte arriscat, per la dificultat

metodològica i logística que suposa . En aquest sentit, el Panel constitueix una important i innovadora aportació a la investigació sociològica a Espanya i Catalunya.

En segon lloc, cal també assenyalar l'originalitat de la metodologia utilitzada per determinar la mostra. La construcció del mostreig del Panel de Família i Infància s'ha dissenyat amb l'objectiu d'extreure una mostra representativa de la població de l'alumnat dels centres educatius públics i privats de secundària a Catalunya. Això comporta la distinció de dues etapes fins a l'elecció de les unitats finals:

- 1) En una primera etapa es selecciona una mostra aleatòria de centres d'acord amb la seva estratificació social i segons el territori on estan localitzats.
- 2) Amb la determinació de centres educatius, en una segona etapa, es procedeix a la selecció dels alumnes de cada centre.

La qüestió que suscita, en conseqüència, és com fer la selecció d'aquests centres amb l'objectiu de garantir la presència de la diversitat característica de la població estudiantil de secundària d'acord amb els objectius de l'estudi. La solució adoptada ha estat realment novedosa. El procediment que es segueix i els criteris i decisions que s'utilitzen van més enllà dels resultats habituals esperats en qualsevol mostra, ja que aporta conclusions d'interès per l'anàlisi sociològica i de caracterització social de tota la població (en aquest cas dels habitants catalans a partir de les dades del Cens 2001).

En tercer lloc, voldríem ressaltar també el caràcter participatiu que ha tingut l'elaboració dels qüestionaris. Es van elaborar uns qüestionaris inicials, realitzats per l'equip investigador –el qual va tenir molt en compte al realitzar-los les llacunes i carencies d'informació detectades en el procés de construcció del Sistema d'Indicadors de la Primera Fase- i que va obrir un ampli procés de consulta entre més de 60 entitats i institucions, i 25 experts, que van fer nombroses aportacions (Veure Annex). Valorem aquest fet com a molt important, ja que permet implicar a totes aquestes persones també en l'explotació dels resultats obtinguts.

En quart lloc, cal mencionar la constitució d'un Consell Assessor format per uns vint investigadors/es de diferents Universitats de Catalunya, Espanya i Europa, que s'ha reunit varies vegades que ha fet nombroses i rellevants aportacions, tant en el disseny, en la selecció de la mostra, en l'elaboració dels qüestionaris i en els criteris d'anàlisi de resultats

En cinquè lloc, ens sembla important assenyalar que, en part com a conseqüència d'aquest ampli procés participatiu, els qüestionaris del Panel inclouen una amplíssima gamma de temàtiques que són de capital importància per la detecció i

prevenció de situacions de risc social. Els questionaris s'organitzen en blocs temàtics. Hi ha un nucli de preguntes permanents per totes les onades i tots els entrevistats d'un determinat grup i altres preguntes variables per cada onada o específiques només per a certs segments de cada grup.

Resum de les temàtiques que s'aborden:

Adolescents

- Composició de la seva família
- L'escola: relacions i resultats acadèmics
- Trajectòries i expectatives de futur (laborals, acadèmiques, etc)
- Oci i pautes de consum
- Amics, amigues, grup d'iguals
- Estils de vida i salut
- Pràctica de risc (conducció, substàncies additives, sexe, etc.)
- Comportaments incívics
- Comunicació, interacció amb els pares i altres familiars
- Control parental

Pares, preferentment mare

- Característiques demogràfiques dels membres dels membres de la família
- Estructura de la llar i la família
- Característiques de l'habitatge i del barri
- Itineraris de parella dels progenitors
- Trajectòria laboral i nivell educatiu dels progenitors
- Ingressos familiars i subsidis
- Ús i segmentació del temps (laboral, familiar, personal)
- L'educació formal dels fills i filles (escollir escola, seguiment escolar, expectatives educatives, etc.)
- Progenitors absents: el divorci i la família reconstituïda
- Estils i pràctiques educatives respecte dels seus fills i filles
- Relacions intergeneracionals, temps compartit, exercici de l'autoritat
- Estat de salut i comportaments de risc dels seus fills i filles
- Història familiar.

FASE DOS. L'APLICACIÓ DELS QÜESTIONARIS DE LA PRIMERA ONADA

Durant la segona fase del projecte es va procedir a aplicar els qüestionaris dissenyats a la Fase 1 a una mostra de 3.000 nens/es i a les seves famílies. Les responsabilitats que l'equip d'investigació de l'Institut d'Infància i Món Urbà va assumir en aquesta Fase van ser les següents:

- Realització de proves pilot
- Edició dels qüestionaris
- Aplicació d'entrevistes en funció de les característiques tècniques de la mostra
- Realització d'entrevistes en funció de les característiques tècniques de la mostra
- Supervisió i seguiment del treball de camp dels enquestadors
- Codificació dels qüestionaris
- Gravació de les respostes
- Depuració de la base de dades

Pre-test: ajust dels qüestionaris

Abans de començar el treball de camp pròpiament dit, es van realitzar diferents proves pilot. Aquestes proves van permetre adequar la diversitat de temes d'anàlisi a una situació d'entrevista àgil i a l'abast de la població a la qual anaven destinades les preguntes.

Una versió inicial dels qüestionaris va ser revisada pels membres del Consell Assessor del Panel de Famílies i Infància, y un conjunt d'experts i professionals que treballen en àmbits d'atenció a famílies i infància. Els seus suggeriments van permetre, a la vegada, adequar els continguts als interessos professionals i d'investigació de les persones consultades, i contrastar el disseny, estructura i estil del qüestionari amb persones que coneixien de prop les realitats analitzades.

La primera prova es va realitzar amb les famílies i coneguts de l'equip d'investigació del Panel de Famílies i Infància per poder així valorar la longitud i estructura dels qüestionaris inicials. Va permetre disposar dels criteris per modificar els paràmetres inicial i estils d'algunes preguntes. Les entrevistes es van realitzar pel director metodològic del projecte, membres de l'equip de camp (que coneixien bé els criteris del qüestionari) i altres investigadors/es i col·laboradors del CIIMU. Els

entrevistats van ser, per una banda, menors que cursaven l'Educació Secundària Obligatòria i, d'altra banda, un conjunt de pares i mares amb fills/es en edats compreses entre 10 i 18 anys.

La diversitat de situacions personals i familiars d'aquestes persones va permetre extreure conclusions significatives sobre el funcionament de les qüestions amb poblacions molt semblants a les que es destina l'enquesta. Els comentaris registrats apuntaven la necessitat d'introduir modificacions per així afavorir la comprensió d'algunes preguntes i respostes, així com d'organitzar diferents blocs de preguntes i reordenar seccions del qüestionari (en especial, el que anava destinat a les famílies) per poder agilitzar l'entrevista.

Durant el mes d'abril es van realitzar les proves amb el qüestionari destinat als menors en tres centres educatius (a un total de 98 nens de diferents grups de l'ESO). Posteriorment es va entrevistar a alguns dels corresponents pares/mares en els seus domicilis. Els resultats d'aquestes entrevistes evidencien petits problemes en la redacció d'algunes respostes, que es van corregir en els models es van administrar als estudiants i pares/mares de la mostra. En termes generals, durant el transcurs del treball de camp no s'han detectat inconvenients seriosos en l'edició dels qüestionaris que deixen entreveure problemes de validesa o fiabilitat de les respostes obtingudes.

Organització del treball

El treball de camp pròpiament dit va constar bàsicament de tres etapes:

Preparatiu de camp

Durant aquesta primera etapa es va entrar en contacte amb tota la sèrie d'entitats i agents que havien d'autoritzar, avalar i facilitar la implementació dels protocols previstos per la captació dels entrevistats als centres educatius i l'administració de qüestionaris. Això va implicar, en fases successives: 1) aconseguir que la subdirecció General de la Inspecció d'Educació fes arribar als centres educatius seleccionats una comunicació anunciant la realització de l'estudi i convidant-los a formar part del mateix; 2) entrar en contacte amb la direcció dels centres (via telefònica) amb la finalitat de demanar la seva col·laboració amb el projecte i concertar un dia per a la realització de les entrevistes als estudiants; 3) fer arribar una carta-formulari als pares/mares dels estudiants dels grups seleccionats en cada centre, on s'informava de les característiques i objectius de l'estudi, i es va sol·licitar una autorització (firmada) perquè els seus fills (i

ells mateixos) poguessin participar. Per aconseguir aquest últim punt, va ser imprescindible la complicitat de la direcció del centre i dels tutors/es acadèmics dels estudiants seleccionats. Sempre que no va ser possible aconseguir aquesta complicitat en un terme raonable (normalment d'una o dues setmanes), es va optar per substituir el centre per un altre de característiques similars (seguint, per fer aquesta substitució, procediments estandarditzats previstos en un sistema de substitucions).

Durant aquesta etapa tots els membres de l'equip de camp van rebre un curs de formació de quatre sessions de sis hores cada una, per familiaritzar-los amb els enquestadors/es van rebre un *Manual d'Instruccions per l'Enquestador*, en el que es poden trobar indicacions precises sobre les seves responsabilitats, protocols d'actuació abans, durant i després de l'entrevista, i pautes de codificació. Ja iniciat el procés d'entrevistes, una de les enquestadores més experimentades va elaborar, sota la supervisió del director metodològic del Panel, un document guia a fi i efecte de completar la informació del *Manual* i ajudar als enquestadors/es menys experimentats a solucionar problemes i dubtes que es podien plantejar en el decurs de la realització d'entrevistes.

Administració dels qüestionaris

El dia assenyalat per la direcció de cada centre, un equip de dues persones del CIIMU es desplaçava a cada una de les escoles per administrar els qüestionaris als estudiants seleccionats. Tots els qüestionaris dirigits als menors han estat complimentats en presència d'un membre, com a mínim, de l'equip de camp del Panel de Famílies i Infància. La funció d'aquesta persona ha estat la de guiar als adolescents en algunes preguntes dels qüestionaris, resoldre qualsevol dubte que poguessin tenir i revisar els qüestionaris en el moment de l'entrega per així poder comprovar si l'estudiant havia complimentat totes les preguntes.

Amb les dades facilitades en el formulari de autorització, els nostres entrevistadors/es van poder posar-se en contacte telefònic amb les famílies dels menors entrevistats i concertar entrevistes amb elles en el domicili⁴⁶. La duració habitual de les entrevistes va ser de 35-40 minuts. Al final de l'entrevista es recordava als enquestats/es

⁴⁶ Quan ha estat impossible conciliar els horaris i calendaris dels postres enquestadors/es i dels entrevistats, s'han realitzat enquestes telefòniques (456 en total).

els objectius de l'estudi i se'ls convidava a suggerir temes i preguntes que els agradaria trobar en els qüestionaris de les onades successives. Els enquestadors van omplir una fitxa de control per cada entrevista, on a més de fer constar dades que faciliten la futura localització de l'entrevistat (direcció, telèfons, etc.), feien una petita valoració de l'entrevista i detallaven incidències que poguessin haver pertorbat el desenvolupament normal de l'entrevista.

Control de qualitat i supervisió d'enquestadors/es

Al llarg del treball de camp s'han realitzat varis diversos controls tant de la qualitat de la informació recollida, com de la correcta selecció d'entrevistats i la realització de les entrevistes.

Així, s'han revisat el 100% dels qüestionaris entregats a les famílies, comprovant que s'havien fet totes les preguntes, que s'havien respectat els criteris establerts i que s'havien consignat correctament les respostes. Si es detectava algun error, es procedia a fer una consulta telefònica per poder completar alguna dada o aclarir alguna incoherència. En moltes ocasions, una explicació més detallada per part de l'enquestador/a ha estat bastant clarificant.

A la vegada s'ha procedit a controlar la realització de les entrevistes i el comportament dels enquestadors/es. En aquest sentit, s'ha telefonat al 10% de la mostra per comprovar si l'entrevista havia estat realitzada contrastant algunes de les dades recollides. Els aspectes que es controlaven són els següents:

- Any i CCAA de naixement de l'entrevistat/da i de la seva parella (si correspon)
- Superfície de la llar on resideixen
- Alçada de l'entrevistat/da i de la seva parella (si correspon)
- Professionalitat i tracte rebut de l'enquestador/a durant l'entrevista.

Codificació i gravació de les dades

De la mateixa forma que s'han controlat els processos de realització d'entrevistes, també s'ha portat a terme un control exhaustiu dels processos de codificació i gravació a mesura que s'implementaven.

El fet que alguns membres de l'equip de camp, que han estat implicats intensament en la realització d'entrevistes, també hagin participat en el procés de gravació de les dades és una garantia de fiabilitat, donada la seva familiaritat amb les dades i els contextos en els que aquestes havien estat obtingudes.

Durant el procés s'han seleccionat aleatòriament alguns casos gravats i s'ha contrastat la informació registrada a la base de dades amb la que apareix en el qüestionari. Per últim, amb l'objectiu de minimitzar la probabilitat d'error en tots els processos de tractament de la informació –des de la recollida a la gravació informàtica de les dades- s'ha procedit a la realització d'un anàlisi d'inconsistències amb una programació estadística especial (en SPSS) dissenyada a tal efecte.

FASE TRES. L' ANÀLISI DELS RESULTATS DE LA PRIMERA ONADA I L'APLICACIÓ DELS QÜESTIONARIS CORRESPONENTS A LA SEGONA ONADA

Las aportacions del Panel per al coneixement específic i la prevenció de les situacions de risc social i possible maltractament que poden afectar a les famílies i a la infància.

Como ja hem dit, els qüestionaris del Panel recullen una ampla gama de temàtiques que tenen a ver com un concepte ampli d' exclusió i risc social. En el marc de la societat industrial, les desigualtats operaven en un eix de lògica vertical, de caràcter econòmic, i del tot predominant sobre qualsevol dimensió. La principal forma d' exclusió social era la econòmica i es definia principalment per el baix nivell relatiu de renda. L' exclusió econòmica afectava a col·lectius que, per raons diverses, no podien participar al mercat de treball (per malaltia, discapacitat, atur o edat avançada), o aquells que, tot i que a la seva inserció laboral, eren incapaces de aconseguir un nivell mínim de renda que els pogués permetre accedir de forma apropiada a bens materials i oportunitats vitals (per exemple, educació). En el context històric de les societats industrials estudiar la pobresa era una forma adequada de apropar-se a la realitat de la exclusió social.

Avui en dia, el concepte tradicional de pobresa és massa limitat i convé obrir una perspectiva més ampla tant a nivell d'anàlisi i estudi com d'intervenció. Això no vol dir, ni molt menys, que estigui superat. Però a l' escenari de les societats post-industrials, marcades per una transformació profunda dels mercats de treball, el

desenvolupament de l'Estat del Benestar i canvis radicals de les estructures familiars i les relacions entre els seus membres, la desigualtat de rentes radicals de les estructures familiars i les relacions entre els seus membres, la desigualtat de rentes derivades d'una lògica de mercat no és l'únic, ni probablement el més determinant dels eixos generadors d'exclusió. Així, als mecanismes tradicionals de desigualtat en el treball hem d'afegir altres nous, com per exemple, la segmentació del mercat laboral al que els estudiosos anomenem "mercat dual". Esta nova configuració, resultat en bona mesura de polítiques de regulació laboral, reserva nivells alts de protecció laboral a certs col·lectius mentre es condemna a altres (fonamentalment joves, dones i immigrants) a contractes precaris, probabilitats més grans de caure en atur, condicions de treball més vulnerables, o riscos més alts d'accidentalitat i malaltia laboral.

En aquestes condicions, per exemple, els itineraris d'inserció laboral es dilaten. Els joves transiten per una gran quantitat d'ocupacions eventuais, fràgils, que obstaculitzen la seva emancipació econòmica i residencial i impedeixen la formació de nous vincles familiars i comunitaris, creant condicions propícies per a un nou espais de vulnerabilitat juvenil a l'exclusió. D'altra banda, la renovació dels processos productius que reclama l'economia informacional, al costat de processos de desinversió/relocalització que facilita la globalització, representen factors pertorbadores per les carreres laborals d'un gran número de persones, i en especial les d'adults amb responsabilitats familiars.

Un segon mecanisme que ha transformat el mapa de l'exclusió social és la acció pública de l'Estat a través de les polítiques socials. Les polítiques d'inclusió dels Estats del Benestar, basades tant en transferències como en serveis públics, han eliminat alguns dels eixos de fractura tradicionals en la societat industrial, però estan contribuint a fer a altres visibles. Així, per exemple, el sistema de pensions, basat en les cotitzacions fetes al llarg de tota la vida laboral del beneficiari, ha contribuït a millorar les condicions de vida de bona part de la població anciana, però mantenen en condicions d'extraordinària precarietat a les persones amb trajectòries laborals curtes o intermitents (generalment dones). D'altra banda, l'inexorable envelliment de les nostres societats està accentuant biaixos del sistema de benestar públic, obligat a fer front a compromisos adquirits amb la població anciana (a través de prestacions com les pensions de jubilació o el sistema sanitari universal) que erosionen seriosament la seva capacitat financera per donar resposta a demandes emergents que afecten a altres col·lectius d'edat menys avançada (ja sigui d'inversions en vivenda, suport a les

famílies amb fills/es de 0-3 anys, qualitat del sistema educatiu públic, etc.). Com ha senyalat el premi de economia Samuel Preston, els més perjudicats del nou escenari demogràfic que es comença a dibuixar són els col·lectius més joves.

El tercer mecanisme que incideix de forma decisiva en conformar els perfils de l' exclusió en les societats post-industrials són els canvis en les famílies. Darrera d'aquests canvis hi ha profundes transformacions socioculturals, com són la secularització (que permet que puguin ser acceptades com a legítimes formes de convivència abans reprovades i/o perseguides) o la incorporació massiva de las dones al mercat de treball (i la seva permanència al món laboral després de casar-se o donar a llum). L' increment de ruptures familiars en un context de canvi en als rols tradicionals de homes i dones, les fortes dificultats de conciliació entre la vida familiar i laboral, o la devaluació de l'autoritat parental en un context d' erosió de la legitimitat dels estils educatius tradicionals, propicien dinàmiques de risc social que afecten sobretot a mares y nens/es. En el cas d' aquests últims, la vulnerabilitat a l' exclusió pot ser especialment lesiva, en tant que els riscos patits durant la infància (fracàs escolar, participació en activitats "perilloses" com el consum de substàncies additives, embarassos prematurs no desitjats, situacions de maltractament o abús, etc.) es situen a l' arrel de dinàmiques d'exclusió que sovint s' arrosseguen al llarg de les etapes posteriors del cicle vital (en forma de carències formatives bàsiques, atur, trastorns psicològics i de conducta, etc.) a l'altre extremo del cicle vital, la nuclearització de les famílies i la tendència de les generacions mes grans a mantenir la seva independència residencial contribueixen al debilitament de les xarxes familiars, generant situacions emergents de privació de vincles afectius i de suport que poden afectar al benestar físic i psicològic de les persones grans, especialment quan apareixen en conjunció amb condicions de dependència.

L' exclusió social a les societats post-industrials no s'explica amb una sola causa. És un fenomen polièdric, format per l' articulació de diferents situacions de desavantatge, sovint fortament interrelacionades.

En base a las consideracions precedents, i tenint en compte les variables i continguts abordats al Panel de Famílies i Infància, l' anàlisi de resultats de la Primera Onada, àmpliament descrit ja en aquest Informe, defineix un ampli conjunt de factors d'exclusió i risc social que es descriuen i analitzen en els següents àmbits:

1- CONTEXTOS DE SOCIALIZACIÓ I RISC SOCIAL

- *Les Famílies*
 - a. Trets estructurals de les famílies amb fills/es adolescents
 - b. Situació econòmica de les famílies
 - c. Situació laboral de les famílies
 - d. Vivenda i equipaments de la llar
- *L' escola*
 - a. Els adolescents davant l' educació
 - b. Orientacions vers l' escola i l' estudi, segons gènere
 - c. Aspectes disfuncionals de les classes i de l' escola
 - d. Disfuncionalitats a l' aula i la escola, segons nivell d' ingressos familiar i país d' origen (percepcions dels adolescents)
 - e. Disfuncionalitats en funció de la renda familiar i origen del adolescent
 - f. Satisfacció dels pares amb els professors/es de l' escola, segons disfuncionalitats presents al centre i notes de l' adolescent a la última avaluació
 - g. Satisfacció dels pares amb els amics/es que l' adolescent fa a l' escola, segons disfuncionalitats presents al centre i notes de l' adolescent a la última avaluació
- *El Grup d' iguals*
 - a. Grau d' homofília de gènere al grup d' iguals
 - b. Proporció de noies i nois que realitzen activitats a l' espai públic
 - c. La precisió dels companys, segons gènere
 - d. La violència entre iguals
 - e. Satisfacció dels pares amb els modals dels seus fills/es, el seu grau de maduresa i l' ús que fa del temps lliure
 - f. Temps que passen amb amics i participació en activitats extra-escolars

2- FACTORS D' EXCLUSIÓ

- *Pobresa relativa i privació material*

- a. Rentes mitjanes anuals per llar, per persona i per unitat de consum després de transferències segons els resultats del Panel de Famílies e Infància.
 - b. Valors de les taxes de pobresa abans i després de transferències econòmiques
 - c. Valors de les transferències segons tipus de famílies, número d'ocupats a la llar, número de fills i país d' origen⁴⁷.
 - d. Llars que van rebre algun tipus de prestacions a l'últim any
 - e. Característiques de la vivenda i de l'entorn segons tipus de família
 - f. Taxa de pobresa segons rendiment escolar
 - g. Llars que han viscut en l'últim any en situacions de precarietat econòmica
- *Immigració*
 - a. Característiques sociodemogràfiques de les famílies immigrants amb fills/es adolescents
 - b. Característiques de les llars de famílies d' origen immigrant (en comparació amb els de les famílies d' origen espanyol)
 - c. Situació socioeconòmica
 - d. Situació econòmica i prestacions públiques rebudes per la població immigrant
 - e. Comparació entre la situació laboral dels pares d' adolescents d' origen estranger i autòcton
 - f. Vivenda i característiques de l'entorn
 - g. Condicions de la vivenda en què habiten adolescents d'origen estranger (en comparació a les vivendes de les famílies espanyoles)
 - h. Las famílies d' origen immigrant i l' educació dels fills/es
 - i. Implicació de les famílies d' origen espanyol i immigrant a l' educació formal dels fills/es
 - j. Els adolescents d' origen espanyol i immigrant front l' educació
 - *Salut*

- a. La salut dels adolescents catalans segons els seus pares (per gènere)
- b. Valoració de la salut de l'adolescent segons nivell d' ingressos familiar (percepcions dels pares)
- c. Riscos de patir obesitat i sobrepès segons nivell d' ingressos de la llar
- d. Riscos de patir obesitat o sobrepès segons els horaris d'arribada dels pares a casa

3. GESTIÓ DEL TEMPS EN LES FAMÍLIES

- a. Hora d' arribada de pares i mares a casa
- b. Participació en diverses activitats al llarg de la setmana segons característiques socials de les famílies i els fills/es
- c. Temps compartit amb amic/es
- d. Número mig de hores que pares i mares dediquen a les tasques de la llar segons jornada laboral de la mare
- e. Activitats de les que s'ocupa principalment el pare al la llar
- f. Participació dels adolescents en tasques domèstiques segons sexe i jornada laboral de la mare
- g. Participació dels fills/es en tasques domèstiques segons dedicació dels pares al treball domèstic
- h. Activitats comunicatives i d' entreteniment entre els adolescents
- i. Activitats comunicatives i d' entreteniment entre los adolescents segons atributs de les seves famílies i propis
- j. Pautes de comunicació amb la mare segons ús de tecnologies de la informació i entreteniment
- k. Pautes de comunicació amb el pare segons ús de tecnologies de la informació i entreteniment
- l. Pautes d' interacció amb amics segons ús de tecnologies de la informació i entreteniment
- m. Valoració del temps que l'adolescent passa amb la seva mare, pare i avis/es
- n. Valoració del temps que passen amb la mare segons problemes de conciliació plantejats
- o. Valoració del temps que passen amb la mare segons problemes de conciliació plantejats

4- CONVIVÈNCIA INTERGENERACIONAL: L' EXERCICI DE L' AUTORITAT PARENTAL I ELS ESTILS EDUCATIUS

- *Activitats familiars*
 - a. Temps compartit amb familiars durant l'últim mes realitzant activitats.
 - b. Activitats que realitzen els adolescents amb la mare.
 - c. Activitats que realitzen els adolescents con el pare.

- *Diàlegs familiars*
 - a. Freqüència amb que los pares parlen amb els adolescents sobre diverses qüestions (segons els pares).
 - b. Proporció d' adolescents que parlen diàriament amb la seva mare sobre diverses qüestions.
 - c. Proporció d' adolescents que parlen diàriament amb el seu pare sobre diverses qüestions.
 - d. Freqüència amb els que adolescents parlen amb els seus pares, segons gènere dels progenitors i dels adolescents.

- *Autoritat parental*
 - a. Com es prenen habitualment les decisions que afecten als adolescents de 14 a 16 anys.
 - b. Com es prenen les decisions en la família en funció de les seves característiques sociodemogràfiques.
 - c. Qui pren les decisions que afecten als adolescents (segons els seus pares).
 - d. Permissivitat dels pares amb els seus fills/es en relació a diferents qüestions.
 - e. Freqüència amb la que els adolescents trenquen les normes que els imposen el pare o la mare.
 - f. Qui acostuma a parlar amb el fill/a quan la seva conducta no és l'apropiada.

5. COMPORTAMENTS DE RISC I TENDÈNCIES ASOCIALS

- a. Comportaments de risc i tendències associats en la població catalana de 13 a 16 anys
- b. Proporció d' adolescents que han incorregut en comportaments asocials o de risc segons el número d' accions distintes que ha realitzat
- c. Comportaments de risc i tendències asocials de nois i noies
- d. Comportaments de risc i tendències asocials segons nivell d' ingressos de la llar
- e. Comportaments de risc i tendències asocials segons nivell d' estudis de la mare de l' adolescent
- f. Comportaments de risc i tendències asocials segons proclivitat dels seus amics/es al risc i les accions asocials
- g. Comportaments de risc i tendències asocials entre els adolescents segons la titularitat del centre en el que estudien
- h. Comportaments de risc i tendències asocials entre els adolescents segons el número de disfuncionalitats del centre educatiu en el que estudien
- i. Comportaments de risc i tendències asocials entre els adolescents segons situació i horaris laborals des seus pares
- j. Comportaments de risc i tendències asocials entre els adolescents segons pautes de comunicació entre pares i fills/es
- k. Comportaments de risc i tendències asocials segons permissivitat familiar

5. CAPITAL SOCIAL DE LES FAMÍLIES, ÈXIT I FRACÀS ESCOLAR

- *La implicació dels pares en l'educació formal dels fills*
 - a. Freqüència en què pares i fills aborden certs temes
 - b. Freqüència en què fills i pares parlen sobre l'escola i els professors (segons els fills)
 - c. Número d'ocasions en què els pares han sol·licitat una entrevista a un professor/a o tutor/a dels seus fill/a, segons la nota mitjana d'aquest/a
 - d. Supervisió, recolzament i estímul a l'estudi
 - e. Expectatives i desitjos que tenen els pares respecte a l'educació dels seus fills
 - f. Freqüència amb la que els pares assisteixen a reunions de l'AMPA.

- *Capital social de les famílies, èxit i fracàs escolar*
 - a. Proporció de nois/es que treuen nota mitjana Insuficient, segons el nivell d'ingressos i el seguiment familiar de l'activitat escolar
 - b. Proporció de nois/es que treuen nota mitjana Notable-Excel·lent, segons nivell d'ingressos i seguiment familiar de l'activitat escolar
 - c. Proporció de nois/es que creuen que estudiaran una carrera universitària, segons nivell d'ingressos i seguiment familiar de l'activitat escolar
 - d. Proporció de nois i noies amb una nota mitjana d'Insuficient, segons el nivell de seguiment familiar de l'activitat escolar
 - e. Proporció de nois i noies amb una nota mitjana de Notable-Excel·lent, segons nivell de seguiment familiar de l'activitat escolar
 - f. Proporció de nois i noies que creuen que estudiaran una carrera universitària, segons nivell de seguiment familiar de l'activitat escolar

6. COMPORTAMENTS DE RISC I TENDÈNCIES ASOCIALS

- a. Comportaments de risc i tendències asocials en la població catalana de 13 a 16 anys
- b. Proporció d' adolescents que han realitzat en comportaments asocials o de risc segons el número d' accions distintes que han realitzat
- c. Comportaments de risc i tendències asocials de nois i noies
- d. Comportaments de risc i tendències asocials segons nivell d' ingressos de la llar
- e. Comportaments de risc i tendències asocials segons nivell d' estudis de la mare de l'adolescent
- f. Comportaments de risc i tendències asocials segons proclivitat dels seus amics/es al risc i les accions asocials
- g. Comportaments de risc i tendències asocials entre els adolescents segons la titularitat del centre en el que estudien
- h. Comportaments de risc i tendències asocials entre els adolescents segons el número de disfuncionalitats del centre educatiu en el que estudien
- i. Comportaments de risc i tendències asocials entre els adolescents segons situació i horaris laborals dels seus pares

- j. Comportaments de risc i tendències asocials entre els adolescents segons pautes de comunicació entre pares i fills/es
- k. Comportaments de risc i tendències asocials segons permissivitat familiar

7- ELS MENORS DAVANT LA DIVERSIFICACIÓ DE LES FAMÍLIES

- a. Valoració del temps que passa l'adolescent amb el seu pare segons el tipus de família
- b. Valoració del temps que passa l'adolescent amb els seus avis/es segons el tipus de família
- c. Activitats que realitzen els adolescents amb el pare en una família biparental i amb el padrastre en una família reconstituïda.
- d. Orientacions vers l'escola i els estudis dels adolescents.
- e. Notes mitjanes dels adolescents segons el tipus de família
- f. Comportaments a l'escola dels adolescents
- g. Comportaments de risc i tendències associades en els adolescents segons el tipus de família
- h. Permissivitat i control dels pares segons tipus de família

En tots aquests àmbits es descriuen i analitzen un conjunt de factors que impliquen situacions de risc d'exclusió i maltractament a l'adolescència. Els indicadors descrits dibuixen doncs un Sistema d'Informació sobre Exclusió Social, que era l'objectiu fonamental d'aquest Projecte.

L'anàlisi de les successives onades que es poden anar realitzant, conjuntament amb l'alimentació permanent del Sistema d'Indicadors de Risc, proposat a la Primera Fase d'aquest treball, permetrien un coneixement exhaustiu de les situacions de risc de la Infància a Catalunya, així com la planificació de polítiques preventives.

Segona onada del Panel de Famílies i Infància.

Entre els mesos de març i maig de l'any 2007 s'ha completat el treball de camp de la segona ona del Panel de Famílies i Infància. S'ha entrevistat la mateixa mostra de joves i adults que formaven part de la primera fase de l'estudi (completada en el 2006) i s'ha

incorporat una cohort addicional de 750 joves que han cursat primer d'ESO durant el període 2006-2007. Com a conseqüència d'aquesta incorporació, la mostra total la formen, a dia d'avui, 3750 joves de 12 a 17 anys i les seves famílies. En aquests moments s'està realitzant l'enregistrament i depuració d'aquestes noves dades.

Els menors han estat (re)entrevistats en els centres educatius on estudien, que són els que es va contactar i van col·laborar amb el projecte l'any passat. El coneixement i interès que el projecte va suscitar aquesta primera etapa entre els equips directius del centre ha facilitat enormement l'acompliment dels nostres objectius. Tant sols un dels vuitanta centres educatius que van participar l'any passat s'ha negat a col·laborar aquest any⁴⁸, i tant sols 48 dels nens/as que van participar l'any passat (matriculats en diferents centres) han rebutjat participar aquest any.

Tornar a entrevistar als/as joves i pares que van participar l'any passat en el Panel de Famílies i Infància ha presentat dificultats addicionals en els casos en que els/les joves ja no estudiaven en el mateix centre. Això ha succeït en 470 casos, en que els menors havien abandonat el sistema educatiu en el moment de buscar-los per a fer-los l'entrevista, o cursaven estudis en un altre centre educatiu –en algun cas, fins i tot en una altra CCAA o país. En aquests casos s'han realitzat entrevistes domiciliàries als menors, i en sis casos s'han enviat qüestionaris per correu (dos han sigut retornats).

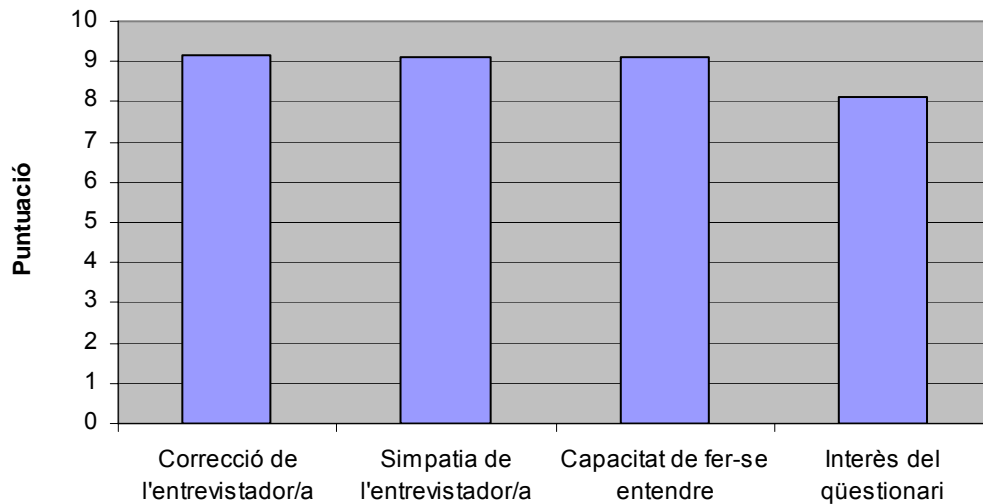
La fidelització de la mostra ha estat un objectiu de primer ordre que ha guiat la nostra actuació. El coneixement del projecte per part de les famílies i el vincle de confiança que es va establir l'any anterior amb els progenitors han estat essencials per tal d'aconseguir la realització de la segona onada d'entrevistes. Durant els mesos que van precedir l'aplicació d'aquesta, el nostre equip va realitzar 300 entrevistes telefòniques a pares de la mostra amb l'objectiu de valorar l'aplicació de la primera ona d'entrevistes el 2006 i comprovar si es podia millorar algun aspecte de l'aplicació. També es va enviar una carta personalitzada a les escoles, als pares i als menors de la mostra agraint la seva col·laboració l'any passat i anunciant la realització de la segona aplicació.

El gràfic 1 reflecteix algun dels resultats d'aquest petit estudi. Com es pot comprovar, en termes generals, pares i mares van realitzar una valoració molt positiva de la professionalitat dels nostres entrevistadors en quant a la correcció del tracte rebut, simpatia de l'entrevistador/a i capacitat per a explicar-se. Al mateix temps, posen una

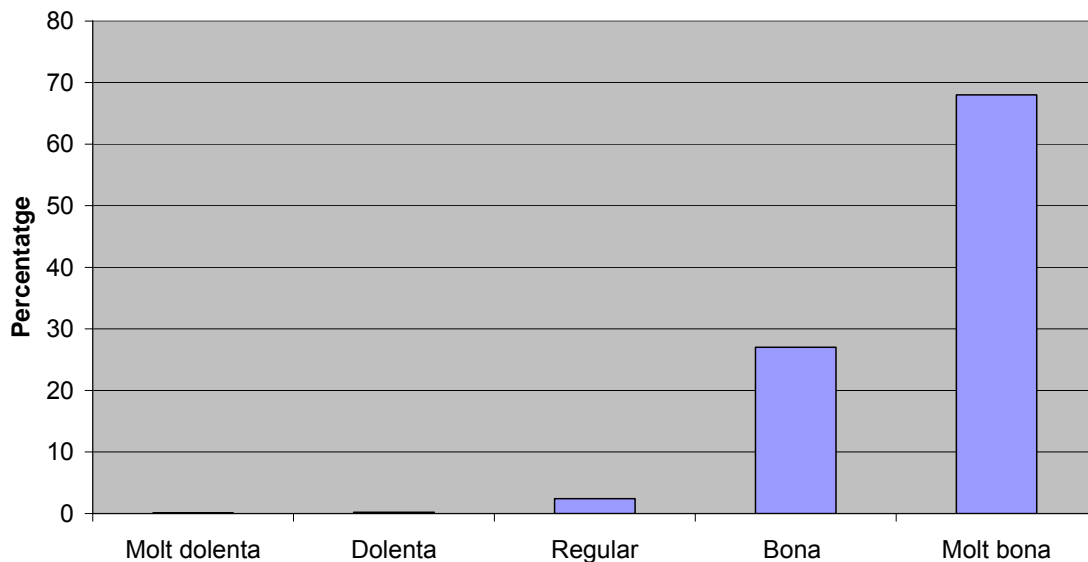
⁴⁸ Els nens/as de la mostra matriculats en aquest centre han estat entrevistats en el seu domicili

nota bastant alta a l'interès del qüestionari (8,2). El gràfic 2 presenta les valoracions que fan els nostres entrevistadors/as del desenvolupament de l'entrevista (en una escala de cinc ítems). Com pot observar-se, predominen clarament les avaluacions positives del desenvolupament de l'entrevista, coincidents amb les valoracions generals que apareixen al gràfic 1.

Gràfic 1. Valoració de les tasques de treball de camp
(per part de mares i pares entrevistats)

Gràfic 2. Valoració del desenvolupament de l'entrevista
(per part de l'entrevistador/a)

L'equip que ha liderat el treball de camp està integrat per investigadors/as que formen part de la plantilla de l'Institut d'Infància i Món Urbà (CIIMU). A més de participar en totes les tasques que comporta el treball de camp pròpiament dit, l'equip

ha coordinat les activitats d'un conjunt d'entrevistadors/es externs que han participat en la realització de les entrevistes domiciliàries. Es tracta d'un equip professional multidisciplinar. Entre els investigadors/es que formen part de la plantilla del CIIMU hi ha llicenciats en sociologia (5), ciència política (1), antropologia (2) i diplomats en treball social (1). La majoria dels integrants de l'equip tenen algun tipus d'experiència prèvia en l'àmbit de la realització d'enquestes i, en algun cas, en la realització d'enquestes a menors. També s'ha optat per incorporar a l'equip una integrant competent en llengua àrab per a afavorir la comunicació i la complicitat amb un conjunt bastant nombrós de progenitors que provenen de països del món àrab.

Els enquestadors externs contractats directament pel CIIMU són també, en la seva majoria, llicenciats en ciències socials o estudiants en els últims anys de carrera, fet que ha facilitat considerablement les tasques de formació i que representa una garantia de la fiabilitat de les dades recollides. Als entrevistadors/es se'ls exigeix un domini adequat de les llengües catalana i espanyola, amb la finalitat que es puguin realitzar les entrevistes en la llengua que s'expressa l'entrevistat/da.

Equip directiu:

Lluís Flaquer (Director Científic)

Carme Gòmez-Granell (Directora del CIIMU)

Pau Marí-Klose (Director Metodològic)

Coordinació general:

Pau Marí-Klose

Coordinació del treball de camp:

Anna Nos

Supervisió i control de qualitat:

Sandra Escapa

Anna Nos

Alfred Roig

Equip de camp:

Carlos Abellán

Sílvia Arranz

Patrícia Bas

Sandra Escapa

Xavier Gallach

Montserrat Güell

Alfred Roig

Rania Souki

Carla Pedragosa

Enquestadors/es externs:

Àmbit Metropolità

Joan Castells

Enric Ibarz

Comarques Centrals

Albert Arcarons

Comarques de Girona

Mireia Castro

Enregistrament de dades:

Xavier Gallach

Montserrat Güell

Rania Souki

Carla Pedragossa

Sílvia Arranz

Patrícia Bas

Tractament informàtic i depuració de dades:

Sandra Escapa

Pau Marí-Klose

Lara Navarro

Formació d'entrevistadors/es externs:

Alfred Roig

Xavier Gallach

